

**Marta
Prucnal**

**OCHRONA DZIECI PRZED
UCZESTNICTWEM
W DZIAŁANIACH ZBROJNYCH
WE WSPÓŁCZESNYM PRAWIE
MIĘDZYNARODOWYM**

RZECZNIK PRAW DZIECKA

Warszawa 2012

OCHRONA DZIECI PRZED
UCZESTNICTWEM
W DZIAŁANIACH ZBROJNYCH
WE WSPÓŁCZESNYM PRAWIE
MIĘDZYNARODOWYM

Marta
Prucnal

OCHRONA DZIECI PRZED
UCZESTNICTWEM
W DZIAŁANIACH ZBROJNYCH
WE WSPÓŁCZESNYM PRAWIE
MIĘDZYNARODOWYM

RZECZNIK PRAW DZIECKA

Warszawa 2012

Opracowanie:
Biuro Rzecznika Praw Dziecka

Copyright by Biuro Rzecznika Praw Dziecka
Warszawa 2013

ISBN: 978-83-89658-11-1

Adres redakcji:
Biuro Rzecznika Praw Dziecka
ul. Przemysłowa 30/32
00-450 Warszawa
telefon: (22) 583 66 00
fax: (22) 583 66 96
www.brpd.gov.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	15
Akty prawne	15
Inne	16
Wstęp Rzecznika Praw Dziecka	17
Wstęp	19
Rozdział I. Uwagi terminologiczne	25
1. Definicja terminu „dziecko” w aktach prawa międzynarodowego	25
1.1. Koniec okresu dzieciństwa	26
1.2. Początek okresu dzieciństwa	26
2. Konflikt zbrojny/działania zbrojne	28
2.1. Konflikt zbrojny, działania zbrojne, wojna – rozróżnienie pojęć	28
2.2. Rodzaje konfliktów zbrojnych	30
A. Międzynarodowy konflikt zbrojny	31
B. Niemiędzynarodowy konflikt zbrojny	32
C. Umiędzynarodowione konflikty wewnętrzne	37
3. Uczestnictwo w działaniach zbrojnych. Udział bezpośredni. Udział pośredni	37
Rozdział II. Ochrona dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych w aktach prawa międzynarodowego	41
1. Rys historyczny międzynarodowej prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych	41

1.1. Deklaracja Praw Dziecka z 1924 roku	42
1.2. Projekt konwencji o ochronie dzieci w sytuacjach nadzwyczajnych i konfliktu zbrojnego z 1938 roku	42
1.3. Projekt konwencji o ochronie dzieci w sytuacji konfliktu międzynarodowego lub wojny domowej z 1946 roku	43
1.4. Deklaracja Praw Dziecka z 1959 roku	43
1.5. Deklaracja o ochronie kobiet i dzieci w sytuacjach nadzwyczajnych i w czasie konfliktów zbrojnych z 1974 roku	44
2. Wiążące akty prawa międzynarodowego regulujące zagadnienie ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne	45
3. Międzynarodowe prawo karne wobec zagadnienia ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych	46
3.1. Artykuł 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) oraz artykuł 8 ust. 2 lit. (e) (vii) Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego z 1998 roku	46
A. Wcielanie/werbowanie w szeregi sił/ugrupowań zbrojnych. . . .	48
B. Wykorzystywanie do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych.	49
C. Próg wiekowy	50
D. Podmioty odpowiedzialne za zbrodnie wojenne z artykułu 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) oraz artykułu 8 ust. 2 lit. (e) (vii)	51
3.2. Statut Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone	52
4. Ochrona dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych w międzynarodowym prawie pracy — Konwencja nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z 1999 roku	53
5. Regionalny instrument międzynarodowej prawnej ochrony dzieci narażonych na udział w działaniach zbrojnych — Afrykańska Karta Praw i Dobra Dziecka z 1990 roku	56

Rozdział III. Międzynarodowe prawo humanitarne wobec kwestii ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych	61
1. Konwencja Genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 1949 roku	61
1.1. Artykuł 50 ust. 2 zd. drugie	62
1.2. Artykuł 51 ust. 1	63
1.3. Artykuł 51 ust. 2	64
2. Protokoły Dodatkowe z 1977 roku	66
2.1. Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (I Protokół dodatkowy)	68
A. Termin „dzieci”	69
B. Minimalny wiek zezwalający na uczestnictwo w działaniach zbrojnych.	70
C. Forma udziału w działaniach zbrojnych	71
D. Zakres pojęcia „rekrutacji”	73
E. Charakter i zakres obowiązków stron konfliktu	74
F. Status prawny dzieci uczestniczących w działaniach zbrojnych – artykuł 77 ust. 3	77
G. Odpowiedzialność karna	79
2.2. Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (II Protokół dodatkowy)	79
A. Termin „dziecko” oraz minimalny wiek rekrutacyjny	80
B. Zakres zakazów wynikających z przepisu artykułu 4 ust. 3 lit. c)	81
C. Charakter i zakres obowiązków stron protokołu	82
D. Artykuł 4 ust. 3 lit. d)	83
E. Status prawny dzieci uczestniczących w działaniach zbrojnych w sytuacji konfliktu niemiędzynarodowego.	84
F. Odpowiedzialność karna	84

Rozdział IV. Prace nad przepisem Konwencji o prawach dziecka poświęconym ochronie dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych . . .	85
1. Argumenty na rzecz uchwalenia Konwencji o prawach dziecka	85
2. Przebieg prac nad artykułem poświęconym ochronie dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych w latach 1983–1989	87
2.1. Rok 1983	87
2.2. Rok 1984	88
2.3. Rok 1985	88
2.4. Rok 1986	90
A. Uwagi dotyczące treści ustępu 1	92
B. Uwagi dotyczące treści ustępu 2	93
C. Uwagi dotyczące treści ustępu 3	96
2.5. Rok 1987	97
2.6. Rok 1988	98
2.7. Rok 1989	102
A. Ustęp 1 artykułu 20 projektu Konwencji o prawach dziecka	104
B. Ustęp 2 artykułu 20 projektu Konwencji o prawach dziecka	104
C. Ustęp 3 artykułu 20 projektu Konwencji o prawach dziecka	107
D. Ustęp 4 artykułu 20 projektu Konwencji o prawach dziecka	108
Rozdział V. Artykuł 38 Konwencji o prawach dziecka	113
1. Strony Konwencji o prawach dziecka	114
2. Deklaracje i zastrzeżenia państw wobec przyjętej treści artykułu 38 Konwencji o prawach dziecka	116
3. Analiza i wykładnia treści artykułu 38 Konwencji o prawach dziecka	119
3.1. Artykuł 38 ustęp 1	120
3.2. Artykuł 38 ustęp 2	122
3.3. Artykuł 38 ustęp 3	125
3.4. Artykuł 38 ustęp 4	127

4. Zasięg obowiązywania artykułu 38 Konwencji o prawach dziecka . . . 129
5. Wnioski końcowe 131

Rozdział VI. Geneza oraz przebieg prac nad Protokołem fakultatywnym do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci

w konflikty zbrojne 139

1. Geneza protokołu 139
 - 1.1. Rola Komitetu Praw Dziecka 140
 - 1.2. Raport Gracy Machel 143
 - 1.3. Stanowisko Specjalnego Przedstawiciela Sekretarza Generalnego ONZ do spraw dzieci i konfliktów zbrojnych
(Special Representative of the Secretary-General on Children in Armed Conflict) 146
2. Przebieg prac nad Protokołem fakultatywnym do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne w latach 1994–2000 148
 - 2.1. Pierwsza sesja Grupy Roboczej – 1994/1995 rok 149
 - 2.2. Druga sesja Grupy Roboczej – 1996 rok 151
 - 2.3. Trzecia sesja Grupy Roboczej – 1997 rok 154
 - 2.4. Czwarta sesja Grupy Roboczej – 1998 rok 156
 - 2.5. Piąta sesja Grupy Roboczej – 1999 rok 159
 - 2.6. Szósta sesja Grupy Roboczej – 2000 rok 162
3. Uchwalenie i wejście w życie Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne 163
4. Deklaracje, zastrzeżenia i sprzeciwy państw wobec przyjętej treści protokołu fakultatywnego 165
 - 4.1. Zastrzeżenie zgłoszone przez Turcję oraz sprzeciw Republiki Cypru 166
 - 4.2. Zastrzeżenie zgłoszone przez Oman oraz sprzeciwy państw 167

Rozdział VII. Analiza i wykładnia treści postanowień Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne	169
1. Preambuła	170
2. Bezpośredni udział w działaniach zbrojnych – artykuł 1	172
2.1. Minimalny wiek zezwalający na uczestnictwo w działaniach zbrojnych	173
2.2. Członkowie sił zbrojnych	174
2.3. Bezpośredni udział w działaniach zbrojnych	175
2.4. Działania zbrojne	178
2.5. Charakter i zakres obowiązków państw–stron protokołu fakultatywnego.	180
3. Obowiązkowa rekrutacja w szeregi sił zbrojnych państwa – artykuł 2	184
3.1. Zakres pojęcia „rekrutacji”	185
3.2. Podmioty objęte ochroną	185
3.3. Obowiązki państw	186
4. Ochotnicze wstępowanie w szeregi narodowych sił zbrojnych – artykuł 3 ust. 1–4	187
4.1. Minimalny wiek dopuszczający ochotnicze wstępowanie w szeregi narodowych sił zbrojnych – artykuł 3 ust. 1	188
4.2. Deklaracje państw – artykuł 3 ust. 2 i 4	191
4.3. Minimum zabezpieczeń – artykuł 3 ust. 3 i 4	193
5. Szkoły wojskowe – artykuł 3 ust. 5	195
6. Pozarządowe ugrupowania zbrojne – artykuł 4	197
6.1. Zakaz naboru lub wykorzystywania w działaniach zbrojnych osób poniżej osiemnastego roku życia przez grupy zbrojne inne niż siły zbrojne danego państwa – artykuł 4 ust. 1	198
6.2. Zakres obowiązków państw–stron protokołu – artykuł 4 ust. 2	199
6.3. Status prawny ugrupowań pozarządowych – artykuł 4 ust. 3.	200
7. Wnioski końcowe	201

Rozdział VIII. Mechanizmy monitorowania i egzekwowania przestrzegania międzynarodowych zobowiązań stwarzających ramy prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych	207
1. Komitet Praw Dziecka	207
1.1. Sprawozdania państw z realizacji przepisów Konwencji o prawach dziecka oraz Protokołu fakultatywnego w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne	208
1.2. Procedura badania sprawozdań	210
1.3. Uwagi końcowe (<i>concluding observations</i>) Komitetu Praw Dziecka	211
1.4. Współpraca międzynarodowa	212
1.5. Dni ogólnej dyskusji (<i>days of general discussion</i>)	213
1.6. Projekt Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne	214
1.7. Decyzje (zalecenia) Komitetu Praw Dziecka	214
1.8. Uwagi ogólne Komitetu Praw Dziecka (<i>General Comments</i>) w przedmiocie interpretacji przepisów z zakresu ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych	215
1.9. Skargi indywidualne (<i>Individual complaints</i>)	217
2. Rada Bezpieczeństwa i Zgromadzenie Ogólne ONZ	217
2.1. Rezolucje Rady Bezpieczeństwa ONZ	218
A. Rezolucja 1261 z 1999 roku	218
B. Rezolucja 1314 z 2000 roku	219
C. Rezolucja 1379 z 2001 roku	219
D. Rezolucja 1460 z 2003 roku	220
E. Rezolucja 1539 z 2004 roku	220
F. Rezolucja 1612 z 2005 roku	221
G. Rezolucja 1882 z 2009 roku	222
H. Rezolucja 1998 z 2011 roku	222
2.2. Rezolucje Zgromadzenia Ogólnego ONZ	223

3. Specjalny Przedstawiciel Sekretarza Generalnego ONZ do spraw dzieci i konfliktów zbrojnych (Special Representative of the Secretary-General on Children in Armed Conflict)	225
4. Międzynarodowe trybunały karne.	228
4.1. Międzynarodowy Trybunał Karny	229
4.2. Specjalny Trybunał dla Sierra Leone (The Special Court for Sierra Leone).	231
5. Rola innych instytucji i organizacji międzynarodowych	233
5.1. Instytucje i organizacje uniwersalne	233
A. Wysoki Komisarz Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. uchodźców (UNHCR)	233
B. Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (MKCK)	234
5.2. Instytucje i organizacje regionalne	235
A. Afrykański Komitet Ekspertów ds. praw i dobra dziecka.	235
B. Rada Europy	236
C. Unia Europejska	237
6. Międzynarodowe organizacje pozarządowe.	238
Zakończenie	241
Bibliografia	253
Literatura	253
Artykuły prasowe.	262
Materiały źródłowe.	263
Akty prawa międzynarodowego	263
Umowy międzynarodowe	263
Akty o charakterze deklaratywnym	265
Wybrane orzecznictwo	267
Sprawozdania Otwartej Grupy Roboczej do spraw kwestii Konwencji o prawach dziecka (Reports of the Open-ended Working Group on the Question of a Convention on the Rights of the Child).	268

Dokumenty Grupy Roboczej do spraw opracowania projektu Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne (Documents of Working Group on the elaboration of a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts)	268
Sprawozdania Komitetu Praw Dziecka (Reports of the Committee on the Rights of the Child)	269
Uwagi końcowe Komitetu Praw Dziecka (Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child).	270
Ogólne Wytocznice Komitetu Praw Dziecka (General Guidelines of the Committee on the Rights of the Child). . .	270
Uwagi ogólne Komitetu Praw Dziecka (General Comments of the Committee on the Rights of the Child). . .	271
Strony internetowe.	272
Załączniki	277
Załącznik nr 1. Wstępny projekt Protokołu fakultatywnego w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne z 1994 roku.	277
Załącznik nr 2. Projekt Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, uchwalony na zakończenie pierwszej sesji Grupy Roboczej w 1995 roku	280
Załącznik nr 3. Projekt Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, uchwalony na zakończenie drugiej sesji Grupy Roboczej w 1996 roku	285
Załącznik nr 4. Projekt Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, uchwalony na zakończenie trzeciej sesji Grupy Roboczej w 1997 roku	289

Załącznik nr 5. Projekt Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, uchwalony na zakończenie czwartej sesji Grupy Roboczej w 1998 roku	293
Załącznik nr 6. Projekt Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, uchwalony na zakończenie czwartej sesji Grupy Roboczej w 1998 roku w wersji przedstawionej przez przewodniczącego sesji, tzw. <i>Chairman's Perception</i>	297
Załącznik nr 7. Projekt Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, uchwalony na zakończenie szóstej sesji Grupy Roboczej w 2000 roku	300

■ WYKAZ SKRÓTÓW

■ Akty prawne

- IV KG — Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z dnia 12 sierpnia 1949 roku (IV Konwencja genewska)
- I PD — Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z dnia 8 czerwca 1977 roku (I Protokół dodatkowy)
- II PD — Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z dnia 8 czerwca 1977 roku (II Protokół dodatkowy)
- EKPC — Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 roku
- KWPT — Konwencja wiedeńska o prawie traktatów z dnia 23 maja 1969 roku
- KPD — Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 roku
- PFADKZ — Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne z dnia 25 maja 2000 roku
- AKPDD — Afrykańska Karta Praw i Dobra Dziecka z dnia 11 lipca 1990 roku
- 182 KNFPD — Konwencja nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z dnia 17 czerwca 1999 roku

Inne

MKCK	—	Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża
MTK	—	Międzynarodowy Trybunał Karny
ONZ	—	Organizacja Narodów Zjednoczonych
SG	—	Sekretarz Generalny
SPdsDiKZ	—	Specjalny Przedstawiciel Sekretarza Generalnego ONZ do spraw dzieci i konfliktów zbrojnych
STSL	—	Specjalny Trybunał dla Sierra Leone
UNHCR	—	the United Nations High Commissioner for Refugees (Wysoki Komisarz ONZ do spraw uchodźców)

■ WSTĘP RZECZNIKA PRAW DZIECKA

Szanowni Państwo,

oddaję w Państwa ręce rozprawę doktorską autorstwa Marty Prucnal pt. „Ochrona dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych we współczesnym prawie międzynarodowym”. Otrzymała ona nagrodę główną w II edycji konkursu Rzecznika Praw Dziecka na najlepszą pracę dyplomową, poruszającą problematykę praw dziecka w różnych aspektach. Jest to zarazem druga publikacja, która ukazuje się w serii monografii wydawanych pod patronatem Rzecznika Praw Dziecka. Publikacja ta wpisuje się w realizację podstawowych zadań mojego urzędu, do których należy publikowanie, udostępnienie i jak najszerze upowszechnianie w społeczeństwie dokumentów międzynarodowej ochrony praw dziecka.

Mimo ratyfikowania przez większość państw Konwencji o Prawach Dziecka oraz podpisania konwencji genewskich, na świecie wciąż są rejony, gdzie dzieci uczestniczą w konfliktach zbrojnych. Birma, Somalia, Uganda, Nepal czy Kolumbia to kraje, w których dzieci wciela się do armii i wysyła na front. W imię racji politycznych zmuszane są do zabijania oraz same giną od kul przeciwników.

Słowa te piszę 12 lutego — w dniu, który został ogłoszony Międzynarodowym Dniem Dzieci–Żołnierzy. Dzień ten obchodzony jest od 2002 roku, na pamiątkę wejścia w życie Fakultatywnego Protokołu do Konwencji Praw Dziecka o zakazie wykorzystywania dzieci poniżej 18. roku życia jako żołnierzy w konfliktach zbrojnych. Dzień Dzieci–Żołnierzy ma przypominać, że na świecie ok. 250–300 tysięcy niepełnoletnich angażowanych jest w konflikty zbrojne. W wielu krajach nawet 10-latki powoływane są do wojska. Jednak znacznie częściej są porywane lub sprzedawane przez rodzinę do walki w oddziałach grup terrorystycznych. Wiele z nich ginie, zostaje okaleczonych, staje się ofiarami gwałtów i przemocy seksualnej. Dzieci przechodzą szkolenia, podczas których wyzwalana jest w nich chęć do walki, podsycana nienawiść; uczy się je posługiwania bronią i bezwzględności posłuszeństwa. Cechy te są wzmacniane poprzez podawanie dzieciom narkotyków i środków odurzających.

Jako Rzecznik Praw Dziecka i Wiceprzewodniczący Europejskiej Sieci Rzeczników Praw Dziecka ENOC dostrzegam ogromną wagę tego problemu. My, dorośli, powinniśmy zrobić wszystko, co w naszej mocy, aby ochronić dzieci przed okropnościami wojny, zapewnić im szczęśliwe i bezpieczne dzieciństwo. Nikt nie ma prawa zmuszać dziecka, aby brało na siebie ciężar odpowiedzialności za śmierć drugiego człowieka. Nikt nie ma prawa uczyć dzieci zabijać.

Marta Prucnal w swojej rozprawie prześledziła międzynarodowe zapisy chroniące dziecko, tworząc swoisty przewodnik po tym zagadnieniu. Autorka opracowała rys historyczny oraz dokonała przeglądu międzynarodowych aktów prawnych, które chronią dziecko w sytuacji konfliktu zbrojnego. Osobny rozdział poświęciła analizie Artykułu 38 Konwencji o Prawach Dziecka, traktującego o respektowaniu norm międzynarodowego prawa humanitarnego, mających zastosowanie w przypadku konfliktów zbrojnych i odnoszących się do dzieci.

Jednym z podstawowych kryteriów oceny prac dyplomowych zgłoszonych do konkursu jest możliwość praktycznego wykorzystania ich rezultatów. Niniejsza publikacja skierowana jest do wszystkich, którym droga jest idea ochrony praw dziecka. Jej adresatami są przede wszystkim obrońcy dzieci i ich praw, jednak będzie przydatna także praktykom polskiego wymiaru sprawiedliwości. Skorzystają z niej również przedstawiciele tych wszystkich służb i zawodów, w których pracę wpisane jest zainteresowanie prawami dziecka: nauczyciele, wychowawcy, urzędnicy administracji, pracownicy pomocy społecznej, policjanci, ale także politycy czy działacze organizacji pozarządowych.

Jestem przekonany, że „Ochrona dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych” będzie cennym źródłem wiedzy dla wszystkich osób, które specjalizują się w ochronie praw dziecka, a także tych, którym los dziecka wciągniętego w walkę zbrojną nie jest obojętny.

Marek Michalak
Rzecznik Praw Dziecka

WSTĘP

W 2024 roku będziemy obchodzić stulecie uchwalenia przez Ligę Narodów Deklaracji Praw Dziecka, która odzwierciedla wolę znacznej części społeczności międzynarodowej wyodrębnienia z katalogu praw człowieka zbioru praw przynależnych dzieciom. Deklaracja zapoczątkowała proces tworzenia kolejnych dokumentów międzynarodowych poświęconych problematyce ochrony praw dziecka, którego zwieńczeniem stała się uchwalona w 1989 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Konwencja o prawach dziecka, która obok Karty Narodów Zjednoczonych jest aktualnie najbardziej powszechnym dokumentem prawa międzynarodowego.¹

Obecnie często i wyraźnie podkreśla się potrzebę objęcia dzieci specjalną ochroną i wskazuje na konieczność dokonania „najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka” jako sprawy priorytetowej we wszelkich działaniach dotyczących dzieci.² Dlatego dyskusja nad problemem uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych powinna odbywać się wyłącznie na płaszczyźnie analizy historycznej. W rzeczywistości jest jednak inaczej. Liczba dzieci biorących udział w działaniach zbrojnych od lat utrzymuje się na bardzo wysokim poziomie.

Według danych zamieszczonych w raporcie *Coalition to Stop the Use of Child Soldiers* dziesiątki tysięcy dzieci w wieku poniżej osiemnastego roku życia walczy bądź walczyło w kilkudziesięciu toczących się lub niedawno zakończonych konfliktach zbrojnych na świecie. Pełnią funkcję żołnierzy jako tak zwane „dzieci-żołnierze” (*child-soldiers, child-warriors, kid-militiamen*) w szeregach sił i ugrupowań zbrojnych.³ Nie istnieje możliwość oszacowania rzeczywistej liczby dzieci zaangażowanych bezpośrednio w działania zbrojne. Podobnie nie można ustalić faktycznej liczby dzieci wykorzystywanych w każdym innym charakterze w związku z toczącym się konfliktem zbrojnym (np. jako wykrywacze min, szpiegów, posłańców, służących, kucharzy czy niewolników seksualnych). Dane statystyczne na temat dzieci zaangażowanych w działania zbrojne mogą być tylko przybliżone. Żaden kraj nie przyznaje się do wykorzystywania dzieci podczas konfliktu zbrojnego.

¹ Według danych z 2012 roku 193 państwa stanowią strony Konwencji o prawach dziecka. Poza kręgiem stron konwencji pozostają obecnie Stany Zjednoczone Ameryki oraz Somalia. Źródło: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TR&EATY&id=133&chapter=4&lang=en>.

² Zasada wynikająca z przepisu artykułu 3 KPD.

³ Raport pochodzi z 2008 roku. Niestety, od tego czasu nie opublikowano nowego raportu, który w sposób całościowy odnosiłby się do problemu dzieci-żołnierzy. Raport jest dostępny na stronie: <http://www.childsoldiersglobalreport.org/content/facts-and-figures-child-soldiers>.

Dzieci są angażowane w działania zbrojne w prawie każdym regionie świata — w Afryce, Azji, Ameryce czy Europie. W latach 2004–2007 do państw wiodących i uwzględnionych w raporcie należały (wymienione w porządku alfabetycznym): Afganistan, Birma, Burundi,⁴ Czad, Demokratyczna Republika Konga, Filipiny, Indie, Indonezja, Irak, Izrael, Kolumbia, Nepal, Republika Środkowoafrykańska, Somalia, Sri Lanka, Sudan, Tajlandia, Uganda oraz Wybrzeże Kości Słoniowej.⁵ Odnotowano również znaczny udział dzieci w działaniach zbrojnych na obszarze zarządzanym przez Palestyńskie Władze Narodowe.^{6,7}

Dzieci są wykorzystywane zarówno przez armie rządowe, siły paramilitarne, oddziały milicji, jak i liczne niepaństwowe ugrupowania zbrojne. W przytoczonym raporcie z 2008 roku wśród państw rekrutujących dzieci w szeregi narodowych sił zbrojnych wymieniono: Birmę, Czad, Demokratyczną Republikę Konga, Somalię, Sudan, Ugandę, Jemen, Izrael oraz Wielką Brytanię.⁸ Wskazano w nim co najmniej 14 państw werbujących dzieci w szeregi pomocniczych sił zbrojnych, obrony cywilnej, nielegalnych ugrupowań zbrojnych oraz ugrupowań zbrojnych działających z upoważnienia oficjalnych sił zbrojnych. Wśród nich wymieniono: Birmę, Czad, Demokratyczną Republikę Konga, Filipiny, Indie, Iran, Kolumbię, Libię, Peru, Sri Lankę, Sudan, Ugandę, Wybrzeże Kości Słoniowej oraz Zimbabwe. Wskazano również na potwierdzone praktyki wykorzystywania dzieci w charakterze szpiegów, zwiadowców, posłańców w Burundi, Demokratycznej Republice Konga, Indiach, Indonezji, Izraelu, Kolumbii, Nepalu i Ugandzie.⁹

Autorzy raportu wskazują na obserwowane na przestrzeni ostatnich kilku lat zmniejszenie się liczby dzieci wykorzystywanych w działaniach zbrojnych przez narodowe siły zbrojne z równocześnie utrzymującym się wysokim poziomem angażowania dzieci w działania zbrojne przez opozycyjne ugrupowania zbrojne. W latach 2004–2007, uwzględnionych w raporcie z 2008 roku, dziesiątki ugrupowań zbrojnych w co najmniej 24 krajach rekrutowały (uprowadzały) dzieci w celu zaangażowania do walki i pełnienia innych funkcji związanych z konfliktem zbrojnym. Najwięcej takich praktyk odnotowano w Kolumbii, Sri Lance, Ugandzie, Tajlandii, Indiach, Filipinach, Birmie, Republice Środkowoafrykańskiej, Czadzie, Kenii, Nigerii, Afganistanie, Iraku, Pakistanie oraz na obszarze zarządzanym przez Palestyńskie Władze Narodowe.^{10,11}

⁴ Według informacji zamieszczonej przez Specjalnego Przedstawiciela SG ONZ do spraw dzieci i konfliktów zbrojnych w raporcie z 2010 roku władze Burundi zaprzestały praktyk rekrutacji dzieci w szeregi sił zbrojnych. Źródło: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/158/60/PDF/G1015860.pdf?OpenElement>.

⁵ Dane pochodzą z raportu Child Soldiers Global Report 2008, który jest dostępny na stronie: <http://www.childsoldiersglobalreport.org/content/facts-and-figures-child-soldiers>.

⁶ W literaturze polskiej najczęściej pojawia się określenie „Autonomia Palestyńska”.

⁷ Dane pochodzą z raportu Child Soldiers Global Report 2008, który jest dostępny na stronie: <http://www.childsoldiersglobalreport.org/content/facts-and-figures-child-soldiers>.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ W literaturze polskiej najczęściej pojawia się określenie „Autonomia Palestyńska”.

¹¹ Dane pochodzą z raportu Child Soldiers Global Report 2008, który jest dostępny na stronie: <http://www.childsoldiersglobalreport.org/content/facts-and-figures-child-soldiers>.

Według informacji zamieszczonej przez Specjalnego Przedstawiciela SG ONZ do spraw dzieci i konfliktów zbrojnych (w skrócie: SPdsDiKZ) w raporcie z 2010 roku na liście państw wykorzystujących dzieci do aktywnego uczestnictwa w konfliktach zbrojnych znalazły się: Afganistan, Birma, Czad, Demokratyczna Republika Konga, Filipiny, Irak, Kolumbia, Nepal, Republika Środkowoafrykańska, Somalia, Sri Lanka, Południowy Sudan, Darfur oraz Uganda.¹²

Dzieci są rekrutowane w szeregi sił i ugrupowań zbrojnych w sposób przymusowy lub dobrowolny. Bardzo częste są praktyki porywania (uprowadzania) dzieci z domów, szkół, ulic, obozów dla uchodźców czy innych krajów. Istnieje kilka przyczyn takich praktyk. Wiele państw, w tym przede wszystkim afrykańskich, odwołuje się do argumentu braku wystarczającej liczby dorosłych mogących zasilić szeregi armii. Ich liczba nieustannie maleje w następstwie eskalacji konfliktów zbrojnych. Inny powód ma charakter psychologiczny i zasadza się na traktowaniu dzieci jako tanich, pozbawionych strachu, bezwzględnie posłusznych podległych. Dochodzi do tego fakt coraz łatwiejszego dostępu do niedroгих, niewielkich i lekkich typów broni, które nawet kilkuletnie dziecko potrafi unieść oraz obsłużyć.

Wstępowanie do sił lub ugrupowań zbrojnych ma charakter „dobrowolny” jedynie pod względem terminologicznym. Najczęściej wymusza je panująca w kraju sytuacja społeczno-gospodarczo-polityczna. Kraje uwikłane w długoletnie konflikty zbrojne, w wyniku których dochodzi do rozbitcia struktur rodzinnych, pozbawienia możliwości kształcenia się, zarobkowania i opieki, nie pozostawiają dzieciom wyboru. Wstąpienie w struktury sił lub ugrupowań zbrojnych paradoksalnie staje się jedynym sposobem na przeżycie. Dodatkowym czynnikiem zmuszającym dzieci do takich decyzji jest bieda. Pozostawione same sobie, aby otrzymać dzienną porcję pożywienia i odzienie, „decydują się” przystąpić do sił lub ugrupowań zbrojnych. Niekiedy skłania je do tego nadzieja na odniesienie swobodnego rodzaju sukcesu życiowego — przywództwo grupie, objęcie władzy czy poprawa statusu społecznego. Innym czynnikiem przesądającym o wstąpieniu do sił lub ugrupowań zbrojnych jest presja ze strony rodziny bądź rówieśników naciskających na włączenie nieletnich do armii ze względów ideologicznych lub politycznych. Dzieci będące świadkami morderstw swoich najbliższych wstępują w szeregi sił (ugrupowań zbrojnych) motywowane chęcią zemsty. Dziewczęta zgłaszają się, aby uciec przed przymusowym małżeństwem lub przemocą i nadużyciami ze strony domowników.

Uczestnictwo dzieci w działaniach zbrojnych dotyczy zarówno aktywnego uczestnictwa w walce z bronią w rękę, jak i bezpośredniego wsparcia w walce, np. pełnienia funkcji zwiadowców, szpiegów, sabotażystów, kurierów, bagażowych, kucharzy, asystentów w wojskowych punktach kontrolnych, „przynęt” („wabików”), administratorów, tłumaczy, operatorów radiowych, asystentów medycznych, pracowników punktów informacyjnych, liderów obozów młodzieżowych, jak również niewolnic seksualnych i żon członków ugrupowań zbrojnych.¹³

¹² Annual report of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed conflict, Radhika Coomaraswamy, 3 September 2010, UN DOC A/HRC/15/58 (2010). Źródło: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/158/60/PDF/G1015860.pdf?OpenElement>.

¹³ Szerzej na ten temat piszę w pierwszym rozdziale książki, w którym staram się przybliżyć pojęcie „uczestnictwa w działaniach zbrojnych”.

Każda forma zaangażowania w działania zbrojne godzi w najbardziej podstawowe prawa przynależne dziecku — w jego prawo do życia, harmonijnego rozwoju w „środowisku rodzinnym, w atmosferze szczęścia, miłości i zrozumienia”, w prawo do nauki, do szczególnej opieki i pomocy.¹⁴ Już na samym początku drogi życiowej dzieci zostają brutalnie wyzute ze swojego dzieciństwa, do którego powrót nie jest łatwy i nie zawsze możliwy. Okaleczone nie tylko fizycznie, ale przede wszystkim psychicznie i moralnie, naznaczone piętnem zabójców, nawet jeśli przeżyją konflikt zbrojny i uda im się opuścić struktury zbrojne, bez fachowej pomocy specjalistów nie są w stanie normalnie funkcjonować w społeczeństwie. Wiele z nich popełnia samobójstwo, inne padają ofiarami morderstw, większość żyje w atmosferze prześladowczych wspomnień do końca życia.

W przeważającej mierze społeczność międzynarodowa wyraźnie sprzeciwia się angażowaniu dzieci w działania zbrojne. Wyrazem tego sprzeciwu stały się dążenia państw do wprowadzenia zakazu uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych, które przybrały postać konkretnych prawnych zobowiązań międzynarodowych. Współcześnie obowiązujące, wiążące akty prawa międzynarodowego zawierające przepisy normujące problematykę ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych można sklasyfikować ze względu na obszar oddziaływania na akty prawne o zasięgu uniwersalnym (powszechnym) oraz regionalnym. Charakter uniwersalny posiadają akty międzynarodowego prawa humanitarnego (Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 1949 roku (w skrócie: IV KG); Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z 1977 roku (w skrócie: I PD) oraz Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych z 1977 roku (w skrócie: II PD), prawa międzynarodowego praw człowieka (Konwencja o prawach dziecka z 1989 roku (w skrócie: KPD); Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne z 2000 roku (w skrócie: PFADKZ), międzynarodowego prawa karnego (Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z 1998 roku (w skrócie: Statut MTK) oraz międzynarodowego prawa pracy (Konwencja nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z 1999 roku (w skrócie: 182 KNFPD)). Jedynym wiążącym traktatem o zasięgu regionalnym odnoszącym się do problematyki ochrony dzieci angażowanych w działania zbrojne jest Afrykańska Karta Praw i Dobra Dziecka z 1990 roku (w skrócie: AKPDD).

Niniejsza książka stanowi próbę możliwie najpełniejszego opracowania na płaszczyźnie historyczno-prawnej zagadnienia międzynarodowej prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych (ze szczególnym uwzględnieniem aspektu prawnego przeprowadzanej analizy). Jest równocześnie odpowiedzią na wzrastające zainteresowanie tematyką, która dotychczas w literaturze polskiej nie została szerzej opracowana.

¹⁴ Konwencja o prawach dziecka z 20 listopada 1989 roku (Dz. U. z 1991 roku, Nr 120, poz. 526). *Convention on the Rights of the Child*, General Assembly Resolution 44/25 of 20 November 1989, Official Records of the General Assembly, Supplement No. 49, UN DOC.A/44/49 (1989), 1577 UNTS 3 (no. 27531), ustęp 6 preambuły.

Celem książki jest zaprezentowanie procesu kształtowania się norm prawa międzynarodowego poświęconych kwestii ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych, analiza treści tych norm, zwięzłe przedstawienie instrumentów uzupełniających te normy oraz mechanizmów monitorujących i egzekwujących przestrzeganie międzynarodowych zobowiązań prawnych chroniących dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne. Badaniu zostały poddane m.in. w uniwersalnym systemie prawa międzynarodowego: artykuł 51 ust. 1 IV KG, artykuł 77 ust. 2 I PD, artykuł 4 ust. 3 lit. c) II PD, artykuł 38 KPD, preambuła oraz artykuły 1–4 PFADKZ, artykuł 3 lit. a) 182 KNFPD, artykuł 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) oraz artykuł 8 ust. 2 lit. (e) (vii) Statutu MTK. Analiza uwzględnia także w regionalnym systemie prawa międzynarodowego: artykuł 22 AKPDD. Badanie wskazanych norm z zakresu prawa międzynarodowego praw człowieka¹⁵ jako zasadnicze — w moim odczuciu — z punktu widzenia gwarancji ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych przeprowadziłam na płaszczyźnie tworzenia tych norm oraz ich wykładni. Wnikliwie zbadałam *travaux preparatoires* dokumentujące poszczególne etapy tworzenia tych norm. Wspomniane dokumenty stanowią cenny przedmiot badań, wskazując na stanowiska przedstawicieli poszczególnych krajów biorących udział w tworzeniu tych zasad. Treść tych dokumentów pozwala na analizę przebiegu procesu decyzyjnego prowadzącego do kompromisu międzynarodowego w przedmiocie stanowiących standardów ochrony. Wskazuje na trudności powstałe na drodze prowadzącej od przedstawienia projektu dokumentu poprzez negocjacje przedstawicieli państw reprezentujących różne systemy polityczne, poglądy filozoficzne czy doświadczenia praktyczne aż do kompromisu umożliwiającego porozumienie międzynarodowe w przedmiocie ostatecznego kształtu dokumentu międzynarodowego.

Analizę pozostałych norm wyznaczających zakres ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych przeprowadziłam wyłącznie na płaszczyźnie wykładni ich treści. Ze względów praktycznych pominęłam badania *travaux preparatoires* dokumentujące etapy tworzenia tych norm.

W ostatnim rozdziale przedstawiłam zwięzłą charakterystykę aktów prawa międzynarodowego *soft law* odnoszących się do kwestii ochrony dzieci przed angażowaniem ich w działania zbrojne. Zasygnalizowałam również praktykę organów międzynarodowych wyposażonych w funkcje orzecznicze w aspekcie karania winnych naruszeń zobowiązań międzynarodowych zakazujących angażowania dzieci w działania zbrojne.¹⁶

Na zakończenie wskazałam zakres ochrony przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych zagwarantowanej dzieciom na podstawie przytoczonych w książce norm prawa międzynarodowego. Równocześnie udzieliłam odpowiedzi na pytanie, czy te normy tworzą system międzynarodowej prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych, a jeśli tak to, czy ten system jest skuteczny. Sformułowałam wnioski *de lege ferenda* wskazujące propozycje kierunków rozwoju prawa międzynarodowego w kontekście ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych.

¹⁵ Precyzyjnie: artykułu 38 KPD oraz preambuły i artykułów 1–4 PFADKZ.

¹⁶ Przedstawiłam działalność Międzynarodowego Trybunału Karnego oraz Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone.

ROZDZIAŁ I

Uwagi terminologiczne

Rozdział wyjaśnia znaczenie pojęć zasadniczych, z punktu widzenia zagadnienia omawianego w książce, takich jak „dziecko”, „konflikt zbrojny”, „działania zbrojne” oraz „uczestnictwo w działaniach zbrojnych”.

1. Definicja terminu „dziecko” w aktach prawa międzynarodowego¹⁷

Wraz z wejściem w życie Konwencji o prawach dziecka, tj. w dniu 2 września 1990 roku, pojawiła się w prawie międzynarodowym wyraźna definicja terminu „dziecko”. Wcześniejsze akty prawa międzynarodowego poświęcone ochronie praw dzieci, ze szczególnym uwzględnieniem Deklaracji Praw Dziecka Ligi Narodów z 1924 roku (tzw. deklaracji genewskiej)¹⁸ oraz międzynarodowej Deklaracji Praw Dziecka ONZ z 1959 roku¹⁹ nie wprowadzały objaśnienia wspomnianego terminu. Dokonano tego dopiero w KPD. Zważywszy na liczbę państw, które wyraziły zgodę na przestrze-

¹⁷ Więcej na temat międzynarodowej definicji terminu „dziecko” piszę w odrębnym artykule: Prucnal M., *Who is a Child? The International Definition of a Child*, [w:] *The Sovereignty of Children in Law*, Malekian F., Nordlöf K. (red.), Cambridge Scholars Publishing 2012, s. 69–86.

¹⁸ *Genewska Deklaracja Praw Dziecka z 26 września 1924 roku*, Źródło: *Opieka nad dzieckiem*, Nr 6, 1924, s. 259; [w:] Balcerek M., *Międzynarodowa ochrona dziecka*, Warszawa 1988, s. 252. *Geneva Declaration of the Rights of the Child of 1924*, adopted Sept. 26, 1924, League of Nations O.J. Spec. Supp. 21, at 43 (1924).

¹⁹ *Deklaracja Praw Dziecka z 20 listopada 1959 roku*, Źródło: Zbiór dokumentów, Nr 3, 1960, s. 385-390; [w:] Balcerek M., *Międzynarodowa ochrona dziecka*, Warszawa 1988, s. 252–255. *Declaration of the Rights of the Child*, General Assembly Resolution 1386 (XIV), 14 U.N. Official Records of the General Assembly Supplement No. 16 at 19, UN DOC.A/4354 (1959).

ganie przepisów konwencji, można argumentować na rzecz uznania definicji terminu „dziecko” zawartej w KPD za powszechną. Chociaż, zgodnie z zasadą *pacta sunt servanda*, nie ma wątpliwości odnośnie do tego, iż przepisy konwencji dotyczą jedynie jej stron, liczba 193 państw (stron) KPD wskazuje na opinię przeważającej większości państw świata. Zagadnienie to wymaga jednak głębszej, odrębnej analizy.

Zgodnie z artykułem 1 KPD, „dzieckiem” jest „każda istota ludzka w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że — zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka — uzyska ono wcześniej pełnoletność”.²⁰

1.1. Koniec okresu dzieciństwa

Formułując definicję terminu „dziecko”, autorzy KPD zdecydowali się częściowo posłużyć kryterium wieku dla zakreslenia granic okresu dzieciństwa. Częściowo, gdyż jedynie górna granica wiekowa, z momentem osiągnięcia której dziecko zyskuje status dorosłego, została określona wyznacznikiem wieku. Granicę tę stanowi osiemnasty rok życia. W momencie ukończenia osiemnastu lat człowiek przestaje być „dzieckiem”.

Ustalenie górnej granicy dzieciństwa na poziomie osiemnastu lat pozostaje w zgodzie z rozwiązaniami ustawodawstwa krajowego większości państw — stron KPD.²¹ Konwencja dopuszcza wyjątki od zasady wejścia w dorosłość wraz z ukończeniem osiemnastego roku życia, dopuszczając sytuacje wcześniejszego osiągnięcia pełnoletności zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka.²² Takie rozwiązanie ma niewątpliwie zalety, będąc wyrazem ustanowienia międzynarodowego limitu wiekowego z poszanowaniem odzwierciedlonych w regulacjach krajowych różnic kulturowych i religijnych. Z drugiej jednak strony, elastyczne zakreslenie górnej granicy okresu dziecięcego tworzy lukę prawną. Jeżeli bowiem dziecko osiągnie pełnoletność przed ukończeniem osiemnastu lat, wówczas prawa wymienione w KPD, nieodwołujące się do określonego wieku, nie znajdą zastosowania wobec osoby, która w świetle prawa krajowego mającego do niej zastosowanie uzyskała już pełnoletność.²³

1.2. Początek okresu dzieciństwa

Autorzy KPD nie usunęli również wątpliwości interpretacyjnych dotyczących kwestii początkowego momentu bycia „dzieckiem”. Dokonując wykładni artykułu 1 konwencji, mamy do czynienia

²⁰ Artykuł 1 KPD.

²¹ Wyjątki stanowią tu kraje, w których pełnoletność osiąga się później, np. Austria (19 lat), Szwajcaria (20 lat).

²² Artykuł 1 KPD.

²³ Bueren G. van, *The International Law on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff Publishers 1995, s. 37.

nia z dwoma stanowiskami dotyczącymi przyjętego rozwiązania. Zwolennicy pierwszego wyrażają opinię, iż „dzieckiem” jest każda istota ludzka od momentu poczęcia w łonie matki do ukończenia osiemnastego roku życia. Na potwierdzenie swojego stanowiska przytaczają postanowienie Deklaracji Praw Dziecka ONZ z 1959 roku powtórzone w ustępie 9 preambuły KPD, zgodnie z treścią którego „dziecko, z uwagi na swoją niedojrzałość fizyczną oraz umysłową, wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu”.²⁴ O „dziecku” należy mówić poczynając od momentu jego poczęcia: dziecko wymaga bowiem szczególnej opieki, troski oraz ochrony prawnej jeszcze przed urodzeniem. Autorzy preferujący inny punkt widzenia dotyczący początków dzieciństwa moment ten utożsamiają z chwilą przyjścia na świat (z chwilą narodzin). Uzasadniając reprezentowane przez siebie stanowisko, odwołują się do doktryny prawa międzynarodowego, w której wyraźnie odmawia się przyznania preambule tej samej rangi co części merytorycznej konwencji, pozostawiając jej rolę ogólnego kontekstu, w świetle którego należy interpretować wszelkie nieprecyzyjne i niejasne pojęcia użyte w umowie międzynarodowej.²⁵ Zgodnie z artykułem 31 Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów (w skrócie: KWPT) interpretacji takiej powinno się dokonywać w dobrej wierze, zgodnie ze zwykłym znaczeniem, jakie należy przypisywać użytym w traktacie wyrazom oraz w świetle przedmiotu i celu traktatu.²⁶ Zwykle znaczenie wyrazu to niewątpliwie potoczne, najczęściej używane, takie, które nie budzi wątpliwości. I tak na przykład *Mały słownik języka polskiego* zamieszcza następujące wyjaśnienie hasła „dziecko”: „niedorośla istota ludzka od narodzenia do wieku młodzieńczego”.²⁷

Pozostawienie wątpliwości interpretacyjnych odnoszących się do początkowego momentu stania się dzieckiem rodzi pytanie między innymi o to, od kiedy dziecku przysługuje „przyrodzone prawo do życia”,²⁸ czy należy je chronić od momentu poczęcia, od określonego momentu rozwoju płodu w macicy, czy od chwili narodzin? Idąc dalej, czy, utożsamiając początek bycia „dzieckiem” z chwilą poczęcia, można mówić o wynikającym z przepisów prawa międzynarodowego powszechnym zakazie aborcji? Czy zakaz można przenieść na różnego rodzaju doświadczenia genetyczne przeprowadzane z wykorzystaniem embrionu lub też na ludzkim embrionie? Czy inne prawa, jak te odnoszące się do ochrony zdrowia i prywatności, przynależą od momentu poczęcia istoty ludzkiej, czy od momentu jej narodzin? Prawo międzynarodowe nie udziela jednoznacznej odpowiedzi na postawione pytanie. Dominujący w doktrynie pogląd wiąże początek międzynarodowej ochrony prawnej dziecka z chwilą jego narodzin. Nie wyklucza to oczywiście prawa państwa do zagwarantowania na mocy przepisów krajowych ochrony dziecka od momentu jego poczęcia.²⁹

²⁴ Ustęp 9 preambuły KPD.

²⁵ Gronowska B., Jasudowicz T., Mik. C., *O prawach dziecka*, Wydawnictwo COMER, Toruń 1994, s. 12.

²⁶ Artykuł 31 KWPT.

²⁷ *Mały słownik języka polskiego*, Skorupka S., Auderska H. i Lempicka Z. (red.), Warszawa 1969.

²⁸ „Przyrodzone prawo do życia” sformułowano w artykule 6 (1) KPD, artykule 2 EKPC, artykule 6 (1) Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, artykule 4 Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka.

²⁹ Przykładowo zgodnie z przepisem artykułu 2 ust. 1 polskiej Ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka z dnia 6 stycznia 2000 roku „[...] dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności” (Dz.U. z 2000 roku, Nr 6, poz. 69, z późn. zm.).

2. Konflikt zbrojny/działania zbrojne

2.1. Konflikt zbrojny, działania zbrojne, wojna – rozróżnienie pojęć

Poza terminem „dziecko” w kontekście książki istotne jest wyjaśnienie pojęć takich jak „konflikt zbrojny” (*armed conflict*) oraz „działania zbrojne” (*hostilities*). Pojęcia te współwystępują w poszczególnych dokumentach prawa międzynarodowego normujących zagadnienie ochrony dzieci przed wykorzystywaniem ich w walkach zbrojnych.

Pojęcie „konfliktu zbrojnego” (*armed conflict*) najczęściej występuje w sformułowaniu „ofiarą konfliktu zbrojnego”;³⁰ „normy międzynarodowego prawa humanitarnego mające zastosowanie w przypadku konfliktu zbrojnego”;³¹ „ochrona w konfliktach zbrojnych”;³² „angażowanie w konflikty zbrojne”;³³ „wykorzystywanie w konfliktach zbrojnych”;³⁴ „udział w konflikcie zbrojnym”;³⁵ „sytuacja konfliktu zbrojnego”;³⁶ „strona konfliktu/konfliktu zbrojnego”;³⁷ „czas trwania konfliktu zbrojnego”;³⁸ jak również w rozróżnieniu na „międzynarodowy” i „niemiędzynarodowy konflikt zbrojny”.³⁹

Terminem „działania zbrojne” (*hostilities*) posłużono się w sformułowaniach „uczestnictwo/ udział w działaniach zbrojnych” (*participation/taking part in hostilities*)⁴⁰ oraz „używanie/wykorzystywanie w działaniach zbrojnych” (*use in hostilities*).⁴¹

Jednak żaden z traktatów posługujących się wyżej wymienionymi sformułowaniami nie definiuje pojęcia „konfliktu zbrojnego” ani terminu „działań zbrojnych”. Prawnej definicji tych terminów nie znajdziemy też w innych wiążących dokumentach prawa międzynarodowego. Pewnych wskazówek w interpretacji powyższych pojęć dostarcza międzynarodowe prawo humanitarne. Dokumenty tego prawa przyjmę za podstawę dalszych rozważań nad znaczeniem pojęcia „konfliktu zbrojnego” oraz terminu „działań zbrojnych”.

³⁰ Tytuł oraz ustęp 3 preambuły I PD, tytuł oraz preambuła II PD, artykuł 39 KPD; ustęp 17 preambuły PFADKZ.

³¹ Artykuł 38 ust. 1 KPD; artykuł 22 ust. 1 AKPDD.

³² Preambuła II PD; artykuł 38 ust. 4 KPD; artykuł 22 ust. 3 AKPDD.

³³ Tytuł oraz ustępy 6 i 16 preambuły PFADKZ.

³⁴ Ustęp 10 preambuły PFADKZ.

³⁵ Artykuł 3 lit. c) 182 KNFPD.

³⁶ Ustęp 4 preambuły PFADKZ.

³⁷ Ustępy 9 i 12 preambuły oraz artykuł 4 ust. 3 PFADKZ.

³⁸ Ustęp 14 preambuły PFADKZ.

³⁹ IV KG; tytuł I PD; tytuł oraz preambuła II PD; ust. 5 preambuły PFADKZ.

⁴⁰ Artykuł 77 ust. 2 i 3 I PD; artykuł 4 ust. 3 lit. c) II PD; artykuł 38 ust. 2 KPD; artykuł 22 ust. 2 AKPDD; ust. 5, 8 oraz 9 preambuły oraz artykuł 1 PFADKZ.

⁴¹ Artykuł 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) oraz artykuł 8 ust. 2 lit. (e) (vii) Statutu MTK; ust. 11 i 15 preambuły oraz artykuł 4 ust. 1 i 2 PFADKZ.

Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (w skrócie: MKCK) uważa, iż „konflikt zbrojny” należy uznać nie tyle za pojęcie prawne (*a legal term*), lecz raczej za „*de facto*”⁴² i odnieść go do „sytuacji, podczas których okresy działań zbrojnych przeplatają się z okresami zawieszenia broni”.⁴³ Powyższa definicja implikuje pojęcie „działań zbrojnych”. Termin „konflikt zbrojny” jest w takim przypadku szerszy niż pojęcie „działań zbrojnych”.

Jak zatem wyjaśnić „działania zbrojne”? Termin został zdefiniowany podczas konferencji dyplomatycznej poprzedzającej uchwalenie dwóch protokołów dodatkowych do konwencji genewskich z 1949 roku⁴⁴ jako „działania wojenne, które ze względu na swój charakter lub cel uderzają w personel i sprzęt wrogich sił zbrojnych”.⁴⁵ Część uczestników konferencji uznała, iż termin „działania zbrojne” obejmuje również sytuacje przygotowań do walki i powrotu z niej.⁴⁶ Podkreślono wówczas, iż termin „działania zbrojne” odnosi się nie tylko do sytuacji, w której obywatel faktycznie wykorzystuje broń, lecz również do przypadków, gdy jedynie nosi ją przy sobie bądź też, nie posługując się bronią, podejmuje wrogie akty wymierzone w przeciwnika.⁴⁷

Próby zdefiniowania pojęcia „działania zbrojne” podjął się w trakcie prac nad projektem PFADKZ obserwator Friends World Committee for Consultation (Quakers). Zaproponował, by termin „działania zbrojne” (*hostilities*) dotyczył także wszelkich sytuacji konfliktu zbrojnego, niezależnie czy ma charakter międzynarodowy, czy całkowicie albo częściowo wewnętrzny oraz niezależnie od stopnia jego nasilenia.⁴⁸ Powyższa propozycja nie zyskała jednak akceptacji pozostałych przed-

⁴² *The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Pictet J. S. (red.), autorzy: Uhler O. M., Coursier H., Siordet F., Pilloud C., Boppe R., Wilhelm R.-J., Schoenholzer J.-P., International Committee of the Red Cross, Geneva 1958, s. 20–21.

⁴³ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *An armed conflict is usually a situation during which there are periods of hostilities interspersed with periods of truce. [w:] Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child concerning involvement of children in armed conflicts. Position of the International Committee of the Red Cross Geneva, 27 October 1997, International Review of the Red Cross Nr 322, 1998, pkt 42.*

⁴⁴ Konferencja dyplomatyczna zwołana przez rząd szwajcarski odbyła się w Genewie w latach 1974–1977 i została poświęcona zagadnieniu potwierdzenia i rozwoju międzynarodowego prawa humanitarnego stosowanego w konfliktach zbrojnych.

⁴⁵ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The term “hostilities” was defined [...] as acts of war that by their nature or purpose [strike] at the personnel and matériel of enemy armed forces. [w:] O. R. XIV, s. 14, CDDH/III/SR.2, ust. 8. Za: Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child concerning involvement of children in armed conflicts. Position of the International Committee of the Red Cross..., pkt 40.*

⁴⁶ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *the term “hostilities” also covered preparations for combat and return from combat. [w:] O. R. XV, s. 330, CDDH/III/224. Za: Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949, Pilloud C., Sandoz Y., Swinarski C., Zimmermann B. (red.), autorzy: Pilloud C., de Preux J., Sandoz Y., Zimmermann B., Eberlin P., Gasser H.P., Wenger V., Junod S.-S. International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers 1987, paragraf 1943 oraz przypis 13 do paragrafu 1943.*

⁴⁷ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *the word “hostilities” covers not only the time that the civilian actually makes use of a weapon, but also, for example, the time that he is carrying it, as well as situations in which he undertakes hostile acts without using a weapon. [w:] Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949, Pilloud C., paragraf 1943.*

⁴⁸ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *For the purposes of this Protocol, [...] “hostilities” includes all situations of armed conflict, whether the conflict is international or wholly or partially internal, and whatever the level of conflict. [w:] Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts, UN DOC.E/CN.4/1995/96, rozdział III.B pkt 95.*

stawicieli pracujących nad tekstem projektu protokołu. W rezultacie w ostatecznej wersji protokołu nie wprowadzono słownika stosowanych w nim podstawowych wyrażen.

Wyjaśnienia znaczenia terminu „konflikt zbrojny” (*armed conflict*) można doszukać się również na gruncie zestawienia tego pojęcia z terminem „wojna” (*war*). Tradycyjnie „wojną” określano stan walki orężnej między państwami, przeciwstawiając go stanowi pokoju.⁴⁹ Z czasem, gdy poszczególne państwa uwikłane w działania zbrojne zaczęły sprzeciwiać się określeniu prowadzonych przez nie działań zbrojnych mianem „wojny”, w nauce prawa międzynarodowego zaczęto coraz częściej posługiwać się określeniem „konflikt zbrojny”.⁵⁰

Artykuł 2 (wspólny dla wszystkich czterech konwencji genewskich z 1949 roku), określający zakres przedmiotowy zastosowania konwencji, uzupełnia go o sytuacje wypowiedzenia wojny, powstania jakiegokolwiek innego konfliktu zbrojnego między co najmniej dwiema umawiającymi się stronami oraz okupacji całości lub części terytorium jednej z umawiających się stron.⁵¹ Z brzmienia artykułu 2 wynika wyróżnienie „wojny” jako jednego z rodzajów „konfliktu zbrojnego”. A zatem „wojna” i „konflikt zbrojny” nie stanowią synonimów. Nie każdy „konflikt zbrojny” jest „wojną”, ponieważ, po pierwsze, stronami toczącego się konfliktu zbrojnego nie zawsze są państwa, jak to ma miejsce w przypadku wojny, po drugie, walka zbrojna może toczyć się bez wypowiedzenia wojny. Aby mówić o „konflikcie zbrojnym”, nie potrzeba formalnej deklaracji stanu wojny czy też uznania istnienia tego stanu. Wystarczający jest sam fakt stwierdzonych działań zbrojnych.⁵² Autorzy komentarza do artykułu 2 konwencji genewskich wyrażenie „konflikt zbrojny” (zastosowane na gruncie brzmienia artykułu 2 konwencji, a tym samym zawężonego jedynie do konfliktów zbrojnych pomiędzy państwami) utożsamiają ze stanem różnic wynikających pomiędzy dwoma państwami skutkujących interwencją członków sił zbrojnych.⁵³ „Konflikt zbrojny”, zdaniem autorów komentarza, trwa również wtedy, gdy jedno lub wszystkie państwa zaangażowane w niego zaprzeczają istnieniu pomiędzy nimi stanu wojny. Nie ma przy tym znaczenia długość trwania konfliktu zbrojnego ani ilość morderstw w związku z nim popełnionych.⁵⁴

2.2. Rodzaje konfliktów zbrojnych

Można wyróżnić kilka rodzajów „konfliktów zbrojnych”. W aspekcie zagadnienia omawianego w książce zasadnicze znaczenie odgrywa podział na „konflikty międzynarodowe” (*internatio-*

⁴⁹ Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1999, s. 381.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Przykładowo: IV KG.

⁵² *The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Pictet J. S., s. 20.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *Ibidem*, s. 20–21

nal armed conflicts) oraz „konflikty niemające charakteru międzynarodowego”/„konflikty niemiedzynarodowe” (*non-international armed conflicts*). Ten podział został podkreślony w konwencjach genewskich z 1949 roku oraz obu protokołach dodatkowych z 1977 roku — Protokole dodatkowym do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczącym ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych oraz Protokole dodatkowym do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczącym ochrony ofiar niemiedzynarodowych konfliktów zbrojnych.

■ A. Międzynarodowy konflikt zbrojny

W artykule 2 wspólnym dla wszystkich czterech konwencji genewskich z 1949 roku wskazuje się⁵⁵ na sytuacje utożsamiane z międzynarodowym konfliktem zbrojnym. Zgodnie z brzmieniem przepisu artykułu 2 „międzynarodowy konflikt zbrojny” (*international armed conflict*) obejmuje sytuacje „wypowiedzenia wojny lub powstania jakiegokolwiek innego konfliktu zbrojnego między co najmniej dwiema Wysokimi Umawiającymi się Stronami, nawet gdyby jedna z nich nie uznała stanu wojny”.⁵⁶ Pojęcie „międzynarodowego konfliktu zbrojnego” rozwinięto w I PD. W artykule 1 ust. 3 uczyniono to poprzez odesłanie do artykułu 2 wspólnego dla wszystkich czterech konwencji genewskich. Tym samym I PD potwierdza znaczenie tego terminu, przyjęte na gruncie konwencji genewskich z 1949 roku. Z drugiej strony, I PD przybliżyło znaczenie sformułowania, jakim posłużyli się autorzy artykułu 2 konwencji genewskich. W artykule 1 ust. 4 wskazano, iż pojęcie „międzynarodowego konfliktu zbrojnego” dotyczy również „konfliktów zbrojnych, w których ludy walczą przeciw panowaniu kolonialnemu i obcej okupacji oraz przeciw reżimom rasistowskim, wykonując swe prawo do samostanowienia zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych oraz w Deklaracji w sprawie zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych”.⁵⁷

„Międzynarodowym konfliktem zbrojnym” jest zatem każdy spór pomiędzy przynajmniej dwoma państwami, który pociąga za sobą zaangażowanie narodowych sił zbrojnych państw uwikłanych w ten spór.⁵⁸ Nie ma przy tym znaczenia ani długość trwania konfliktu, ani jego intensywność,⁵⁹ ani też zaprzeczanie przez któreś z państw lub każde z nich o istnieniu pomiędzy nimi stanu wojny.⁶⁰

⁵⁵ Autorzy przepisu nie nazwali jednak tych sytuacji wprost i wyraźnie mianem międzynarodowego konfliktu zbrojnego. Wniosek taki wynika z zestawienia przepisu artykułu 2 z przepisem artykułu 3 odnoszącym się do sytuacji niemiedzynarodowych konfliktów zbrojnych.

⁵⁶ Przykładowo: IV KG.

⁵⁷ Artykuł 1 ust. 4 I PD.

⁵⁸ Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949, Pilloud C..., paragraf 62.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*, paragraf 63.

B. Niemiedzynarodowy konflikt zbrojny

Pojęcie „niemiedzynarodowego konfliktu zbrojnego” wprowadzono w artykule 3, wspólnym dla wszystkich czterech konwencji genewskich, rozwija go zaś i uzupełnia artykuł 1 ust. 1 i 2 Protokołu dodatkowego do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczącego ochrony ofiar niemiedzynarodowych konfliktów zbrojnych.

W toku prac nad przepisem artykułu 2 wspólnego dla czterech konwencji genewskich MKCK zaproponował dodanie do artykułu 2 czwartego ustępu wprowadzającego pojęcie „konfliktu zbrojnego o niemiedzynarodowym charakterze” (*armed conflict not of an international character*). Termin ten MKCK odniósł do przypadków wojny domowej, konfliktów kolonialnych lub wojen religijnych, które mogą mieć miejsce na terytorium jednej lub kilku umawiających się stron.⁶¹ W związku z licznymi sprzeciwami delegatów uczestniczących w aktualnej konferencji dyplomatycznej pracującej nad opracowaniem tekstu konwencji genewskich, obawiających się rozszerzenia pojęcia „niemiedzynarodowego konfliktu zbrojnego” na wszelkie formy buntu, powstań, anarchii, rebelii, ostatecznie zrezygnowano z zamieszczenia przytoczonego przepisu w tekstach konwencji.⁶² Pojęcie to znalazło jednak swoje odzwierciedlenie w treści artykułu 3 konwencji, zwanego „konwencją w miniaturze” (*a Convention in miniature*), określającego minimum gwarancji humanitarnych, urzeczywistnienie których stanowi obowiązek każdej ze stron konfliktu zbrojnego pozbawionego międzynarodowego charakteru.

Artykuł 3 wspólny czterem konwencjom genewskim z 1949 roku⁶³

Artykuł 3, wspólny dla wszystkich czterech konwencji genewskich z 1949 roku, posługując się terminem „konflikt zbrojny nieposiadający międzynarodowego charakteru” (*armed conflict not of an international character*), nie definiuje tego pojęcia. Autorzy komentarza do IV KG wskazują kryteria, które — ich zdaniem — mogą ułatwić zakwalifikowanie danego konfliktu do „niemiedzynarodowych konfliktów zbrojnych”. Podkreślają równocześnie, iż kryteria te nie są obowiązkowe, a jedynie stanowią wskazówki zebrane w oparciu o poprawki dyskutowane w trakcie prac nad przepisem artykułu 3.⁶⁴ Są to kryteria następujące:

1. „Strona buntu występująca przeciwko rządowi *de jure* posiada zorganizowane siły wojskowe, władzę odpowiedzialną za jej działania, ponadto działa na określonym obszarze i dysponuje środkami gwarantującymi poszanowanie przepisów konwencji.

⁶¹ *The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Pictet J. S., s. 30.

⁶² *Ibidem*, s. 30–31.

⁶³ Przykładowo: IV KG.

⁶⁴ *The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Pictet J. S., s. 35.

2. Rząd legalny jest zobowiązany do skorzystania z regularnych sił wojskowych przeciwko zorganizowanym wojskowo powstańcom, będącym w posiadaniu części terytorium państwowego.
3.
 - (a) Rząd *de jure* uznał powstańców za stronę walczącą lub
 - (b) uznał swoje prawa jako strony walczącej lub
 - (c) uznał powstańców za stronę walczącą tylko dla celów niniejszej konwencji lub
 - (d) spór został przyjęty do porządku obrad Rady Bezpieczeństwa lub Zgromadzenia Ogólnego ONZ jako stanowiący zagrożenie dla utrzymania międzynarodowego pokoju, naruszający pokój międzynarodowy bądź uznany za akt agresji.
4.
 - (a) Powstańcy posiadają organizację wskazującą na cechy państwa.
 - (b) Władza cywilna powstańców wykonuje faktyczną władzę nad osobami na określonym obszarze terytorium kraju.
 - (c) Siły zbrojne działają pod kierownictwem zorganizowanego organu i są przygotowane do przestrzegania zwykłych praw wojennych.
 - (d) Władza cywilna powstańców wyraża zgodę na związanie się przepisami konwencji”.⁶⁵

Powyższe kryteria, zdaniem autorów komentarza do IV KG, mogą okazać się pomocne podczas odróżniania prawdziwego konfliktu zbrojnego od zwykłych aktów bandytyzmu czy też niezorganizowanego krótkotrwałego zrywu powstańczego. Podkreślają przy tym, iż kryteria te nie są ani obowiązkowe, ani jedynie właściwe. Uważają, że zakres zastosowania artykułu 3 powinien być najszerszym z możliwych. Nie powinien być zatem ograniczony przedmiotowo wyłącznie do tych konfliktów zbrojnych, które spełniają wskazane przez nich kryteria, lecz rozciągać się również na te z nich, które kryteriów tych nie spełniają.⁶⁶

Podsumowując swoje rozważania na temat występującego w artykule 3 konwencji genewskich z 1949 roku pojęcia „konfliktów zbrojnych o niemiędzynarodowym charakterze”, autorzy komentarza odnoszą go w skrócie do konfliktów zbrojnych, w których po obu stronach uwikłanych w działania zbrojne zostały zaangażowane siły zbrojne. Porównują je do wojen międzynarodowych, wskazując jedynie na różnicę zasięgu terytorialnego konfliktów niemiędzynarodowych toczących się w granicach jednego państwa. W wielu przypadkach każda ze stron takiego konfliktu jest w posiadaniu części terytorium kraju, na obszarze którego dochodzi do uformowania się pewnego rodzaju linii frontu.⁶⁷

⁶⁵ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Pictet J. S., s. 35–36.

⁶⁶ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *Ibidem*, s. 36.

⁶⁷ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *Ibidem*, s. 37.

Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych

W artykule 3 wspólnym dla konwencji genewskich z 1949 roku brakuje definicji i obiektywnych kryteriów kwalifikujących dany konflikt zbrojny do kategorii konfliktów międzynarodowych, co prowadziło do wielu różnych interpretacji pojęcia, pozostawiając w tej mierze rządów poszczególnych państw dużą swobodę. Zmianę przyniósł Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z 1977 roku rozwijający i uzupełniający artykuł 3, wspólny dla wszystkich czterech konwencji genewskich. Pojęcie „międzynarodowego konfliktu zbrojnego” zostało wyjaśnione w artykule 1 ust. 1 protokołu. Autorzy przepisu posłużyli się negatywnym odesłaniem do artykułu 1 I PD⁶⁸ Pojęcie „konfliktów zbrojnych o międzynarodowym charakterze” rozszerzyli na „wszystkie konflikty zbrojne, które nie są objęte artykułem 1 I PD dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych”.⁶⁹ „Międzynarodowymi konfliktami zbrojnymi” są zatem wszystkie konflikty zbrojne inne niż te, które toczą się między co najmniej dwoma państwami,⁷⁰ łącznie z tymi, „w których społeczeństwa walczą przeciw panowaniu kolonialnemu i obcej okupacji oraz przeciw reżimom rasistowskim, wykonując swe prawo do samostanowienia”.⁷¹ Ponadto aby konflikt zbrojny posiadał charakter konfliktu międzynarodowego, musi łącznie spełniać następujące kryteria:

1. „Konflikt zbrojny przebiega na terytorium Wysokiej Umawiającej się Strony.
2. Stronami konfliktu zbrojnego są z jednej strony siły zbrojne państwa–strony konfliktu, z drugiej rozłamowe siły zbrojne lub inne zorganizowane uzbrojone grupy”.

Pojęcie „międzynarodowego konfliktu zbrojnego” występujące na gruncie artykułu 1 ust. 1 II PD nie obejmuje swym zasięgiem konfrontacji kilku frakcji bez ingerencji rządowych sił zbrojnych.⁷² Protokół wymaga, by po jednej stronie konfliktu zbrojnego wystąpiły siły zbrojne państwa–strony konfliktu, po drugiej zaś rozłamowe siły zbrojne lub też inne zorganizowane ugrupowania zbrojne.

Termin „siły zbrojne” państwa–strony konfliktu (dokładnie „siły zbrojne Wysokiej Umawiającej się Strony”) ma szerokie znaczenie. Obejmuje nie tylko regularne siły zbrojne państwa, lecz również inne rodzaje sił zbrojnych, łącznie z tymi niekwalifikowanymi ustawodawstwem krajowym do tej kategorii, takie jak na przykład siły gwardii narodowej, służby celne, policyjne i im podobne.⁷³

⁶⁸ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 4456.

⁶⁹ Artykuł 1 ust. 1 II PD.

⁷⁰ Artykuł 2 wspólny dla wszystkich czterech konwencji genewskich z 1949 roku. Przykładowo: IV KG.

⁷¹ Artykuł 1 ust. 4 I PD.

⁷² *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 4461.

⁷³ *Ibidem*, paragraf 4462.

3. „Rozłamowe siły zbrojne lub inne zorganizowane ugrupowania zbrojne pozostają pod odpowiedzialnym dowództwem”.

Wymóg pozostawania rozłamowych sił zbrojnych / innych zorganizowanych ugrupowań zbrojnych pod odpowiedzialnym dowództwem zakłada istnienie pewnego stopnia zorganizowania tych sił/ugrupowań. Nie musi ono przybierać formy hierarchicznego systemu wojskowej organizacji na wzór tej właściwej regularnym siłom zbrojnym. Do spełnienia tego kryterium wystarcza taki stopień zorganizowania, który umożliwia planowanie i przeprowadzanie ciągłych oraz spójnych operacji wojskowych, a także utrzymanie dyscypliny w imieniu faktycznej władzy.⁷⁴

4. „Rozłamowe siły zbrojne lub inne zorganizowane ugrupowania zbrojne sprawują taką kontrolę nad częścią terytorium państwa–strony konfliktu, że mogą przeprowadzać ciągłe i spójne operacje wojskowe oraz stosować II Protokół dodatkowy”.⁷⁵

Konieczne jest, aby kontrola części terytorium państwowego sprawowana przez rozłamowe siły zbrojne lub inne zorganizowane ugrupowania zbrojne umożliwia kontrolującym zarówno przeprowadzanie operacji wojskowych wykazujących pewien stopień ciągłości oraz intensywności, jak i realizację postanowień II PD.⁷⁶

Wymóg „spełnienia” przez „konflikt zbrojny” przytoczonych powyżej kryteriów warunkujących uznanie konfliktu za „konflikt zbrojny nieposiadający charakteru międzynarodowego” zawęża zakres tego terminu w porównaniu z tym funkcjonującym na gruncie artykułu 3 konwencji genewskich. „Niemiędzynarodowymi konfliktami zbrojnymi” w rozumieniu artykułu 1 ust. 1 II PD są konflikty zbrojne o określonym stopniu intensywności, podczas gdy analogiczny termin zawarty w treści przepisu artykułu 3 konwencji genewskich odnosi się — w myśl zasady jak najszerzej jego interpretacji — do wszystkich sytuacji konfliktów zbrojnych pozbawionych charakteru międzynarodowego.⁷⁷

Dodatkowo przepis artykułu 1 ust. 2 II PD z kategorii „niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych” wyłącza sytuacje „wewnętrznych napięć i niepokojów”, takich jak „rozruchy, odosobnione i sporadyczne akty przemocy oraz inne działania podobnego rodzaju”.⁷⁸ Protokół nie definiuje jednak żadnego z przytoczonych terminów. W 1971 roku podczas pierwszej sesji Konferencji ekspertów rządowych MKCK określił „wewnętrzne napięcia” (*internal disturbances*) jako sytuacje walk wewnątrz kraju, które nie posiadając cech niemiędzynarodowego konfliktu zbrojnego, charakteryzują się pewnym stopniem trwałości i powagi aktów przemocy z nimi związanych. Napięcia takie mogą

⁷⁴ *Ibidem*, paragraf 4463.

⁷⁵ Kryteria te wynikają z treści przepisu artykułu 1 ust. 1 II PD.

⁷⁶ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 4464, 4466 oraz 4469.

⁷⁷ *Ibidem*, paragraf 4447.

⁷⁸ Artykuł 1 ust. 2 II PD.

przybrać różnorodną postać: od spontanicznych aktów buntu po walkę między mniej lub bardziej zorganizowanymi grupami i władzą państwową, która jest władna użyć sił policyjnych bądź sił zbrojnych w celu przywrócenia porządku wewnętrznego.⁷⁹ Z kolei pojęcie „wewnętrznych niepokojów” (*internal tensions*) odniesiono do sytuacji zarówno poważnych napięć (o podłożu politycznym, religijnym, rasowym, społecznym, ekonomicznym itp.), jak i do sytuacji następstw konfliktu zbrojnego lub „napięć wewnętrznych”.⁸⁰ Wskazano, iż „wewnętrzne niepokoje” charakteryzuje jedna lub kilka następujących cech charakterystycznych: duża liczba aresztowań; duża liczba „więźniów politycznych”; prawdopodobieństwo złego traktowania lub nieludzkich warunków przetrzymywania; zawieszenie podstawowych gwarancji sądowych; twierdzenia dotyczące zaginięć.⁸¹

Podsumowując, autorzy komentarza do protokołów dodatkowych z 1977 roku poza terminem „niemiedzynarodowy konflikt zbrojny” w rozumieniu przepisu artykułu 1 II PD umieścili „wewnętrzne napięcia” (w trakcie których w celu utrzymania ładu wewnętrznego państwo stosuje siły zbrojne) oraz „wewnętrzne niepokoje” (w czasie powstania których państwo ucieka się do użycia siły jako środka zapobiegawczego mającego na celu zapewnić realizację przepisów prawa i utrzymanie porządku wewnątrzpaństwowego).⁸²

Pewną pomocą przy zakwalifikowaniu danych aktów do sytuacji „wewnętrznych napięć i niepokojów” okazuje się być przykładowy katalog tych sytuacji wynikający z przepisu artykułu 1 ust. 2 II PD. Katalog wymienia wśród nich „rozruchy, odosobnione i sporadyczne akty przemocy oraz inne działania podobnego rodzaju”.⁸³ Pod pojęciem „rozruchów/zamieszek” (*riots*) kryją się najprawdopodobniej demonstracje przebiegające bez wypracowanego na samym początku planu ich przebiegu.⁸⁴ „Odosobnione i sporadyczne akty przemocy” przeciwstawiane są operacjom wojskowym przeprowadzanym przez siły lub ugrupowania zbrojne.⁸⁵ „Inne działania podobnego rodzaju” odnoszą się w szczególności do sytuacji aresztowań na szeroką skalę osób oskarżanych za swoje działania i poglądy.⁸⁶

⁷⁹ CE/5b ‘, s. 79, reproduced in ‘ The ICRC, the League and the Report on the Re-Appraisal of the Role of the Red Cross ‘, ICRC, Geneva, 1979, s. 24–25 (offprint first published in the IRR of July-August 1978, s. 210–211). Za: *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 4475.

⁸⁰ CE/5b ‘, s. 79, reproduced in ‘ The ICRC, the League and the Report on the Re-Appraisal of the Role of the Red Cross ‘, ICRC, Geneva, 1979, s. 24–25 (offprint first published in the IRR of July-August 1978, s. 210–211). Za: *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 4476.

⁸¹ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 4476.

⁸² *Ibidem*, paragraf 4477.

⁸³ Artykuł 1 ust. 2 II PD.

⁸⁴ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 4474.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*.

C. Umieędzynarodowione konflikty wewnętrzne

Osobne miejsce w klasyfikacji konfliktów zbrojnych zajmują tak zwane „umieędzynarodowione konflikty wewnętrzne”. W skrócie są utożsamiane z konfliktem zbrojnym, w trakcie trwania którego jedna lub wszystkie strony wewnętrznego konfliktu są wspierane zbrojną pomocą państw trzecich.⁸⁷ Wielu autorów uważa, iż w takim przypadku dochodzi do przekształcenia konfliktu wewnętrznego w konflikt międzynarodowy. Z uwagi na fakt iż zagadnienie „umieędzynarodowionych konfliktów wewnętrznych” wykracza poza zakres tematyczny książki, ograniczyłam się jedynie do zasygnalizowania istnienia tego rodzaju konfliktów zbrojnych bez bliższej analizy ich istoty.

Podjmując się próby zdefiniowania pojęć „konfliktu zbrojnego” oraz „działań zbrojnych”, odwołałam się przede wszystkim do interpretacji powyższych pojęć obowiązującej na gruncie międzynarodowego prawa humanitarnego. Zagadnienie ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych/przed angażowaniem w konflikty zbrojne zostało unormowane poza międzynarodowym prawem humanitarnym również w prawie międzynarodowym praw człowieka, w międzynarodowym prawie pracy oraz w międzynarodowym prawie karnym. Powyższa interpretacja pojęć „konfliktu zbrojnego” oraz „działań zbrojnych” nie może być tym samym traktowana jako jedyna właściwa i wyłączna. Przy braku legalnej międzynarodowej definicji wskazanych terminów stanowi ona jednak dobry punkt wyjścia przybliżający ich znaczenie. Osobiście uważam, iż w związku z powagą zagadnienia ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych/przed angażowaniem w konflikty zbrojne w razie wątpliwości interpretacyjnej któregośkolwiek z terminów należy się odwołać raczej do szerszej interpretacji niż interpretacji zawężającej zakres ich stosowania. Takie rozwiązanie pozwoli rozszerzyć międzynarodowe gwarancje prawnej ochrony dzieci na większą liczbę sytuacji, co do których powstać może spór w kwestii zakwalifikowania bądź wykluczenia ich z zakresu znaczenia terminu „konflikt zbrojny” lub „działania zbrojne”.

3. Uczestnictwo w działaniach zbrojnych. Udział bezpośredni. Udział pośredni

„Uczestnictwo”/„udział w działaniach zbrojnych” (*participation in hostilities*) może przybrać dwie formy: „udziału bezpośredniego” (*direct participation*) oraz „udziału pośredniego” (*indirect participation*).

⁸⁷ Bierzaniek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne...*, s. 436–437.

Dokumenty prawa międzynarodowego poświęcone ochronie dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych nie zawierają legalnej definicji terminu „uczestnictwa”/„udziału w działaniach zbrojnych” ani też nie wskazują na różnice pomiędzy „udziałem bezpośrednim” a „udziałem pośrednim”. Pewnych wskazówek w kwestii interpretacji rzeczonych pojęć dostarcza międzynarodowe prawo humanitarne. W komentarzu do protokołów dodatkowych z 1977 roku czytamy: „bezpośrednie uczestnictwo w działaniach zbrojnych oznacza bezpośredni związek przyczynowy między działalnością osób w nie zaangażowanych i szkodliwością dla wroga w czasie i miejscu czynu”.⁸⁸ Innymi słowy oznacza ono „działania wojenne, które ze względu na swój charakter lub cel mogą powodować rzeczywiste szkody dla personelu i ekwipunku wrogich sił zbrojnych”.⁸⁹ Przytoczony komentarz podkreśla potrzebę wyraźnego rozróżnienia pomiędzy „bezpośrednim udziałem w działaniach zbrojnych” a „uczestnictwem w przedsięwzięciach wojennych” (*participation in the war effort*),⁹⁰ w które niejednokrotnie w różnym stopniu zaangażowana jest cała społeczność.⁹¹ Zdaniem M. Happold „bezpośredni udział w działaniach zbrojnych” w istocie rzeczy oznacza „udział w walce” (*taking part in combat*).⁹²

Badacze zakresu pojęcia form uczestnictwa w działaniach zbrojnych z rozróżnieniem ich na udział bezpośredni i pośredni reprezentują dwa stanowiska. Pierwsze pojęcie „bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych”, wyrażane w głównej mierze przez UNICEF, dotyczy zarówno formy aktywnego uczestnictwa w walce, jak również innych działań militarnych oraz funkcji bezpośredniego wsparcia w walce, wymieniając wśród nich pełnienie funkcji zwiadowców, szpiegów, sabotażystów, kurierów, bagażowych, kucharzy, asystentów w wojskowych punktach kontrolnych, „przynęt” (wabików) (*decoys*), administratorów, tłumaczy, operatorów radiowych, asystentów medycznych, pracowników punktów informacyjnych, liderów obozów młodzieżowych, jak również niewolnic (czy niewolników) seksualnych i żon członków ugrupowań zbrojnych.⁹³ Ta szeroka definicja pojęcia „bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych” została zainspirowana pozaprawną definicją terminu „dziecko–żołnierz” zawartą w dokumencie zatytułowanym Zasady z Cape Town i najlepsze praktyki (*Cape Town Principles and Best Practises*),⁹⁴ a uchwalonym jako podsumowa-

⁸⁸ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 1679.

⁸⁹ T. Vandewiele, *Optional Protocol: The Involvement of Children in Armed Conflicts*, [w:] *A Commentary on the United Nations Conventions on the Rights of the Child*, Alen A., Vande Lanotte J., Verhellen E., Ang F., Berghmans E., Verheyde M. (red.), Martinus Nijhoff Publishers, Leiden 2006, s. 23.

⁹⁰ Tłumaczenie własne autorki.

⁹¹ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 1945.

⁹² M. Happold, *Child Soldiers in International Law: the legal regulation of children's participation in hostilities*, Netherlands International Law Review, Tom XLVII (1) 2000, s. 36.

⁹³ *Guide to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on Involvement of Children in Armed Conflicts*, The United Nations Children's Fund (UNICEF), Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, New York 2003, s. 16 oraz *United Nations Operational Guide to the Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards*, United Nations 2005. Dostępny na stronie: http://www.unddr.org/iddrs/iddrs_guide.php.

⁹⁴ *Zasady z Cape Town i najlepsze praktyki* zyskały powszechną akceptację agencji ochrony dzieci, organizacji pozarządowych oraz agencji ONZ, w tym organizacji UNICEF i Banku Światowego. Patrz: *Guide to the Optional Protocol to the Convention...*, s. 16.

nie symposium odbywającego się w Cape Town w dniach 27–30 kwietnia 1997 roku i poświęconego zagadnieniu zapobiegania rekrutacji dzieci w szeregi sił zbrojnych oraz kwestii demobilizacji i społecznej reintegracji dzieci–żołnierzy w Afryce.⁹⁵ Zgodnie z uchwaloną wówczas definicją terminu „dziecko–żołnierz” (*child-soldier*) pojęcie to „nie odnosi się wyłącznie do dzieci noszących broń”, lecz obejmuje swym zakresem „każdą osobę w wieku poniżej osiemnastego roku życia, która jest członkiem wszelkiego rodzaju regularnych i nieregularnych sił zbrojnych oraz ugrupowań zbrojnych i występuje w nich w jakimkolwiek charakterze, włączając w to między innymi funkcje kucharzy, bagażowych, posłańców oraz wszelkich innych osób takim grupom towarzyszącym z wyłączeniem jedynie członków ich rodzin. Definicja powyższa dotyczy także dziewcząt rekrutowanych do celów seksualnych oraz zmuszanych do małżeństw”.⁹⁶ Definicja wypracowana przez uczestników konferencji z Cape Town nie ma charakteru definicji legalnej, została stworzona dla potrzeb programowych. Jej szeroki zakres został uzasadniony potrzebą i zamiarem objęcia ochroną jak najszerszego kręgu dzieci przed wykorzystywaniem w charakterze dzieci–żołnierzy oraz włączeniem w programy rozbrojenia, demobilizacji i reintegracji (tzw. DDR).⁹⁷

Zwolennicy odmiennego stanowiska zawężają zakres pojęcia „bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych” wyłącznie do aktywnego uczestnictwa w walce zbrojnej. Uważają, iż termin „dziecko–żołnierz” odnosi się tylko do dzieci noszących broń.⁹⁸ Funkcje polegające na gromadzeniu i przekazywaniu informacji wojskowych (m.in. szpiegostwo), przekazywaniu poleceń, transporcie broni i amunicji, dostarczaniu zaopatrzenia, rozminowywaniu oraz sabotażu kwalifikują jako formę „pośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych”.⁹⁹

⁹⁵ *Cape Town Principles and Best Practices*, adopted at the Symposium on the prevention of recruitment of children into the armed forces and on demobilization and social reintegration of child soldiers in Africa, 27–30 April 1997, Cape Town, South Africa, UNICEF, New York 1999.

⁹⁶ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: “*Child soldier*” in this document is any person under 18 years of age who is part of any kind of regular or irregular armed force or armed group in any capacity, including but not limited to cooks, porters, messengers and anyone accompanying such groups, other than family members. The definition includes girls recruited for sexual purposes and for forced marriage. It does not, therefore, only refer to a child who is carrying or has carried arms. Źródło: *Cape Town Principles and Best Practices*,

⁹⁷ *Guide to the Optional Protocol to the Convention...*, s. 16.

⁹⁸ Pogląd ten reprezentują m.in. F. Krill, A. Sheppard, D. Helle, M. Happold, P. Boucaud oraz J. Mermet.

⁹⁹ F. Krill, *The protection of children in armed conflicts*, [w:] *The ideologies of children's rights*, Freeman M., Veerman P., Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers 1992, s. 353; A. Sheppard, *Child soldiers: Is the optional protocol evidence of an emerging “straight-18” consensus?*, The International Journal of Children's Rights, Tom 8, Nr 1, Martinus Nijhoff Publishers 2000, s. 51; D. Helle, *Optional Protocol on the involvement of children in armed conflict to the Convention on the Rights of the Child*, International Review of the Red Cross Nr 839, 2000, s. 2; M. Happold, *Child soldiers*, Netherlands International Law Review, 2000, s. 36; P. Boucaud, *Droit des enfants en droit international — traites raux et droit humanitaire*, Revue Trimestrielle des droits de l'Homme 1992, s. 464; J. Mermet, *Protocole facultatif a la Convention relative aux droits de l'enfant concernant l'implication d'enfants dans les conflits armes: quel progres pour la protection des droits de l'enfant?*, Actualite et Droit International 2002, s. 2: za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 24.

ROZDZIAŁ II

Ochrona dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych w aktach prawa międzynarodowego

W rozdziale został przedstawiony proces kształtowania się międzynarodowej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych oraz zaprezentowane międzynarodowe akty prawne regulujące kwestię ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne. Omówiono stosunek międzynarodowego prawa karnego oraz międzynarodowego prawa pracy wobec zagadnienia ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. W ostatniej części rozdziału opisano regionalny instrument prawa międzynarodowego normujący kwestię ochrony dzieci narażonych na udział w działaniach zbrojnych, którym jest Afrykańska Karta Praw i Dobra Dziecka z 1990 roku.¹⁰⁰ W rozdziale pominięto charakterystykę aktów międzynarodowego prawa humanitarnego¹⁰¹ oraz prawa międzynarodowego praw człowieka.¹⁰² Ich omówieniu, z uwagi na doniosłość i zasadnicze znaczenie w aspekcie zagadnienia ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych, została poświęcona zasadnicza część książki w kolejnych rozdziałach.

1. Rys historyczny międzynarodowej prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych

Historia międzynarodowej ochrony prawnej dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne sięga początków XX wieku i pokrywa się w dużej mierze z historią powstania pierwszych aktów

¹⁰⁰ Dokładniej: artykuł 22 AKPDD.

¹⁰¹ Dokładniej: artykuł 51 ust. 1 IV KG artykuł 77 ust. 2 I PD oraz artykuł 4 ust. 3 lit. c) II PD.

¹⁰² Dokładniej: artykuł 38 KPD oraz PFADKZ.

prawa międzynarodowego poświęconych ochronie praw dzieci. Do pierwszych dokumentów międzynarodowych normujących przedmiotowe zagadnienie należą: Deklaracja Praw Dziecka z 1924 roku, projekt Konwencji o ochronie dzieci w sytuacjach nadzwyczajnych i konfliktu zbrojnego z 1938 roku, projekt Konwencji o ochronie dzieci w sytuacji konfliktu międzynarodowego lub wojny domowej z 1946 roku, Deklaracja Praw Dziecka ONZ z 1959 roku, Deklaracja o ochronie kobiet i dzieci w sytuacjach wyjątkowych i konfliktach zbrojnych z 1974 roku.

1.1. Deklaracja Praw Dziecka z 1924 roku¹⁰³

Deklaracja Praw Dziecka,¹⁰⁴ uchwalona podczas V Ogólnego Spotkania Ligi Narodów, to pierwszy dokument prawa międzynarodowego w całości poświęcony dzieciom. Składa się na nią pięć zasad wskazujących na podstawowe prawa przynależne każdemu dziecku, obowiązek zagwarantowania których, zgodnie z zapisem preambuły, spoczywa na „ludzkości”, która „powinna dać dziecku wszystko, co posiada najlepszego”.¹⁰⁵ Deklarację przyjęto jako wyraz sprzeciwu państw wobec cierpień dzieci zamieszkujących pogrążone w konfliktach zbrojnych Bałkany. Jednak wbrew pierwotnym zamierzeniom jej inicjatorów sytuacji dzieci uwikłanych w konflikt zbrojny poświęcono tylko jedno postanowienie deklaracji. W punkcie trzecim postanowiono: „Dziecko powinno przed innymi otrzymać pomoc w czasie klęski”.¹⁰⁶ Poprzez „klęskę” (*distress*) należy rozumieć wszelkie rodzaje zagrożeń niosące za sobą zniszczenia, włączając w nie sytuacje wojny.¹⁰⁷ Postanowienie to tylko pośrednio odnosi się do problemu ochrony dzieci w sytuacji działań zbrojnych, poza zasięgiem jego regulacji znajduje się natomiast kwestia ochrony dzieci przed ewentualnym czynnym udziałem w konflikcie zbrojnym, nad którą wówczas jeszcze nie dyskutowano.

1.2. Projekt konwencji o ochronie dzieci w sytuacjach nadzwyczajnych i konfliktu zbrojnego z 1938 roku

Kolejną próbą przedsięwziętą w celu wypracowania międzynarodowych standardów prawnych ochrony dzieci w konfliktach zbrojnych był projekt konwencji o ochronie dzieci w sytuacjach nadzwyczajnych i konfliktu zbrojnego przedstawiony w 1938 roku jako rezultat współpracy MKCK

¹⁰³ Genewska Deklaracja Praw Dziecka z 26 września 1924 roku.

¹⁰⁴ Zwana również Deklaracją genewską.

¹⁰⁵ Genewska Deklaracja Praw Dziecka z 26 września 1924 roku.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ Balcerek M., *Międzynarodowa ochrona dziecka*, s. 252.

oraz International Union for Child Welfare, następnie przyjęty w 1939 przez MKCK i Save the Children Union. Wybuch II wojny światowej uniemożliwił kontynuowanie prac nad projektem konwencji, której w rezultacie nie uchwalono.¹⁰⁸

1.3. Projekt konwencji o ochronie dzieci w sytuacji konfliktu międzynarodowego lub wojny domowej z 1946 roku

Podczas Wstępnej Konferencji Narodowych Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża po zakończeniu działań wojennych w 1946 roku Boliwijski Czerwony Krzyż przedłożył projekt konwencji o ochronie dzieci w sytuacji konfliktu międzynarodowego lub wojny domowej. Projekt nie doczekał się jednak przyjęcia jako samodzielny dokument prawa międzynarodowego poświęcony problematyce ochrony dzieci w konfliktach zbrojnych. Jego postanowienia zostały natomiast włączone do Konwencji genewskiej o ochronie osób cywilnych podczas wojny, uchwalonej w 1949 roku przez Konferencję Dyplomatyczną zwołaną w celu opracowania międzynarodowych konwencji o ochronie ofiar wojny.¹⁰⁹

1.4. Deklaracja Praw Dziecka z 1959 roku¹¹⁰

Deklaracja Praw Dziecka, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 20 listopada 1959 roku, jest uważana za najważniejsze wydarzenie pierwszych kilkunastu lat okresu powojennego, przyczyniające się do upowszechniania i popularyzowania idei ochrony praw dziecka w świecie.¹¹¹ Z inicjatywy Polski już w 1946 roku podjęto prace nad przygotowaniem odpowiedniego projektu dokumentu. Opracowany w ramach Tymczasowej Komisji Specjalnej projekt deklaracji stał się przedmiotem obrad Rady Gospodarczo-Społecznej ONZ, Komisji Praw Człowieka oraz Zgromadzenia Ogólnego ONZ, które przez podjęcie uchwały zaakceptowało ostatecznie zmieniony na przestrzeni trzynastu lat tekst dokumentu.¹¹² Deklaracja Praw Dziecka z 1959 roku stała się pierwszym po drugiej wojnie światowej dokumentem z zakresu międzynarodowej ochrony dziecka w całości poświęconym prawom dziecka. Składa się z preambuły i dziesięciu zasad. Podstawowym założeniem twórców deklaracji było rozpowszechnianie „dobra dziecka”, w imię którego „ludzkość powinna dać dziecku to,

¹⁰⁸ Bueren G. van, *The International Law...*, s. 329–330.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ Deklaracja Praw Dziecka z 20 listopada 1959 roku.

¹¹¹ Kantowicz E., *Ochrona praw dziecka w kontekście działalności UNICEF*, Wydawnictwo ŻAK, Warszawa 1996, s. 24.

¹¹² Balcerek M., *Międzynarodowa ochrona dziecka*, s. 126.

co ma najlepszego”.¹¹³ „Dziecko z powodu niedojrzałości fizycznej i umysłowej wymaga szczególnej opieki i troski”,¹¹⁴ stąd też usilny apel Zgromadzenia Ogólnego ONZ skierowany do rodziców, społeczeństwa, stowarzyszeń, władz lokalnych i rządów krajów, aby uznając prawa dzieci, starały się zapewnić ich poszanowanie w życiu codziennym przy pomocy środków ustawodawczych i innych.¹¹⁵

Żadna spośród dziesięciu zasad deklaracji nie dotyczy wprost problemu udziału dzieci w konfliktach zbrojnych. Jednak śledząc ich treść można wskazać te, które pośrednio stwarzają pewną gwarancję ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych państwa. Wyróżnia się zasadą 9 wskazującą na konieczność ochrony dziecka „przed wszelkiego rodzaju zaniechaniem, okrucieństwem i wyzyskiem”. Okrucieństwa i wyzysku nie da się oddzielić od służby w siłach zbrojnych walczącej strony, tym samym słuszny wydaje się być argument na rzecz ukrytego w treści deklaracji zakazu udziału dzieci w zbrojnym konflikcie. W dalszej części zasada 9 stanowi, iż „dziecka nie wolno w żadnym razie zmuszać ani upoważniać do [...] pełnienia czynności, które wpływałyby szkodliwie na jego zdrowie lub wychowanie albo hamowały jego rozwój fizyczny, umysłowy lub moralny”.¹¹⁶ Do takich czynności niewątpliwie należą związane ze służbą w szeregach armii zbrojnej lub ugrupowań zbrojnych. Inne zasady, które można potraktować jako uzupełnienie postanowień zasady 9, to zasady 2, 8 i 10. Zasadą 2 wyrażono prawo dziecka do korzystania ze „szczególnej ochrony”, podkreślając konieczność zaangażowania wszelkich środków umożliwiających normalny rozwój dziecka w warunkach wolności i godności. Zasada 8 gwarantuje pierwszeństwo dziecka „do ochrony i pomocy”. Zasada 10 nakazuje wychowywać dziecko w duchu pokoju, przyjaźni i braterstwa.¹¹⁷

1.5. Deklaracja o ochronie kobiet i dzieci w sytuacjach nadzwyczajnych i w czasie konfliktów zbrojnych z 1974 roku¹¹⁸

Rezolucją 3318 (XXXIX) z dnia 14 grudnia 1974 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło Deklarację o ochronie kobiet i dzieci w sytuacjach nadzwyczajnych i w czasie konfliktów zbrojnych. W preambule deklaracji wyrażono głęboką troskę o los kobiet i dzieci, narażonych zbyt często na akty przemocy w związku z panującym stanem nadzwyczajnym lub konfliktem zbrojnym. Zgromadzenie Ogólne ONZ wezwało państwa do przestrzegania zasad wynikających z konwencji genewskich z 1949 roku i innych międzynarodowych aktów prawnych w celu przedsięwzięcia nie-

¹¹³ Ustęp 5 preambuły Deklaracji Praw Dziecka z 20 listopada 1959 roku.

¹¹⁴ Ustęp 3 preambuły Deklaracji Praw Dziecka z 20 listopada 1959 roku.

¹¹⁵ Deklaracja Praw Dziecka z 20 listopada 1959 roku.

¹¹⁶ *Ibidem*.

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ Deklaracja o ochronie kobiet i dzieci w sytuacjach nadzwyczajnych i w czasie konfliktów zbrojnych z 14 grudnia 1974 roku, *Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict*, General Assembly Resolution 3318 (XXIX), 29 Official Records of the General Assembly, Supplement No. 31 at 146, UN DOC.A/9631 (1974).

zbędnych kroków umożliwiających ocalenie kobiet i dzieci przed negatywnymi konsekwencjami wojny, przed represją, okrutnym i niehumanitarnym traktowaniem oraz do zapewnienia im schronienia, żywności, pomocy medycznej i poszanowania innych niezbywalnych praw. Deklaracja ONZ z 1974 roku wskazuje wyłącznie na ochronę praw kobiet i dzieci przynależnych do ludności cywilnej. Żadne z jej sześciu postanowień nie reguluje kwestii gwarancji poszanowania praw i ochrony osób uczestniczących w konfliktach zbrojnych.

Rola przytoczonych powyżej trzech deklaracji jest ograniczona. Postanowienia w nich zawarte nie posiadają bowiem wiążącego charakteru, tym samym nie można określić w oparciu wyłącznie o nie bezwzględne obowiązku państw do pełnego ich przestrzegania. Znaczenie tych dokumentów polegało w głównej mierze na wskazaniu wzoru potrzeb dziecka wymagających uregulowania w praktyce legislacyjnej i polityce społecznej państw. Deklaracja Praw Dziecka z 1959 roku dała z kolei impuls do prac nad projektem międzynarodowej Konwencji o prawach dziecka, długo oczekiwanej i bardzo potrzebnej.

2. Wiążące akty prawa międzynarodowego regulujące zagadnienie ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne

Ze względu na zasięg oddziaływania współcześnie obowiązujące wiążące akty prawa międzynarodowego zawierające przepisy normujące problematykę ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych możemy podzielić na akty prawne o zasięgu uniwersalnym (powszechnym) oraz regionalnym. Uniwersalny charakter posiadają akty międzynarodowego prawa humanitarnego (Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 1949 roku; Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z 1977 roku oraz Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych z 1977 roku), prawa międzynarodowego praw człowieka (Konwencja o prawach dziecka z 1989 roku; Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne z 2000 roku), międzynarodowego prawa karnego (Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z 1998 roku oraz międzynarodowego prawa pracy (Konwencja nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z 1999 roku). Jedyne wiążący traktat o zasięgu regionalnym odnoszący się do problematyki ochrony dzieci angażowanych w działania zbrojne obowiązujący na kontynencie afrykańskim to Afrykańska Karta Praw i Dobra Dziecka z 1990 roku.

3. Międzynarodowe prawo karne wobec zagadnienia ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych

3.1. Artykuł 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) oraz artykuł 8 ust. 2 lit. (e) (vii) Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego z 1998 roku¹¹⁹

Kwestia ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych (ściślej sankcjonowania praktyk wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych) została odzwierciedlona w międzynarodowym prawie karnym, a dokładniej w Statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 17 lipca 1998 roku, który wszedł w życie dnia 1 lipca 2002 roku. Trybunał, sprawujący jurysdykcję karną w stosunku do zbrodni ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni wojennych oraz zbrodni agresji,¹²⁰ wśród „zbrodni wojennych” (*war crimes*) wymienia praktyki wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych. Przepisy artykułu 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) oraz artykułu 8 ust. 2 lit. (e) (vii) stanowią:

Artykuł 8

„2. Dla celów niniejszego statutu «zbrodnie wojenne» oznaczają:

- (b) inne poważne naruszenia praw i zwyczajów prawa międzynarodowego mających zastosowanie do konfliktów zbrojnych o międzynarodowym charakterze, mianowicie: (xxvi) wcielanie lub werbowanie dzieci poniżej piętnastego roku życia do narodowych sił zbrojnych lub faktyczne wykorzystywanie ich w działaniach zbrojnych;
- (e) inne poważne naruszenia praw i zwyczajów w obrębie ustalonych ram prawa międzynarodowego mających zastosowanie do konfliktów zbrojnych, które nie mają charakteru międzynarodowego, mianowicie:
 - (vii) wcielanie lub werbowanie dzieci poniżej piętnastego roku życia do sił zbrojnych lub wykorzystywanie ich w działaniach zbrojnych;”¹²¹

¹¹⁹ Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z 17 lipca 1998 roku (Dz. U. z 2003 roku, Nr 78, poz. 708). *The Rome Statute of the International Criminal Court*: UN DOC.A/CONF.183/9 (1998). Statut wszedł w życie 1 lipca 2002 roku. Wg stanu z 2012 roku strony Statutu MTK stanowi 120 państw. Źródło: <http://untreaty.un.org/cod/icc/statute/rome.htm>.

¹²⁰ Z zastrzeżeniem wynikającym z artykułu 5 ust. 2 Statutu MTK.

¹²¹ Statut MTK.

Statut MTK po raz pierwszy w historii prawa międzynarodowego wprowadził wyraźne sankcje karne za naruszenie zakazu wykorzystywania w działaniach zbrojnych dzieci poniżej piętnastego roku życia. Praktyki łamiące zakaz uznano za „zbrodnie wojenne” (*war crimes*). W dokumencie uchwalonym w 2002 roku określono elementy definicji tych zbrodni,¹²² klasyfikując je na dwa rodzaje w zależności od charakteru konfliktu zbrojnego, w związku z trwaniem którego zbrodnie te zostały popełnione. Pierwsza z nich to zbrodnia „wcielania lub werbowania dzieci poniżej piętnastego roku życia do narodowych sił zbrojnych lub faktycznego wykorzystywania ich w działaniach zbrojnych”¹²³ popełniona w związku z toczącym się konfliktem zbrojnym o międzynarodowym charakterze. Zbrodnię tę współtworzą następujące elementy:

1. „Sprawca wcielił lub werbował w szeregi narodowych sił zbrojnych co najmniej jedną osobę lub wykorzystywał co najmniej jedną osobę do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych.
2. Osoba lub osoby wcielane/werbowane/wykorzystywane nie miały ukończonych piętnastu lat.
3. Sprawca wiedział lub powinien był wiedzieć, że osoba lub osoby takie nie osiągnęły jeszcze piętnastego roku życia.
4. Praktyki te miały miejsce i były związane z międzynarodowym konfliktem zbrojnym.
5. Sprawca był świadomy faktycznych okoliczności wskazujących na istnienie konfliktu zbrojnego”.¹²⁴

Drugą zbrodnię stanowi „wcielanie lub werbowanie dzieci poniżej piętnastego roku życia do sił lub ugrupowań zbrojnych”¹²⁵ bądź faktyczne wykorzystywanie¹²⁶ ich w działaniach zbrojnych”,¹²⁷ popełnione w związku z toczącym się konfliktem zbrojnym o niemiedzynarodowym charakterze. Na zbrodnię tę składają się następujące elementy:

¹²² Zgodnie z przepisem artykułu 9 ust. 1 Statutu MTK, elementy definicji zbrodni są przyjmowane większością dwóch trzecich głosów członków Zgromadzenia państw–stron oraz stanowią pomoc dla MTK w interpretacji i stosowaniu artykułów 6, 7 i 8 Statutu MTK.

¹²³ Statut MTK.

¹²⁴ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: UN DOC.ICC-ASP/1/3(part II-B).

¹²⁵ Tłumaczenie polskie Statutu MTK zawiera nieścisłość, mówiąc jedynie o „siłach zbrojnych”, podczas gdy tekst oryginalny Statutu obok „sił zbrojnych” wymienia „ugrupowania zbrojne” (*armed forces or groups*). Patrz: artykuł 8 ust. 2 lit. (e) (vii) Statutu MTK.

¹²⁶ Kolejna nieścisłość w polskim tłumaczeniu Statutu MTK dotyczy zastosowania w tłumaczeniu przepisu artykułu 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) pojęcia „faktycznego wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych” przy równoczesnym tłumaczeniu analogicznego sformułowania (*using them [children] to participate actively in hostilities*) występującego w przepisie artykułu 8 ust. 2 lit. (e) (vii) jako „wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych”. Patrz: artykuł 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) oraz artykuł 8 ust. 2 lit. (e) (vii) Statutu MTK.

¹²⁷ Statut MTK.

1. „Sprawca wcielił lub werbował w szeregi sił zbrojnych lub ugrupowania zbrojnego co najmniej jedną osobę lub wykorzystywał co najmniej jedną osobę do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych.
2. Osoba lub osoby wcielane/werbowane/wykorzystywane nie miały ukończonych piętnastu lat.
3. Sprawca wiedział lub powinien był wiedzieć, że osoba bądź osoby takie nie osiągnęły jeszcze piętnastego roku życia.
4. Praktyki te miały miejsce i były związane z niemiędzynarodowym konfliktem zbrojnym.
5. Sprawca był świadomy faktycznych okoliczności wskazujących na istnienie konfliktu zbrojnego”.¹²⁸

A. Wcielanie/werbowanie w szeregi sił/ugrupowań zbrojnych

Obie zbrodnie charakteryzują podobne przesłanki. Pierwszą z nich jest przesłanka „wcielania lub werbowania” dzieci w szeregi sił/ugrupowań zbrojnych lub „wykorzystywania ich do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych”. Autorzy Statutu MTK przy formułowaniu powyższej przesłanki zrezygnowali z określenia „rekrutować” (*recruit*),¹²⁹ posługując się w jego miejsce określeniami „wcielać” (*conscript*) oraz „werbować/powoływać” (*enlist*).¹³⁰ U podstaw tej decyzji legła obawa Stanów Zjednoczonych Ameryki, wskazujących na potrzebę zawężenia zakazanych praktyk do czynności „wcielania i werbowania”.¹³¹ Delegaci z USA twierdzili bowiem, iż określenia „wcielanie i werbowanie” (*conscript or enlist*) implikują węższy zasięg czynności zakazanych, obejmując administracyjne akty umieszczania na listach werbunkowych nazwisk osób powoływanych do służby w szeregach sił/ugrupowań zbrojnych.¹³² Uważali, iż sformułowanie „rekrutacja” (*recruitment*) ma szerszy zasięg, stąd też posłużenie się nim oznaczałoby rozciągnięcie zakresu aktów uznanych za „zbrodnie wojenne” również na przykład na kampanie rekrutacyjne adresowane do młodych ludzi, nawołujące do wstąpienia do wojska.¹³³

¹²⁸ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: UN DOC.ICC-ASP/1/3(part II-B).

¹²⁹ Występującego we wstępnym projekcie brzmienia przepisu. Źródło: *Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court*, United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court, Rome, Italy 15 June–17 July 1998, UN DOC.A/CONF.183/2/Add.1 (1998), s. 21.

¹³⁰ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 10.

¹³¹ PrepCom Draft Statute, at 21, cited in Hebel H. v. and D. Robinson (1999). *Crimes within the Jurisdiction of the Court. The International Criminal Court. The Making of the Rome Statute, Issues, Negotiations, Results*. R. Lee, Kluwer Law International, s. 118. Za: *Victims, perpetrators or heroes? Child Soldiers before the International Criminal Court*, REDRESS, September 2006, s. 30.

¹³² *Ibidem*.

¹³³ *Ibidem*.

W przypadku konfliktów zbrojnych o charakterze międzynarodowym przychylając się do stanowiska państw arabskich obawiających się rozciągnięcia zakazu z artykułu 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) na sytuacje uczestnictwa młodych Palestyńczyków w Intifadzie,¹³⁴ zakaz „wcielania lub werbowania” dzieci ograniczono do sytuacji „wcielania/werbowania” w szeregi narodowych sił zbrojnych (*national armed forces*).¹³⁵ W przypadku konfliktów zbrojnych o charakterze niemiędzynarodowym zakaz poszerzono na przypadki „wcielania lub werbowania” dzieci w szeregi zarówno sił zbrojnych, jak i zbrojnych ugrupowań (*armed forces or groups*).¹³⁶

„Wcielanie i werbowanie” to dwie postacie „rekrutacji”.¹³⁷ Zgodnie ze zwykłym znaczeniem tych pojęć, termin „wcielanie” (*conscription*) rozciąga się na przymusowe wstąpienie w szeregi sił zbrojnych, termin „werbowanie” (*enlistment*) obejmuje zasadniczo „dobrowolny akt wstąpienia do sił zbrojnych w drodze wpisu, zazwyczaj na listę prowadzoną przez organ wojskowy lub poprzez zaangażowanie ukierunkowane na członkostwo i wstąpienie do sił zbrojnych”.¹³⁸

B. Wykorzystywanie do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych

Obok praktyk „wcielania lub werbowania” dzieci w szeregi sił/ugrupowań zbrojnych, za „zbrodnie wojenne” w rozumieniu przepisów artykułu 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) oraz artykułu 8 ust. 2 lit. (e) (vii) Statutu MTK zostały uznane również akty określone mianem „wykorzystywania dzieci do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych”¹³⁹ (*use to participate actively in hostilities*). W Raporcie Komitetu Przygotowawczego w sprawie ustanowienia MTK w przypisie do projektu aktualnie obowiązującego przepisu artykułu 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) odnajdujemy objaśnienie zastosowania przez autorów przepisu pojęć „wykorzystywanie” (*using*) oraz „uczestnictwo” (*participation*).¹⁴⁰ U podstaw użycia tych sformułowań znalazło się zamierzenie objęcia zakresem zakazów wyrażonych artykułami 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) oraz 8 ust. 2 lit. (e) (vii) Statutu MTK zarówno form bezpośrednie-

¹³⁴ PrepCom Draft Statute, at 21, cited in Hebel H. v. and D. Robinson (1999). *Crimes within the Jurisdiction of the Court. The International Criminal Court. The Making of the Rome Statute, Issues, Negotiations, Results*. R. Lee, Kluwer Law International: za: *Victims, perpetrators or heroes?*..., s. 30.

¹³⁵ Artykuł 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) Statutu MTK.

¹³⁶ Artykuł 8 ust. 2 lit. (e) (vii) Statutu MTK.

¹³⁷ *Situation in the Democratic Republic of the Congo in the Case of the Prosecutor v Thomas Lubanga Dyilo*. Written Submissions of the United Nations Special Representative of the Secretary-General on Children and Armed Conflict submitted in application of Rule 103 of the Rules of Procedure and Evidence. ICC-01/04-01/06-1229-Annex A.

¹³⁸ *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Observers' Notes, Article by Article*, Triffterer O. (red.), Baden-Baden: Nomos 1999, s. 261.

¹³⁹ W tłumaczeniu polskim treści przepisu — „faktyczne wykorzystywanie w działaniach zbrojnych/wykorzystywanie w działaniach zbrojnych”.

¹⁴⁰ *Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court*, United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court, Rome, Italy 15 June–17 July 1998, UN DOC.A/CONF.183/2/Add.1 (1998), s. 12.

go uczestnictwa dzieci w walce zbrojnej (*direct participation in combat*), jak i innych form aktywnego uczestnictwa dzieci w czynnościach wojskowych pozostających w związku z walką zbrojną (*active participation in military activities linked to combat*). Wśród form aktywnego uczestnictwa związanych z walką zbrojną wymieniono zwiady, sabotaż, szpiegostwo, pełnienie funkcji kurierów, „przynęt” („wabików”), służbę w wojskowych punktach kontrolnych, pełnienie bezpośrednich funkcji wspomagających polegających m.in. na dostarczaniu zaopatrzenia na linię frontu oraz pełnienie jakichkolwiek innych czynności na obszarze toczących się walk zbrojnych.¹⁴¹ Poza zasięgiem czynności zakazanych na mocy przepisu artykułów 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) oraz 8 ust. 2 lit. (e) (vii) statutu, ujętych w formę „wykorzystywania dzieci do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych” pozostawiono czynności wyraźnie niezwiązane z działaniami zbrojnymi, takie jak np. dostarczanie żywności do baz lotniczych lub pozostawanie w służbie domowej w miejscu zamieszkania oficerów wojskowych.¹⁴² Mając na uwadze przytoczone wyjaśnienie zakresu zakazu „*wykorzystywania dzieci do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych*”, należy stwierdzić, iż zakaz wyrażony przepisami artykułów 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) oraz 8 ust. 2 lit. (e) (vii) Statutu MTK nie ogranicza się wyłącznie do form bezpośredniego uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych, lecz obejmuje także formy pośredniego ich uczestnictwa.¹⁴³

C. Próg wiekowy

Statut MTK za „zbrodnie wojenne” uznaje akty „wcielania lub werbowania” w szeregi sił/ ugrupowań zbrojnych lub „wykorzystywania do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych” podejmowane w stosunku do dzieci, które nie osiągnęły wieku piętnastu lat. W rozumieniu statutu „zbrodni wojennej” nie stanowią zatem praktyki wykorzystywania w działaniach zbrojnych dzieci mieszczących się w przedziale wiekowym pomiędzy piętnastym a osiemnastym rokiem życia. Próg wiekowy piętnastu lat przyjęty w międzynarodowym prawie karnym, a odnoszący się do zakazu uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych, odzwierciedla analogiczny funkcjonujący na gruncie współczesnego międzynarodowego prawa humanitarnego¹⁴⁴ oraz KPD.¹⁴⁵

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² *Ibidem*.

¹⁴³ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 10.

¹⁴⁴ Artykuł 77 ust. 2 I PD oraz artykuł 4 ust. 3 lit. c) II PD.

¹⁴⁵ Artykuł 38 KPD.

D. Podmioty odpowiedzialne za zbrodnie wojenne z artykułu 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) oraz artykułu 8 ust. 2 lit. (e) (vii)

Odpowiedzialność karna za zbrodnie wojenne z artykułów 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) oraz 8 ust. 2 lit. (e) (vii) Statutu MTK spoczywa nie na państwach–stronach statutu, lecz na konkretnych osobach, które tych czynów się dopuściły. Pociągnięcie do odpowiedzialności osób indywidualnych zmienia charakter mechanizmów ochrony dzieci przed angażowaniem ich w działania zbrojne, które to mechanizmy przestają być anonimowymi.¹⁴⁶ Równocześnie naruszenie zakazów ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych przybiera postać karalnych przestępstw.¹⁴⁷ Takie unormowanie kwestii odpowiedzialności karnej stwarza większą szansę wyegzekwowania zobowiązań państw do ochrony dzieci przed udziałem w działaniach zbrojnych.¹⁴⁸

Przepis artykułu 26 Statutu MTK równocześnie wyłącza jurysdykcję MTK w stosunku do osób, które w chwili popełnienia zarzucanej im zbrodni nie miały ukończonych osiemnastu lat.¹⁴⁹ Wykluczenie odpowiedzialności karnej wobec osób poniżej osiemnastego roku życia zostało oparte na przeświadczeniu, iż dzieci należy traktować jako ofiary, nie zaś sprawców przestępstw międzynarodowych.¹⁵⁰ Przyjęcie takiego założenia pociąga za sobą sugestię traktowania dzieci–żołnierzy mieszczących się w przedziale wiekowym od piętnastu do osiemnastu lat za ofiary międzynarodowych przestępstw. Zdaniem C. Breen, sytuacja taka powoduje paradoks, w którym z jednej strony sankcjonuje się praktyki wykorzystywania dzieci w wieku między piętnastym a osiemnastym rokiem życia w charakterze żołnierzy (uznając dzieci za ofiary takich praktyk), z drugiej zaś prawnie zezwala się na takie praktyki.^{151, 152}

Statut wprowadza drugie ograniczenie — przedmiotowe, poza wyżej wymienionym ograniczeniem podmiotowym odpowiedzialności karnej na gruncie Statutu MTK (w oparciu o kryterium wieku osób odpowiedzialnych). W związku z zasadą nieretroaktywności jurysdykcją MTK objęte są wyłącznie zbrodnie popełnione począwszy od dnia 1 lipca 2002 roku, będącej datą wejścia Statutu MTK w życie.

¹⁴⁶ Fox M. J., *Child Soldiers and International Law: Patchwork Gains and Conceptual Debates*, Human Rights Review, tom 7, Nr 1, Springer Netherlands 2005, s. 40–41.

¹⁴⁷ Fox M. J., *Child Soldiers and International Law...*, s. 41.

¹⁴⁸ Ibidem.

¹⁴⁹ Statut MTK.

¹⁵⁰ Kittichaisaree, K., *International Criminal Law*, Oxford, 2001, s. 259, quoting Tadic Jurisdiction Decision, para. 94, za: Breen C., *When is a Child Not a Child? Child Soldiers in International Law*, Human Rights Review, tom 8, Nr 2, Springer Netherlands 2007, s. 80.

¹⁵¹ Międzynarodowe prawo humanitarne zakazuje jedynie praktyk wykorzystywania w działaniach zbrojnych tylko tych dzieci, które nie przekroczyły piętnastu lat. Artykuł 77 ust. 2 I PD oraz artykuł 4 ust. 3 lit. (c) II PD.

¹⁵² Breen C., *When is a Child Not a Child?...*, s. 80.

3.2. Statut Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone

Postanowienia zawarte w Statucie MTK dotyczące kwestii sankcjonowania praktyk angażowania dzieci w działania zbrojne znalazły swoje odzwierciedlenie w przepisach Statutu Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone (w skrócie: Statutu STSL). Przepis artykułu 4 lit. c przyznaje STSL jurysdykcję karną w stosunku do osób dopuszczających się poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego w postaci praktyk „wcielania lub werbowania dzieci w wieku poniżej piętnastu lat w szeregi sił lub ugrupowań zbrojnych bądź wykorzystywania ich do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych”.¹⁵³

W wyroku wydanym w sprawie *The Prosecutor vs. Brima, Kamara and Kanu* (tzw. *AFRC Case*) wytoczonym przeciwko członkom Armed Forces Revolutionary Council, którzy zostali uznani za winnych łamania zakazu wcielania, werbowania w szeregi sił lub ugrupowań zbrojnych bądź wykorzystywania w działaniach zbrojnych dzieci w wieku poniżej lat piętnastu, STSL udzielił wskazówek na temat interpretacji pojęć „wcielania i werbowania”.¹⁵⁴ Przyjmując interpretację pojęć „wcielania i werbowania”, STSL wskazał na zmieniającą się naturę współczesnych konfliktów zbrojnych, toczących się coraz częściej z udziałem lub pomiędzy zbrojnymi ugrupowaniami opozycyjnymi. Podkreślił, iż „wcielanie” nie jest już wyłącznie prerogatywą państw lub ich legitymowanych rządów, lecz coraz częściej obejmuje swym zakresem nieformalne sposoby wstępowania do ugrupowań zbrojnych.¹⁵⁵ „Wcielanie” (*conscription*) obejmuje akty przymusu popełniane przez ugrupowania zbrojne, takie jak uprowadzenia dzieci i ich przymusową rekrutację w celu wykorzystywania do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych. Termin „werbowanie” (*enlistment*) obejmuje natomiast akceptację oraz włączenie w szeregi sił lub ugrupowań zbrojnych osób dobrowolnie zgłaszających się.¹⁵⁶ W tym samym wyroku STSL orzekł, iż sformułowanie „wykorzystywanie dzieci do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych” obejmuje każde zaangażowanie dzieci, które naraża ich życie na ryzyko jego utraty w walce, w tym także każdą pracę lub czynności wspierające operacje wojskowe.¹⁵⁷ Nie ogranicza się zatem wyłącznie do form bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych.

Stosownie do przepisu artykułu 7 Statutu STSL jurysdykcja STSL dotyczy wszystkich osób, które w chwili popełnienia zarzucanego im przestępstwa ukończyły piętnasty rok życia.¹⁵⁸ Jest ona zatem szersza od tej wynikającej z przepisów Statutu MTK. Przepis przytoczonego artykułu zaleca równocześnie, bo osoby, które w chwili popełnienia zarzucanego im przestępstwa osiągnęły piętnasty, lecz jeszcze nie osiemnasty rok życia, były traktowane z poszanowaniem ich godności i poczucia

¹⁵³ Artykuł 4 lit. c. Statutu Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone. Statut Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone. *Statute of the Special Court for Sierra Leone*, 16 January 2002. Źródło: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=uCln1MJ eEw%3d&tabid=70>.

¹⁵⁴ Sierra Leone Special Court – Sentencing Judgment z 19.07.2007 – *Prosecutor v. Brima, Kamara, Kanu (AFRC Accused)*, Case No SCSL-04-16-T. Źródło: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=v3P%2fxMoNm6U%3d&tabid=173>.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁷ *Ibidem*.

¹⁵⁸ Artykuł 7 ust. 1 Statutu STSL.

wartości.¹⁵⁹ Należy uwzględnić młody wiek tych osób, podkreślając celowość promowania ich rehabilitacji i reintegracji społecznej.¹⁶⁰ W stosunku do młodocianych przestępców w pierwszej kolejności należy przedsięwziąć środki wychowawcze, opiekuńcze i edukacyjne, tworząc w razie potrzeby adresowane do nich programy rozbrojenia, demobilizacji i reintegracji.¹⁶¹

Znaczenie STSL — w aspekcie problemu omawianego w książce — wzrosło po ogłoszeniu przez Izbę Odwoławczą STSL przełomowej decyzji uznającej zakaz rekrutacji i wszelkich form wykorzystywania w działaniach zbrojnych dzieci w wieku poniżej piętnastu lat za normę międzynarodowego prawa zwyczajowego.¹⁶² Tym samym naruszenie tej normy uznano za zbrodnię wojenną podlegającą sankcjonowaniu na gruncie tego prawa jeszcze przed uchwaleniem Statutu MTK, w którym normę tę jedynie skodyfikowano.¹⁶³ Nie przesądzono chwili, w której norma taka się wykształciła, uznając jedynie, iż miało to miejsce przed datą 30 listopada 1996 roku, wskazującą na początek jurysdykcji *ratione temporis* STSL.¹⁶⁴

4. Ochrona dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych w międzynarodowym prawie pracy — Konwencja nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z 1999 roku¹⁶⁵

Problem udziału dzieci w konfliktach zbrojnych został uregulowany także w przepisach międzynarodowego prawa pracy, ze szczególnym uwzględnieniem Konwencji nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczącej zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania

¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁶¹ Artykuł 7 ust. 2 Statutu STSL.

¹⁶² *Summary of Decision on Preliminary Motion Based on Lack of Jurisdiction (Child Recruitment)*, *Prosecutor v Sam Hinga Norman (Moinina Fofana intervening)* Case Number SCSL-2003-14-AR72(E), pkt 3 decyzji. Źródło: <http://www.sc-sl.org/CASES/ProsecutorvsFofanaandKondewaCDFCase/Summary/tabid/164/Default.aspx>.

¹⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁴ Artykuł 1 ust. 1 Statutu STSL.

¹⁶⁵ Konwencja nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z 17 czerwca 1999 roku (Dz. U. z 2004 roku, Nr 139, poz. 1474). *Conventin 182 Concerning the Prohibition and Immediate Action for the Elimination of the Worst Forms of Child Labour*: ILO No. 182, 38 I.L.M. 1207 (1999), 2133 UNTS 161. Konwencja weszła w życie 19 listopada 2000 roku. Wg stanu z 2012 roku stronami konwencji są 174 państwa. Źródło: <http://webfusion.ilo.org/public/db/standards/normes/appl/appl-byConv.cfm?hdroff=1&conv=C182&Lang=EN>.

najgorszych form pracy dzieci z dnia 17 czerwca 1999 roku¹⁶⁶ oraz rekomendacji nr 190 pod takim samym tytułem.¹⁶⁷

W preambule 182 KNFPD uczestnicy konferencji genewskiej, podczas której przyjęto tekst wspomnianych konwencji oraz rekomendacji, wyrazili głębokie przeświadczenie o naglącej konieczności przyjęcia nowych instrumentów prawnych zakazujących i eliminujących najgorsze formy pracy dzieci, uznając tę potrzebę za priorytetowe zadanie władz krajowych i społeczności międzynarodowej.¹⁶⁸ Przepisem artykułu 1 konwencji zobowiązano wszystkie państwa–strony konwencji do podjęcia niezwłocznych i skutecznych środków mających na celu pilną realizację zakazu oraz wyeliminowania najgorszych form pracy dzieci. Wśród „najgorszych form pracy dzieci” (*the worst forms of child labour*) w artykule 3 lit. a) konwencji wymieniono „przymusowe lub obowiązkowe rekrutowanie dzieci do udziału w konflikcie zbrojnym” (*forced or compulsory recruitment of children for use in armed conflict*).¹⁶⁹

Zastosowanie przez twórców konwencji sformułowania „przymusowe lub obowiązkowe rekrutowanie dzieci do udziału w konflikcie zbrojnym” (*forced or compulsory recruitment of children for use in armed conflict*)¹⁷⁰ w celu określenia jednej z zakazanych form pracy dzieci, zdaje się sugerować, iż za „najgorszą formę pracy dzieci” została uznana przymusowa lub obowiązkowa rekrutacja skutkująca zaangażowaniem dzieci w konflikt zbrojny. Do takiego wniosku prowadzi zastosowanie przy analizie treści przepisu wyłącznie wykładni literalnej. Tymczasem interpretując treść przepisu artykułu 3 lit. a), konieczne wydaje się również odwołanie do instrumentów wykładni funkcjonalnej i celowościowej. Skorzystanie z nich pozwala na odczytanie intencji autorów konwencji, za jaką można uznać umieszczenie w katalogu „najgorszych form pracy dzieci” nie samej czynności „rekrutacji”, lecz pracy w postaci „udziału dzieci w konflikcie zbrojnym” mającego swe źródło w przymusowej lub obowiązkowej ich rekrutacji. Tym samym przepisem artykułu 3 lit. a) konwencji wyrażono zakaz „udziału dzieci w konflikcie zbrojnym” wskutek ich „przymusowej lub obowiązkowej rekrutacji”. Zakaz można sformułować równocześnie jako zakaz „przymusowej lub obowiązkowej rekrutacji dzieci do udziału w konflikcie zbrojnym”.¹⁷¹

Konwencja nie różnicuje form uczestnictwa w konflikcie zbrojnym. Wydaje się zatem zakazywać zarówno bezpośrednich, jak i pośrednich jego form.

Zakaz dotyczy wyłącznie rekrutacji „przymusowej” (*forced*) lub „obowiązkowej” (*compulsory*). Poza jego zasięgiem znajduje się zatem rekrutacja „ochotnicza/dobrowolna” (*voluntary recruitment*). Dodatkowo zakaz ten jest ograniczony wyłącznie do przypadków rekrutacji prowadzącej do

¹⁶⁶ *Ibidem*.

¹⁶⁷ Rekomendacja nr 190 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z 17 czerwca 1999 roku. *Recommendation 190 Concerning the Prohibition and Immediate Action for the Elimination of the Worst Forms of Child Labour*, Źródło: Oficjalna Strona Internetowa Międzynarodowej Organizacji Pracy: <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/com-chir.htm>

¹⁶⁸ Ustęp 2 preambuły 182 KNFPD..

¹⁶⁹ Artykuł 3 lit. a) 182 KNFPD.

¹⁷⁰ *Ibidem*.

¹⁷¹ *Ibidem*.

udziału dzieci w konflikcie zbrojnym (*recruitment of children for use in armed conflict*). Zdaniem J. Mermet, ograniczenie takie oznacza, iż rekrutacja niezwiązana bezpośrednio z konfliktem zbrojnym nie może być uznana za źródło udziału dzieci w konflikcie zbrojnym określonym mianem „najgorszych form pracy dzieci”.¹⁷²

Przepis artykułu 3 lit. a) konwencji zakazuje rekrutacji, która skutkuje „udziałem dzieci w konflikcie zbrojnym” (*recruitment of children for use in armed conflict*). W odróżnieniu od pozostałych dokumentów prawa międzynarodowego normujących zagadnienie uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych¹⁷³ autorzy 182 KNFPD zrezygnowali z zastosowania terminu „działania zbrojne” (*hostilities*), zastępując je określeniem „konflikt zbrojny” (*armed conflict*). Mimo braku legalnej definicji obu pojęć „konflikt zbrojny” uznaje się za termin szerszy od „działań zbrojnych”.¹⁷⁴ Odnosi się go bowiem do sytuacji, gdy okresy działań zbrojnych przeplatają się z okresami zawieszenia broni.¹⁷⁵

Podmioty chronione na mocy przepisu artykułu 3 lit. a) to „dzieci” w rozumieniu artykułu 2 konwencji, zgodnie z którym termin „dziecko” odnosi się do każdej osoby w wieku poniżej osiemnastu lat.¹⁷⁶ Konwencja nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z 1999 roku jest tym dokumentem prawa międzynarodowego o zasięgu uniwersalnym, w którym po raz pierwszy zakaz uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych dotyczył wszystkich dzieci, które nie przekroczyły wieku lat osiemnastu.

Zakaz wynikający z przepisu artykułu 3 lit. a) konwencji został wzmocniony dodatkowo apelem twórców Rekomendacji nr 190 dotyczącej zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z dnia 17 czerwca 1999 roku, dołączonej do 182 KNFPD. W punkcie 12 rekomendacji zalecono państwom–stronom konwencji uznanie „przymusowej lub obowiązkowej rekrutacji dzieci do udziału w konflikcie zbrojnym” za „przestępstwo” (*criminal offence*).¹⁷⁷

W dalszych przepisach konwencji (artykuły 5–8) zobowiązano państwa–strony do ustanowienia właściwych mechanizmów monitorujących wprowadzenie w życie postanowień konwencji,¹⁷⁸ opracowania programów działania skoncentrowanych na likwidacji najgorszych form pracy dzieci,¹⁷⁹ podjęcia niezbędnych kroków w celu zapewnienia skutecznej realizacji i stosowania postanowień wprowadzających konwencję w życie łącznie ze stosowaniem odpowiednich sankcji, w tym sankcji karnych,¹⁸⁰ udzielenia potrzebnej pomocy w celu uwolnienia dzieci od wykonywania zaka-

¹⁷² J. Mermet, *Protocole facultatif a la Convention...*, s.3; za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 12.

¹⁷³ Artykuł 51 ust. 2 IV KG; artykuł 77 ust.2 I PD; artykuł 38 ust. 2 KPD; artykuł 1 PFADKZ.

¹⁷⁴ Szerzej na ten temat piszę w rozdziale I, w którym omawiam znaczenie terminów „konflikt zbrojny” oraz „działania zbrojne”.

¹⁷⁵ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *An armed conflict is usually a situation during which there are periods of hostilities interspersed with periods of truce.* [w:] *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child concerning involvement of children in armed conflicts. Position of the International Committee of the Red Cross...*, pkt 42.

¹⁷⁶ Artykuł 2 182 KNFPD.

¹⁷⁷ Rekomendacja nr 190 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z 17 czerwca 1999 roku.

¹⁷⁸ Artykuł 5 182 KNFPD.

¹⁷⁹ Artykuł 6 *ibidem*.

¹⁸⁰ Artykuł 7 *ibidem*.

zanych form pracy oraz ich ewentualnej rehabilitacji i społecznej reintegracji, a także w celu efektywnej i pełnej realizacji postanowień konwencji niezbędnego międzynarodowego współdziałania i wzajemnej pomocy państw.¹⁸¹

5. Regionalny instrument międzynarodowej prawnej ochrony dzieci narażonych na udział w działaniach zbrojnych — Afrykańska Karta Praw i Dobra Dziecka z 1990 roku¹⁸²

Zagadnienie uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych zasadniczo nie zostało uregulowane w wiążących dokumentach prawa międzynarodowego o zasięgu regionalnym. Jedynym wiążącym regionalnym instrumentem międzynarodowym normującym przedmiotową kwestię jest Afrykańska Karta Praw i Dobra Dziecka z dnia 11 lipca 1990 roku. Pozostałe regionalne regulacje międzynarodowe nie mają charakteru wiążącego.

AKPDD została przyjęta dnia 11 lipca 1990 roku przez Organizację Jedności Afrykańskiej (od 2002 roku Unię Afrykańską), weszła zaś w życie dnia 29 listopada 1999 roku. W roku 2012 do stron AKPDD należy 45 z 53 państw afrykańskich. Dla porównania liczba państw afrykańskich będących stronami uniwersalnych dokumentów prawa międzynarodowego normujących zagadnienie ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych przedstawia się następująco: IV KG — 53 państwa afrykańskie,¹⁸³ I PD — 50 państw afrykańskich,¹⁸⁴ II PD — 49,¹⁸⁵ 182 KNFPD — 49,¹⁸⁶ Statut MTK — 31,¹⁸⁷ KPD — 51,¹⁸⁸ PFADKZ — 33.¹⁸⁹

Zagadnienie ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych zostało uregulowane w artykule 22 AKPDD „Konflikty zbrojne”. Artykuł 22 składa się z trzech ustępów.

¹⁸¹ Artykuł 8 *ibidem*.

¹⁸² Afrykańska Karta Praw i Dobra Dziecka z 11 lipca 1990 roku. *African Charter on the Rights and Welfare of the Child*, OAU Doc. CAB/LEG/24.9/49 (1990). Karta weszła w życie dnia 29 listopada 1999 roku. Wg stanu z 2012 roku do stron karty należy 45 państw. Źródło: <http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/List/African%20Charter%20on%20the%20Rights%20and%20Welfare%20of%20the%20Child.pdf>.

¹⁸³ Źródło: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=375&ps=P>.

¹⁸⁴ Źródło: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=470&ps=P>.

¹⁸⁵ Źródło: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=475&ps=P>.

¹⁸⁶ Źródło: <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/ratific.pl?C182>.

¹⁸⁷ Źródło: <http://www2.icc-cpi.int/Menu/ASP/states+parties/>.

¹⁸⁸ Źródło: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=133&chapter=4&lang=en>.

¹⁸⁹ Źródło: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-b&chapter=4&lang=en.

Kwestię angażowania dzieci w działania zbrojne uwzględniono przede wszystkim w ustępie 2 artykułu 22 AKPDD, wzorowanym najprawdopodobniej na przepisie artykułu 77 ust. 2 I PD.¹⁹⁰ Nakłada on na państwa–strony AKPDD „obowiązek podjęcia wszelkich koniecznych (niezbędnych) środków w celu zapewnienia, że żadne dziecko nie weźmie bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych oraz obowiązek powstrzymywania się w szczególności przed rekrutacją jakiegokolwiek dziecka”.¹⁹¹

AKPDD zakazuje bezpośredniego udziału dzieci w działaniach zbrojnych (*a direct part in hostilities*). Wprowadza rozróżnienie form uczestnictwa w działaniach zbrojnych na uczestnictwo bezpośrednie (*direct*) i pośrednie (*indirect*), zakazując wyłącznie pierwszego z nich.

Karta zakazuje ponadto przede wszystkim rekrutacji dzieci (*recruiting any child*).

Zakaz bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych oraz zakaz rekrutacji dotyczy każdego dziecka (*no child shall take a direct part in hostilities/recruiting any child*). AKPDD posługuje się własną definicją terminu „dziecko”, ujętą w przepis artykułu 2 karty. Stosownie do postanowienia tego przepisu „dzieckiem” jest „każda istota ludzka poniżej osiemnastego roku życia”.¹⁹² Tym samym AKPDD jest pierwszym dokumentem prawa międzynarodowego ustanawiającym minimalny wiek zezwalający na rekrutację i uczestnictwo (aczkolwiek tylko bezpośrednie) w działaniach zbrojnych na poziomie osiemnastu lat.¹⁹³ Zasięg jej postanowień jest jednak ograniczony. Będąc instrumentem regionalnym, przepisy AKPDD wiążą tylko państwa afrykańskie, które zobowiązały się do jej przestrzegania.¹⁹⁴

Zakazując rekrutacji dzieci, AKPDD nie różnicuje jej rodzajów. Tym samym zakaz wynikający z artykułu 22 ust. 2 dotyczy z jednej strony rekrutacji przymusowej/obowiązkowej, z drugiej rekrutacji ochotniczej/dobrowolnej.¹⁹⁵

Podmiotami, na których spoczywa obowiązek przestrzegania zakazów ujętych w przepis artykułu 22 ust. 2 AKPDD, są państwa–strony karty. AKPDD wśród podmiotów odpowiedzialnych za realizację jej postanowień nie wymienia natomiast pozarządowych ugrupowań zbrojnych. Brak tej regulacji stanowi główne źródło słabości karty. Jak bowiem wskazują raporty organizacji międzynarodowych, większość dzieci uczestniczących w działaniach zbrojnych na kontynencie afrykańskim to dzieci wcielane do rebelianckich ugrupowań zbrojnych.¹⁹⁶

Duże znaczenie z punktu widzenia obowiązków nałożonych na strony karty na mocy przepisu artykułu 22 ust. 2 ma charakter tych obowiązków. AKPDD zobowiązuje państwa do podjęcia „wszelkich koniecznych/niezbędnych kroków” (*necessary measures*) w celu realizacji zakazu rekrutacji.

¹⁹⁰ Artykuł 77 ust. 2 I PD.

¹⁹¹ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: artykuł 22 ust. 2 AKPDD.

¹⁹² Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: artykuł 2 AKPDD.

¹⁹³ *Guide to the Optional Protocol to the Convention...*, s. 10.

¹⁹⁴ W 2012 roku do stron AKPDD należy 45 państw.

¹⁹⁵ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 15.

¹⁹⁶ Źródło: http://www.unicef.org/emerg/index_childsoldiers.html; <http://www.child-soldiers.org/home>; <http://www.hrw.org/>; <http://www.amnesty.org/en/children>; <http://www.child-soldier.org/>; <http://www.childsoldiers.net/>.

tacji oraz bezpośredniego uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych. Nie wystarczy zatem podjęcie „środków możliwych/możliwych do realizacji” (*feasible measures*).¹⁹⁷ Konieczne jest podjęcie takich kroków, które są niezbędne do wypełnienia postanowienia przepisu artykułu 22 ust. 2 karty. AKPDD to jedyny dokument prawa międzynarodowego (aczkolwiek ograniczony regionalnie) dotyczący ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych, który rozszerza zakres odpowiedzialności państw za niewypełnienie zobowiązań „zapewnienia, że żadne dziecko nie weźmie bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych oraz obowiązku powstrzymywania się w szczególności przed rekrutacją jakiegokolwiek dziecka”.¹⁹⁸ Znacznie trudniej jest bowiem wykazać, iż przedsięwzięte środki były konieczne/niezbędne (*necessary*) aniżeli tylko możliwe (*feasible*).

Obok zasadniczego artykułu 22 ust. 2 w aspekcie ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne dużą rolę odgrywa również przepis artykułu 22 ust. 1 karty. Przepis wzywa państwa–strony AKPDD do „poszanowania oraz zapewnienia szacunku dla postanowień międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie w sytuacji konfliktu zbrojnego, a wpływających na dzieci”.¹⁹⁹ Powstał na bazie przepisu artykułu 1 wspólnego wszystkim czterem konwencjom genewskim z 1949 roku.²⁰⁰ Podobne postanowienie odzwierciedla artykuł 38 ust. 1 KPD²⁰¹ w stosunku do której, zdaniem wielu autorów, AKPDD pełni funkcję komplementarną.²⁰² Odwołanie do przepisów międzynarodowego prawa humanitarnego ma zasadnicze znaczenie. Prawo to nie może być bowiem w żadnych warunkach zawieszone ani tym bardziej derogowane. W sytuacji, w której doszłoby do zawieszenia praw i wolności przyznanych na mocy przepisów prawa międzynarodowego praw człowieka (do tej gałęzi prawa międzynarodowego należy zaliczyć AKPDD), nadal obowiązują gwarancje ochrony wynikające z przepisów międzynarodowego prawa humanitarnego.²⁰³ Z punktu widzenia omawianego w książce zagadnienia ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych adekwatnymi w tej mierze będą przede wszystkim przepisy Konwencji genewskiej o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 1949 roku oraz obu protokołów dodatkowych z 1977 roku.²⁰⁴ Znaczenie odesłania do przepisów międzynarodowego prawa humanitarnego wzmacnia dodatkowo fakt, iż prawie wszystkie państwa afrykańskie przyjęły na siebie zobowiązania wynikające dla nich z postanowień przytoczonych dokumentów prawa humanitarnego, podczas gdy przepisami

¹⁹⁷ Sformulowaniem *all feasible measures* posłużyli się autorzy artykułu 38 ust. 2 KPD, artykułu 77 ust. 2 I PD oraz artykułu 1 PFADKZ.

¹⁹⁸ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: artykuł 22 ust. 2 AKPDD.

¹⁹⁹ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: artykuł 22 ust. 1 AKPDD.

²⁰⁰ IV KG.

²⁰¹ Artykuł 38 ust. 1 KPD.

²⁰² Kamchedzera G., *The African Child Charter: Finally in Force amidst Enhanced Justification*, [w:] Verhellen E. (ed.), *Understanding children's rights*, (Ghent, University of Ghent, Children's rights centre, 2001), s. 556 oraz Olowu D., *Protecting children's rights in Africa: A critique of the African Charter on the Rights and Welfare of the Child*, *International Journal of Children's Rights* 10, No 2, 2002, s. 128; za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 15.

²⁰³ Szerzej na ten temat piszę w rozdziale V w części poświęconej analizie przepisu artykułu 38 ust. 1 KPD oraz wnioskowi końcowym poczynionym na gruncie analizy artykułu 38 konwencji.

²⁰⁴ Przepisy wymienionych dokumentów międzynarodowego prawa humanitarnego odnoszące się do zagadnienia uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych zostały omówione w rozdziale III.

AKPDD wiązało się 45 z łącznej liczby 53 państw kontynentu afrykańskiego.²⁰⁵ Zatem w sytuacji gdy dane państwo nie jest stroną karty, jest nią jednak w stosunku do IV KG lub protokołów dodatkowych z 1977 roku, tym samym zobowiązane jest do przestrzegania adekwatnych przepisów tych aktów odnoszących się do ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne (są nimi: artykuł 51 ust. 1 IV KG, artykuł 77 ust. 2 I PD oraz artykuł 4 ust. 3 lit. c) II PD).²⁰⁶

Ustęp 3 artykułu 22 karty wskazuje na obowiązki państw, jakie powinny one przedsięwziąć w stosunku do dzieci należących do ludności cywilnej (*civilian population*). Głosi on, iż „państwa–strony niniejszej karty, w zgodzie z wiążącymi je zobowiązaniami wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego, powinny chronić w czasie konfliktu zbrojnego ludność cywilną oraz przedsięwziąć wszelkie możliwe środki w celu zapewnienia ochrony i opieki nad dziećmi dotkniętymi skutkami konfliktów zbrojnych. Zasady takie powinny znaleźć zastosowanie również w odniesieniu do dzieci w sytuacji międzynarodowych konfliktów zbrojnych, napięć i sporów”.²⁰⁷

Oprócz wyżej przytoczonego artykułu 22 AKPDD w aspekcie ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych ważną rolę odgrywa również przepis artykułu 15 karty dotyczący problematyki pracy dzieci. Przepis rzeczonego artykułu zobowiązuje państwa–strony AKPDD do przedsięwzięcia właściwych środków legislacyjnych i administracyjnych w celu zapewnienia ochrony każdego dziecka²⁰⁸ przed „wszelkimi formami ekonomicznego wykorzystywania”, jak również przed „wykonywaniem” przez nie „pracy niebezpiecznej lub zakłócającej fizyczny, umysłowy, duchowy, moralny i społeczny rozwój dziecka”.²⁰⁹ Niewątpliwie pracą taką jest ta wykonywana w związku z toczącymi się działaniami zbrojnymi, mogąca przybrać niekiedy postać pośredniego udziału w działaniach zbrojnych (*indirect participation in hostilities*).²¹⁰ Przyjęcie takiej interpretacji przepisu artykułu 15 AKPDD rozszerzałoby gwarancje ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych również na sytuacje pośrednich form uczestnictwa.²¹¹

Fakt, iż jedyny wiążący regionalny akt prawa międzynarodowego normujący wyraźnie kwestię ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych został uchwalony przez państwa kontynentu afrykańskiego, ma zasadnicze znaczenie zważywszy na dane statystyczne wskazujące, iż największe nasilenie praktyk wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych odnotowano w Afryce. Inną kwestią jest oczywiście zagadnienie realizacji zobowiązań traktatowych, do przestrzegania których poszczególne państwa się zobowiązały.

²⁰⁵ Patrz: zestawienie powyżej.

²⁰⁶ Przepisy wymienionych dokumentów międzynarodowego prawa humanitarnego odnoszące się do zagadnienia uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych zostały omówione w rozdziale III.

²⁰⁷ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: artykuł 22 ust. 3 AKPDD.

²⁰⁸ Artykuł 15 ust. 2 AKPDD.

²⁰⁹ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: artykuł 15 ust. 1 AKPDD.

²¹⁰ Kwestia rozróżnienia formy „bezpośredniego” i „pośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych” (*direct and indirect participation in hostilities*) została omówiona w rozdziale I.

²¹¹ Przepis artykułu 22 ust. 2 AKPDD obejmuje wyłącznie zakaz bezpośredniego uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych.

ROZDZIAŁ III

Międzynarodowe prawo humanitarne wobec kwestii ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych

Poniższy rozdział przedstawia analizę przepisów międzynarodowego prawa humanitarного, które jako pierwsze wyraźnie uregulowało kwestię ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Zagadnieniu temu zostały poświęcone przepisy artykułu 77 ust. 2 Protokołu dodatkowego do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z 1977 roku oraz artykułu 4 ust. 3 lit. (c) Protokołu dodatkowego do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczącego ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych z 1977 roku. Normy dotyczące kwestii angażowania dzieci w działania zbrojne można odnaleźć również w przepisach Konwencji genewskiej o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 1949 roku, a dokładniej w przepisach artykułów 50 ust. 2 zd. drugie oraz 51 ust. 1 i 2.

1. Konwencja Genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 1949 roku ²¹²

Tytuł IV KG wskazuje, iż zakres ochrony gwarantowanej na mocy jej przepisów jest ograniczony podmiotowo do osób należących do ludności cywilnej i regulacja zagadnienia ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych nie znajdzie w niej odzwierciedlenia. Jednak analizu-

²¹² *Konwencja Genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 12 sierpnia 1949 roku (IV Konwencja Genewska)*. Konwencja weszła w życie 21 października 1950 roku. Wg stanu z 2012 roku stronami konwencji są 194 państwa. Źródło: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=375&ps=P>.

jąc poszczególne przepisy konwencji, zauważamy, iż przepisy dwóch spośród jej artykułów odnoszą się, przynajmniej częściowo, do tej kwestii. Są nimi kolejno przepis artykułu 50 ust. 2 zd. drugie oraz przepisy artykułu 51 ust. 1 i 2.

1.1. Artykuł 50 ust. 2 zd. drugie

W artykule 50 ust. 2 w zdaniu drugim IV KG czytamy: „mocarstwo okupacyjne [...] nie może [...] w żadnym razie wciągać ich [czyt. dzieci] do podległych mu formacji lub organizacji”.²¹³

Analiza przytoczonego przepisu wymaga przybliżenia dwóch pojęć: „dzieci” oraz „formacji/organizacji podległych mocarstwu okupacyjnemu”. Konwencja nie definiuje żadnego z powyższych pojęć. Ich częściowe wyjaśnienie podaje komentarz do IV KG.²¹⁴ Czytamy w nim, iż konwencja, nie definiując terminu „dziecko” wielokrotnie na potrzeby poszczególnych przepisów, posługuje się przedziałami wiekowymi okresu dziecięcego, różnicując zakres ochrony dzieci w zależności od tego, do której kategorii wiekowej każde z nich należy.²¹⁵ Przepis artykułu 50 ust. 2 zdanie drugie nie zawiera jednak odwołania do konkretnego przedziału wiekowego. Autorzy komentarza sugerują zastosowanie w tym przypadku kryterium granicy wieku lat piętnastu, z uwagi na fakt, iż „zakłady poświęcone opiece nad dziećmi i ich wychowaniu”, o których mowa w ust. 1 artykułu 50, są przeznaczone zasadniczo dla dzieci i młodzieży poniżej piętnastego roku życia.²¹⁶ Kryterium tego nie należy jednak stosować sztywno, lecz raczej mieć na uwadze indywidualny stopień rozwoju fizycznego i umysłowego konkretnego dziecka, dopuszczając możliwość objęcia zasięgiem postanowienia tego przepisu wszystkich dzieci, które nie osiągnęły pełnoletności.^{217,218}

Czytając przepis artykułu 50 ust. 2 zd. drugie IV KG odnieść możemy wrażenie, iż sformułowany w nim zakaz angażowania dzieci w „formacje/organizacje mocarstwa okupacyjnego” dotyczy również sił zbrojnych mocarstwa okupacyjnego. Wyjaśnienie zawarte w komentarzu do IV KG przeczy jednak tej sugestii, wskazując, iż kwestia przymusowego wcielenia do sił zbrojnych mocarstwa okupacyjnego została oddzielnie unormowana w przepisach artykułu 51 ust. 1 i 2 konwencji. Zakaz wyrażony artykułem 50 ust. 2 zd. drugie dotyczy natomiast „podległych mocarstwu okupacyjnemu

²¹³ *Ibidem*.

²¹⁴ *The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Pictet J. S..., s. 284–299.

²¹⁵ Przykładowo artykuły 14, 23, 24, 38 ust. 5 (dotyczą dzieci w wieku poniżej lat 15); artykuł 24 ust. 3 (dotyczy dzieci w wieku poniżej lat 12); artykuły 50 ust. 5, 51 ust. 2, 68 ust. 4 (dotyczą dzieci w wieku poniżej 18. roku życia).

²¹⁶ *The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Pictet J. S..., s. 285.

²¹⁷ *Ibidem*, s. 286.

²¹⁸ W tym przypadku należy brać pod uwagę również ustawodawstwo wewnętrzne regulujące zagadnienie osiągnięcia pełnoletności.

formacji/organizacji” nastawionych w głównej mierze na realizację celów politycznych mocarstwa, z wyłączeniem sił zbrojnych mocarstwa okupacyjnego.²¹⁹

1.2. Artykuł 51 ust. 1

Przepis artykułu 51 ust. 1 IV KG stanowi: „mocarstwo okupacyjne nie może zmuszać osób podlegających ochronie do służby w swych siłach zbrojnych lub pomocniczych. Wszelki nacisk lub propaganda zmierzające do dobrowolnego wstępowania do nich są wzbronione”.²²⁰

Przepis artykułu 51 ust. 1 zakazuje mocarstwu okupacyjnemu zmuszania osób podlegających ochronie do służby w jego siłach zbrojnych lub pomocniczych. Zakazuje również stosowania nacisku i propagandy nakierowanych na skłonienie do ochotniczego wstępowania w szeregi sił zbrojnych. Zakaz wyrażony przytoczonym przepisem jest absolutny, jakiegokolwiek odstępstwo od niego nie jest możliwe.²²¹ „Zmuszanie osoby podlegającej ochronie do służby w siłach zbrojnych mocarstwa nieprzyjacielskiego”, stosownie do przepisu artykułu 147 IV KG, traktowane jest ponadto jako „ciężkie naruszenie” przepisów konwencji.²²²

Zakres podmiotowy ochrony przyznanej przytoczonym przepisem artykułu 51 ust. 1 dotyczy też „osób podlegających ochronie”, którymi stosownie do przepisu artykułu 4 IV KG są „osoby, które kiedykolwiek i w jakikolwiek sposób znalazły się w razie konfliktu lub okupacji we władzy jednej ze stron w konflikcie lub mocarstwa okupacyjnego, których nie są obywatelami”.²²³ Ochrona przyznana przepisem artykułu 51 ust. 1 dotyczy także cudzoziemców znajdujących się na terytorium strony konfliktu w chwili rozpoczęcia działań zbrojnych.²²⁴ Przytoczony przepis nie precyzuje wieku osób objętych ochroną. Możemy zatem wnioskować, iż odnosząc się niewątpliwie do osób pełnoletnich, tym bardziej chroni on dzieci rozumiane jako osoby w wieku poniżej lat osiemnastu. Tezę tę potwierdza zapis, skomentowanego poniżej, przepisu artykułu 51 ust. 2 zakazującego zmuszania do pracy osób, które nie ukończyły osiemnastego roku życia.

Przepis artykułu 51 ust. 1 nawiązuje do przepisu artykułu 23 IV Konwencji haskiej dotyczącej praw i zwyczajów wojny lądowej z 1907 roku, zakazującego wojującym zmuszania obywateli wrogiej strony do uczestnictwa w działaniach wojennych skierowanych przeciwko ich własne-

²¹⁹ *The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Pictet J. S..., s. 288.

²²⁰ IV KG.

²²¹ *The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Pictet J. S..., s. 293.

²²² Artykuł 147 w zw. z artykułem 146 IV KG.

²²³ Artykuł 4 IV KG.

²²⁴ *The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Pictet J. S..., s. 293.

mu państwu, także wówczas gdy znajdowali się w służbie wojującego przed rozpoczęciem wojny.²²⁵ W odróżnieniu jednak od zakazu wyrażonego przytoczonym artykułem konwencji haskiej zakaz wynikający z artykułu 51 ust. 1 IV KG nie ogranicza się tylko do zakazu przymusowego uczestnictwa obywateli przeciwnika w operacjach wojennych skierowanych przeciwko państwu, którego są obywatelami. Zakaz ten dotyczy bowiem zarówno wszelkich sposobów poboru w szeregi sił zbrojnych, a zatem przymusowego wcielania oraz ochotniczego wstępowania, jak i nie jest uzależniony od charakteru przeciwnika, przeciwko któremu są skierowane operacje wojenne mocarstwa okupacyjnego. Nie muszą być to zatem operacje wojenne wymierzone wyłącznie przeciwko państwu obywatelstwa „osób podlegających ochronie”,²²⁶ lecz także przeciwko siłom zbrojnym nieokupowanej części terytorium, siłom zbrojnym rządu na uchodźstwie, ruchowi oporu działającemu na terenie okupowanym, jak również siłom zbrojnym państw sprzymierzonych.²²⁷ Ponadto przewidując możliwe trudności w odróżnieniu propagandy od innych ukrytych form przymusu, IV KG zakazuje stosowania nacisku i propagandy nakierowanych na skłonienie „osób podlegających ochronie” do ochotniczego wstępowania w szeregi sił zbrojnych mocarstwa okupacyjnego.

1.3. Artykuł 51 ust. 2

„Może ono (czyt. mocarstwo okupacyjne) zmuszać do pracy tylko te osoby podlegające ochronie, które przekroczyły wiek 18 lat; dotyczy to jednak tylko prac koniecznych dla potrzeb armii okupacyjnej lub służby o charakterze publicznym [...]. Osoby podlegające ochronie nie mogą być zmuszane do żadnej pracy, która wymagałaby od nich wzięcia udziału w działaniach wojennych”.²²⁸

Przepis artykułu 51 ust. 2 zabrania mocarstwu okupacyjnemu zmuszania do pracy „osób podlegających ochronie”, które nie osiągnęły osiemnastego roku życia. Stanowi ponadto, iż żadna praca nie może skutkować przymusowym udziałem „osób podlegających ochronie” w działaniach zbrojnych.

Zakres podmiotowy ochrony przyznanej przytoczonymi przepisami dotyczy także „osób podlegających ochronie”, ze szczególnym uwzględnieniem tych spośród nich, które nie ukończyły osiemnastu lat. Tym samym przepis ten znajduje szczególne zastosowanie w przypadku ochrony dzieci przed jakimikolwiek formami zmuszania ich do pracy.

²²⁵ Konwencja Haska dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej z dnia 18 października 1907 roku (IV Konwencja haska) (Dz. U. z 1927 roku, Nr 21, poz. 161). *Hague Convention IV – Laws and Customs of War on Land*: 18 October 1907, 36 Stat. 2277, 1 Bevans 631, 205 Consol. T.S. 277, 3 Martens Nouveau Recueil (ser. 3) 461.

²²⁶ Artykuł 23 IV Konwencji haskiej zakazuje wojującym zmuszania obywateli wrogiej strony do uczestnictwa w działaniach wojennych skierowanych wyłącznie przeciwko państwu obywatelstwa osób zmuszanych.

²²⁷ *The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Pictet J. S., s. 293.

²²⁸ IV KG.

Przepis artykułu 51 ust. 2 nawiązuje do przepisu artykułu 40 ust. 2 IV KG dopuszczającego możliwość „zmuszania” osób podlegających ochronie, będących zarazem obywatelami państwa nieprzyjacielskiego, wyłącznie do prac, które „nie pozostają w bezpośrednim związku z prowadzeniem działań wojennych”²²⁹ oraz do przepisu artykułu 52 IV Konwencji haskiej dotyczącej praw i zwyczajów wojny lądowej z 1907 roku, zakazującego angażowania mieszkańców kraju przeciwnika w pracę mogącą skutkować uczestnictwem takich osób w działaniach zbrojnych wymierzonych przeciwko ich własnemu państwu.²³⁰ Zasięg zakazu wyrażonego przepisem artykułu 51 ust. 2 jest jednak szerszy od wyżej przytoczonych. Dotyczy on bowiem także pracy jakiegokolwiek rodzaju, mogącej doprowadzić do uczestnictwa osób objętych ochroną we wszelkich operacjach wojskowych, niezależnie od tego czy wymierzone są one przeciwko państwu obywatelstwa tych osób, czy przeciwko jakimkolwiek innemu podmiotowi. IV KG nie precyzuje, jakie konkretnie „prace” (*work*) zakazane są na mocy tego przepisu. Mówi jedynie o „pracy, która zmuszałaby je (czyt. osoby podlegające ochronie) do wzięcia udziału w działaniach wojennych”.²³¹ Jednocześnie mogą być to „prace konieczne dla potrzeb armii okupacyjnej”.²³² Chodzi tutaj wyłącznie o prace zaspokajające potrzeby związane z utrzymaniem wojska, nie zaś te, które realizują jego strategiczne i taktyczne założenia oraz wymagania.²³³ W katalogu prac dozwolonych mieszczą się zatem usługi związane z zapewnieniem zakwaterowania, wyżywienia, transportu, naprawy dróg, mostów, portów, linii kolejowych, telefonicznych.²³⁴ Katalog ten nie obejmuje natomiast zaangażowania w ożywienie przemysłu zbrojeniowego okupowanego terytorium, produkcję broni i innych materiałów wojennych, wznoszenia fortyfikacji, okopów czy baz lotniczych.²³⁵ Wszelkie działania mocarstwa okupacyjnego skierowane do ludności okupowanego terytorium skutkujące włączeniem jej w bezpośredni czy pośredni udział w działaniach zbrojnych stanowią naruszenie przepisów IV KG. Prowadzą one bowiem do wyłączenia ludności cywilnej z ochrony ustanowionej dla niej na mocy przepisów konwencji.²³⁶ Konwencja ta odnosi się mianowicie do ludności cywilnej okupowanego terytorium, która z samej definicji nie jest zaangażowana w jakikolwiek sposób w walkę.²³⁷

²²⁹ Konwencja Haska dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej z dnia 18 października 1907 roku.

²³⁰ *Ibidem*.

²³¹ IV KG.

²³² *Ibidem*.

²³³ *The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Pictet J. S..., s. 294.

²³⁴ *Ibidem*, s. 294.

²³⁵ *Ibidem*, s. 294 i 297.

²³⁶ Autorzy komentarza do IV KG przytaczają przykład pracy osób cywilnych pracujących w fabryce broni, które nie będąc bezpośrednio zaangażowane w walkę zbrojną, pośrednio zostają poddane jej skutkom w postaci bycia obiektem ataków zbrojnych, bombardowań skierowanych w stosunku do „obiektów wojennych”, które są ich miejscem pracy. Patrz: *The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Pictet J. S..., s. 297.

²³⁷ *The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Pictet J. S..., s. 297.

Podsumowując rozważania poczynione na gruncie przepisów artykułu 50 ust. 2 zd. drugie oraz artykułu 51 ust. 1 i ust. 2 IV KG, można stwierdzić, iż w kontekście ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych konwencja zakazuje:

- 1) wciągania dzieci²³⁸ do „podległych mocarstwu okupacyjnemu formacji/organizacji” nastawionych w głównej mierze na realizację celów politycznych mocarstwa (artykuł 50 ust. 2 zd. drugie);
- 2) zmuszania dzieci²³⁹ do służby w siłach zbrojnych lub pomocniczych mocarstwa okupacyjnego (artykuł 51 ust. 1);
- 3) przymusowego i dobrowolnego uczestnictwa dzieci²⁴⁰ w działaniach zbrojnych prowadzonych przez mocarstwo okupacyjne, a skierowanych przeciwko państwu obywatelstwa dzieci, jak i innym podmiotom (artykuł 51 ust. 1 w zw. z artykułem 51 ust. 2);
- 4) stosowania jakichkolwiek form nacisku i propagandy nakierowanych na ochotnicze wstępowanie dzieci²⁴¹ w szeregi sił zbrojnych mocarstwa okupacyjnego (artykuł 51 ust. 1);
- 5) zmuszania dzieci²⁴² przez mocarstwo okupacyjne do pracy, z wyraźnym podkreśleniem zakazu pracy mogącej skutkować ich przymusowym udziałem w działaniach zbrojnych.

2. Protokoły Dodatkowe z 1977 roku

Wkrótce po uchwaleniu czterech konwencji genewskich w 1949 roku w obliczu wzrastającej liczby konfliktów związanych z dążeniami niepodległościowymi,²⁴³ które odkryły, iż przepisy konwencji nie są wystarczająco wyczerpujące w aspekcie spraw nimi uregulowanych, podjęto próbę uzupełnienia ich nowymi dokumentami międzynarodowego prawa humanitarne.²⁴⁴ Rola taka

²³⁸ Bez precyzyjnego wytłumaczenia definicji terminu „dziecko”. Patrz: uwagi poczynione powyżej na gruncie analizy artykułu 50 ust. 2 zd. drugie IV KG.

²³⁹ Rozumianych jako osoby poniżej 18. roku życia. Patrz: uwagi poczynione powyżej na gruncie analizy artykułu 51 ust. 1 IV KG.

²⁴⁰ Rozumianych jako osoby poniżej 18. roku życia. Patrz: uwagi poczynione powyżej na gruncie analizy Artykułu 51 ust. 1 oraz ust. 2 IV KG.

²⁴¹ Rozumianych jako osoby poniżej 18. roku życia. Patrz: uwagi poczynione powyżej na gruncie analizy Artykułu 51 ust. 2 IV KG.

²⁴² Rozumianych jako osoby poniżej 18. roku życia. Patrz: uwagi poczynione powyżej na gruncie analizy Artykułu 51 ust. 1 oraz ust. 2 IV KG.

²⁴³ Będących w dużej mierze wynikiem intensywnego procesu dekolonizacji.

²⁴⁴ Fox M. J., *Child Soldiers and International Law...*, s. 33.

przypadła dwóm protokolom dodatkowym uchwalonym w czerwcu 1977 roku na zakończenie obradującej w Genewie od 1974 roku, a zorganizowanej przez rząd Szwajcarii²⁴⁵ Konferencji Dyplomatycznej w sprawie potwierdzenia i rozwoju międzynarodowego prawa humanitarnego znajdującego zastosowanie w konfliktach zbrojnych.

I protokół dodatkowy dotyczy ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych. Zakres zastosowania przepisów I PD dotyczy następujących sytuacji:

- 1) „wypowiedzenia wojny lub powstania jakiegokolwiek innego konfliktu zbrojnego między co najmniej dwiema Wysokimi Umawiającymi się Stronami, nawet gdyby jedna z nich nie uznała stanu wojny”,²⁴⁶
- 2) „wszystkich przypadków okupacji całości lub części terytorium jednej z Wysokich Umawiających się Stron, nawet gdyby ta okupacja nie napotykała żadnego zbrojnego oporu”,²⁴⁷
- 3) „konfliktów zbrojnych, w których ludy walczą przeciw panowaniu kolonialnemu i obcej okupacji oraz przeciw reżimom rasistowskim, wykonując swe prawo do samostanowienia zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych oraz w Deklaracji w sprawie zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych”.²⁴⁸

II protokół dodatkowy, jako pierwszy w historii samodzielny instrument prawa międzynarodowego, stwarza ramy prawne ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych.²⁴⁹ Uzupełniając i rozwijając artykuł 3 wspólny wszystkim czterem konwencjom genewskim z 1949 roku,²⁵⁰ II PD znajduje zastosowanie w sytuacji „konfliktów zbrojnych”, nieobjętych przepisem artykułu 1 I PD, „które toczą się na terytorium Wysokiej Umawiającej się Strony między jej siłami zbrojnymi a rozłamowymi siłami zbrojnymi lub innymi zorganizowanymi uzbrojonymi grupami, pozostającymi pod odpowiedzialnym dowództwem i sprawującymi taką kontrolę nad częścią jej terytorium, że mogą przeprowadzać ciągłe i spójne operacje wojskowe oraz stosować niniejszy protokół”.²⁵¹ Rów-

²⁴⁵ Jako depozytariusza konwencji genewskich z 1949 roku.

²⁴⁶ Artykuł 2 ust. 1 wspólny wszystkim czterem konwencjom genewskim z 1949 roku w zw. z artykułem 1 ust. 2 I PD.

²⁴⁷ Artykuł 2 ust. 2 wspólny wszystkim czterem konwencjom genewskim z 1949 roku w zw. z artykułem 1 ust. 2 I PD.

²⁴⁸ Artykuł 1 ust. 3 I PD.

²⁴⁹ Do czasu wejścia w życie II PD kwestię ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych regulował wyłącznie artykuł 3 wspólny wszystkim czterem konwencjom genewskim z 1949 roku, zwany „Konwencją w miniaturze” (*a Convention in miniature*). Przepisy przytoczonego artykułu 3 stanowią, iż w sytuacji zbrojnego konfliktu niemającego charakteru międzynarodowego, który toczyć się będzie na terytorium jednej z umawiających się stron, każda ze stron konfliktu będzie zobowiązana zapewnić niezbędne minimum w sposobie traktowania osób, dotkniętych skutkami prowadzonych działań zbrojnych. Źródło: np. IV KG.

²⁵⁰ Artykuł 1 ust. 1 II PD, w zw. z artykułem 3 wspólnym wszystkim czterem konwencjom genewskim z 1949 roku.

²⁵¹ Artykuł 1 ust. 1 II PD.

nocześnie przepis artykułu 1 ust. 2 II PD z zakresu jego zastosowania wyłącza sytuacje „wewnętrznych napięć i niepokoїв, jak rozruchy, odosobnione i sporadyczne akty przemocy oraz inne działania podobnego rodzaju, które nie są uważane za konflikty zbrojne”.²⁵²

W kontekście niniejszej książki znaczenie i rola protokołów dodatkowych z 1977 roku wymagają dodatkowego podkreślenia. Są to bowiem pierwsze w historii instrumenty prawa międzynarodowego wyraźnie normujące problematykę uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych z równoczesnym wskazaniem minimalnego wieku rekrutacyjnego dopuszczającego taki udział. Zagadnienie to znalazło swoje odzwierciedlenie w przepisach artykułu 77 ust. 2 I PD oraz artykułu 4 ust. 3 lit. (c) II PD.

2.1. Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (I Protokół dodatkowy)²⁵³

Kwestia ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych w sytuacji konfliktu międzynarodowego została unormowana w przepisie artykułu 77 ust. 2 Protokołu dodatkowego do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z 1977 roku. Przepis stanowi:

„Strony konfliktu poczynią wszelkie praktycznie możliwe kroki, by dzieci poniżej 15 lat nie uczestniczyły bezpośrednio w działaniach zbrojnych; zwłaszcza będą powstrzymywać się od powoływania ich do swych sił zbrojnych. W razie powoływania osób między 15. a 18. rokiem życia strony będą się starały dać pierwszeństwo starszym”.²⁵⁴

Artykuł 77 ust. 2 I PD zakazuje bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych dzieci poniżej piętnastego roku życia. Zobowiązuje on strony konfliktu do podjęcia wszelkich praktycznie możliwych kroków w celu zapewnienia realizacji tego zakazu, ze szczególnym obowiązkiem powstrzymywania się od powoływania do swoich sił zbrojnych dzieci, które nie osiągnęły piętnastu lat. Przepis ustanawia ponadto regułę pierwszeństwa powoływania do sił zbrojnych państwa osób starszych wiekiem spośród tych, które ukończyły lat piętnaście i nie osiągnęły jeszcze osiemnastego roku życia.

²⁵² Artykuł 1 ust. 2 II PD.

²⁵³ Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z dnia 8 czerwca 1977 roku (I Protokół Dodatkowy). Protokół wszedł w życie 7 grudnia 1978 roku. Wg stanu z 2012 roku do stron protokołu należy 171 państw. Źródło: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=470&ps=P>.

²⁵⁴ *Ibidem*.

Aktualna treść artykułu 77 ust. 2 różni się od projektu stosownego przepisu przedstawionego jako artykuł 65 ust. 2 przez MKCK. W pierwotnej wersji przepis brzmiał:

„Strony konfliktu poczynią wszelkie niezbędne kroki, by dzieci poniżej 15 lat nie uczestniczyły w działaniach zbrojnych, a zwłaszcza będą powstrzymywać się od powoływania ich do swych sił zbrojnych lub akceptowania ich dobrowolnego wstępowania”.²⁵⁵

W toku prac Komitetu III Grupy Roboczej nad treścią artykułu 65 ust. 2, który ostatecznie został uchwalony jako artykuł 77 ust. 2, wprowadzono trzy zasadnicze zmiany. Występujące w pierwotnym tekście przepisu określenie „wszelkie niezbędne kroki” (*all necessary measures*) zastąpiono sformułowaniem „wszelkie praktycznie możliwe kroki” (*all feasible measures*). W sformułowaniu „uczestniczyć w działaniach zbrojnych” (*take part in hostilities*) dodano przymiotnik „bezpośrednio” (*direct*). Wykreślono sformułowanie „lub akceptowania ich dobrowolnego wstępowania” (*or accepting their voluntary enrolment*).

Przedstawiona poniżej analiza aktualnej treści przepisu artykułu 77 ust. 2 została przeprowadzona w odniesieniu do następujących zagadnień: definicja terminu „dzieci”; minimalny wiek zezwalający na uczestnictwo w działaniach zbrojnych; forma udziału w działaniach zbrojnych, zakres pojęcia „rekrutacji” oraz charakter i zakres obowiązków stron konfliktu. Została omówiona również kwestia statusu prawnego dzieci uczestniczących w działaniach zbrojnych (artykuł 77 ust. 3 I PD) oraz zagadnienie ewentualnej odpowiedzialności karnej dzieci za czyny popełnione w związku z toczącym się międzynarodowym konfliktem zbrojnym.

■ A. Termin „dzieci”

Powołując się na fakt braku jednej, powszechnie akceptowanej definicji terminu „dziecko”, przy równoczesnym występowaniu wielu wyjaśnień słownikowych tego pojęcia, autorzy artykułu 77 celowo zrezygnowali z jego definiowania.²⁵⁶

Przepis artykułu 77 ust. 2 posługuje się dwoma określeniami dla oznaczenia podmiotów, których dotyczy ochrona wynikająca z jego postanowień. Pierwszym jest określenie „dzieci poniżej 15 lat” (*children who have not attained the age of fifteen years*), drugim „osoby między 15. a 18. rokiem

²⁵⁵ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., przypis do paragrafu 3174:

⁽¹⁾ [(1) s.898] “Article 65 – Protection of children; [...] 2. The Parties to the conflict shall take all necessary measures in order that children aged under fifteen years shall not take part in hostilities and, in particular, they shall refrain from recruiting them in their armed forces or accepting their voluntary enrolment. [...]”.

²⁵⁶ Breen C., *When is a Child Not a Child?*..., s. 77 oraz *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 3178–3179.

życia” (*persons who have attained the age of fifteen years but who have not attained the age of eighteen years*).²⁵⁷ Współwystępowanie obu sformułowań prowadzi do wniosku, iż twórcy omawianego przepisu termin „dzieci” odnosili niewątpliwie do każdej osoby, która nie osiągnęła 15 lat.²⁵⁸ Używając pojęcia „dzieci poniżej 15 lat”, równocześnie zwrócili uwagę na fakt, iż są również dzieci, które ukończyły już 15 rok życia.²⁵⁹ Zastosowanie jednak określenia „osoby między 15. a 18. rokiem życia”, nie zaś „dzieci między 15. a 18. rokiem życia”, skłania do refleksji, iż nie każda osoba poniżej 18 roku życia, która równocześnie ukończyła 15 lat, może być traktowana jako „dziecko”. Autorzy omawianego przepisu nie wyznaczyli jednak dokładnej granicy wieku, po przekroczeniu której kończy się okres dziecięcy, a zaczyna dorosłość. Autorzy komentarza do artykułu 77 I PD zwracają uwagę, iż w każdym przypadku, w którym rozpatruje się czy dana osoba, która osiągnęła 15. rok życia, jest jeszcze dzieckiem, czy też należy uznać ją za osobę dorosłą, konieczne jest elastyczne podejście, uwzględniające indywidualne cechy rozwoju fizycznego i umysłowego konkretnej osoby.²⁶⁰ Trudno przyznać słuszność takiemu rozwiązaniu. Brak jednolitego kryterium rozgraniczającego „dzieci” od osób dorosłych, którym mogłoby być ustanowione kryterium wieku, wprowadza ryzyko z dużym prawdopodobieństwem arbitralności decyzji rozstrzygających o tym, czy dana osoba jest, czy też już nie może zostać uznana za „dziecko”.

Nie rozstrzygając definicji terminu „dziecko”, należy podkreślić, iż ochrona gwarantowana przepisem artykułu 77 ust. 2 I PD dotyczy wszystkich „dzieci”, które znajdują się na terytorium walczących stron, niezależnie od tego czy zostaną (czy też nie) bezpośrednio dotknięte skutkami toczącego się międzynarodowego konfliktu zbrojnego.²⁶¹ Tym samym I PD rozszerza zakres zastosowania niektórych z postanowień IV KG, pod ochroną której pozostają jedynie dzieci znajdujące się na terytoriach okupowanych.²⁶²

B. Minimalny wiek zezwalający na uczestnictwo w działaniach zbrojnych

Artykuł 77 ust. 2 I PD zakazuje bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych dzieci poniżej piętnastego roku życia.²⁶³ Analogiczny zakaz występował w pierwotnym projekcie przepisu²⁶⁴ z tą różnicą, iż dotyczył on nie tylko bezpośredniego, ale i pośredniego udziału w działaniach zbroj-

²⁵⁷ I PD.

²⁵⁸ Breen C., *When is a Child Not a Child?*..., s. 76 oraz *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 3179.

²⁵⁹ Breen C., *When is a Child Not a Child?*..., s. 76.

²⁶⁰ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 3179.

²⁶¹ Bueren G. van, *The International Law*..., s. 331–332.

²⁶² *Ibidem*, s. 331.

²⁶³ I PD.

²⁶⁴ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., przypis do paragrafu 3174.

nych. W trakcie prac (w ramach III Komitetu Grupy Roboczej) nad tekstem omawianego przepisu jedynie przedstawiciel Brazylii zaproponował ustanowienie minimalnego wieku rekrutacyjnego na poziomie osiemnastu lat. Propozycję brazylijską poparły delegacje Stolicy Apostolskiej, Urugwaju i Wenezueli. Sprzeciwiła się jej natomiast większość państw przeświadczonych o lepszych predyspozycjach do walki osób piętnasto- i szesnastoletnich. Ich przekonanie odzwierciedlała uprawiana przez nie praktyka angażowania w działania zbrojne osób poniżej osiemnastego roku życia. Wśród państw sprzeciwiających się osiemnastoletniemu limitowi wiekowemu, poniżej którego udział w działaniach zbrojnych miałby zostać zakazany, wymienić można Republikę Federalną Niemiec, Kanadę oraz Wielką Brytanię.

Wydaje się, iż następujące czynniki, a mianowicie:

- 1) brak silnego poparcia dla idei rozszerzenia zakazu wykorzystywania w działaniach zbrojnych na osoby, które nie osiągnęły osiemnastu lat;
- 2) brak w międzynarodowym prawie humanitarnym definicji terminu „dziecko”;
- 3) fakt, iż protokoły dodatkowe z 1977 roku po raz pierwszy w historii prawa międzynarodowego wprowadziły wyraźny zakaz angażowania dzieci w działania zbrojne, przesądziły o ustanowieniu minimalnego wieku zezwalającego na bezpośrednie uczestnictwo w działaniach zbrojnych na poziomie lat piętnastu.

W duchu kompromisu do pierwotnej wersji brzmienia artykułu 77 ust. 2 dodano zdanie drugie, określające adresowaną do stron konfliktu tzw. regułę pierwszeństwa (*priority rule*)²⁶⁵ powoływania do sił zbrojnych państwa osób starszych wiekiem spośród tych, które ukończyły lat piętnaście, nie osiągnęły jeszcze osiemnastego roku życia. Zdaniem M.T. Dutli oraz G. von Bueren, kompromis miał duże znaczenie, odzwierciedlając dążenie poszczególnych rządów państw w kierunku rozszerzenia standardów ochrony dzieci uczestniczących w konfliktach zbrojnych.²⁶⁶

C. Forma udziału w działaniach zbrojnych

Artykuł 77 ust. 2 I PD zakazuje „bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych” (*a direct part in hostilities*) dzieci, które nie ukończyły piętnastu lat.²⁶⁷ Pierwotna wersja przepisu nie zawierała przymiotnika „bezpośredni” (*direct*), odnoszącego się do formy udziału w działaniach

²⁶⁵ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 5.

²⁶⁶ Dutli M.T., *Captured child combatants*, International Review of the Red Cross Nr 278, 1990, s. 424; Bueren G. van, *The International Law...*, s. 337.

²⁶⁷ I PD.

zbrojnych. Intencją autorów przepisu było bowiem zapewnienie dzieciom ochrony przed jakimkolwiek uczestnictwem w działaniach zbrojnych, zarówno udziałem pośrednim, jak i bezpośrednim.²⁶⁸ Twierdzili, że dzieci powinny być wyłączone od wszelkiej formy zaangażowania w działania zbrojne. Uważali, że czynności takie jak przykładowo dostarczanie informacji wojskowych, transport broni i amunicji są nie mniej niebezpieczne od walki na froncie. Za konieczne uważali objęcie zakazem obu form uczestnictwa w działaniach zbrojnych.²⁶⁹ W trakcie prac nad aktualnym przepisem artykułu 77 ust. 2, wobec propozycji zawężenia ochrony do sytuacji bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych, MKCK²⁷⁰ próbował wzmocnić zakres ochrony gwarantowanej przez przepis poprzez rozszerzenie zakazu uczestnictwa w działaniach zbrojnych również na uczestnictwo pośrednie. Komitet stał na stanowisku, iż określenie „bezpśredni” oznacza „związek przyczynowy pomiędzy aktem uczestnictwa a jego bezpośrednim skutkiem w postaci uczestnictwa w operacjach wojskowych”.²⁷¹ Podobne twierdzenie sformułował T.W. Bennett, zauważając, iż nieletnim najczęściej są przypisywane początkowo zadania personelu wspierającego siły/ugrupowania zbrojne, które z upływem czasu prowadzą w większości przypadków do ich zaangażowania w bezpośrednią walkę na froncie. Autor dalej wskazuje, iż poprzez wyraźne zezwolenie²⁷² na pośredni udział w działaniach zbrojnych nieletni są narażani na poważne niebezpieczeństwo utraty zdrowia czy nawet życia, a tym samym zostaje osłabiony nadrzędny cel międzynarodowego prawa humanitarnego, jakim jest ochrona jak największej liczby osób w sytuacji toczących się działań zbrojnych.²⁷³

Ostatecznie uchwalono zmieniony przepis artykułu 77 ust. 2 (poprzez włączenie w jego treść przymiotnika „bezpśredni” [*direct*]). W rezultacie przyjętej decyzji ograniczono zobowiązania stron konfliktu do przedsięwzięcia wszelkich możliwych kroków w celu niedopuszczenia do bezpośredniego udziału dzieci w działaniach zbrojnych. Jednakże mimo iż poza zakresem obowiązków państw ujętych w przepisie omawianego artykułu leży prawny zakaz praktyk pośrednich form udziału dzieci w działaniach zbrojnych, słuszne wydaje się poparcie stanowiska reprezentowanego przez MKCK, wskazującego na potrzebę zagwarantowania minimalnych przynajmniej gwarancji ochrony dzieci w ten sposób uwikłanych w konflikty zbrojne.²⁷⁴ Komitet podnosi, iż w sytuacji pośrednich form udziału w działaniach zbrojnych dzieci poniżej piętnastego roku życia strony konfliktu powinny podjąć pewne kroki w celu ochrony takich dzieci. Na przykład w sytuacji schwyta-

²⁶⁸ Bueren G. van, *The International Law...*, s. 334 oraz *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 3187.

²⁶⁹ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 3187.

²⁷⁰ Jako autor pierwotnej wersji przepisu.

²⁷¹ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *...direct “meant a causal connection between the act of participation and its immediate result in military operations...”* [w:] Fox M. J., *Child Soldiers and International Law...*, s. 35.

²⁷² W drodze prawnego zawężenia zakazu jedynie do bezpośredniej formy uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych.

²⁷³ Bennett T.W., *Using Children in Armed Conflict: A Legitimate African Tradition? Criminalising the Recruitment of Child Soldiers*, Institute for Security Studies Monograph Series Nr 32, 1998, s. 6–7.

²⁷⁴ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 3187.

nia przez wroga dzieci te nie powinny być uznawane ani traktowane jako szpieczy, sabotażyści lub nielegalni bojownicy.²⁷⁵

D. Zakres pojęcia „rekrutacji”

Przepis artykułu 77 ust. 2 nakazuje stronom konfliktu powstrzymywanie się od powoływania do ich sił zbrojnych dzieci poniżej piętnastu lat (*they* [czyt.: *the Parties to the conflict*] *shall refrain from recruiting them* ([czyt. *children who have not attained the age of fifteen years*] *into their armed forces*)).²⁷⁶ W pierwotnej wersji brzmienia przepisu nakazywał on stronom konfliktu powstrzymywanie się nie tylko od powoływania, lecz również od akceptowania dobrowolnego (ochotniczego) wstępowania dzieci poniżej lat piętnastu do narodowych sił zbrojnych.²⁷⁷ W toku prac Komitetu III Grupy Roboczej nad treścią artykułu 65 ust. 2, ostatecznie oznaczonego jako artykuł 77 ust. 2, wykreślono sformułowanie „lub akceptowania ich dobrowolnego wstępowania” (*or accepting their voluntary enrolment*). Uzasadnienie decyzji wiązano z przeświadczeniem, iż w pewnych sytuacjach, takich jak sytuacje okupacji czy wojen narodowowyzwoleńczych, całkowity zakaz dobrowolnego uczestnictwa dzieci poniżej piętnastego roku życia należy uznać za nierealistyczny.²⁷⁸ Stąd utrzymywanie przepisu, którego przestrzeganie od samego początku budzi poważne wątpliwości, uznano za bezcelowe.

Czy w związku z usunięciem z treści przepisu artykułu 77 ust. 2 wyraźnego zakazu ochotniczej rekrutacji dzieci poniżej lat piętnastu w szeregi sił zbrojnych stron konfliktu, należy uznać, że wyrażony tym przepisem zakaz rekrutowania w szeregi sił zbrojnych stron konfliktu dzieci, które nie osiągnęły piętnastego roku życia dotyczy tylko sytuacji rekrutacji przymusowej? Zdaniem M.T. Dutli, użyty w artykule 77 ust. 2 termin „rekrutacja” (*recruit/recruitment*) dotyczy zarówno przypadków przymusowego, jak i ochotniczego wstępowania (*compulsory and voluntary enrolment*) w szeregi narodowych sił zbrojnych. Zdaniem autorki, takie rozumienie tego pojęcia oznacza, iż strony konfliktu nie mogą tylko poprzestać na powstrzymywaniu się od przymusowego powoływania dzieci poniżej lat piętnastu w szeregi swoich sił zbrojnych, lecz również są zobowiązane powstrzymywać się przed praktykami przyjmowania dzieci,²⁷⁹ które dobrowolnie zgłaszają się w celu zasilenia szeregów armii.

²⁷⁵ *Ibidem*, paragraf 3187.

²⁷⁶ I PD.

²⁷⁷ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., przypis do paragrafu 3174:

(1) [(1) s.898] “Article 65 – Protection of children;

[...] 2. The Parties to the conflict... shall refrain from recruiting them (czyt. children who have not attained the age of fifteen years) in their armed forces or accepting their voluntary enrolment. [...]”.

²⁷⁸ O.R. XV, s. 465, CDDH/407/Rev.1, para. 63: za: *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., przypis do paragrafu 3184.

²⁷⁹ Zakaz ten dotyczy dzieci poniżej 15 lat.

Stanowisko M.T. Dutli zyskało poparcie m.in. G. Goodwina–Gilla oraz I. Cohn, którzy dodatkowego potwierdzenia słuszności stanowiska autorki upatrują w zwykłym znaczeniu terminu „rekrutować”, oznaczającego „wzmocnić, zasilić lub uzupełnić, niezależnie od źródła metody”.²⁸⁰

E. Charakter i zakres obowiązków stron konfliktu

Przepis artykułu 77 ust. 2 wskazuje na trzy rodzaje obowiązków nałożonych na strony konfliktu. Pierwszym jest podjęcie wszelkich praktycznie możliwych kroków w celu niedopuszczenia do bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych dzieci, które nie osiągnęły piętnastu lat. Drugim — powstrzymywanie się od powoływania dzieci poniżej piętnastego roku życia w szeregi narodowych sił zbrojnych. Trzecim — podjęcie starań w celu realizacji zasady pierwszeństwa powoływania osób starszych wiekiem spośród tych, które ukończywszy piętnasty rok życia, nie osiągnęły jeszcze osiemnastu lat.²⁸¹

Dwa pierwsze obowiązki ujęto w pierwotnej treści postanowienia artykułu 65 ust. 2 przedstawionego przez MKCK.²⁸² W toku prac III Komitetu Grupy Roboczej zostały one zmodyfikowane w ten sposób, iż występujące w treści pierwszego ze zobowiązań określenie „wszelkie konieczne kroki” (*all necessary measures*) zostało zastąpione sformułowaniem „wszelkie praktycznie możliwe kroki” (*all feasible measures*), z treści zobowiązania drugiego wykreślono natomiast sformułowanie „lub akceptowania ich dobrowolnego wstępowania” (*or accepting their voluntary enrolment*). Trzecie zobowiązanie zostało dodane w toku prac nad treścią artykułu.

Zobowiązanie do podjęcia wszelkich praktycznie możliwych kroków w celu niedopuszczenia do bezpośredniego udziału dzieci w działaniach zbrojnych

Zakres pierwszego z przytoczonych obowiązków spoczywających na stronach konfliktu (którymi w przypadku I PD odnoszącego się do sytuacji międzynarodowych konfliktów zbrojnych są zasadniczo państwa)²⁸³ jest węższy od tego, który pierwotnie zaproponował MKCK. Artykuł 77 ust. 2 zobowiązuje państwa do podjęcia „wszelkich praktycznie możliwych kroków” (*all feasible measures*) w celu niedopuszczenia do bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych dzieci, które nie osiągnęły piętnastu lat. MKCK proponował wyższy standard ochrony wyrażający się w zobowią-

²⁸⁰ I. Cohn, G.S. Goodwin-Gill, *Child Soldiers: The Role of Children in Armed Conflict*, A Study for the Henry Dunant Institute Geneva, Clarendon Press, Oxford 1994, s. 62.

²⁸¹ I PD.

²⁸² *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., przypis do paragrafu 3174.

²⁸³ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 5.

zaniu państw do podjęcia „wszelkich koniecznych kroków” (*all necessary measures*) w celu realizacji powyższego zobowiązania.²⁸⁴ Propozycja nie zyskała akceptacji z uwagi na obawę wielu państw niechętnych do przyjęcia na siebie bezwzględne,²⁸⁵ bezwarunkowe²⁸⁶ zobowiązania, a upatrujących poważne trudności w jego dotrzymaniu w szczególności w sytuacji ochotniczego udziału dzieci poniżej piętnastego roku życia w walkach narodowowyzwoleńczych oraz na terytoriach okupowanych.²⁸⁷ Tym samym w ostatecznej wersji artykułu przyjęto „słabsze” rozwiązanie.

Termin charakteryzujący zakres obowiązków państw skoncentrowanych na stworzeniu gwarancji ochrony dzieci przed bezpośrednim uczestnictwem w działaniach zbrojnych został przetłumaczony na język polski jako obowiązek podjęcia „wszelkich praktycznie możliwych kroków”.²⁸⁸ Tłumaczenie polskie koresponduje z terminami użytymi w autentycznych językach I PD — francuskim (*les mesures possibles dans la pratique*)²⁸⁹ oraz rosyjskim (*все практически возможные меры*).²⁹⁰ Wraz z nimi różni się natomiast od terminów, jakimi posłużono się przy formułowaniu tego określenia w dwóch kolejnych językach autentycznych — angielskim (*all feasible measures*)²⁹¹ i hiszpańskim (*todas las medidas posibles*),²⁹² które możemy przetłumaczyć na język polski jako „wszelkie możliwe środki”.²⁹³ Niespójność tłumaczeń była najprawdopodobniej wynikiem pośpiechu podczas prac nad odośnym przepisem.²⁹⁴

W toku prac nad przepisem artykułu 57 ust. 2 I PD, w którym posłużono się podobnymi określeniami, przyjęto interpretację sformułowania „możliwe” (w kontekście charakterystyki obowiązków państw) jako „wykonalne”, „praktycznie możliwe w okolicznościach towarzyszących działaniom zbrojnym, mającym przede wszystkim na celu osiągnięcie sukcesu militarnego”.²⁹⁵ Jak słusznie podnoszą autorzy komentarza do protokołów dodatkowych z 1977 roku, zważywszy na wymagania ujęte w ramy prawne tego przepisu (w tym analogicznie przepisu artykułu 77 ust. 2), odwoływanie

²⁸⁴ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., przypis do paragrafu 3174.

²⁸⁵ Bueren G. van, *The International Law...*, s. 334; Fox M. J., *Child Soldiers and International Law...*, s. 35; Dutli M. T., *Captured child combatants...*, s. 424.

²⁸⁶ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 3184.

²⁸⁷ Fox M. J., *Child Soldiers and International Law...*, s. 35; Dutli M. T., *Captured child combatants...*, s. 424; Bueren G. van, *The International Law...*, s. 334 oraz *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 3184.

²⁸⁸ I PD.

²⁸⁹ Źródło: <http://www.icrc.org/dih.nsf/WebART/470-750099?OpenDocument>.

²⁹⁰ Źródło: <http://www.icrc.org/Web/rus/siterus0.nsf/iwpList133/4A1B0FBA8B5AE3CEC3257107002A11CC>.

²⁹¹ Źródło: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/470?OpenDocument>.

²⁹² Źródło: <http://www.icrc.org/Web/spa/sitespa0.nsf/html/protocolo-I>.

²⁹³ Z uwagi na trudności z tłumaczeniem tego sformułowania z dwóch dalszych języków autentycznych I PD, a mianowicie z języka arabskiego i chińskiego, nie przytaczam ich treści.

²⁹⁴ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 3184 w związku z paragrafem 3170.

²⁹⁵ *Ibidem*, paragraf 2198. Tłumaczenie za: J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, [w:] *Konwencja o Prawach Dziecka – Analiza i Wykładnia*, Smoczyński T. (red.), Instytut Nauk Prawnych PAN, Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi”, Poznań 1999, s. 433.

się do kryterium sukcesu militarnego wydaje się być w tym miejscu nieadekwatne.²⁹⁶ Skoncentrowanie się na zadaniu odniesienia sukcesu militarnego może skutkować zaniedbaniem starannego wypełnienia — mających być celem nadrzędnym — zobowiązań humanitarnych, o których mowa w przytoczonym przepisie I PD.²⁹⁷ W przypadku przepisu artykułu 77 ust. 2 za cel nadrzędny należy uznać ochronę jak najliczniejszej grupy dzieci, które nie ukończyły piętnastego roku życia przed bezpośrednim uczestnictwem w działaniach zbrojnych. W tym kontekście właściwsze wydaje się być tłumaczenie sformułowania „możliwe” jako „praktycznie możliwe w konkretnych okolicznościach, biorąc pod uwagę względy humanitarne i militarne”.²⁹⁸ Jedna ze słownikowych²⁹⁹ definicji słowa „możliwe” tłumaczy je jako „możliwe do realizacji, dokonania, przeprowadzenia, wykonalne”.³⁰⁰ G. Goodwin-Gill oraz I. Cohn wskazują, iż „wszystko to, co leży w zakresie jurysdykcji i kontroli danego państwa, jest *prima facie* możliwe do realizacji”.³⁰¹ Myśl swoją kontynuują, twierdząc, iż możliwa będzie zawsze polityka nierekrutowania dzieci prowadzona przez zorganizowane narodowe siły zbrojne.³⁰² Trudności z „możliwością” gwarancji realizacji zobowiązań mogą się pojawić natomiast w odniesieniu do pozostałych walczących ugrupowań zbrojnych.³⁰³ Wypełnienie zobowiązań na każdym poziomie nie zawsze jest możliwe. W warunkach, w których ugrupowania zbrojne są rozproszone wśród ludności składającej się w dużej mierze z młodych, pragnących uczestniczyć w walce osób, prawdziwym wyzwaniem dla zobowiązanych będzie z jednej strony rozpowszechnianie wśród takich osób zasad międzynarodowego prawa humanitarnego oraz tłumaczenie znaczenia zobowiązań międzynarodowych, z drugiej — poszukiwanie alternatyw dla praktyk wstępowania do sił zbrojnych i uczestnictwa w działaniach zbrojnych.³⁰⁴

Spoczywający na państwach obowiązek podjęcia „wszelkich praktycznie możliwych kroków” w celu niedopuszczenia do bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych dzieci, które nie osiągnęły piętnastu lat jest, zdaniem T. Vandewiele, „zobowiązaniem do podjęcia określonych środków” (*obligation of means*).³⁰⁵ Nie jest to zatem zobowiązanie bezwzględne, „zobowiązanie rezultatu” (*obligation of results*).³⁰⁶

²⁹⁶ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 2198.

²⁹⁷ *Ibidem*.

²⁹⁸ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *Ibidem*, przypis 11 do paragrafu 2202.

²⁹⁹ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: Oxford Dictionary za: *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., przypis 6 do paragrafu 2198.

³⁰⁰ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: I. Cohn, G.S. Goodwin-Gill, *Child Soldiers...*, s. 63 oraz *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., przypis 6 do paragrafu 2198.

³⁰¹ I. Cohn, G.S. Goodwin-Gill, *Child Soldiers...*, s. 63.

³⁰² *Ibidem*.

³⁰³ Fox M. J., *Child Soldiers and International Law...*, s. 35.

³⁰⁴ I. Cohn, G.S. Goodwin-Gill, *Child Soldiers...*, s. 63.

³⁰⁵ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 5.

³⁰⁶ J. Mermet, *Protocole facultatif a la Convention...*, s. 2; za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 5.

Zobowiązanie do powstrzymywania się od powoływania dzieci w szeregi narodowych sił zbrojnych

Drugi obowiązek wyrażony w przepisie artykułu 77 ust. 2 to zobowiązanie stron konfliktu do powstrzymywania się od powoływania dzieci, które nie ukończyły piętnastego roku życia w szeregach narodowych sił zbrojnych. Jak zauważają G. Goodwin–Gill oraz I. Cohn, to zobowiązanie jest przykładem obowiązku „możliwego” do realizacji z uwagi na jego umieszczenie w zakresie władztwa/kompetencji państw.³⁰⁷ T. Vandewiele twierdzi ponadto, iż ten obowiązek jest przykładem „zobowiązania rezultatu” (*obligation of result*) i jako taki jest zobowiązaniem silniejszym od wyżej scharakteryzowanego.³⁰⁸

Zobowiązanie do podjęcia starań w celu realizacji zasady pierwszeństwa powoływania do wojska osób starszych wiekiem

Trzecie zobowiązanie, wynikające z przepisu artykułu 77 ust. 2, to zobowiązanie stron konfliktu do podjęcia starań w celu realizacji zasady pierwszeństwa powoływania osób starszych wiekiem spośród tych, które ukończyły piętnaście lat, lecz nie osiągnęły jeszcze osiemnastu lat. Zastosowanie przez autorów przepisu sformułowania „starać się” (*endeavour*) w odniesieniu do realizacji tego zobowiązania osłabia zasięg obowiązku, czyniąc je zobowiązaniem nie absolutnym.³⁰⁹ Zdaniem G. Goodwina–Gilla oraz I. Cohn, użycie takiego określenia sprawia, iż powyższe zobowiązanie jest słabsze nawet od pierwszego, nakazującego państwom podjęcie możliwych (nie zaś koniecznych/niezbędnych) kroków.³¹⁰

F. Status prawny dzieci uczestniczących w działaniach zbrojnych – artykuł 77 ust. 3

Wyrażony przepisem artykułu 77 ust. 2 I PD zakaz bezpośredniego uczestnictwa dzieci poniżej piętnastego roku życia w działaniach zbrojnych nie jest zakazem bezwzględny.³¹¹ Możliwe są zatem sytuacje wyjątkowe, gdy wbrew postanowieniom przytoczonego przepisu dzieci, które nie ukończyły piętnastu lat, będą uczestniczyć w działaniach zbrojnych. Wypadki takie przewidziano w przepisie artykułu 77 ust. 3 I PD.³¹² Takim dzieciom przysługuje zatem (tak jak dorosłym) status kombatantów,

³⁰⁷ I. Cohn, G.S. Goodwin–Gill, *Child Soldiers...*, s. 63.

³⁰⁸ Arzoumanian N., Pizzutelli F., *Victims and perpetrators: Issues of responsibility relating to the problem of child soldiers in Africa (Victimes et bourreaux: questions de responsabilité liées à la problématique des enfants-soldats en Afrique)*, International Review of the Red Cross Nr 852, 2003, s. 833; J. Mermet, *Protocole facultatif à la Convention...*, s. 2; za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 5.

³⁰⁹ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 6.

³¹⁰ I. Cohn, G.S. Goodwin–Gill, *Child Soldiers...*, s. 63.

³¹¹ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym...*, s. 440.

³¹² I PD.

a w razie schwytania — status jeńców wojennych.³¹³ Status ten nie jest uzależniony od wieku dziecka. Przysługuje on zarówno tym dzieciom, które nie ukończyły piętnastego roku życia, jak i tym, które ukończywszy lat piętnaście, nie osiągnęły jeszcze osiemnastu lat.³¹⁴ Jak wskazuje M. T. Dutli, stosownie do postanowień przepisu artykułu 4 Konwencji genewskiej o traktowaniu jeńców wojennych z 1949 roku³¹⁵ posiadanie statusu „jeńca wojennego” nie jest warunkowane wiekiem danej osoby.³¹⁶ Wiek jest natomiast tym czynnikiem, który uprawnia do uprzywilejowanego traktowania.³¹⁷ Zgodnie z postanowieniem przepisu artykułu 77 ust. 3 I PD, ochrona przyznana na mocy artykułu 77 dzieciom, które nie ukończyły piętnastu lat, trwa nadal, gdy dzieci te wbrew postanowieniom ust. 2 niniejszego artykułu wzięły bezpośredni udział w działaniach zbrojnych i znalazły się we władzy strony przeciwnej.³¹⁸ Dzieci te korzystają zatem nadal z ochrony wynikającej z postanowień ustępów 1, 4 i 5 artykułu 77.³¹⁹ Należy im się szczególne poszanowanie, ochrona przed wszelakimi postaciami zamachu na obywatelstwo, opieka i pomoc stron konfliktu.³²⁰ W przypadkach zatrzymania, uwięzienia lub internowania z przyczyn związanych z konfliktem zbrojnym strony konfliktu są zobowiązane zagwarantować dzieciom pomieszczenia oddzielne od tych, które zajmują dorośli.³²¹ W stosunku do takich dzieci³²² nie wykonuje się kary śmierci.³²³ Ponadto dzieci, które nie przekroczyły piętnastu lat, w przypadku schwytania nie mogą być skazane za noszenie broni. Powyższa zasada ma swoje uzasadnienie w fakcie, iż adresem zakazu bezpośredniego udziału dzieci w działaniach zbrojnych nie są dzieci, lecz strony konfliktu i to one ponoszą odpowiedzialność za jego naruszenia.³²⁴ Powyższe uprawnienia wynikające z przepisu artykułu 77 przysługują wszystkim dzieciom poniżej piętnastego roku życia, które biorą bezpośredni udział w działaniach zbrojnych niezależnie od tego, czy — stosownie do przepisu artykułu 4 Konwencji genewskiej o traktowaniu jeńców wojennych z 1949 roku³²⁵ — przysługuje im lub też nie status jeńców wojennych³²⁶ (poza zasięgiem ochrony wynikającej z przepisu artykułu 77 I PD gwarantującego uprzywilejowane traktowanie dzieci uczestniczących w działaniach zbrojnych znajdują się natomiast dzieci mieszczące się w przedziale wiekowym od piętnastu do osiemnastu lat).

³¹³ Bueren G. van, *The International Law...*, s. 338–339; Dutli M. T., *Captured child combatants*, ..., rozdział II.1.A.; Sandor-ski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 440–441.

³¹⁴ Dutli M. T., *Captured child combatants*, ..., rozdział II.1.A.; Bueren G. van, *The International Law...*, s. 338–339; *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C., paragraf 3194.

³¹⁵ Konwencja genewska o traktowaniu jeńców wojennych z dnia 12 sierpnia 1949 roku (III Konwencja Genewska), (Dz. U. z 1956 roku, Nr 38, poz. 171, załącznik). *III Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of war*, tekst oryginalny: 75 UNTS 135.

³¹⁶ Dutli M. T., *Captured child combatants*, ..., rozdział II.1.A.

³¹⁷ *Ibidem*.

³¹⁸ I PD.

³¹⁹ Bueren G. van, *The International Law...*, s. 339.

³²⁰ Artykuł 77 ust. 1 I PD.

³²¹ Artykuł 77 ust. 4 I PD.

³²² Jak i wszystkich osób, które w chwili przestępstwa nie miały ukończonych osiemnastu lat.

³²³ Artykuł 77 ust. 5 I PD.

³²⁴ Dutli M. T., *Captured child combatants*..., rozdział II.1.A.; Bueren G. van, *The International Law...*, s. 339.

³²⁵ Konwencja genewska o traktowaniu jeńców wojennych z dnia 12 sierpnia 1949 roku.

³²⁶ Artykuł 77 ust. 3 I PD.

W sytuacji, w której dziecko biorące udział w działaniach zbrojnych nie korzysta z żadnego specjalnego statusu, stosownie do przepisu artykułu 45 ust. 3 I PD należy mu się ogólna ochrona gwarantowana na mocy przepisu artykułu 75 protokołu.³²⁷ Przepis określa tzw. podstawowe gwarancje ochrony osób dotkniętych skutkami konfliktu zbrojnego, które nie spełniają warunków uprawniających do uprzywilejowanego ich traktowania.³²⁸

G. Odpowiedzialność karna

Opisane powyżej, gwarantowane prawem humanitarnym uprzywilejowane traktowanie dzieci biorących bezpośredni udział w działaniach zbrojnych nie wyklucza możliwości przeprowadzenia postępowania karnego w stosunku do dziecka, które dopuściło się poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego, w szczególności przestępstw wojennych przeciwko ustawodawstwu mocarstwa zatrzymującego.³²⁹ Wobec takiego dziecka mogą być orzeczone sankcje karne. Stosownie do przepisu artykułu 77 ust. 5 I PD nie można jednak w stosunku do niego ani do żadnej osoby, która w chwili popełnienia przestępstwa nie miała ukończonych osiemnastu lat, wykonać kary śmierci.³³⁰ Jakkolwiek możliwość stosowania sankcji karnych wobec dzieci dopuszczających się przestępstw związanych z konfliktem zbrojnym nie jest bezwzględnie wykluczona, zaleca się, by w stosunku do takich dzieci stosować środki wychowawcze, uciekając się w ostateczności do sankcji karnych.³³¹ Ważne jest też, by szacować odpowiedzialność karną dziecka, mając na uwadze jego wiek i dobro.³³²

2.2. Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (II Protokół dodatkowy)³³³

Kwestia ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych w sytuacji konfliktów zbrojnych pozbawionych charakteru międzynarodowego została unormowana w przepisie artykułu 4

³²⁷ Dutli M. T., *Captured child combatants*, ..., rozdział II.3.

³²⁸ Artykuł 75 I PD.

³²⁹ Dutli M. T., *Captured child combatants*, ..., rozdział II.1.C.; Bueren G. van, *The International Law...*, s. 340.

³³⁰ I PD.

³³¹ Dutli M. T., *Captured child combatants*, ..., rozdział II.1.C.; Bueren G. van, *The International Law...*, s. 340.

³³² *Ibidem*.

³³³ Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z 8 czerwca 1977 roku (II Protokół Dodatkowy). Protokół wszedł w życie 7 grudnia 1978 roku. Wg stanu z 2012 roku 166 państw stanowi strony protokołu. Źródło: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=475&ps=P>.

ust. 3 lit. c) Protokołu dodatkowego do konwencji genewskich z 1949 roku dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z 1977 roku. Przepis stanowi:

„3. Dzieciom należna jest opieka i pomoc, jakich potrzebują, a w szczególności: [...]

(c) dzieci w wieku poniżej piętnastu lat nie powinny być wcielane do sił lub grup zbrojnych ani też nie powinny otrzymywać zezwolenia na udział w działaniach zbrojnych; [...]"³³⁴

Artykuł 4 ust. 3 lit. c) II PD wprowadza dwa zakazy: wcielania dzieci poniżej piętnastego roku życia w szeregi sił lub ugrupowań zbrojnych oraz ich uczestnictwa w działaniach zbrojnych.

Przedstawiona poniżej analiza aktualnej treści przepisu artykułu 4 ust. 3 lit. c) II PD została dokonana w odniesieniu do następujących zagadnień: definicja terminu „dziecko”; minimalny wiek zezwalający na uczestnictwo w działaniach zbrojnych; zakres zakazów wynikających z przepisu; charakter i zakres obowiązków stron protokołu; kwestia statusu prawnego dzieci uczestniczących w działaniach zbrojnych oraz kwestia ewentualnej odpowiedzialności karnej dzieci za czyny popełnione w związku z toczącym się konfliktem zbrojnym pozbawionym międzynarodowego charakteru.

A. Termin „dziecko” oraz minimalny wiek rekrutacyjny

Analogicznie jak to miało miejsce w przypadku I PD, twórcy II PD celowo zrezygnowali z zamieszczania w jego treści definicji terminu „dziecko” opracowanej w oparciu o kryterium wieku. Uznali, iż powszechnie akceptowalny wiek stanowiący granicę pomiędzy okresem dzieciństwa a okresem dorosłości nie istnieje.³³⁵ Granicę tę w różnych kulturach i systemach prawnych świata wyznacza się pomiędzy piętnastym a osiemnastym rokiem życia.³³⁶

Na potrzeby przepisu artykułu 4 ust. 3 lit. c) odwołano się jednakże do kryterium wieku piętnastu lat, zakres ochrony wyrażony tym przepisem rozciągając na „dzieci w wieku poniżej piętnastu lat” (*children who have not attained the age of fifteen years*).³³⁷ Powyższe sformułowanie sugeruje, że obok dzieci, które nie ukończyły piętnastu lat, są i takie, które ten próg wiekowy przekroczyły. Przepis nie wskazuje jednak, do którego momentu możemy nadal mówić o „dziecku”, a jeszcze nie o „dorosłym”. Autorzy komentarza do II PD zwracają uwagę, iż limitu wieku piętnastu lat, którym posłużono się w treści przepisu artykułu 4 ust. 3 lit. c) nie należy traktować jako wyznacznika górnego progu okresu dziecięcego i w oparciu o niego próbować tworzyć definicję terminu „dziecko”.³³⁸ Ich zdaniem, w każdym

³³⁴ Artykuł 4 ust. 3 lit. c) II PD.

³³⁵ Breen C., *When is a Child Not a Child?*..., s. 78 oraz *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 4549.

³³⁶ *Ibidem*.

³³⁷ II PD.

³³⁸ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 4550.

konkretnym przypadku należy mieć na uwadze indywidualny rozwój biologiczny i umysłowy dziecka, nie wykluczając możliwości ochrony w stosunku do tych dzieci, które z racji szczególnych swych potrzeb jej wymagają, nawet jeśli ukończyły już piętnasty rok życia.³³⁹ M.T. Dutli podkreśla, iż pomimo braku wyraźnego prawnego zakazu rekrutacji dzieci poniżej osiemnastego roku życia, strony protokołu powinny dbać o to, by dzieci takie nie uczestniczyły w działaniach zbrojnych.³⁴⁰ Stanowisko to odzwierciedlają dokumenty z prac nad treścią omawianego przepisu, wskazujące na próby poszczególnych delegacji podniesienia limitu wiekowego dopuszczającego rekrutację/uczestnictwo w działaniach zbrojnych do granicy osiemnastu lat.³⁴¹ Zarówno wskutek sprzeciwu innych delegacji, jak i rozbieżności ustawodawstw wewnętrznych poszczególnych państw nie uzyskano jednomyślnej decyzji w tej kwestii, ostatecznie uchwalając niższą granicę wieku, ustanowioną na poziomie piętnastu lat. Uznano ją za „realistyczną” podstawę odzwierciedloną dodatkowo w przepisach IV KG, gwarantujących uprzywilejowane traktowanie dzieci mieszczących się w przedziale wiekowym do piętnastu lat.³⁴²

Limit wiekowy ustalony na poziomie piętnastu lat i przyjęty za granicę, poniżej której na mocy przepisu artykułu 4 ust. 3 lit. c) II PD rekrutacja dzieci w szeregi sił lub ugrupowań zbrojnych oraz ich uczestnictwo w działaniach zbrojnych są zakazane, pokrywa się z limitem wieku przyjętym w artykule 77 ust. 2 I PD zakazującego rekrutacji w szeregi narodowych sił zbrojnych oraz bezpośredniego uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych. W przeciwieństwie jednak do I PD, II PD nie zawiera wyraźnie wyrażonej zasady pierwszeństwa powoływania do sił i ugrupowań zbrojnych osób starszych wiekiem spośród tych, które ukończywszy piętnaście lat, nie osiągnęły jeszcze osiemnastego roku życia.³⁴³

B. Zakres zakazów wynikających z przepisu artykułu 4 ust. 3 lit. c)

Artykuł 4 ust. 3 lit. c) II PD ustanawia zakaz rekrutacji dzieci, które nie ukończyły piętnastego roku życia.³⁴⁴ Zakaz jest wyraźny i całkowity.³⁴⁵ Dotyczy przypadków rekrutacji przymusowej oraz dobrowolnej (ochotniczej), a także w szeregi narodowych sił zbrojnych i opozycyjnych ugrupowań zbrojnych.³⁴⁶

³³⁹ *Ibidem*.

³⁴⁰ Dutli M. T., *Captured child combatants*, ..., rozdział I.2.

³⁴¹ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 4556 oraz Breen C., *When is a Child Not a Child?* ..., s. 79.

³⁴² Przepisy artykułów 14, 23, 24, 38 oraz 50 IV KG: Za: *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 4549. Podobnie: Breen C., *When is a Child Not a Child?* ..., s. 79.

³⁴³ T. Vandewiele, *Optional Protocol*..., s. 6 oraz Bueren G. van, *The International Law*..., s. 337.

³⁴⁴ II PD.

³⁴⁵ Brett R., McCallin M., *Children: The invisible soldiers*, Rädda Barnen, Save the Children Sweden, Stockholm 1996, s. 162; Bueren G. van, *The International Law*..., s. 334; T. Vandewiele, *Optional Protocol*..., s. 7.

³⁴⁶ Brett R., McCallin M., *Children: The invisible soldiers*, s. 162; T. Vandewiele, *Optional Protocol*..., s. 6–7.

Drugi zakaz wynikający z przepisu artykułu 4 ust. 3 lit. c) II PD to zakaz uczestnictwa w działaniach zbrojnych dzieci, które nie ukończyły piętnastu lat.³⁴⁷ Jest to zakaz bezwzględny bez wyjątków, podobnie w przypadku wyżej przytoczonego. Obejmuje on obie formy uczestnictwa w działaniach zbrojnych, a zatem udział zarówno bezpośredni, jak i pośredni, utożsamiany najczęściej z czynnościami transportu broni, amunicji, sabotażem itp.³⁴⁸

C. Charakter i zakres obowiązków stron protokołu

Podmiotami odpowiedzialnymi za realizację postanowień artykułu 4 ust. 3 lit. c) II PD nie są dzieci rekrutowane w szeregi sił/ugrupowań zbrojnych, lecz strony konfliktu.³⁴⁹ To one zatem ponoszą odpowiedzialność za naruszenie zobowiązań wynikających z przytoczonego przepisu. Do zobowiązanych więc należą zarówno odpowiednie władze państwa, jak i zbrojne jednostki pozarządowe.³⁵⁰ W przypadku jednostek pozarządowych, jak twierdzą G. Goodwin-Gill oraz I. Cohn, przynajmniej z formalnego punktu widzenia zobowiązanie w stosunku do nich powstanie wówczas, gdy „ich” państwo ratyfikuje II PD bądź też jednostka taka, zyskawszy uznanie swojej „podmiotowości”, złoży jednostronną deklarację woli, w której oświadczy swój zamiar respektowania norm międzynarodowego prawa humanitarne.³⁵¹

Autorzy przepisu³⁵² podczas formułowania obowiązków ujętych w artykule 4 ust. 3 lit. c) posłużyli się sformułowaniem „powinny” (ang. *shall*; fr. *recevront*):³⁵³ „dzieci w wieku poniżej piętnastu lat nie powinny być wcielane do sił lub grup zbrojnych ani też nie powinny otrzymywać zezwolenia na udział w działaniach zbrojnych”.³⁵⁴ Użycie tego sformułowania oznacza, iż zobowiązanie wyrażone przez przytoczony przepis jest bezwzględne, bez wyjątków. Jest to zobowiązanie szersze od tego, o którym mowa w artykule 77 ust. 2 I PD, które zawiera ograniczenia w następstwie uwzględnienia w jego treści określenia „wszelkie możliwe środki” dopuszczającego wyjątki od pełnej jego realizacji.³⁵⁵

³⁴⁷ II PD.

³⁴⁸ Brett R., McCallin M., *Children: The invisible soldiers*, s. 162; Dutli M. T., *Captured child combatants*, ..., rozdział I.2.; Breen C., *When is a Child Not a Child?* ..., s. 79; Bueren G. van, *The International Law...*, s. 334; T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 7; *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 4557.

³⁴⁹ Brett R., McCallin M., *Children: The invisible soldiers*, s. 162; I. Cohn, G.S. Goodwin-Gill, *Child Soldiers...*, s. 64.

³⁵⁰ *Ibidem*.

³⁵¹ I. Cohn, G.S. Goodwin-Gill, *Child Soldiers...*, s. 65.

³⁵² Przepis ten został opracowywany w ramach III Komitetu Grupy Roboczej.

³⁵³ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 4547.

³⁵⁴ Artykuł 4 ust. 3 lit. c) II PD.

³⁵⁵ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 4558; Breen C., *When is a Child Not a Child?* ..., s. 79.

Odwołując się do powyższej argumentacji, słuszny wydaje się pogląd T. Vandewiele, twierdzącej, iż zobowiązania wynikające z treści przepisu artykułu 4 ust. 3 lit. c) II PD to „zobowiązania rezultatu”/„wyniku” (*obligations of result*).³⁵⁶ Innego zdania są autorzy książki *Child Soldiers, The Role of Children in Armed Conflicts*, którzy twierdzą, iż zobowiązania te mają charakter „zobowiązań określonego postępowania” (*obligations of conducts*).³⁵⁷ Podają definicję obu sformułowań. „Zobowiązanie rezultatu” utożsamiają z przysługującą podmiotom zobowiązanym wolą decydowania o tym, co konkretnie w danej sytuacji jest wymagane oraz swobodą wyboru środków, przy pomocy których będą dążyć do osiągnięcia pożądanej sytuacji, oczekiwanego skutku.³⁵⁸ „Zobowiązanie określonego postępowania” zakłada działania na poziomie bezpośrednich relacji pomiędzy państwami. Wymaga określonego przebiegu zachowań państw w zgodzie z postępowaniami wymaganymi i akceptowanymi przez prawo międzynarodowe.³⁵⁹

D. Artykuł 4 ust. 3 lit. d)

W bezpośrednim związku z przytoczonym przepisem artykułu 4 ust. 3 lit. c) pozostaje przepis artykułu 4 ust. 3 lit. d) wprowadzający nakaz zapewnienia dzieciom poniżej piętnastu lat szczególnej ochrony również w sytuacji bezpośredniego udziału tych dzieci w działaniach zbrojnych (wbrew postanowieniom przepisu artykułu 4 ust. 3 lit. c) skutkującego ich pojmaniem).³⁶⁰ Autorzy komentarza do II PD podkreślają, iż jakkolwiek sformułowanie tego przepisu (przewidującego sytuacje jego naruszenia) wydaje się osłabiać bezwzględny zakaz uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych w sytuacji zbrojnego konfliktu międzynarodowego, nie powinno ono pociągać za sobą praktycznych konsekwencji ani tak też być odczytywanym.³⁶¹ Intencją autorów przepisu było bowiem stworzenie gwarancji specjalnej ochrony dzieci w sytuacji chaosu wywołanego konfliktem zbrojnym, łącznie z ciągłością korzystania przez nie z uprzywilejowanych praw w sytuacji ewentualnego naruszenia zakazu wyrażonego przez przepis artykułu 4 ust. 3 lit. c). Nie zmienia to jednak faktu, że zakaz uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych w sytuacji konfliktu międzynarodowego jest zakazem bezwzględnie obowiązującym. Ewentualne jego naruszenia nie powinny pozbawiać dzieci korzystania ze specjalnej ochrony. W tym sensie sformułowanie przepisu gwarantującego tę ochronę należy odczytywać jako dodatkowe wzmocnienie ochrony dzieci, które nie ukończyły piętnastego roku życia.³⁶²

³⁵⁶ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 6.

³⁵⁷ I. Cohn, G.S. Goodwin-Gill, *Child Soldiers...*, s. 64.

³⁵⁸ *Ibidem*.

³⁵⁹ *Ibidem*.

³⁶⁰ Artykuł 4 ust. 3 lit. d) II PD.

³⁶¹ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 4558; Breen C., *When is a Child Not a Child?* ..., s. 79.

³⁶² *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 4559; Breen C., *When is a Child Not a Child?* ..., s. 79.

E. Status prawny dzieci uczestniczących w działaniach zbrojnych w sytuacji konfliktu międzynarodowego

W międzynarodowych konfliktach zbrojnych status kombatantha oraz status jeńca wojennego nie istnieją. Dziecko walczące w razie schwytania chroni nadal przepis artykułu 3 wspólnego wszystkim czterem konwencjom genewskim z 1949 roku mający zastosowanie w stosunku do osób, które nie uczestniczą w konfliktach zbrojnych lub zaprzestały uczestnictwa.³⁶³ Dodatkowo dzieci pozostają pod ochroną wynikającą z przepisu artykułu 4 ust. 3 II PD³⁶⁴ wskazującego na podstawowe gwarancje opieki i ochrony przynależnej oraz potrzebnej każdemu dziecku.³⁶⁵

F. Odpowiedzialność karna

Dziecko walczące w międzynarodowym konflikcie zbrojnym niezależnie od tego czy jest, czy też nie członkiem sił zbrojnych, podlega ustawodawstwu wewnętrznemu państwa, zgodnie z przepisami którego może zostać ukarane za udział w działaniach zbrojnych. W każdym konkretnym przypadku odpowiednie władze tego państwa, przy ocenie stopnia odpowiedzialności dziecka, powinny uwzględniać jego wiek oraz zdolność rozeznania znaczenia czynu i pokierowania swoim postępowaniem.³⁶⁶ W pierwszej kolejności powinny też przedsięwziąć względem dziecka odpowiednie środki wychowawcze, uciekając się do sankcji karnych w ostateczności.³⁶⁷

Stosownie do przepisu artykułu 6 ust. 4 II PD zabrania się orzekać karę śmierci względem osób, które w chwili popełnienia przestępstwa nie miały ukończonych osiemnastu lat.³⁶⁸ Jest to zakaz szerszy od tego funkcjonującego na gruncie przepisów I PD, który obejmuje jedynie zakaz wykonywania kary śmierci w stosunku do osób, które w chwili popełnienia przestępstwa nie osiągnęły osiemnastego roku życia.³⁶⁹

³⁶³ Dutli M. T., *Captured child combatants*, ..., rozdział IV; Bueren G. van, *The International Law...*, s. 340.

³⁶⁴ Mówi o tym przepis artykułu 4 ust. 3 lit. d) II PD.

³⁶⁵ Bueren G. van, *The International Law...*, s. 340; Dutli M. T., *Captured child combatants*, ..., rozdział IV.

³⁶⁶ Dutli M. T., *Captured child combatants*, ..., rozdział IV.

³⁶⁷ *Ibidem*.

³⁶⁸ II PD.

³⁶⁹ Artykuł 77 ust. 5 I PD.

ROZDZIAŁ IV

Prace nad przepisem Konwencji o prawach dziecka poświęconym ochronie dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych

Rozdział omawia zagadnienie argumentów leżących u podstaw decyzji w przedmiocie opracowania i uchwalenia Konwencji o prawach dziecka oraz przedstawia przebieg prac nad artykułem 38 konwencji poświęconym kwestii ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych.

1. Argumenty na rzecz uchwalenia Konwencji o prawach dziecka

Ideę traktatowego skatalogowania praw dziecka w odrębnym dokumencie prawa międzynarodowego udało się urzeczywistnić w 1989 roku. W dniu 20 listopada tego roku Zgromadzenie ONZ uchwaliło tekst Konwencji o prawach dziecka.

W artykule zatytułowanym *Geneza Konwencji o prawach dziecka i stosunek jej norm do innych aktów prawa międzynarodowego* Leszek Wiśniewski udziela odpowiedzi na pytanie o zasadność uchwalenia tego dokumentu na gruncie obowiązywania innych aktów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka, a zarazem praw dzieci.³⁷⁰ Wśród aktów tych autor wymienia:

³⁷⁰ Wiśniewski L., *Geneza Konwencji o Prawach Dziecka i stosunek jej norm do innych aktów prawa międzynarodowego*, [w:] *Konwencja o Prawach Dziecka — Analiza i Wykładnia*, Smoczyński T. (red.), Instytut Nauk Prawnych PAN, Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi”, Poznań 1999, s. 11–18.

Powszechną Deklarację Praw Człowieka z 1948 roku, Europejską Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 roku oraz Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka z 1966 roku. Każdy z tych dokumentów uwzględnia wolności i prawa adresowane do każdego człowieka, w tym także do dzieci. Jednocześnie dokumenty te wskazują na prawa przynależne wyłącznie dzieciom. Wydawać by się mogło, że w związku z tym nie było potrzeby uchwalenia konwencji wyłącznie dotyczącej praw dzieci oraz ich ochrony. Pozostawienie takiego rozwiązania byłoby jednak wielkim błędem. Prawa człowieka nie zawsze uwzględniają odrębną mimo wszystko naturę praw „małego człowieka”. Dziecko ma swoje własne, jemu właściwe potrzeby — szczególnej troski, opieki i miłości. Dziecko, jak mówił Janusz Korczak, to bowiem „niedojrzały, mały człowiek mający swoje potrzeby, ale nie posiadający doświadczenia dorosłych, to zarazem mały obywatel posiadający jako człowiek swoje prawa ludzkie, a jako obywatel — prawa obywatelskie”.³⁷¹ KPD stworzyła szansę podkreślenia tych właśnie potrzeb i praw. Jednocześnie umożliwiła realizację praw w niej zawartych w duchu poszanowania „najlepiej pojętych interesów dziecka” (artykuł 3 KPD).³⁷² Uwzględniła zarazem nieporadność i niedojrzałość psychofizyczną „małego człowieka”, które domagają się zagwarantowania mu uprzywilejowanej pozycji w świecie dorosłych. Ponadto konwencja stworzyła szansę powszechnej akceptacji jej treści przez wszystkie państwa świata, a jak wiadomo, nie wszystkie państwa są stronami Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka i innych traktatów dotyczących ochrony praw człowieka. Argumenty te zdecydowanie przemawiają za „odrębnym i kompleksowym ujęciem problematyki praw i wolności dzieci w formie wielostronnej, międzynarodowej umowy”.³⁷³

Szczególna rola w uchwaleniu KPD przypadła Polsce. Z jej inicjatywy rozpoczęto w 1978 roku w ramach ONZ prace nad projektem konwencji opracowanym przez polskich prawników skupionych zasadniczo w Instytucie Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk.³⁷⁴ W 1980 roku Polska przekazała drugą wersję projektu konwencji, wzbogaconą o nowe propozycje i uwagi z całego świata.³⁷⁵ Na przewodniczącego—sprawozdawcę Grupy Roboczej, zajmującej się uzgadnianiem tekstu konwencji wybierano zawsze Polaka. Dnia 20 listopada 1989 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło Konwencję o prawach dziecka, akcentując podmiotowość dziecka, jego indywidualizację jako członka społeczeństwa, obywatela i członka rodziny, podkreślając, iż dziecko „nie jest przedmiotem własności ani dyspozycji” ani państwa, ani rodziców.

³⁷¹ Balcerek M., *Międzynarodowa ochrona dziecka*, s. 7.

³⁷² Artykuł 3 KPD.

³⁷³ *Konwencja o Prawach Dziecka — Analiza i Wykładnia*, Smoczyński T. (red.), Instytut Nauk Prawnych PAN, Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi”, Poznań 1999, s. 15.

³⁷⁴ *Ibidem*, s. 13.

³⁷⁵ *Ibidem*.

2. Przebieg prac nad artykułem poświęconym ochronie dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych w latach 1983–1989

Jedenaście lat trwały prace zmierzające do przyjęcia wiążącego dokumentu prawa międzynarodowego poświęconego w całości kwestii ochrony praw dziecka, który ostatecznie przybrał postać Konwencji o prawach dziecka. Rozpoczęły się w 1978 roku, a zakończyły w 1989 roku.

2.1. Rok 1983

Przedstawiony Komisji Praw Człowieka w 1978 roku polski projekt KPD nie zawierał artykułu odnoszącego się do dzieci uczestniczących w działaniach zbrojnych. Jako pierwszą próbę uregulowania kwestii ochrony dzieci w sytuacji konfliktów zbrojnych podjęła w 1983 roku Algieria, proponując ujęcie w tekście konwencji przepisu artykułu 19 w następującym brzmieniu:

„1. Państwa–strony konwencji mają prawo i obowiązek indywidualnie i wspólnie eliminować kolonializm, apartheid, dyskryminację rasową, neokolonializm i wszystkie formy obcej agresji, okupacji i dominacji, jak też ich gospodarcze, społeczne i kulturalne konsekwencje jako konieczny warunek wstępny harmonijnego rozwoju dzieci i ich rodzin.

2. Dzieci powinny być chronione we wszelkich sytuacjach, a szczególnie podczas konfliktów zbrojnych przed atakami zbrojnymi, aktami przemocy, bombardowaniem i innymi nieludzkimi praktykami, które zagrażają ich moralnej i fizycznej integralności”.³⁷⁶

Projekt przepisu artykułu 19 w zaproponowanej przez Algierię wersji nie wskazywał bezpośrednio na kwestię angażowania dzieci w działania zbrojne, mówiąc wprost jedynie o ochronie dzieci należących do ludności cywilnej. Zasadna wydaje się jednak interpretacja przepisu ustępu 2 projektu artykułu 19 mówiącego o potrzebie ochrony dzieci przed „nieludzkimi praktykami, które zagrażają ich moralnej i fizycznej integralności” na rzecz objęcia zakresem tych praktyk sytuacji aktywnego wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych w postaci ich bezpośredniego lub pośredniego uczestnictwa. Propozycja Algierii nie została jednak rozpatrzona przez Grupę Roboczą w 1983 roku.

³⁷⁶ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: UN DOC.E/CN.4/1983/62, Annex II (UN DOC.E/CN.4/1983/WG.1/WP.27, s.2). Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 502.

2.2. Rok 1984

Rozpatrzenia przez Grupę Roboczą nie doczekała się również propozycja przedłożona w 1984 roku przez Iran, który zaproponował włączenie do tekstu projektu KPD przepisu artykułu 21 w następującym brzmieniu:

„(a) Państwa–strony niniejszej konwencji, kierując się zasadami międzynarodowego prawa zwyczajowego oraz prawa genewskiego, powinny powstrzymywać się przed militarnymi atakami i bombardowaniem niebronionych miast i ludności cywilnej, powodującymi nieobliczalne cierpienie, grożące szczególnie dzieciom, które są najbardziej bezbronnymi członkami ludności.

(b) Używanie chemicznych i bakteriologicznych broni podczas toczącego się konfliktu zbrojnego stanowi jedno z najbardziej rażących naruszeń protokołu genewskiego z 1925 roku i zasad międzynarodowego prawa humanitarnego oraz powoduje olbrzymie straty wśród ludności cywilnej, włączając bezbronne dzieci, akty takie stanowią przestępstwo przeciwko ludzkości”.³⁷⁷

Powołując się na fakt ogromnych cierpień doznawanych przez dzieci podczas konfliktu iracko–irańskiego, Iran optował stanowczo za włączeniem do artykułu zakazu ataków i bombardowania ludności cywilnej, w tym także przy użyciu broni chemicznej i bakteriologicznej, które na szeroką skalę podczas konfliktu wykorzystywał Irak. Prezentując swoją propozycję brzmienia artykułu, Iran powoływał się na prawo zwyczajowe i „prawo genewskie”, z których, jak twierdził, zaczerpnął inspirację do zaprezentowanej treści.³⁷⁸

W odróżnieniu od propozycji Algierii propozycja irańska odnosiła się wyraźnie wyłącznie do kwestii ochrony dzieci należących do ludności cywilnej podczas toczącego się konfliktu zbrojnego. Nie poruszała natomiast kwestii ich ewentualnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych, czy to w formie uczestnictwa bezpośredniego, czy też pośredniego.

2.3. Rok 1985

Zmiany przyniósł rok 1985, kiedy pod wpływem nacisków ze strony organizacji pozarządowych propozycję sformułowania przepisu, który wyraźnie regulowałby kwestię angażowania dzieci w działania zbrojne, zgłosiły wspólnie Belgia, Finlandia, Holandia, Peru, Senegal i Szwecja.³⁷⁹

³⁷⁷ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: UN DOC. E/CN.4/1984/71, Annex II s. 3–4. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 502.

³⁷⁸ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 432.

³⁷⁹ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 432.

Przedłożony przez delegatów wyżej wymienionych państw projekt artykułu, nieopatrzony żadnym numerem, brzmiał:

„1. Państwa–strony niniejszej konwencji zobowiązują się respektować i nakazać respektowanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci.

2. W celu realizacji powyższych zobowiązań państwa–strony niniejszej konwencji w zgodzie z odnośnymi normami międzynarodowego prawa humanitarnego będą powstrzymywać się w szczególności przed rekrutowaniem dzieci w szeregi sił zbrojnych oraz podejmą wszelkie możliwe kroki, aby zapewnić, że dzieci nie będą brały udziału w działaniach zbrojnych”³⁸⁰

Autorzy projektu przytoczonego artykułu zaproponowali nałożenie na państwa–strony KPD obowiązku poszanowania przepisów międzynarodowego prawa humanitarnego regulujących kwestię ochrony dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego. Dotyczyło to dzieci zarówno tych należących do ludności cywilnej, jak i tych angażowanych bezpośrednio oraz pośrednio w działania zbrojne. W zgodzie z odnośnymi normami, dotyczącymi ochrony ofiar odpowiednio międzynarodowych i niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych, wśród których wymienić należy IV KG oraz oba protokoły dodatkowe z 1977 roku, państwa–strony konwencji powinny podjąć wszelkie możliwe kroki w celu zapewnienia, że dzieci nie wezmą udziału w działaniach zbrojnych. Autorzy projektu tego artykułu nie różnicowali formy uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych, wskazując na potrzebę zapewnienia dzieciom ochrony przed jakimkolwiek zarówno pośrednim, jaki i bezpośrednim udziałem w działaniach zbrojnych. Podkreślili jedynie obowiązek stron konwencji powstrzymywania się w szczególności przed rekrutowaniem dzieci w szeregi sił zbrojnych. Nie uzależnili gwarancji ochrony dziecka od jego wieku za oczywiste przyjmując, iż państwa–strony konwencji będą związane definicją terminu „dziecko”, wyrażoną w projekcie artykułu 1 konwencji, zgodnie z którą „dzieckiem” jest każda osoba poniżej osiemnastego roku życia.³⁸¹ Zgodnie z kształtującą się definicją terminu „dziecko”, tworzoną na potrzeby KPD, ochroną należało tym samym objąć każde dziecko, niezależnie od tego jaki wiek osiągnęło. I chociaż w toku późniejszej pracy nad przepisem konwencji poświęconym ochronie dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych część delegatów interpretowała odwołanie do przepisów międzynarodowego prawa humanitarnego z nałożonym obowiązkiem ich poszanowania jako pewnego rodzaju ogranicznik ochrony przysługującej dzieciom poprzez zawężenie jej do ochrony dzieci, które nie ukończyły piętnastego roku życia,³⁸² zasadne wydaje się twierdzenie, że posza-

³⁸⁰ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: UN DOC.E/CN.4/1985/64, Annex II s. 1–2, 4–5. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”* ..., s. 503.

³⁸¹ DCI, 1984: 6. Za: LeBlanc L. J., *The Convention on the Rights of the Child: United Nations Lawmaking on Human Rights, Human Rights in International Perspective* Tom 3, University of Nebraska Press Lincoln and London 1995, s. 150.

³⁸² Nie wnikając w szczegóły (kwestia ochrony dzieci w międzynarodowym prawie humanitarnym została omówiona w rozdziale III), przepisy międzynarodowego prawa humanitarnego gwarantują ochronę przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych dzieci poniżej piętnastego roku życia.

nowanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego nie wykluczało stworzenia ram prawnych dla szerszej ochrony niż ta zagwarantowana odnośnymi przepisami. A zatem ochrony wszystkich osób mieszczących się w kategorii „dziecko” zamieszczonej w projekcie KPD.

Grupa Robocza nie rozpatrzyła jednak ani wspólnej propozycji Belgii, Finlandii, Holandii, Peru, Senegalu i Szwecji, ani ponownie przedłożonej przez Iran propozycji włączenia w tekst konwencji artykułu 21 w brzmieniu zaproponowanym rok wcześniej.³⁸³

2.4. Rok 1986

W 1986 roku delegaci z Belgii, Finlandii, Holandii, Peru, Senegalu i Szwecji przedłożyli nową wspólną wersję artykułu, proponując włączenie go do projektu KPD. Artykuł opatrzony numerem 20 w swoim brzmieniu odzwierciedlał propozycję przedłożoną przez wymienione państwa w 1985 roku, stanowiąc:

„1. Państwa–strony niniejszej konwencji zobowiązują się respektować i nakazać respektowanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci.

2. W celu realizacji powyższych zobowiązań państwa–strony niniejszej konwencji w zgodzie z odnośnymi normami międzynarodowego prawa humanitarnego będą powstrzymywać się w szczególności przed rekrutowaniem dzieci w szeregi sił zbrojnych oraz podejmą wszelkie możliwe kroki, aby zapewnić, że dzieci nie będą brały udziału w działaniach zbrojnych”.³⁸⁴

W tym samym roku swoją propozycję uregulowania kwestii ochrony dzieci przed uczestnictwem w konfliktach zbrojnych przedstawił Grupie Roboczej Irak, uwikłany w konflikt z Iranem. Zaproponował między innymi zobowiązanie państw–stron konfliktu zbrojnego do przedsięwzięcia wszelkich możliwych kroków w celu niedopuszczenia do bezpośredniego udziału dzieci w działaniach zbrojnych i wysyłania ich w rejon objęte walką. Wskazał również na konieczność zapewnienia dzieciom schwytanym przez przeciwnika możliwości skorzystania z praw zagwarantowanych konwencją i oddzielenia ich od dorosłych więźniów.³⁸⁵ Propozycja iracka brzmiała następująco:

³⁸³ UN DOC.E/CN.4/1985/64, Annex II s. 1–2, 4–5. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 503.

³⁸⁴ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: UN DOC.E/CN.4/1986/39, s. 26–30. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 504.

³⁸⁵ LeBlanc L. J., *The Convention on the Rights of the Child...*, s. 149.

„1. Dzieciom należy się szczególne poszanowanie. Trzeba zapewnić im opiekę, a strony konfliktu powinny otoczyć je opieką i pomocą wymaganą z racji wieku dziecka.

2. W przypadku konfliktu zbrojnego strony zaangażowane w konflikt podejmą wszelkie możliwe kroki w celu zapewnienia, aby dzieci nie brały bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych i nie były wysyłane do rejonów objętych walką. Strony, o których mowa, będą w szczególności powstrzymywać się przed zaciąganiem młodych osób do swoich sił zbrojnych.

3. Jeśli w wyjątkowych sytuacjach i pomimo postanowień zawartych w poprzednim ustępie dzieci biorą bezpośredni udział w działaniach zbrojnych i zostaną schwytane przez przeciwnika, będą one nadal korzystały ze specjalnej ochrony przyznanej im na mocy postanowień niniejszego artykułu.

4. W przypadku schwytania, zatrzymania lub internowania dzieci w związku z toczącym się konfliktem zbrojnym dzieci należy przetrzymywać w miejscach oddzielonych od tych, które są przeznaczone dla dorosłych”.³⁸⁶

W ustępie 1 artykułu Irak podkreślił obowiązek szczególnego poszanowania dzieci oraz zapewnienia im szczególnej opieki i pomocy, wymaganej z racji ich wieku. Irak — w odróżnieniu od wspólnej propozycji Belgii, Finlandii, Holandii, Peru, Senegal i Szwecji — zaproponował stworzenie międzynarodowych prawnych gwarancji ochrony dzieci przed bezpośrednim udziałem w działaniach zbrojnych. Zaproponował jednak ponadto ustanowienie prawnego zakazu wysyłania dzieci do rejonów objętych walką. Na gruncie tego sformułowania można by postawić tezę o zakazie również pośredniego uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych, mając na uwadze fakt, iż wysyłanie do rejonów objętych walką wiąże się najprawdopodobniej z powierzeniem takiej osobie funkcji posłańca, szpiega czy innych zadań, mimo że pośrednio to jednak związanych z walką.³⁸⁷ Podobnie jak delegaci wyżej wymienionych państw Irak nie uzależniał możliwości skorzystania z ochrony przed angażowaniem w działania zbrojne od konkretnego wieku dziecka, przyjmując, iż ochrona taka przysługuje każdej osobie, która zgodnie z postanowieniem projektu KPD, ujętym w ramy przepisu artykułu 1, nosi miano „dziecko”. Wyszczególniając obowiązek stron konfliktu powstrzymywania się przed zaciąganiem w szeregi swoich sił zbrojnych, Irak zrezygnował ponadto z pojęcia „dzieci”, zastępując je sformułowaniem „młode osoby”. Tym samym wprowadził pojęcie niejednoznaczne, niezdefiniowane w projekcie KPD, pozostawiające dużą swobodę interpretacji, co spowodowało w rezultacie przyjęcia tego sformułowania osłabienie gwarancji ochrony dzieci przed zaciąganiem do sił zbrojnych państw z uwagi na fakt pozostawienia w gestii poszczególnych państw kwestii interpretacji sformułowania „młode osoby” i zakwalifikowaniu do tej kategorii osób w różnym przedziale wiekowym. Formułując treść przepisu poświęconego ochronie dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne, Irak rozszerzył jego treść o dodatkowe dwa postanowienia, ujęte w ramy ustępu 3 i 4 artykułu, a dotyczące

³⁸⁶ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 504.

³⁸⁷ Zakładając taką podstawę rozróżnienia na formę uczestnictwa bezpośredniego i pośredniego. Zob. Rozdział I.

kwestii schwywania dzieci, ich zatrzymania lub internowania w związku z toczącym się konfliktem zbrojnym. Podkreślił, iż w takich sytuacjach dzieciom przysługuje specjalna ochrona wynikająca z ustępu 1 i 2 tego artykułu oraz dodatkowe uprawnienia w związku z ich wiekiem, jak chociażby przetrzymywanie w miejscach oddzielonych od tych przeznaczonych dla osób dorosłych.³⁸⁸

Do grona „zwolenników” podkreślających potrzebę uregulowania w konwencji kwestii ochrony dziecka przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych w 1985 roku dołączyła Polska.³⁸⁹ Zaproponowany przez nią artykuł był dokładnym odzwierciedleniem przepisu artykułu 20 przedłożonego uprzednio przez Belgię, Finlandię, Holandię, Peru, Senegal i Szwecję:

„1. Państwa–strony niniejszej konwencji zobowiązują się respektować i nakazać respektowanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci.

2. W celu realizacji powyższych zobowiązań państwa–strony niniejszej konwencji, w zgodzie z odnośnymi normami międzynarodowego prawa humanitarnego, będą powstrzymywać się w szczególności przed rekrutowaniem dzieci w szeregi sił zbrojnych oraz podejmą wszelkie możliwe kroki, aby zapewnić, że dzieci nie będą brały udziału w działaniach zbrojnych”.³⁹⁰

Przedłożona przez delegację Polski propozycja brzmienia przepisu regulującego zagadnienie ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych stała się podstawą dyskusji nad przedmiotową kwestią w ramach Grupy Roboczej, która została powołana w tym celu.

A. Uwagi dotyczące treści ustępu 1

Ustosunkowując się do przedłożonej propozycji brzmienia ustępu 1 artykułu 20, reprezentantka ze Stanów Zjednoczonych Ameryki zaproponowała, aby w sformułowaniu „normy międzynarodowego prawa humanitarnego mające zastosowanie w przypadku konfliktu zbrojnego”, będącego w jej odczuciu sformulowaniem wieloznacznym, po słowach „mających zastosowanie” dodane zostały słowa „do nich”, by w ten sposób uniknąć wątpliwości dotyczącej obowiązku respektowania przez państwa norm traktatowych, których państwa te nie są stronami. Oczywiście, z wyjątkiem tych norm, które mają charakter wiążących norm zwyczajowych prawa międzynarodowego i jako takie zobowiązują wszystkie podmioty prawa międzynarodowego do ich przestrzegania.³⁹¹

³⁸⁸ Tym samym Irak nawiązał do postanowień IV KG oraz protokołów dodatkowych z 1977 roku, regulujących szczegółowo te kwestie.

³⁸⁹ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 504–505.

³⁹⁰ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 504–505.

³⁹¹ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 505.

Podzielając obawę delegatki ze Stanów Zjednoczonych Ameryki, reprezentantka z Francji zaproponowała początkowo dodanie po słowach „konfliktu zbrojnego” sformułowania następującej treści „które wynikają z międzynarodowych konwencji oficjalnie przyjętych i ratyfikowanych przez państwa”. Później jednak zmieniła zdanie, proponując dodanie po słowach „prawa humanitarne” słów „wynikających ze zwyczaju i konwencji mających zastosowanie do państw w sytuacji konfliktu zbrojnego”. Za pozostawieniem tekstu ustępu 1 w wersji niezmienionej opowiedział się obserwator z Holandii. Obserwator z Finlandii zasugerował rozszerzenie sformułowania „normy międzynarodowego prawa humanitarne” o przymiotnik „relevantne” oraz skrócenie ustępu tak, by kończył się na słowach „konfliktu zbrojnego”. Delegaci z Austrii i Japonii, podzielając stanowisko delegata z Holandii, opowiedzieli się za pozostawieniem tekstu w jego oryginalnej wersji zaproponowanej przez Polskę. Do grona zwolenników pozostawienia brzmienia tekstu w wersji zgłoszonej przez Polskę dołączył delegat z Norwegii. Równocześnie wyrażono poparcie dla propozycji Stanów Zjednoczonych Ameryki ze względów zaprezentowanych przez ich delegację.³⁹²

W tej sytuacji Grupa Robocza pracująca nad tekstem KPD, wszczęła postępowanie w sprawie uchwalenia ustępu 1 artykułu 20 w następującym brzmieniu:

„1. Państwa–strony niniejszej konwencji zobowiązują się respektować i nakazać respektowanie norm międzynarodowego prawa humanitarne mających zastosowanie do nich w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci”.³⁹³

B. Uwagi dotyczące treści ustępu 2

Ustosunkowując się do propozycji brzmienia ustępu 2 artykułu 20 projektu KPD, reprezentant z Wielkiej Brytanii zgłosił wniosek, aby zastąpić słowo „rekrutowanie” (*recruit*) słowem „wcielanie” (*conscript*). Propozycja ta spotkała się jednak ze sprzeciwem obserwatora z Holandii, w rezultacie którego reprezentant z Wielkiej Brytanii zmienił swoją sugestię w ten sposób, aby słowo „rekrutowanie” zostało zastąpione sformułowaniem „przymusowe rekrutowanie”.³⁹⁴

Reprezentantka z Wenezueli zaproponowała dodanie po słowie „rekrutowanie” (*recruit*) słów „i wykorzystanie” (*and use*) oraz zastąpienie wyrażenia „brać udział” (*take part*) wyrażeniem „uczestniczyć w jakikolwiek sposób” (*participate in any way*).³⁹⁵

Zagadnienie zróżnicowania międzynarodowej ochrony dziecka przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych ze względu na wiek dziecka najwyraźniej podzieliło zdanie przedstawicieli państw

³⁹² *Ibidem*.

³⁹³ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 505.

³⁹⁴ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 505.

³⁹⁵ *Ibidem*, s. 506.

pracujących nad treścią ustępu 2 artykułu 20 projektu KPD. Reprezentant z Wielkiej Brytanii wystąpił z wnioskiem dodania po słowie „dzieci” sformułowania „poniżej piętnastego roku życia”, co skutkowałoby zawężeniem zakresu ochrony, w szczególności przed rekrutowaniem i uczestnictwem w działaniach zbrojnych jedynie do dzieci poniżej piętnastu lat. Propozycja brytyjska spotkała się z przychylnym przyjęciem ze strony reprezentantów z Bangladeszu i Kanady, którzy podkreślili wagę ograniczenia, na potrzeby opracowywanego artykułu, definicji pojęcia „dziecko” poprzez odniesienie się do wieku piętnastu lat. Obserwator z ramienia MKCK zwrócił w tym miejscu uwagę na analogiczne z proponowanymi rozwiązania przyjęte w protokołach dodatkowych z 1977 roku ustanawiających zakaz rekrutacji w szeregi sił zbrojnych dzieci, które nie ukończyły piętnastego roku życia. Jego zdaniem, wprowadzenie w artykule KPD takiego samego limitu wiekowego, jak ten określony w postanowieniach wskazanych traktatów międzynarodowego prawa humanitarnego, skutkowałoby pożądaną „zgodnością prawną” przepisów KPD z przepisami odnośnych traktatów.³⁹⁶ W związku z uwagą MKCK reprezentant z Kanady, poparty głosem reprezentanta z Norwegii, zgłosił propozycję dodania po słowie „dzieci” słów „które nie ukończyły piętnastego roku życia”. W tej sytuacji opowiadając się za poprawką Kanady, reprezentant z Wielkiej Brytanii wycofał swoją propozycję dodania słów „poniżej piętnastego roku życia”.³⁹⁷

Propozycja podmiotowego zawężenia granic ochrony przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych do dzieci, które nie ukończyły piętnastego roku życia spotkała się z wyraźną dezaprobatą reprezentantki z Wenezueli. Według niej, ochrona ustanowiona w omawianym artykule powinna dotyczyć wszystkich dzieci, które nie ukończyły osiemnastego roku życia.

Następnie głos zabrał obserwator z Finlandii, sugerując zmianę omawianego ustępu w następujący sposób:

„W zgodzie z odnośnymi normami międzynarodowego prawa humanitarnego państwa—strony niniejszej konwencji podejmą wszelkie możliwe kroki, aby zapewnić, że żadne dziecko nie będzie w jakikolwiek sposób uczestniczyło w działaniach zbrojnych oraz będą powstrzymywać się w szczególności przed rekrutowaniem w szeregi narodowych sił zbrojnych jakiegokolwiek dziecka, które nie osiągnęło wieku piętnastu lat”.³⁹⁸

Propozycję Finlandii poparła delegacja Holandii. Wysłuchawszy oświadczenia delegacji Japonii, obserwator z Finlandii zaproponował wykreślenie sformułowania „w zgodzie z odnośnymi normami międzynarodowego prawa humanitarnego”.

Ustosunkowując się do przedstawionej przez Finlandię propozycji nowego brzmienia ustępu 2, reprezentant ze Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich zauważył, że utrzymanie

³⁹⁶ LeBlanc L. J., *The Convention on the Rights of the Child...*, s. 151.

³⁹⁷ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 505–506.

³⁹⁸ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 506.

w tekście przepisu minimalnego wieku rekrutacyjnego na poziomie piętnastu lat może spowodować problemy podczas drugiego czytania, z uwagi chociażby na fakt braku odniesienia wiekowego w projektowanym przepisie poświęconym zatrudnianiu dzieci. Ostatecznie jednak reprezentant ze Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich przedstawił następującą propozycję brzmienia ustępu 2:

„Państwa–strony niniejszej konwencji podejmą wszelkie możliwe kroki, aby zapewnić, że żadne dziecko nie weźmie bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych oraz będą powstrzymywały się w szczególności przed rekrutowaniem do swoich sił zbrojnych jakiegokolwiek dziecka, które nie osiągnęło wieku piętnastu lat”.³⁹⁹

Propozycja radziecka zakładała wyraźną międzynarodową ochronę prawną przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych wszystkich dzieci w rozumieniu artykułu 1 projektu KPD. Ograniczała jednak tę ochronę do sytuacji bezpośredniego udziału dzieci w działaniach zbrojnych. Utrzymywała równocześnie obowiązek przyszłych państw–stron konwencji powstrzymywania się przed rekrutacją dzieci w szeregi narodowych sił zbrojnych, rozciągając jednak zakres tej ochrony wyłącznie w stosunku do dzieci w wieku do piętnastu lat.

Po stronie utrzymania nowej wersji tekstu ustępu 2 opowiedzieli się delegaci z Holandii i Wielkiej Brytanii. Wyraźny sprzeciw zgłosiła natomiast reprezentantka z Algierii, wnosząc o zastąpienie proponowanego limitu wiekowego ustanowionego na poziomie piętnastu lat wiekiem osiemnastu lat, który odpowiada limitowi przyjętemu w projektowanej wersji artykułu 1 KPD, definiującego zakres pojęcia „dziecko”. Zaproponowała również włączenie po słowach „bezpośredniego udziału” słów „wbrew jego lub jej woli”. Propozycja algierskiej poprawki napotkała na opozycję ze strony delegacji licznych państw, twierdzących, iż pozostaje ona w sprzeczności „z duchem konwencji”. W tej sytuacji reprezentantka z Algierii poprosiła o zaprotokołowanie zgłoszonego zastrzeżenia odnośnie do omawianego przepisu, wyrażając pragnienie powrócenia do tej kwestii w dalszej części prac nad projektem KPD.⁴⁰⁰

Po dalszej wymianie poglądów Grupa Robocza uchwaliła ustęp 2 artykułu 20 projektu konwencji, będący dokładną powtórką propozycji przedstawionej uprzednio przez Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich:

„2. Państwa–strony niniejszej konwencji podejmą wszelkie możliwe kroki, aby zapewnić, że żadne dziecko nie weźmie bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych oraz będą powstrzymywały się w szczególności przed rekrutowaniem do swoich sił zbrojnych jakiegokolwiek dziecka, które nie osiągnęło wieku piętnastu lat”.⁴⁰¹

³⁹⁹ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 506.

⁴⁰⁰ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 506.

⁴⁰¹ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 506.

C. Uwagi dotyczące treści ustępu 3

Obserwator ze Szwecji wystąpił z propozycją dodania ustępu 3 do projektowanego artykułu 20 KPD w następującym brzmieniu:

„3. Zgodnie ze swoimi zobowiązaniami, wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego do ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych, państwa–strony będą stosowały wszelkie możliwe do realizacji środki, aby zapewnić ochronę i opiekę nad dziećmi”.⁴⁰²

Propozycja szwedzka zyskała poparcie Holandii oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki. Re-prezentantka ze Stanów Zjednoczonych Ameryki zgłosiła również wniosek o dodanie do treści ustępu 3 sformułowania „oraz powstrzymają się przed uczynieniem dzieci przedmiotem zbrojnego ataku”. Wniosek nie znalazł ostatecznie swojego wyraźnego odzwierciedlenia w treści artykułu. Podkreślono jednak, że ochrona wynikająca z treści ustępu 3 przedmiotowego artykułu obejmuje także zakaz czynienia dzieci, należących do ludności cywilnej, przedmiotem zbrojnego ataku.

W wyniku konsultacji z delegatami z Australii, Holandii, Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz MKCK obserwator ze Szwecji przedłożył zmienioną wersję ustępu 3 w brzmieniu:

„3. Zgodnie ze swoimi zobowiązaniami, wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego do ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych, państwa–strony będą stosowały wszelkie możliwe do realizacji środki, aby zapewnić ochronę i opiekę nad dziećmi dotkniętymi przez konflikt”.⁴⁰³

W toku dalszych prac nad treścią przepisu słowo „konflikt” rozbudowano o przymiotnik „zbrojny”, uwzględniając tym samym uwagę reprezentanta z Niemiec. Następnie po słowach „państwa–strony” dodano sformułowanie „niniejszej konwencji”. Uchwalony przez Grupę Roboczą zrewidowany tekst ustępu 3 artykułu 20 projektu konwencji otrzymał następujące brzmienie:

„3. Zgodnie ze swoimi zobowiązaniami, wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego do ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych państwa–strony niniejszej konwencji będą stosowały wszelkie możliwe do realizacji środki, aby zapewnić ochronę i opiekę nad dziećmi dotkniętymi przez konflikt zbrojny”.⁴⁰⁴

⁴⁰² Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 507.

⁴⁰³ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 507.

⁴⁰⁴ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 507.

W rezultacie prac Grupy Roboczej w 1986 roku nad przepisem artykułu poświęconego ochronie dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego ostatecznie uchwalono artykuł 20 projektu KPD w następującym brzmieniu:

„1. Państwa–strony niniejszej konwencji zobowiązują się respektować i nakazać respektowanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie do nich w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci.

2. Państwa–strony niniejszej konwencji podejmą wszelkie możliwe kroki, aby zapewnić, że żadne dziecko nie weźmie bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych, oraz będą powstrzymywały się w szczególności przed rekrutowaniem do swoich sił zbrojnych jakiegokolwiek dziecka, które nie osiągnęło wieku piętnastu lat.

3. Zgodnie ze swoimi zobowiązaniami wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego do ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych, państwa–strony niniejszej konwencji będą stosowały wszelkie możliwe do realizacji środki, aby zapewnić ochronę i opiekę nad dziećmi dotkniętymi przez konflikt zbrojny”.⁴⁰⁵

2.5. Rok 1987

Uchwalony w 1986 roku artykuł 20 projektu KPD okazał się być niezadowolającą odpowiedzią na pytanie o zakres ochrony dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego. Podkreślając konieczność zagwarantowania dzieciom lepszej ochrony od tej przyznanej im na mocy przepisu artykułu 20, delegaci z Holandii, Szwecji, Szwajcarii i Wenezueli zwrócili się do Grupy Roboczej z wnioskiem o wznowienie dyskusji nad treścią przedmiotowego przepisu.⁴⁰⁶

Obserwator ze Szwajcarii wyraził swoje rozczarowanie wobec przyjętej treści artykułu 20 projektu konwencji, który — jego zdaniem — „nie kontynuuje postępu zapoczątkowanego przez regulacje międzynarodowego prawa humanitarnego i tym samym nie wzmacnia istotnych osiągnięć odnośnych postanowień konwencji genewskich z 1949 roku ani protokołów dodatkowych z 1977 roku”.⁴⁰⁷ Zaapelował do Grupy Roboczej, aby nie dopuściła do osłabienia istniejących gwarancji ochrony przyznanej dzieciom w sytuacji konfliktu zbrojnego na mocy postanowień konwencji genewskich i protokołów dodatkowych. Odwołał się do treści IX Rezolucji dotyczącej ochrony dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego, uchwalonej w październiku 1986 roku podczas dwudziestej piątej

⁴⁰⁵ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: UN DOC. E/CN.4/1986/39, Annex I s. 12. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the „Travaux”*..., s. 507.

⁴⁰⁶ LeBlanc L. J., *The Convention on the Rights of the Child*..., s. 151.

⁴⁰⁷ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the „Travaux”*..., s. 507.

Międzynarodowej Konferencji Czerwonego Krzyża, w trakcie której uczestnicy konferencji wyrazili swoje poparcie dla prac Komisji Praw Człowieka nad projektem KPD oraz nadzieję, że ochrona przyznana dzieciom na mocy postanowień konwencji będzie co najmniej taka, jak ta gwarantowana poprzez postanowienia konwencji genewskich z 1949 roku i protokołów dodatkowych z 1977 roku.⁴⁰⁸

Delegat ze Szwajcarii zaproponował, aby Grupa Robocza rozważyła podniesione przez niego zagadnienie podczas kolejnej sesji lub najpóźniej podczas drugiego czytania projektu konwencji. Obserwatorka ze Szwecji wyraziła przekonanie, że artykuł 20 będący — według niej — jedynie pierwszym krokiem w pracy nad zagadnieniem ochrony dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego, wymaga dalszego rozpatrzenia, ze szczególnym uwzględnieniem treści ustępu 2 dotyczącego problemu rekrutacji dzieci w szeregi narodowych sił zbrojnych.

Ustosunkowując się do wniosków obserwatorów ze Szwajcarii i Szwecji, przewodniczący Grupy Roboczej zwrócił uwagę na to, iż głosowanie nad treścią artykułu 20 projektu KPD w 1986 roku odbyło się w obecności zarówno delegacji Szwajcarii, Szwecji, jak i MKCK i że żałuje, że kwestie te nie zostały przez nich wówczas podniesione.⁴⁰⁹

Do grona zwolenników rewizji treści artykułu 20 projektu konwencji dołączyła Holandia. Delegat holenderski podkreślił potrzebę usunięcia rozbieżności pomiędzy postanowieniami artykułu 1 definiującego termin „dziecko” a postanowieniami artykułu 20 projektu KPD poświęconego ochronie dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego. Tym samym zwrócił uwagę na rysującą się nieścisłość terminologiczną w odniesieniu do terminu „dziecko” zdefiniowanego w artykule 1 projektu KPD poprzez zawężenie jego podmiotowego zakresu przy formułowaniu treści artykułu 20 projektu konwencji.⁴¹⁰

2.6. Rok 1988

W 1988 roku Szwecja i Holandia przedłożyły Grupie Roboczej, pracującej nad tekstem KPD, poprawki do artykułu 20 konwencji uchwalonego przez Grupę Roboczą w 1986 roku.⁴¹¹ Szwecja zaproponowała następujące brzmienie artykułu 20 konwencji:

⁴⁰⁸ UN DOC.E/CN.4/1987/WG.1/WP.4.

⁴⁰⁹ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 508.

⁴¹⁰ Uwaga dotyczy ustępu 2 artykułu 20 projektu KPD, mówiącego o zobowiązaniu państw-stron konwencji do powstrzymywania się przed rekrutowaniem w szeregi narodowych sił zbrojnych w stosunku tylko do tych dzieci, które nie ukończyły piętnastu lat. Do tego zagadnienia powrócę w dalszej części książki podczas omawiania ostatecznie uchwalonego w 1989 roku tekstu Konwencji o prawach dziecka w aspekcie ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych.

⁴¹¹ UN DOC. E/CN.4/1988/WG.1/WP.2, E/CN.4/1988/WG.1/WP.19, E/CN.4/1988/WG.1/WP.26. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 509.

„1. Państwa–strony niniejszej konwencji zobowiązują się respektować i nakazać respektowanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie do nich w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci.

2. Państwa–strony niniejszej konwencji podejmą wszelkie niezbędne kroki, aby zapewnić, że osoby, które nie osiągnęły wieku osiemnastu lat, nie będą brały udziału w działaniach zbrojnych oraz będą powstrzymywały się przed rekrutowaniem do swoich sił zbrojnych jakiegokolwiek osoby, która nie osiągnęła piętnastu lat.

3. Zgodnie ze swoimi zobowiązaniami, wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego do ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych, państwa–strony niniejszej konwencji będą stosowały wszelkie niezbędne środki, aby zapewnić ochronę i opiekę nad dziećmi dotkniętymi przez konflikt zbrojny”.⁴¹²

Propozycja Szwecji obejmowała następujące zmiany: 1) zastąpienie występujących w ustępach 2 i 3 sformułowań odpowiednio „możliwe” (ustęp 2) oraz „możliwe do realizacji” (ustęp 3) określeniem „niezbędne”; 2) zastąpienie w ustępie 2 słowa „dzieci” sformułowaniem „osoby, które nie osiągnęły osiemnastu lat”; 3) wykreślenie w ustępie 2 przymiotnika „bezpośredni”; 4) zastąpienie w ustępie 2 sformułowania „jakiegokolwiek dziecka” sformulowaniem „jakiegokolwiek osoby”. Ustosunkowując się do kwestii rekrutacji w szeregi narodowych sił zbrojnych, obserwator ze Szwecji wnioskował ponadto dodanie w ustępie 3 drugiego zdania, odzwierciedlającego postanowienie artykułu 77 ustępu 2 I PD, w brzmieniu: „Przeprowadzając rekrutację spośród osób, które osiągnęły wiek piętnastu lat, lecz nie osiągnęły jeszcze osiemnastu lat, państwa–strony niniejszej konwencji będą starały się brać pod uwagę w pierwszej kolejności osoby starsze wiekiem”.⁴¹³

Uzasadniając zgłoszone propozycje zmian artykułu 20 projektu KPD obserwator ze Szwecji powołał się na przyjętą 4 grudnia 1986 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Rezolucję 41/120 dotyczącą ustanowienia międzynarodowych standardów w zakresie ochrony praw człowieka.⁴¹⁴ We wspomnianej rezolucji Zgromadzenie Ogólne wzywa państwa członkowskie ONZ pracujące nad stworzeniem nowych standardów międzynarodowej ochrony praw człowieka do zwrócenia należytej uwagi na obowiązujące ramy prawne takiej ochrony w celu upewnienia się, że wypracowywane standardy będą zgodne z aktualnie obowiązującymi. Zdaniem obserwatora ze Szwecji, artykuł 20 projektowanej KPD osłabia istniejące standardy międzynarodowego prawa humanitarnego, w szczególności te wynikające z postanowień konwencji genewskich z 1949 roku i protokołów dodatkowych z 1977 roku.⁴¹⁵ Odwołał się do treści IX Rezolucji przyjętej w październiku 1986 roku podczas XXV Międzynarodowej Konferencji Czerwonego Krzyża. Podkreślił zapis paragrafu 7 rezolucji, w którym

⁴¹² Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: UN DOC. E/CN.4/1988/28, s. 46. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 510–511.

⁴¹³ I PD.

⁴¹⁴ *Setting international standards in the field of human rights*, General Assembly Resolution 41/120, December 1986, UN DOC.A/RES/41/120 (1986).

⁴¹⁵ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 509.

uczestnicy konferencji, wyrażając swoje poparcie dla prac nad projektem KPD zwrócili uwagę na potrzebę zagwarantowania dzieciom ochrony przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych na poziomie nie niższym od tego, jaki został ustanowiony na mocy postanowień konwencji genewskich z 1949 roku i protokołów dodatkowych z 1977 roku.⁴¹⁶ Delegat ze Szwecji wyraził przekonanie, że zaprezentowane przez niego poprawki do treści artykułu 20 projektu KPD uczyniłyby treść przedmiotowego artykułu zgodną z przytoczonymi dokumentami prawa humanitarnego.⁴¹⁷

Po wysłuchaniu wniosków Szwecji obserwator z Holandii podjął decyzję o wycofaniu swojej propozycji zmian artykułu 20 projektu KPD, akcentując równocześnie poparcie dla poprawek zgłoszonych przez obserwatora ze Szwecji.⁴¹⁸

Propozycja szwedzka wywołała żywą dyskusję wśród pozostałych obserwatorów i członków Grupy Roboczej. Wielu z nich wyraziło swoje poparcie dla idei zmiany artykułu 20 projektu KPD w kierunku zaproponowanym przez Szwecję. Dyskutowano nad zamieszczeniem w tekście artykułu wyrażenia „niezbędne kroki” oraz usunięciem przymiotnika „bezpośredni” w sformułowaniu „nie brały bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych”. Te zmiany stanowiłyby wyraźny krok w kierunku wzmocnienia standardów ochrony wynikających z postanowień protokołów dodatkowych z 1977 roku. Podkreślano, iż zmiany wpłynęłyby znacząco na poprawę warunków ochrony dzieci uwikłanych w konflikt zbrojny poprzez zapewnienie dzieciom specjalnej, skuteczniejszej ochrony.⁴¹⁹ W podobnym duchu wypowiedział się przedstawiciel MKCK, podkreślając potrzebę włączenia tych standardów ochrony do przepisów KPD odnoszących się do kwestii ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Zauważył, iż rozwiązanie takie wzmocniłoby pozycję Czerwonego Krzyża podczas wypełniania przez niego misji humanitarnej w czasie toczących się konfliktów zbrojnych. Propozycję Szwecji poparł również Wysoki Komisarz ONZ do spraw uchodźców (w skrócie: UNHCR), żywiąc nadzieję, iż nowe rozwiązania wzmocnią ochronę przyznaną dzieciom-uchodźcom.⁴²⁰

Równocześnie pojawiły się głosy, że artykuł 20 w wersji uchwalonej przez Grupę Roboczą w 1986 roku jako rezultat kompromisu wymaga rewizji w połączeniu z rewizją artykułu 1 formułującego na potrzeby konwencji definicję terminu „dziecko”. Po raz kolejny zwrócono uwagę na niezgodność zawartą w treści ustępu 2 artykułu 20, który zawiera niejako dwie definicje pojęcia „dziecko”, w tym jedną sprzeczną z definicją podstawową wynikającą z artykułu 1 projektu KPD.⁴²¹ Podkreślono, iż dopiero wówczas, gdy zostanie wypracowana zadowalająca definicja terminu „dziecko”, swój sens znajdzie podejmowanie decyzji w sprawie określenia minimalnego wieku poborowego oraz zajęcie się innymi kwestiami związanymi z sytuacją uczestnictwa dzieci w działaniach

⁴¹⁶ *International Year of Peace 1986, 25th International Conference of the Red Cross, Geneva, 23 to 31 October 1986, Resolution 27*, International Review of the Red Cross Nr 256, 1986, s. 340–388.

⁴¹⁷ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 509.

⁴¹⁸ UN DOC.E/CN.4/1988/WG.1/WP.26. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 509.

⁴¹⁹ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 509.

⁴²⁰ *Ibidem*, s. 510.

⁴²¹ Pierwszy raz uwagę taką zgłosił w 1987 roku przedstawiciel z Holandii. Patrz: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 508–509.

zbrojnych, takimi jak chociażby niewyrażona wprost w treści projektowanego artykułu 20 kwestia angażowania dzieci w działania zbrojne przez pozarządowe ugrupowania zbrojne czy rozróżnienie pojęć „rekrutacji ochotniczej” i „rekrutacji obowiązkowej/przymusowej”.⁴²²

Część uczestników aktualnej sesji Grupy Roboczej, powołując się na odmienne uregulowania prawne wynikające z przepisów wewnętrznych ich państw, odmówiła swojego poparcia dla szwedzkiej propozycji zmiany artykułu 20 projektu KPD, wyrażając równocześnie wolę poruszenia tej kwestii przed rządami swoich krajów w celu analizy zagadnień podniesionych przez MKCK i pozostałych członków Grupy Roboczej, a następnie otwarcia debaty w sprawie ewentualnej zmiany treści przepisu artykułu 20 podczas drugiego czytania projektu KPD.

Z kolei za głosem przewodniczącego członkowie Grupy Roboczej przystąpili do rozważenia propozycji szwedzkiej dotyczącej włączenia do ustępu 2 artykułu 20 projektu konwencji postanowienia zaczerpniętego z przepisu artykułu 77 I PD. Powyższa propozycja zyskała akceptację wszystkich uczestników aktualnej sesji Grupy Roboczej, w rezultacie czego podjęto uchwałę o włączeniu do ustępu 2 artykułu 20 projektu konwencji następującego postanowienia:

„Przeprowadzając rekrutację spośród osób, które osiągnęły wiek piętnastu lat, lecz nie osiągnęły jeszcze osiemnastu lat, państwa–strony niniejszej konwencji będą starały się brać pod uwagę w pierwszej kolejności osoby starsze”.⁴²³

Po podjęciu powyższej uchwały postanowiono odłożyć kwestię ewentualnych poprawek do treści przepisu artykułu 20 do czasu drugiego czytania projektu konwencji.

Obserwatorzy ze Szwecji i z Holandii, którzy zapoczątkowali powyższą dyskusję, podkreślili, iż wyrażona przez nich zgoda na zakończenie w tym momencie sesji podyktowana jest przekonaniem, że poruszona przez nich kwestia poprawek do treści przepisu artykułu 20 doczeka się swojej kontynuacji podczas drugiego czytania projektu KPD.⁴²⁴

Tym samym dyskusja nad zagadnieniami wynikającymi z propozycji Szwecji nierozpatrzoną podczas aktualnej sesji Grupy Roboczej została odłożona do czasu drugiego czytania projektu konwencji.

Artykuł 20, uchwalony podczas pierwszego czytania przez Grupę Roboczą w 1988 roku, przybrał ostatecznie następujące brzmienie:

„1. Państwa–strony niniejszej konwencji zobowiązują się respektować i nakazać respektowanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie do nich w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci.

⁴²² Na kwestię rozróżnienia tychże pojęć zwrócił uwagę obserwator z Egiptu, który wniósł o wprowadzenie w treści artykułu 20 projektu Konwencji o prawach dziecka rozróżnienia pomiędzy „ochotniczą rekrutacją” prowadzoną przez szkoły wojskowe a „rekrutacją obowiązkową”. Patrz: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 510.

⁴²³ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 510.

⁴²⁴ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 510.

2. Państwa–strony niniejszej konwencji podejmą wszelkie możliwe kroki, aby zapewnić, że dzieci nie będą brały bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych, oraz będą powstrzymywały się w szczególności przed rekrutowaniem do swoich sił zbrojnych jakiegokolwiek dziecka, które nie osiągnęło wieku piętnastu lat. Przeprowadzając rekrutację spośród osób, które osiągnęły wiek piętnastu lat, lecz nie osiągnęły jeszcze osiemnastu lat, państwa–strony niniejszej konwencji będą starały się brać pod uwagę w pierwszej kolejności osoby starsze wiekiem.

3. Zgodnie ze swoimi zobowiązaniami, wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego do ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych, państwa–strony niniejszej konwencji będą stosowały wszelkie możliwe do realizacji środki, aby zapewnić ochronę i opiekę nad dziećmi dotkniętymi przez konflikt zbrojny”⁴²⁵.

Uchwalony w 1988 roku artykuł 20 był dokładnym odzwierciedleniem wersji z 1986 roku, poszerzonej jedynie o przepis zdania drugiego ustępu 2 artykułu, a zaczerpniętego z I PD.

2.7. Rok 1989

Otwarta w 1989 roku dziesiąta sesja Grupy Roboczej rozpoczęła się od przedstawienia dwóch propozycji brzmienia przepisu artykułu 20 projektu KPD. Jedna propozycja uwzględniała zmiany zgłoszone przez UNICEF,⁴²⁶ drugą propozycję przedstawiła grupa przedstawicieli z Angoli, Australii, Austrii, Francji, Holandii, Indii, Mozambiku, Norwegii, Stanów Zjednoczonych Ameryki, Szwecji, Włoch, UNHCR, MKCK, Friends World Committee for Consultation (Quakers) i Radda Barnen.⁴²⁷

Artykuł 20, uwzględniający zmiany zaproponowane przez UNICEF, przybrał następujące brzmienie:

„1. Państwa–strony (niniejszej konwencji) zobowiązują się respektować i nakazać respektowanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie do nich w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci.

2. Państwa–strony (niniejszej konwencji) podejmą wszelkie niezbędne (możliwe do realizacji) kroki, aby zapewnić, że żadne dziecko nie będzie brało bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych. Postanowienie to dotyczyć będzie każdego dziecka, które nie ukończyło piętnastego roku

⁴²⁵ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: UN DOC.E/CN.4/1988/WG.1/WP.1/Rev.2, s. 25. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 511.

⁴²⁶ UN DOC.E/CN.4/1989/WG.1/WP.2. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 512.

⁴²⁷ UN DOC.E/CN.4/1989/WG.1/WP.65. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 512.

życia i każdego innego dziecka poniżej osiemnastego roku życia, które na mocy postanowień prawa swojego państwa nie osiągnęło pełnoletności.

2 bis. Państwa–strony (i oni) będą powstrzymywały się (w szczególności) przed rekrutowaniem do swoich sił zbrojnych jakiegokolwiek dziecka, które nie osiągnęło wieku piętnastu lat. Przeprowadzając rekrutację spośród osób, które osiągnęły wiek piętnastu lat, lecz nie osiągnęły jeszcze osiemnastu lat, państwa–strony (niniejszej konwencji) będą starały się brać pod uwagę w pierwszej kolejności osoby starsze wiekiem.

3. Zgodnie ze swoimi zobowiązaniami, wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego do ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych, państwa–strony (niniejszej konwencji) będą stosowały wszelkie niezbędne (możliwe do realizacji) środki, aby zapewnić ochronę i opiekę nad dziećmi dotkniętymi przez konflikt zbrojny”.⁴²⁸

Przedstawiciele z Angoli, Australii, Austrii, Francji, Holandii, Indii, Mozambiku, Norwegii, Stanów Zjednoczonych Ameryki, Szwecji, Włoch, UNHCR, MKCK, Friends World Committee for Consultation (Quakers) i Radda Barnen zaproponowali następujące brzmienie przepisu artykułu 20:

„1. Państwa–strony zobowiązują się respektować i nakazać respektowanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie do nich w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci.

2. [Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe kroki, aby zapewnić, że żadne dziecko nie będzie brało bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych. W odniesieniu do osób, które osiągnęły pełnoletność przed ukończeniem osiemnastego roku życia państwa–strony będą starały się nie dopuścić do ich bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych. Osobom, które nie osiągnęły wieku piętnastu lat, nie można zezwolić na wzięcie udziału w działaniach zbrojnych.]

2. [Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe kroki, aby zapewnić, że osoby, które nie osiągnęły wieku piętnastu lat, nie będą brały bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych.]

3. Państwa–strony będą powstrzymywały się przed rekrutowaniem do swoich sił zbrojnych jakiegokolwiek osoby, która nie osiągnęła wieku piętnastu lat. Przeprowadzając rekrutację spośród osób, które osiągnęły wiek piętnastu lat, lecz nie osiągnęły jeszcze osiemnastu lat, państwa–strony będą starały się brać pod uwagę w pierwszej kolejności osoby starsze wiekiem.

4. Zgodnie ze swoimi zobowiązaniami, wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego do ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych, państwa–strony będą stosowały wszelkie [możliwe do realizacji] [niezbędne] środki, aby zapewnić ochronę i opiekę nad dziećmi dotkniętymi przez konflikt zbrojny”.⁴²⁹

⁴²⁸ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: UN DOC.E/CN.4/1989/WG.1/WP.2. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 512.

⁴²⁹ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: UN DOC.E/CN.4/1989/WG.1/WP.65. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 512.

Przedmiotem dalszej dyskusji w Grupie Roboczej nad treścią przepisu artykułu 20 projektu KPD uczyniono drugą z wyżej przytoczonych propozycji brzmienia tego przepisu. Artykuł 20 w zaproponowanym brzmieniu częściowo pokrywał się z brzmieniem tego artykułu uchwalonego przez Grupę Roboczą w 1988 roku. Zbieżność prawie pełna zachodziła w odniesieniu do ustępu pierwszego. Dlatego też ustęp 1 został uchwalony w brzmieniu analogicznym do przyjętego w 1988 roku, z jedną zmianą polegającą na rezygnacji ze sformułowania „niniejszej konwencji” występującego po określeniu „państwa–strony”. Tym samym otrzymał on poniższe brzmienie.

A. Ustęp 1 artykułu 20 projektu Konwencji o prawach dziecka

Ustęp 1 artykułu 20 projektu KPD uchwalony w 1989 roku:

„1. Państwa–strony zobowiązują się respektować i nakazać respektowanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie do nich w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci”.⁴³⁰

B. Ustęp 2 artykułu 20 projektu Konwencji o prawach dziecka

Przedstawiając propozycję zawartą w dokumencie E/CN.4/1989/WG.1/WP.65 dotyczącą brzmienia ustępu 2 artykułu 20 projektu KPD, obserwator ze Szwecji wskazał, że pierwsza wersja tego ustępu odzwierciedlała stanowiska kilku członków grupy pracującej nad tekstem artykułu 20 optujących za utrzymaniem postanowień uchwalonych w pierwszym czytaniu, a wprowadzających całkowity zakaz angażowania w działania zbrojne dzieci poniżej piętnastego roku życia, niezależnie od tego, czy osiągnęły one pełnoletność, czy też nie. Chociaż ustęp 3 dopuszczał rekrutację osób, które ukończyły piętnaście lat w szeregach sił zbrojnych państwa, w związku z czym realnie osoby te nie mogłyby w każdym przypadku być chronione przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych, delegaci uważali również, że państwa–strony powinny jednak przynajmniej podjąć wysiłek, aby uchronić osoby pomiędzy piętnastym a osiemnastym rokiem życia od brania bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych.⁴³¹

Po wystąpieniu obserwatora ze Szwecji głos zabrał reprezentant ze Stanów Zjednoczonych Ameryki, który podkreślił, że zgoda Stanów Zjednoczonych Ameryki w sprawie treści przepisu artykułu 20 podczas pierwszego czytania wynikała z przekonania jego państwa, że dzieci nie powin-

⁴³⁰ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: UN DOC.E/CN.4/1989/WG.1/WP.65.

⁴³¹ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 513.

ny być w ogóle angażowane w konflikty zbrojne. Dalej twierdził, że ponieważ artykuł 20 był przedmiotem długich debat i konsensus osiągnięto dopiero w 1986 roku, jego delegacja byłaby skłonna przystąpić do konsensusu na rzecz utrzymania przepisu artykułu w wersji, w jakiej go wówczas uchwalono. Powołał się na fakt, iż projekt przepisu artykułu 20 uchwalony w 1986 roku potwierdził istniejące standardy międzynarodowego prawa humanitarnego regulujące kwestię ochrony dzieci podczas konfliktu zbrojnego, w szczególności przez stosowanie języka artykułu 77 I PD, wypracowanego w rezultacie wieloletnich dyskusji przeprowadzonych podczas Konferencji Dyplomatycznej zwołanej w celu opracowania protokołów dodatkowych do konwencji genewskich z 1949 roku.⁴³² Fakt ten, zdaniem reprezentowanego przez niego rządu, nie upoważnia Grupy Roboczej do rewizji istniejących regulacji prawnych w tym obszarze. Reprezentant ze Stanów Zjednoczonych Ameryki stwierdził, że „Grupa Robocza nie jest właściwym forum do tego, by wprowadzać zmiany w obowiązującym międzynarodowym prawie humanitarnym”.⁴³³ Opowiedział się jedynie za ewentualnym zastąpieniem terminu „dziecko” sformułowaniem „osoby, które nie osiągnęły wieku piętnastu lat”, co — w jego odczuciu — uwydatniałoby obowiązek państw–stron konwencji do podejmowania możliwych kroków w celu niedopuszczenia do bezpośredniego udziału w konfliktach zbrojnych bardzo młodych osób. Wprowadzenie piętnastoletniego limitu wiekowego pozostałoby w zgodzie z istniejącymi normami prawa międzynarodowego, podczas gdy sformułowanie występujące w pierwszej propozycji brzmienia ustępu 2 artykułu oznaczałoby zmianę istniejących standardów w sposób, który Konferencja Dyplomatyczna uznała za „nieracjonalny” (*unreasonable*).⁴³⁴

Inni delegaci, nie zgadzając się ze stanowiskiem reprezentanta ze Stanów Zjednoczonych Ameryki, twierdzili, że zadaniem Grupy Roboczej jest wypracowanie takich prawnych standardów ochrony, które wprowadzą nowe, lepsze, skuteczniejsze rozwiązania, przyczyniając się w ten sposób do pełniejszej ochrony dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego, dlatego też nie powinna się ona czuć „skrępowana istniejącymi standardami międzynarodowymi”.⁴³⁵

Mając przed sobą obie wersje brzmienia ustępu 2 artykułu 20 zawarte w dokumencie E/CN.4/1989/WG.1/WP.65, przedstawiciele z Algierii, Angoli, Argentyny, Australii, Austrii, Chin, Finlandii, Francji, Hiszpanii, Holandii, Kanady, Kolumbii, Meksyku, Mozambiku, Niemieckiej Republiki Demokratycznej, Norwegii, Nowej Zelandii, Stolicy Apostolskiej, Szwecji, Szwajcarii, Wenezueli, Włoch, Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich oraz MKCK przychyliłi się do pierwszej wersji ustępu 2. Do grona zwolenników pierwszej wersji ustępu 2 artykułu 20 projektu KPD dołączyli również reprezentanci z Indii i Wielkiej Brytanii, zastrzegając równocześnie możliwość zgłoszenia zastrzeżeń do przepisu uchwalonego w proponowanym brzmieniu, a uzasadnionych trudnością

⁴³² *Ibidem*.

⁴³³ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The working group is not an appropriate forum to revise existing international law in this area*. [W:] UN CHR, 1989b:112. Za: LeBlanc L. J., *The Convention on the Rights of the Child...*, s. 151.

⁴³⁴ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 513.

⁴³⁵ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: UN CHR, 1989b:112,115-16. Za: LeBlanc L. J., *The Convention on the Rights of the Child...*, s. 151.

w ścisłym przestrzeganiu postanowień ustępu 2 w związku z dopuszczeniem przez prawo brytyjskie rekrutacji w szeregi sił zbrojnych państwa osób poniżej osiemnastego roku życia.⁴³⁶ Reprezentanci z Holandii i Nowej Zelandii zasugerowali rozciągnięcie ochrony na dzieci do szesnastego roku życia, wyrażając równocześnie wolę kompromisu w duchu uchwalenia zakazu brania bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych przez dzieci, które nie ukończyły piętnastu lat. Reprezentant z Kolumbii podniósł kwestię rozbieżności zakresu ochrony dzieci w sytuacji toczących się działań zbrojnych zawężonej podmiotowo do osób, które nie osiągnęły piętnastu lat, z ochroną innych praw dzieci wyrażonych w projekcie KPD, a dotyczących wszystkich osób poniżej osiemnastego roku życia. Reprezentant zadał pytanie, dlaczego, w sytuacji gdy Grupa Robocza przyznaje dzieciom prawa do momentu ukończenia przez nie osiemnastu lat, nie gwarantuje ochrony w sytuacji konfliktu zbrojnego dzieciom mieszczącym się w tym samym przedziale wiekowym.

Wyraźny sprzeciw wobec uchwalenia ustępu 2 w pierwszej z proponowanych wersji wyraził reprezentant ze Stanów Zjednoczonych Ameryki.

Podjmując próbę osiągnięcia kompromisowego rozwiązania, reprezentant ze Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich zasugerował rezygnację z ustępów 2 i 3 z równoczesnym dodaniem na końcu uchwalonego ustępu 1 artykułu 20 następującego sformułowania: „w szczególności postanowień artykułu 77 I protokołu dodatkowego do konwencji genewskich”.⁴³⁷ Reprezentant z Niemieckiej Republiki Demokratycznej oświadczył, że jeżeli nie uda się uzyskać zgody na którąkolwiek z wersji ustępu 2 artykułu 20 projektu KPD, wówczas gotowy jest zaakceptować propozycję Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, z tym zastrzeżeniem, że żadna z wersji ustępu 2 nie zostanie włączona do konwencji. Obserwator ze Szwecji wyraźnie sprzeciwił się takiemu rozwiązaniu, zwracając uwagę, iż zakłada ono zawężenie ochrony dzieci wyłącznie do sytuacji międzynarodowych konfliktów zbrojnych, nie poszerzając zakresu tej ochrony na częste w praktyce konflikty wewnętrzne, których dotyczą postanowienia II PD. Powołując się na powyższy argument, obserwator ze Szwecji zaproponował trzecie możliwe brzmienie ustępu 2 w następującej wersji:

„(a) Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe kroki, aby zapewnić, że żadne dziecko nie będzie brało bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych.

(b) Żadna osoba w wieku poniżej piętnastu lat nie może zostać zwolniona z ochrony zagwarantowanej na mocy przepisów niniejszego ustępu na tej podstawie, że osiągnęła pełnoletność”.⁴³⁸

Zwróciwszy uwagę na fakt wyraźnego sprzeciwu niektórych członków Grupy Roboczej wobec pierwszego brzmienia ustępu 2 oraz trudności z osiągnięciem kompromisowego rozwiązania godzącego obie wersje ustępu 2 zawarte w dokumencie E/CN.4/1989/WG.1/WP.65, podkreślając

⁴³⁶ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 514.

⁴³⁷ *Ibidem*, s. 515.

⁴³⁸ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 515.

brak sprzeciwu ze strony członków Grupy Roboczej wobec brzmienia ustępu 2 artykułu 20 projektu KPD w jego drugiej wersji, przewodniczący Grupy Roboczej zaproponował uchwalenie drugiej wersji ustępu 2, która — jego zdaniem — stanowi maksymalny poziom ochrony, na jaki można uzyskać zgodę w ramach Grupy Roboczej.⁴³⁹ W sytuacji braku sprzeciwów wobec rozwiązania zaproponowanego przez przewodniczącego uchwalono drugą wersję ustępu 2 artykułu 20 ujętą w dokumencie E/CN.4/1989/WG.1/WP.65 w następującym brzmieniu:

„2. Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe kroki, aby zapewnić, że osoby, które nie osiągnęły wieku piętnastu lat, nie będą brały bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych”.

Po uchwaleniu ustępu 2 artykułu 20 projektu KPD reprezentanci z Australii, Austrii, Belgii, Finlandii, Holandii, Nowej Zelandii, Szwajcarii, Szwecji, Wenezueli i Włoch oświadczyli, że sformułowanie tego ustępu, chociaż zgodne z I PD, jest niepełne. Nie gwarantuje on bowiem wyraźnie ochrony dzieci w sytuacji wewnętrznych konfliktów zbrojnych i w ten sposób obniża obowiązujące standardy międzynarodowego prawa humanitarnego, dlatego też państwa te nie mogą zgodzić się na przyjęcie rozwiązania w uchwalonej już wersji. Przewodniczący stwierdził, że konsensus dotyczący ustępu 2 nie został złamany oświadczeniem wyżej wymienionych państw. W tym miejscu reprezentanci z Francji i Włoch wystąpili z wnioskiem o uwzględnienie w raporcie oświadczeń ich woli, którą jest niedopuszczenie do uczestnictwa w działaniach zbrojnych dzieci poniżej osiemnastego roku życia. Obserwator z Holandii wyraził żal, że przewodniczący pozwolił na uchwalenie ustępu 2 w świetle tak wyraźnych sprzeciwów wobec głosowanego brzmienia przepisu.

C. Ustęp 3 artykułu 20 projektu Konwencji o prawach dziecka

Ustęp 3 artykułu 20 projektu konwencji zawarty w dokumencie E/CN.4/1989/WG.1/WP.65 został uchwalony bez sprzeciwów w następującej wersji:

„3. Państwa–strony będą powstrzymywały się przed rekrutowaniem do swoich sił zbrojnych jakiegokolwiek osoby, która nie osiągnęła wieku piętnastu lat. Przeprowadzając rekrutację spośród

⁴³⁹ W sytuacji licznych trudności czy wręcz niemożności osiągnięcia jednomyślności w sprawie treści artykułu 20 projektu Konwencji o prawach dziecka reprezentanci z Republiki Federalnej Niemiec i Stanów Zjednoczonych Ameryki poruszyli kwestię rezygnacji z artykułu regulującego zagadnienie ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne w ostatecznym tekście konwencji. Sugestia ta nie zyskała jednak poparcia. Reprezentanci z Austrii, Indii, Holandii i Nowej Zelandii zaproponowali uchwalenie tekstu zawierającego nawiasy i alternatywne sformułowania. Przewodniczący podkreślił jednak, że pożądane jest uchwalenie przez Grupę Roboczą przynajmniej wstępnie uzgodnionego tekstu niż przedłożenie tekstu bez uzgodnienia jego treści i z nawiasami do Komisji Praw Człowieka bądź też uchwalenie artykułu tylko z tymi postanowieniami, w odniesieniu do których uzyskano by konsensus.

osób, które osiągnęły wiek piętnastu lat, lecz nie osiągnęły jeszcze osiemnastu lat, państwa–strony będą starały się brać pod uwagę w pierwszej kolejności osoby starsze”.⁴⁴⁰

D. Ustęp 4 artykułu 20 projektu Konwencji o prawach dziecka

Ustęp 4 artykułu 20 projektu KPD odzwierciedlał ustęp 3 artykułu 20 projektu konwencji uchwalony w 1988 roku z tą różnicą, iż w nowej wersji przepisu autorzy podkreślili możliwość zmiany sformułowania „możliwe do realizacji” (*feasible*) na przymiotnik „niezbędne” (*necessary*), który umieszczono w nawiasach. Za rozważeniem przytoczonej zmiany opowiedziało się kilkunastu delegatów,⁴⁴¹ twierdząc, że przymiotnik „niezbędne” (*necessary*), określający „środki, aby zapewnić ochronę i opiekę nad dziećmi dotkniętymi przez konflikt zbrojny” pełniej odzwierciedla rzeczywistą naturę obowiązujących standardów prawa międzynarodowego odnoszących się do ludności cywilnej w sytuacji konfliktu zbrojnego niż sformułowanie „możliwe do realizacji” (*feasible*). Reprezentanci z Austrii, Hiszpanii, Holandii, Meksyku i Stolicy Apostolskiej równocześnie oświadczyli, że jeżeli nie uda się uchwalić tekstu przepisu ze słowem „niezbędne” (*necessary*), opowiedzą się po stronie uchwalenia przepisu ze sformułowaniem „możliwe do realizacji” (*feasible*). Reprezentant ze Stanów Zjednoczonych Ameryki wyraźnie opowiedział się po stronie uchwalenia ustępu 4 artykułu 20 projektu konwencji w wersji z 1986 roku⁴⁴² z zachowaniem sformułowania „możliwe do realizacji” (*feasible*).

Zdaniem reprezentanta ze Stanów Zjednoczonych Ameryki, wprowadzenie przymiotnika „niezbędne” (*necessary*) w celu określenia „środków, aby zapewnić ochronę i opiekę nad dziećmi dotkniętymi przez konflikt zbrojny” ustanawiałoby standard niemożliwy do zrealizowania przez jakiegokolwiek z państw–stron konwencji. Podkreślił, iż ważniejsze jest ustanowienie przepisów bardziej elastycznych, które byłyby egzekwowane aniżeli bardziej restrykcyjnych, lecz nieprzestrzeganych.⁴⁴³

Reprezentant z Wielkiej Brytanii zasugerował rozwiązanie kompromisowe, proponując uchwalenie jako alternatywę dla słów „niezbędne” (*necessary*) czy „możliwe do realizacji” (*feasible*), przymiotnika „wykonalne” (*practicable*). Propozycja ta uzyskała poparcie reprezentantów z Indii, Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Obawę wyraził obserwator z Australii, twierdząc, że słowo „wykonalne” (*practicable*) oznaczałoby,

⁴⁴⁰ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 516.

⁴⁴¹ Byli to przedstawiciele z Algierii, Angoli, Argentyny, Australii, Austrii, Chin, Finlandii, Hiszpanii, Holandii, Kanady, Meksyku, Mozambiku, Niemieckiej Republiki Demokratycznej, Norwegii, Senegalu, Stolicy Apostolskiej, Szwecji, Szwajcarii, Wenezueli, Włoch oraz MKCK.

⁴⁴² Wówczas postanowienie to zostało ujęte w ustępie 3 artykułu 20 projektu KPD.

⁴⁴³ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 516.

że państwa–strony mogłyby zrobić „tylko to, co są w stanie zrobić”. W zamian zaproponował posłużenie się przymiotnikiem „możliwe” (*possible*), które z kolei wywołało opozycję reprezentanta ze Stanów Zjednoczonych Ameryki.⁴⁴⁴

Mając na uwadze sprzeciw Grupy Roboczej odnośnie do uchwalenia słowa „niezbędne” (*necessary*), brak zgody na sformułowanie alternatywne w miejsce słów „niezbędne” (*necessary*) albo „możliwe do realizacji” (*feasible*) oraz zważywszy na to, że żaden członek Grupy Roboczej nie wyraził sprzeciwu wobec uchwalenia sformułowania „możliwe do realizacji” (*feasible*) i że niektórzy delegaci wyrazili gotowość do kompromisu na rzecz uchwalenia tego sformułowania, przewodniczący zaproponował uchwalenie ustępu 4 artykułu 20 projektu KPD zawierającego sformułowanie „możliwe do realizacji” (*feasible*).⁴⁴⁵ Ustęp 4 artykułu 20 projektu KPD uchwalono tym samym w następującym brzmieniu:

„4. Zgodnie ze swoimi zobowiązaniami, wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego do ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych, państwa–strony będą stosowały wszelkie możliwe do realizacji środki, aby zapewnić ochronę i opiekę nad dziećmi dotkniętymi przez konflikt zbrojny”.⁴⁴⁶

Artykuł 38 (20) projektu KPD uchwalony przez Grupę Roboczą podczas drugiego czytania w 1989 roku, w całości przybrał następujące brzmienie:

„1. Państwa–strony zobowiązują się respektować i nakazać respektowanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie do nich w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci.

2. Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe kroki, aby zapewnić, że osoby, które nie osiągnęły wieku piętnastu lat, nie będą brały bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych.

3. Państwa–strony będą powstrzymywały się przed rekrutowaniem do swoich sił zbrojnych jakiegokolwiek osoby, która nie osiągnęła wieku piętnastu lat. Przeprowadzając rekrutację spośród osób, które osiągnęły wiek piętnastu lat, lecz nie osiągnęły jeszcze osiemnastu lat, państwa–strony będą starały się brać pod uwagę w pierwszej kolejności osoby starsze.

4. Zgodnie ze swoimi zobowiązaniami, wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego do ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych, państwa–strony będą stosowały wszelkie możliwe do realizacji środki, aby zapewnić ochronę i opiekę nad dziećmi dotkniętymi przez konflikt zbrojny”.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁴⁶ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 517.

⁴⁴⁷ UN DOC.E/CN.4/1989/29/Rev.1, s. 16. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 517.

Po uchwaleniu artykułu 20 projektu KPD, który wówczas miał już numer 38, przewodniczący wskazał, że Grupa Robocza pełniła jedynie funkcję pomocniczą w procesie przygotowania projektu konwencji i że organami uprawnionymi do podejmowania decyzji politycznych, a zatem i decydującymi o ostatecznej treści KPD, są Komisja Praw Człowieka i Zgromadzenie Ogólne ONZ.⁴⁴⁸

W marcu 1989 roku debata wokół treści artykułu 38 przeniosła się z Grupy Roboczej do Komisji Praw Człowieka. Przemawiając w imieniu Grupy Nordyckiej przed Komisją Praw Człowieka w 1989 roku, przedstawiciel delegacji Szwecji, Anders Ronquist, zwrócił uwagę na to, iż kraje nordyckie przywiązują bardzo dużą wagę do zagadnienia ochrony dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego i że uchwalenie przepisu artykułu 38 ustanawiającego minimalny próg wiekowy dopuszczający uczestnictwo dzieci w działaniach zbrojnych na poziomie piętnastu lat, nie odzwierciedla poglądów wyrażonych przez większość członków Grupy Roboczej. Ponadto wyraził głębokie rozczarowanie faktem odrzucenia możliwości pełniejszej ochrony młodych osób powoływanych do udziału w działaniach zbrojnych od tej, jaka wynika z norm aktualnie obowiązującego międzynarodowego prawa humanitarnego.⁴⁴⁹ Podobne uwagi zgłosił przedstawiciel delegacji belgijskiej, Paul Rietjens.⁴⁵⁰ Do grupy państw nieusatysfakcjonowanych przyjętym rozwiązaniem dołączyła Australia, której przedstawiciel, Quentin Bryce, skrytykował utraconą szansę podniesienia poziomu ochrony dzieci w konfliktach zbrojnych.⁴⁵¹ Wolfram Karl, delegat austriacki, wyraził przekonanie, że zezwolenie osobom poniżej osiemnastego roku życia na wzięcie udziału w działaniach zbrojnych pozostaje w rażącej sprzeczności z nadrzędnym celem KPD, wyrażonym w artykule 3, jakim jest „uznanie najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka” za sprawę priorytetową we wszelkich działaniach dotyczących dzieci.⁴⁵² Podkreślił, iż jedynym powszechnie akceptowalnym limitem wiekowym dopuszczającym udział w działaniach zbrojnych, jest osiemnaście lat i że nie można dopuścić do tego, by dzieci poniżej osiemnastego roku życia uczestniczyły w działaniach zbrojnych.⁴⁵³ Stanowisko delegata austriackiego podzielili delegaci państw skandynawskich, Belgii oraz Szwajcarii, opowiadając się za ustanowieniem minimalnego wieku rekrutacyjnego na poziomie osiemnastu lat, twierdząc, iż jedynie takie rozwiązanie „spełni humanitarne standardy i że zaangażowanie w konfliktach zbrojnych jakiegokolwiek osoby poniżej osiemnastego roku życia pozostaje w sprzeczności z ogólnymi celami konwencji”,⁴⁵⁴ na czele z „najlepszym zabezpieczeniem interesów dziecka”.⁴⁵⁵

Krytykę propozycji ograniczenia ochrony dzieci do tych spośród nich, które nie ukończyły piętnastu lat kontynuowano podczas dyskusji w ramach Trzeciego Komitetu Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Niezadowolone z proponowanej treści artykułu 38 nie ukrywali przedstawiciele licznych

⁴⁴⁸ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 517.

⁴⁴⁹ LeBlanc L. J., *The Convention on the Rights of the Child...*, s. 152.

⁴⁵⁰ *Ibidem*.

⁴⁵¹ *Ibidem*.

⁴⁵² Artykuł 3 KPD.

⁴⁵³ LeBlanc L. J., *The Convention on the Rights of the Child...*, s. 152.

⁴⁵⁴ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny za: LeBlanc L. J., *The Convention on the Rights of the Child...*, s. 152.

⁴⁵⁵ Artykuł 3 KPD.

pozarządowych organizacji, takich jak Rädde Barnen czy Defense for Children International. Nigel Cantwell, przedstawiciel drugiej z wymienionych organizacji, wypowiadając się w imieniu nieformalnej grupy ad hoc stworzonej przez organizacje pozarządowe, stwierdził, że „wszystkie organizacje pozarządowe wyrażają swoje zaniepokojenie wyjątkowo niskim poziomem ochrony przygotowanej przez rządy państw w stosunku do uwikłanych w konflikty zbrojne dzieci, szczególnie wobec tych spośród nich, które biorą bezpośredni udział w działaniach sił zbrojnych strony będącej w konflikcie”.⁴⁵⁶ Podkreślił, że „rządy tych państw, które przeforsowały zgodę na tak niski standard ochrony, powinny przyrzeć się praktycznemu zastosowaniu stanowiska, którego tak usilnie bronią i zmieniać je, zanim Zgromadzenie Ogólne przyjmie ostateczną wersję projektowanego artykułu”.⁴⁵⁷

Pomimo licznych prób podejmowanych w celu podniesienia limitu wiekowego zezwalającego na udział w działaniach zbrojnych zabrakło „woli politycznej”⁴⁵⁸, by powrócić do idei państw skandynawskich optujących za objęciem ochroną przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych wszystkich dzieci bez względu na ich wiek. W ostatecznej wersji KPD umieszczono zakaz angażowania w działania zbrojne dzieci poniżej piętnastego roku życia, tym samym z zakresu ochrony wyłączając dzieci w wieku od piętnastu do osiemnastu lat.

⁴⁵⁶ LeBlanc L. J., *The Convention on the Rights of the Child...*, s. 153.

⁴⁵⁷ *Ibidem*.

⁴⁵⁸ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 434.

ROZDZIAŁ V

Artykuł 38 Konwencji o prawach dziecka

Dnia 20 listopada 1989 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ podczas swojej XLIV sesji uchwaliło Konwencję o prawach dziecka.⁴⁵⁹ Zagadnieniu ochrony dzieci zaangażowanych w działania zbrojne poświęcono ostatecznie artykuł opatrzony numerem 38, w wersji analogicznej z uchwaloną przez Grupę Roboczą podczas drugiego czytania w 1989 roku.⁴⁶⁰

„1. Państwa–strony zobowiązują się respektować i nakazać respektowanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie do nich w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci.

2. Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe kroki, aby zapewnić, że osoby, które nie osiągnęły wieku piętnastu lat, nie będą brały bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych.

3. Państwa–strony będą powstrzymywały się przed rekrutowaniem do swoich sił zbrojnych jakiegokolwiek osoby, która nie osiągnęła wieku piętnastu lat. Przeprowadzając rekrutację spośród osób, które osiągnęły wiek piętnastu lat, lecz nie osiągnęły jeszcze osiemnastu lat, państwa–strony będą starały się brać pod uwagę w pierwszej kolejności osoby starsze.

4. Zgodnie ze swoimi zobowiązaniami wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego do ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych, państwa–strony będą stosowały wszelkie możliwe do realizacji środki, aby zapewnić ochronę i opiekę nad dziećmi dotkniętymi przez konflikt zbrojny”.⁴⁶¹

Rozdział przedstawia analizę i wykładnię treści przepisu artykułu 38 KPD, zgłoszone do niego zastrzeżenia i deklaracje oraz wskazuje państwa, które przyjęły na siebie obowiązek realizacji przysługujących dzieciom, a gwarantowanych KPD praw i przywilejów, wśród których znajdują się te związane z ochroną dzieci przed zaangażowaniem w działania zbrojne.

⁴⁵⁹ Konwencja o prawach dziecka z 20 listopada 1989 roku. Konwencja weszła w życie 2 września 1990 roku.

⁴⁶⁰ UN DOC.E/CN.4/1989/29/Rev.1, s. 16. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 517.

⁴⁶¹ Artykuł 38 ust. 2 KPD.

1. Strony Konwencji o prawach dziecka

Zgodnie z artykułem 49 ust. 1 KPD, weszła ona w życie w dniu 2 września 1990 roku po złożeniu dwudziestego dokumentu ratyfikacyjnego/przystąpienia. Według danych z 2012 roku strony konwencji stanowią 193 państwa.⁴⁶² Są nimi (w porządku alfabetycznym): Afganistan (27.08.1990; 28.03.1994),⁴⁶³ Albania (26.01.1990; 27.02.1992), Algieria (26.01.1990; 16.04.1993), Andora (02.10.1995; 02.01.1996), Angola (14.02.1990; 05.12.1990), Antigua i Barbuda (12.03.1991; 05.10.1993), Arabia Saudyjska (26.01.1996 a), Argentyna (29.06.1990; 04.12.1990), Armenia (23.01.1993 a), Australia (22.08.1990; 17.12.1990), Austria (26.08.1990; 06.08.1992), Azerbejdżan (13.08.1992 a), Bahamy (30.10.1990; 20.02.1991), Bahrajn (13.02.1992 a), Bangladesz (26.01.1990; 03.08.1990), Barbados (19.04.1990; 09.10.1990), Belgia (26.01.1990; 16.12.1991), Belize (02.03.1990; 02.05.1990), Benin (25.04.1990; 03.08.1990), Bhutan (04.06.1990; 01.08.1990), Białoruś (26.01.1990; 01.10.1990), Birma (Związek Myanmar) (15.07.1991 a), Boliwia (08.03.1990; 26.06.1990), Bośnia i Hercegowina (01.09.1993 d), Botswana (14.03.1995 a), Brazylia (26.01.1990; 24.08.1990), Brunei Darussalam (27.12.1995 a), Bułgaria (31.05.1990; 03.06.1991), Burkina Faso (26.01.1990; 31.08.1990), Burundi (08.05.1990; 19.10.1990), Chile (26.01.1990; 13.08.1990), Chiny (29.08.1990; 02.03.1992), Chorwacja (12.10.1992 d), Czaad (30.08.1990; 02.10.1990), Czarnogóra (23.10.2006 d), Czechy (22.02.1993 d), Cypr (05.10.1990; 07.02.1991), Dania (26.01.1990; 19.07.1991), Demokratyczna Republika Konga (20.03.1990; 27.09.1990), Dominika (26.01.1990; 13.03.1991), Dominikana (08.08.1990; 11.06.1991), Dżibuti (30.09.1990; 06.12.1990), Egipt (05.02.1990; 06.07.1990), Ekwador (26.06.1990; 23.03.1990), Erytrea (20.12.1993; 03.08.1994), Estonia (21.10.1991 a), Etiopia (14.05.1991 a), Fidzi (02.07.1993; 13.08.1993), Filipiny (26.01.1990; 21.08.1990), Finlandia (26.01.1990; 20.06.1991), Francja (26.01.1990; 07.08.1990), Gabon (26.01.1990; 09.02.1994), Gambia (05.02.1990; 08.08.1990), Ghana (29.01.1990; 05.02.1990), Grecja (26.01.1990; 11.05.1993), Grenada (21.02.1990; 05.11.1990), Gruzja (02.06.1994 a), Gujana (30.09.1990; 14.01.1991), Gwatemala (16.01.1990; 06.06.1990), Gwinea (13.07.1990 a), Gwinea Bis-sau (26.01.1990; 20.08.1990), Gwinea Równikowa (15.06.1992 a), Haiti (26.01.1990; 08.06.1995), Hiszpania (26.01.1990; 06.12.1990), Holandia (26.01.1990; 06.02.1995 a), Honduras (31.05.1990; 10.08.1990), Islandia (26.06.1990; 28.10.1992), Indie (11.12.1992 a), Indonezja (26.01.1990;

⁴⁶² Źródło: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=133&chapter=4&lang=en>.

⁴⁶³ Pierwsza data w nawiasie oznacza datę podpisania konwencji przez dane państwo, drugą datę związania się KPD na forum międzynarodowym w drodze ratyfikacji, przyjęcia, przystąpienia albo sukcesji, oznaczonych, w ślad za sposobem przyjętym na przytoczonej w powyższym przypisie stronie internetowej ONZ, jako „a” — przyjęcie, „A” — zatwierdzenie, „d” — sukcesja. Jeżeli występuje tylko jedna data z oznaczeniem „a”, „A” albo „d”, oznacza ona wówczas datę związania się przez dane państwo protokołem na forum międzynarodowym w drodze przyjęcia, przystąpienia albo sukcesji. Państwa oznaczone kursywą nie są w chwili pisania książki stronami protokołu. Są nimi Somalia oraz Stany Zjednoczone Ameryki.

05.08.1990), Irak (15.06.1994 a), Iran (Islamska Republika Iranu) (05.09.1991; 13.07.1994), Irlandia (30.09.1990; 28.09.1992), Izrael (03.07.1990; 03.10.1991), Jamajka (26.01.1990; 14.05.1991), Japonia (21.09.1990; 22.04.1994), Jemen (13.02.1990; 01.05.1991), Jordania (29.08.1990; 24.05.1991), Kambodża (15.10.1992 a), Kamerun (25.08.1990; 11.01.1993), Kanada (28.05.1990; 13.12.1991), Katar (08.12.1992; 03.04.1995), Kazachstan (16.02.1994; 12.08.1994), Kenia (26.01.1990; 30.07.1990), Kirgistan (07.10.1994 a), Kiribati (11.12.1995 a), Kolumbia (26.01.1990; 28.01.1991), Komory (30.09.1990; 22.06.1993), Kongo (14.10.1993 a), Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna (Korea Północna) (23.08.1990; 21.08.1990), Kostaryka (26.01.1990; 21.08.1990), Kuba (26.01.1990; 21.08.1991), Kuwejt (07.06.1990; 21.10.1991), Laos (Laotańska Republika Ludowo-Demokratyczna) (08.05.1991 a), Lesotho (21.08.1990; 10.03.1992), Liban (26.01.1990; 14.05.1991), Liberia (26.04.1990; 04.06.1993), Libia (Wielka Arabska Libijska Dżamahirijja Ludowo-Socjalistyczna) (15.04.1993 a), Lichtenstein (30.09.1990; 22.12.1995), Litwa (31.01.1992 a), Luksemburg (21.03.1990; 07.03.1994), Łotwa (14.04.1992 a), Macedonia (02.12.1993 d), Madagaskar (19.04.1990; 19.03.1991), Malawi (02.01.1991 a), Malediwy (21.08.1990; 11.02.1991), Malezja (17.02.1995 a), Mali (26.01.1990; 20.08.1990), Malta (26.01.1990; 30.09.1990), Maroko (26.01.1990; 21.06.1993), Mauretania (26.01.1990; 16.05.1991), Mauritius (26.07.1990 a), Meksyk (26.01.1990; 21.09.1990), Mikronezja (Sfederowane Stany Mikronezji) (05.05.1993 a), Monako (21.06.1993 a), Mongolia (26.01.1990; 05.07.1990), Mozambik (30.09.1990; 26.04.1994), Namibia (26.09.1990; 30.09.1990), Nauru (27.07.1994 a), Nepal (26.01.1990; 14.09.1990), Niemcy (26.01.1990; 06.03.1992), Niger (26.01.1990; 30.09.1990), Nigeria (26.01.1990; 19.01.1991), Nikaragua (06.02.1990; 05.10.1990), Niue (20.12.1995 a), Norwegia (26.01.1990; 08.01.1991), Nowa Zelandia (01.10.1990; 06.04.1993), Oman (09.12.1996 a), Pakistan (20.09.1990; 12.11.1990), Palau (04.08.1995 a), Panama (26.01.1990; 12.12.1990), Papua Nowa Gwinea (30.09.1990; 02.03.1993), Paragwaj (04.04.1990; 25.09.1990), Peru (26.01.1990; 04.09.1990), Polska (26.01.1990; 07.06.1991), Portugalia (26.01.1990; 21.09.1990), Republika Korei (Korea Południowa) (25.09.1990; 20.11.1991), Republika Mołdawii (26.01.1993 a), Republika Południowej Afryki (29.01.1993; 16.06.1995), Republika Środkowoafrykańska (30.07.1990; 23.04.1992), Rosja (26.01.1990; 16.08.1990), Rumunia (26.01.1990; 28.09.1990), Rwanda (26.01.1990; 24.01.1991), Saint Kitts i Nevis (Federacja Saint Kitts i Nevis) (26.01.1990; 24.07.1990), Saint Lucia (30.09.1990; 16.06.1993), Saint Vincent i Grenadyny (20.09.1993; 26.10.1993), Salwador (26.01.1990; 10.07.1990), Samoa (30.09.1990; 29.11.1994), San Marino (25.11.1991 a), Senegal (26.01.1990; 31.07.1990), Serbia (12.03.2001 d), Seszele (07.09.1990 a), Sierra Leone (13.02.1990; 18.06.1990), Singapur (05.10.1995 a), Słowacja (28.05.1993 d), Słowenia (06.07.1992 d), *Somalia (09.05.2002)*, Sri Lanka (26.01.1990; 12.07.1991), *Stany Zjednoczone Ameryki (16.02.1995)*, Stolica Apostolska (20.04.1990; 20.04.1990), Suazi (22.08.1990; 07.09.1995), Sudan (24.07.1990; 03.08.1990), Surinam (26.01.1990; 01.03.1993), Syria (Syryjska Republika Arabska) (18.09.1990; 15.07.1993), Szwajcaria (01.05.1991; 24.02.1997), Szwecja (26.01.1990; 29.06.1990), Tadżykistan (26.10.1993 a), Tajlandia (27.03.1992 a), Tanzania (Zjednoczona Republika Tanzanii) (01.06.1990; 10.06.1991), Timor Wschodni (16.04.2003 a), Togo (26.01.1990; 01.08.1990), Tonga (06.11.1995 a), Trynidad i Tobago (30.09.1990; 05.12.1991), Tu-

nezja (26.02.1990; 30.01.1992), Turcja (14.09.1990; 04.04.1995), Turkmenistan (20.09.1993 a), Tuvalu (22.09.1995 a), Uganda (17.08.1990; 17.08.1990), Ukraina (21.02.1990; 28.08.1991), Urugwaj (26.01.1990; 20.11.1990), Uzbekistan (29.06.1994 a), Vanuatu (30.08.1990; 07.07.1993), Wenezuela (Boliwariańska Republika Wenezueli) (26.01.1990; 13.09.1990), Węgry (14.03.1990; 07.10.1991), Wietnam (26.01.1990; 28.02.1990), Włochy (26.01.1990; 05.09.1991), Wyspy Cooka (06.01.1997 a), Wybrzeże Kości Słoniowej (26.01.1990; 04.02.1991), Wyspy Marshalla (14.04.1993; 04.10.1993), Wyspy Salomona (10.04.1995 a), Wyspy Świętego Tomasza i Książęca (14.05.1991 a), Wyspy Zielonego Przylądka (04.06.1992 a), Zambia (30.09.1990; 06.12.1991), Zimbabwe (08.03.1990; 11.09.1990), Zjednoczone Emiraty Arabskie (03.01.1997a), Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej (19.04.1990; 16.12.1991).

2. Deklaracje i zastrzeżenia państw wobec przyjętej treści artykułu 38 Konwencji o prawach dziecka

Uchwalenie KPD 20 listopada 1989 roku nie zakończyło krytyki skoncentrowanej wokół treści artykułu 38. Wyrazem jej stały się deklaracje i zastrzeżenia zgłaszane do tego artykułu w toku procesu ratyfikacyjnego.

Możliwość składania zastrzeżeń do poszczególnych przepisów KPD została przewidziana w artykule 51 konwencji. Artykuł wskazuje na SG ONZ jako na organ uprawniony do przyjmowania zastrzeżeń, a równocześnie zobowiązany do przekazywania ich treści pozostałym stronom KPD. Stosownie do postanowień KWPT „zastrzeżeniem” („rezerwacją”) jest jednostronne oświadczenie państwa złożone przez nie podczas podpisywania, ratyfikacji, przyjęcia, zatwierdzenia lub przystąpienia do traktatu, zmierzające do wyłączenia lub modyfikacji skutku prawnego określonych postanowień traktatu w odniesieniu do państwa, które to zastrzeżenie składa. Sformułowanie czy też nazwa oświadczenia o takim charakterze nie mają znaczenia.⁴⁶⁴ Konwencja wiedeńska o prawie traktatów nie definiuje natomiast terminu „deklaracja”. Praktyka potwierdza, że niejednokrotnie „deklaracjami” nazywane są oświadczenia posiadające w rzeczywistości charakter zastrzeżeń.

Państwa zgłaszające deklaracje i zastrzeżenia do treści artykułu 38 KPD oświadczyły, że będą dokonywać interpretacji postanowień przedmiotowego przepisu w świetle artykułu 41 konwencji,⁴⁶⁵ a zatem zgodnie z jego treścią będą stosować swoje ustawodawstwo wewnętrzne lub obo-

⁴⁶⁴ Artykuł 2 ust. 1 lit. d KWPT.

⁴⁶⁵ Artykuł 41 KPD.

wiążące prawo międzynarodowe, które są korzystniejsze z punktu widzenia dobra dziecka⁴⁶⁶ oraz że zdecydowanie opowiadają się za dopuszczeniem do uczestnictwa w działaniach zbrojnych tylko tych osób, które ukończyły osiemnasty rok życia.⁴⁶⁷ Do treści artykułu 38 konwencji deklaracje zgłosiły: Andora, Argentyna, Austria, Hiszpania, Holandia, Niemcy i Szwajcaria, a zastrzeżenia: Kolumbia, Polska i Urugwaj. Część spośród tych państw wyraziła sprzeciw wobec limitu wiekowego ustanowionego na poziomie piętnastu lat, wraz z ukończeniem których KPD „legalizuje” udział dzieci w działaniach zbrojnych, część poprzestała na wyrażeniu „ubolewania” z faktu wyznaczenia tak niskiej granicy wieku.⁴⁶⁸

Księstwo Andory potępiło brak w KPD artykułu, który wprowadzałby całkowity zakaz udziału dzieci w konfliktach zbrojnych. Nie zaakceptowało również treści ustępów 2 i 3 artykułu 38, dopuszczających możliwość udziału i poboru do wojska dzieci, które przekroczyły piętnasty rok życia.⁴⁶⁹

Republika Argentyny, dając wyraz swojej dezaprobaty wobec „niefortunnego” sformułowania artykułu 38 konwencji, oświadczyła, iż prowadzona przez nią polityka w kwestii uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych nie zmieni się i będzie w dalszym ciągu opierać się na całkowitym zakazie udziału dzieci w konflikcie, jaki został sformułowany w przepisach jej prawa wewnętrznego.⁴⁷⁰ Argentyna podkreśliła w tym miejscu, iż pojęcie „dziecko” dotyczy w jej przekonaniu wszystkich istot ludzkich od momentu poczęcia do ukończenia osiemnastego roku życia.

Rząd Austrii oświadczył, iż „nie uczyni żadnego użytku” z możliwości wynikającej z ustępu 2 artykułu 38, dopuszczającej angażowanie w działania zbrojne osób, które ukończyły piętnasty rok życia. Uznanie zasadności i skorzystanie z tej możliwości w praktyce wprowadza bowiem sprzeczność z artykułem 3 ust. 1 KPD, który określa, iż pierwszorzędnym celem wszelkich działań powinno być „najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka”. W tym miejscu rząd Austrii podkreślił, iż zgodnie z austriackim prawem konstytucyjnym obowiązującą służbą wojskową są objęci jedynie obywatele Austrii płci męskiej.⁴⁷¹

Rząd Ekwadoru podkreślił, iż w jego odczuciu minimalny wiek ustanowiony na poziomie piętnastu lat, o którym mowa w artykule 38 KPD, jest zbyt niski, niemniej jednak zrezygnował on z przedkładania propozycji poprawek tekstu tego przepisu z uwagi na fakt, by nie utrudniać dążeń państw do osiągnięcia konsensusu prowadzącego do uchwalenia konwencji.⁴⁷²

⁴⁶⁶ Schulz A.N., *Zastrzeżenia, deklaracje, sprzeciwy do Konwencji o prawach dziecka*, [w:] *Konwencja o Prawach Dziecka — analiza i wykładnia*, Smoczyński T. (red.), Instytut Nauk Prawnych PAN, Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi”, Poznań 1999, s. 129.

⁴⁶⁷ Hodgkin R., Newell P., *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, UNICEF, New York 1998, s. 518.

⁴⁶⁸ Schulz A.N., *Zastrzeżenia, deklaracje, sprzeciwy do Konwencji...*, s. 129.

⁴⁶⁹ Andorra Declarations. Źródło: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=133&chapter=4&lang=en>.

⁴⁷⁰ Argentina Declarations. Źródło: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=133&chapter=4&lang=en>.

⁴⁷¹ LeBlanc L. J., *The Convention on the Rights of the Child...*, s. 153. Austria Declarations Źródło: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=133&chapter=4&lang=en>.

⁴⁷² Ecuador Declaration. Źródło: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=133&chapter=4&lang=en>.

Rząd Hiszpanii, dołączając do grona państw i organizacji humanitarnych, które wyraziły swój sprzeciw wobec uchwalonej treści artykułu 38 ust. 2 i 3 konwencji zadeklarował, że ustanowiony tymi przepisami limit wiekowy zezwalający na rekrutację i uczestnictwo w konfliktach zbrojnych dzieci, które ukończyły piętnaście lat, jest wiekiem „niewystarczającym” (*insufficient*).⁴⁷³

Ustosunkowując się do treści artykułu 38 KPD, rząd Holandii wyraźnie opowiedział się po stronie zakazu zarówno bezpośredniego, jak i pośredniego uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych, podkreślając przy tym, że minimalny wiek zezwalający na rekrutację i uczestnictwo dzieci w działaniach zbrojnych należało ustanowić na poziomie wyższym niż piętnaście lat. Dodał również, że w sytuacji konfliktu zbrojnego należy korzystać z tych przepisów prawa międzynarodowego, które stwarzają gwarancję najlepszej ochrony dzieci.⁴⁷⁴ Analogiczną deklarację rząd Holandii przedłożył SG ONZ w dniu 17 grudnia 1997 roku w imieniu Holenderskich Antyli oraz w dniu 18 grudnia 2000 roku w imieniu Aruby.⁴⁷⁵

Podpisując KPD, rząd Kolumbii podkreślił, iż mając na uwadze fakt, że wyrażony przepisem artykułu 38 konwencji piętnastoletni limit wiekowy zezwalający na uczestnictwo w konfliktach zbrojnych jest rezultatem poważnych negocjacji odzwierciedlających różnorodność prawnych, politycznych i kulturalnych systemów świata, jego zdaniem pożądane byłoby określenie limitu wiekowego na poziomie osiemnastu lat w zgodzie z zasadami i normami przeważającymi w regionach i krajach, wśród których znajduje się również Kolumbia. Z tej też przyczyny rząd Kolumbii zadeklarował, iż nie będzie korzystał z możliwości obniżenia limitu wieku rekrutacyjnego przyznanej artykułem 38 KPD, uznając wiek osiemnastu lat za jedyny akceptowalny z punktu widzenia uczestnictwa w działaniach zbrojnych. Ratyfikując KPD, rząd Kolumbii zastrzegł, iż zgodnie z artykułem 2 ust. 1 konwencji, przez wiek, o którym mowa w artykule 38 ust. 2 i 3, rozumie on wiek osiemnastu lat, jako że zgodnie z prawem kolumbijskim osiemnaście lat to minimalny wiek zezwalający na rekrutację w szeregach sił zbrojnych.⁴⁷⁶

Polska zastrzegła, iż o granicy wieku poboru do wojska, służb podobnych i udziału w operacjach militarnych decyduje prawo Rzeczypospolitej Polskiej i że granica ta nie może być niższa niż wyznaczona w artykule 38 konwencji.⁴⁷⁷

Ratyfikując KPD, rząd Wschodniej Republiki Urugwaju, powołując się na rozwiązania przyjęte w jego prawie krajowym, opowiedział się za objęciem ochroną przed bezpośrednim uczestnictwem w działaniach zbrojnych wszystkich dzieci w wieku poniżej osiemnastu lat. Dodał przy tym, iż w wykonaniu swojej suwerennej woli nie zezwoli żadnej osobie, która nie ukończyła osiemnastego roku życia, na bezpośredni udział w działaniach zbrojnych oraz że pod żadnymi warunkami nie dopuści do rekrutacji osób, które nie osiągnęły wieku osiemnastu lat.⁴⁷⁸

⁴⁷³ Spain Declarations. Źródło: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=133&chapter=4&lang=en>.

⁴⁷⁴ Netherlands Declarations. Źródło: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=133&chapter=4&lang=en>.

⁴⁷⁵ Declarations. Źródło: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=133&chapter=4&lang=en>.

⁴⁷⁶ Colombia Reservation. Źródło: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=133&chapter=4&lang=en>.

⁴⁷⁷ Gronowska B., Jasudowicz T., Mik. C., *O prawach dziecka*, s. 80. Poland Reservations. Źródło: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=133&chapter=4&lang=en>.

⁴⁷⁸ Uruguay Reservation. Źródło: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=133&chapter=4&lang=en>.

Państwa zgłaszające deklaracje i zastrzeżenia wobec treści przepisu artykułu 38 KPD zadeklarowały skorzystanie z bardziej przychylnego, a wynikającego z ich wewnętrznego ustawodawstwa uregulowania kwestii uczestnictwa dzieci w razie ewentualnego konfliktu zbrojnego. Wyraziły także swoje rozczarowanie faktem niewykorzystania przez autorów artykułu 38 szansy wzmocnienia ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne poprzez wprowadzenie bezwzględnego zakazu uczestnictwa wszystkich dzieci w rozumieniu artykułu 1 KPD, a zatem wszystkich osób, które nie ukończyły osiemnastego roku życia.⁴⁷⁹

Deklaracje i zastrzeżenia zgłoszone do treści przepisu artykułu 38 KPD skłaniają do refleksji i pytania o sens przepisu, który nie odzwierciedla woli licznych państw, zarówno tych, które zgłosiły odnośnie do niego oficjalne uwagi (w formie deklaracji i zastrzeżeń), jak i tych, które jeszcze na etapie formułowania treści tego przepisu oponowały wielokrotnie przeciwko ostatecznie przyjętym w nim rozwiązaniom. Mimo iż na tle liczby państw, które przyjęły na siebie obowiązek przestrzegania przepisów konwencji,⁴⁸⁰ liczba państw, które zgłosiły deklaracje lub zastrzeżenia do treści przepisu artykułu 38 jest niewielka⁴⁸¹ kolejne lata udowodniły, że przepis artykułu 38 konwencji okazał się być niewystarczającą odpowiedzią na istniejące zapotrzebowanie gwarancji ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Wyrazem tego stały się podjęte wkrótce po uchwaleniu KPD prace zmierzające do zmiany artykułu 38, które zaowocowały przyjęciem w dniu 25 maja 2000 roku Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w działania zbrojne. Kierunek tych zmian został omówiony w kolejnych rozdziałach książki poświęconym kwestii prac nad powyższym dokumentem oraz analizie treści tego dokumentu prawa międzynarodowego.

3. Analiza i wykładnia treści artykułu 38 Konwencji o prawach dziecka

Treść artykułu poświęconego zagadnieniu ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne podlegała wielu zmianom na przestrzeni blisko siedmiu lat, licząc od roku 1983 roku, kiedy propozycję włączenia stosownego przepisu w tekst KPD zgłosiła Algieria (w postaci artykułu 19).

⁴⁷⁹ LeBlanc L. J., *The Convention on the Rights of the Child...*, s. 154.

⁴⁸⁰ Według stanu z 2012 roku, takich państw jest 193. Źródło: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=133&chapter=4&lang=en>.

⁴⁸¹ Takich państw jest 10.

Trwało to do 1989 roku, kiedy uchwalono konwencję, w tekście której przepis dotyczący przedmiotowego zagadnienia znalazł swoje miejsce w postaci artykułu 38. Niniejszy podrozdział przedstawia analizę i wykładnię treści artykułu 38 KPD. Omówiono kwestię form uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych, charakter konfliktu zbrojnego i ewentualny jego wpływ na wymiar ochrony przyznanej dzieciom przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Przedstawiono kwestię ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne w zależności od sił angażujących (narodowe siły zbrojne, pozarządowe ugrupowania zbrojne). Scharakteryzowano charakter obowiązków nałożonych na państwa–strony konwencji, a związanych z zapewnieniem dzieciom stosownej ochrony przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Omówiono najbardziej kontrowersyjną kwestię wyłaniającą się na gruncie analizy treści przepisu artykułu 38, jaką jest zagadnienie limitu wiekowego zezwalającego na udział dzieci w działaniach zbrojnych. Na koniec został wskazany zasięg obowiązywania przepisu artykułu 38 KPD.

■ 3.1. Artykuł 38 ustęp 1

„1. Państwa–strony zobowiązują się respektować i nakazać respektowanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie do nich w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci”.⁴⁸²

Przepis artykułu 38 ust. 1 KPD bierze swój początek z artykułu 1 wspólnego wszystkim czterem konwencjom genewskim z 1949 roku. Nakłada on na sygnatariuszy konwencji obowiązek poszanowania wraz z nakazywaniem poszanowania, mających zastosowanie do nich w sytuacji konfliktu zbrojnego, a odnoszących się do dzieci, norm międzynarodowego prawa humanitarnego. Obowiązek poszanowania oraz nakazania poszanowania odnosi się zarówno do poczynąń danego państwa–strony KPD, jak i działań innych podmiotów, a zatem rządów innych państw–stron konwencji oraz pozarządowych ugrupowań zbrojnych.⁴⁸³

Propozycję zamieszczenia tego przepisu w tekście KPD zgłosiły wspólnie w 1985 roku Belgia, Finlandia, Holandia, Peru, Senegal i Szwecja. W jego pierwotnej wersji po sformułowaniu państwa–strony było zamieszczone określenie „niniejszej konwencji”, natomiast po sformułowaniu „mających zastosowanie” nie było słów „do nich”. Sformułowanie „niniejszej konwencji” zostało wykreślone z treści przedmiotowego przepisu w trakcie prac Grupy Roboczej w 1989 roku i w takiej postaci zostało ostatecznie uchwalone przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 roku. Propozycję dodania słów „do nich” po sformułowaniu „mających zastosowanie” zgłosiła w 1986 roku

⁴⁸² Artykuł 38 ust. 1 KPD.

⁴⁸³ Brett R., McCallin M., *Children: The invisible soldiers*, s. 159.

reprezentantka ze Stanów Zjednoczonych Ameryki, argumentując tę propozycję niezbędną w celu usunięcia wątpliwości dotyczącej obowiązku państw–stron konwencji do respektowania norm tych traktatów, których te państwa nie są stronami. Podkreśliła równocześnie, że nie dotyczy to oczywiście tych norm, które zalicza się do wiążących norm zwyczajowych prawa międzynarodowego, do przestrzegania których, w związku z ich charakterem, są zobowiązane wszystkie podmioty prawa międzynarodowego.⁴⁸⁴ Rozwiązanie zaprezentowane przez delegację USA okazało się jednak być niewystarczające dla rozstrzygnięcia wątpliwości Grupy Roboczej, w której nadal zastanawiano się, czy obowiązek poszanowania norm międzynarodowego prawa humanitarnego jest nałożony na mocy przepisu artykułu 38 ust. 1 KPD na państwa–strony tylko wtedy, gdy ratyfikowały one konwencje genewskie z 1949 roku oraz protokoły dodatkowe z 1977 roku, czy też istnieje on niezależnie od ratyfikacji przytoczonych dokumentów, a to ze względu na przypisany normom humanitarnego prawa zwyczajowego charakter *iuris cogens*.⁴⁸⁵

Próby rozstrzygnięcia rzeczonych wątpliwości podjęła się równolegle delegacja Francji. Jej reprezentantka zaproponowała początkowo dodanie po słowach „konfliktu zbrojnego” sformułowania następującej treści „które wynikają z międzynarodowych konwencji oficjalnie przyjętych i ratyfikowanych przez państwa”, następnie zaś (zamiast pierwszej propozycji) dodanie po słowach „prawa humanitarnego” sformułowania „wynikających ze zwyczaju i konwencji mających zastosowanie do państw w sytuacji konfliktu zbrojnego”.⁴⁸⁶ Pierwotna propozycja francuska wydawała się rozstrzygać powstałą wątpliwość na rzecz przyjęcia obowiązku państw–stron konwencji respektowania jedynie norm zawartych w traktatach prawa humanitarnego, których poszczególne państwa są stronami. Druga propozycja Francji obowiązek poszanowania norm międzynarodowego prawa humanitarnego poszerzała również na normy zwyczajowe. Ani pierwotna, ani późniejsza propozycja francuska nie zyskały jednak poparcia wśród członków Grupy Roboczej pracującej nad tekstem przedmiotowego artykułu.

Obok propozycji Francji pojawiła się propozycja obserwatora z Finlandii, który zasugerował rozszerzenie sformułowania „normy międzynarodowego prawa humanitarnego” o przymiotnik „relevantne” (*relevant*). Przyjęcie takiego rozwiązania nie usunęłoby jednak wątpliwości interpretacyjnych, a to z uwagi na zastosowanie wieloznacznego, wymagającego skonkretyzowania pojęcia „relevantne”.⁴⁸⁷ Część interpretatorów do katalogu „relevantnych norm międzynarodowego prawa humanitarnego” mogłaby zaliczyć wyłącznie normy traktatów, których sygnatariuszami są poszczególne państwa, część z kolei katalog tych norm poszerzyć mogłaby o normy humanitarnego prawa zwyczajowego postrzegane jako imperatywne normy powszechnego prawa międzynarodowego (*ius cogens*).⁴⁸⁸ Propozycja Finlandii, podobnie jak Francji, nie uzyskała poparcia pozostałych członków Grupy Roboczej.

⁴⁸⁴ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 505.

⁴⁸⁵ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 432–433.

⁴⁸⁶ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 505.

⁴⁸⁷ *Ibidem*.

⁴⁸⁸ Artykuł 53 KWPT.

Uchwalając końcową wersję przepisu artykułu 38 ust. 1 KPD nie rozstrzygnięto ostatecznie problemu wieloznaczności interpretacji sformułowania „normy międzynarodowego prawa humanitarnego mające zastosowanie do państw–stron”, pozostawiając w treści przepisu to wieloznaczne sformułowanie.⁴⁸⁹

W toku prac nad przepisem artykułu 38 ust. 1 KPD pojawiła się kolejna wątpliwość dotycząca treści norm międzynarodowego prawa humanitarnego odnoszących się do dzieci. Trudności pojawiły się w związku z podjętą próbą skatalogowania norm obowiązujących poszczególnych sygnatariuszy konwencji, rozproszonych po różnych traktatach wiążących na arenie międzynarodowej jedynie część podmiotów prawa międzynarodowego. Również i ta kwestia nie została ostatecznie rozwiązana. Pojawiła się ponownie po uchwaleniu konwencji w toku działalności Komitetu Praw Dziecka, z inicjatywy którego SG ONZ wyznaczył specjalnego eksperta, Graca Machel, powierzając jej podjęcie badań oraz opracowanie wytycznych, które w sposób jednoznaczny określałyby zakres zobowiązań państw–stron KPD. W raporcie Graca Machel koncentrując się na szeregu innych problemach związanych z wpływem konfliktów zbrojnych na dzieci, nie opracowała ostatecznie wytycznych, o których sformułowanie została poproszona.⁴⁹⁰ W rezultacie w obowiązującym przepisie artykułu 38 ust. 1 nadal napotykamy na utrudniające jednoznaczną interpretację postanowień tego przepisu sformułowanie „normy międzynarodowego prawa humanitarnego mające zastosowanie do nich w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszące się do dzieci”.⁴⁹¹

Autorzy książki *Children: the invisible soldiers* uważają, że ogranicznik w postaci sformułowania „odnoszące się do dzieci” jest „zbędny” (*superfluous*) z uwagi na fakt, że każdy konflikt zbrojny zawsze dotyczy dziecka w sposób bezpośredni (osobę dziecka) lub pośredni (poprzez wpływ na system opieki, edukacji, a także rodziców i innych krewnych dziecka).⁴⁹² Kontynuując powyższą myśl, należałoby zatem wszystkie normy międzynarodowego prawa humanitarnego stosowane w przypadku konfliktu zbrojnego uznać za normy odnoszące się do dzieci.

3.2. Artykuł 38 ustęp 2

„2. Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe kroki, aby zapewnić, że osoby, które nie osiągnęły wieku piętnastu lat, nie będą brały bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych”.⁴⁹³

⁴⁸⁹ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 433.

⁴⁹⁰ *Scope of the Study of Impact of Armed Conflicts on Children*, Johannesburg 1991, passim. Ekspertyzę tę omawia: T.A. El-Haj, *The Impact of Armed Conflict on Children*, 122 O Childright, grudzień 1995, s. 13–15. Za Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 433.

⁴⁹¹ Artykuł 38 ust. 1 KPD.

⁴⁹² Brett R., McCallin M., *Children: The invisible soldiers*, s. 159.

⁴⁹³ Artykuł 38 ust. 2 KPD.

Przepis artykułu 38 ust. 2 KPD bierze swój początek z artykułu 77 ust. 2 I PD. Nakłada on na sygnatariuszy konwencji obowiązek podjęcia wszelkich możliwych kroków mających na celu zapewnienie, aby osoby, które nie osiągnęły wieku piętnastu lat, nie brały bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych.

Propozycję włączenia tego przepisu do KPD, podobnie jak w przypadku przepisu artykułu 38 ust. 1, zgłosiły wspólnie w 1985 roku Belgia, Finlandia, Holandia, Peru, Senegal i Szwecja. W pierwotnym swym brzmieniu przepis ten stanowił:

„W celu realizacji powyższych zobowiązań⁴⁹⁴ państwa–strony niniejszej konwencji, w zgodzie z odnośnymi normami międzynarodowego prawa humanitarnego, będą powstrzymywać się w szczególności przed rekrutowaniem dzieci w szeregi sił zbrojnych oraz podejmą wszelkie możliwe kroki, aby zapewnić, że dzieci nie będą brały udziału w działaniach zbrojnych”.⁴⁹⁵

Przepis, ujęty aktualnie w ramy prawne artykułu 38 ust. 2 KPD, łączył się pierwotnie z przepisem wyrażonym obecnie w ust. 3 artykułu 38 konwencji. Połączenie to w różnych konfiguracjach istniało do 1989 roku, to jest do momentu uchwalenia aktualnie obowiązującej wersji przepisu — najpierw przez Grupę Roboczą, a ostatecznie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ.

W pierwotnym brzmieniu omawianego przepisu po słowach „państwa–strony” występowały dwa sformułowania „niniejszej konwencji” oraz „w zgodzie z odnośnymi normami międzynarodowego prawa humanitarnego”. Pierwsze z tych sformułowań wykreślono dopiero w 1989 roku w trakcie prac Grupy Roboczej, co ostatecznie zaakceptowano uchwałą Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Drugie sformułowanie, pod wpływem sugestii reprezentanta z Finlandii, popartego głosem reprezentanta z ZSRR, zostało wykreślone z treści przepisu już w 1986 roku.⁴⁹⁶

Kolejna zasadnicza zmiana dotyczyła określenia „dzieci” występującego w początkowej wersji przepisu, który nakazywał sygnatariuszom konwencji podjęcie wszelkich możliwych kroków w celu zapewnienia, że dzieci nie wezmą udziału w działaniach zbrojnych. Autorzy pierwotnej wersji przepisu nie zajęli się w ogóle kwestią minimalnego wieku dopuszczającego udział dzieci w działaniach zbrojnych, uznając, iż zakaz udziału w działaniach zbrojnych dotyczy każdego dziecka, którym — zgodnie z kształtującą się na potrzeby konwencji definicją terminu „dziecko” — była⁴⁹⁷ „każda istota ludzka w wieku poniżej osiemnastu lat”.⁴⁹⁸ Propozycja zastąpienia wyrażenia „dzieci” w omawianym przepisie, obecnie funkcjonującym sformułowaniem „osoby, które nie osiągnęły wie-

⁴⁹⁴ Zgodnie z ust. 1 tego artykułu, chodziło o zobowiązanie państw-stron KPD do respektowania wraz z nakazaniem respektowania norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci.

⁴⁹⁵ UN DOC.E/CN.4/1985/64, Annex II s. 1–2, 4–5. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the „Travaux”...*, s. 503.

⁴⁹⁶ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the „Travaux”...*, s. 505–506.

⁴⁹⁷ I jest obecnie.

⁴⁹⁸ Artykuł 1 KPD. Szerzej na temat definicji terminu „dziecko” piszę w Rozdziale I.

ku piętnastu lat”, pojawiła się w 1989 roku w tekście jednej z alternatywnych propozycji brzmienia tego przepisu zgłoszonej we wspólnym projekcie przedstawicieli z Angoli, Australii, Austrii, Francji, Holandii, Indii, Mozambiku, Norwegii, Stanów Zjednoczonych Ameryki, Szwecji, Włoch, UN-HCR, MKCK, Friends World Committee for Consultation (Quakers) i Radda Barnen.⁴⁹⁹ Niestety, propozycja została uchwalona początkowo przez Grupę Roboczą w 1989 roku, następnie potwierdzona uchwałą Zgromadzenia Ogólnego ONZ i w takiej postaci występuje w aktualnym brzmieniu przepisu artykułu 38 ust. 2 KPD.

Istotna zmiana w sformułowaniu treści przepisu artykułu 38 ust. 2 konwencji w porównaniu z jego pierwotnym brzmieniem nastąpiła również w odniesieniu do wyrażenia dotyczącego kwestii formy udziału w działaniach zbrojnych. Początkowo od sygnatariuszy konwencji wymagano podjęcia „wszelkich możliwych kroków” w celu zapewnienia, by dzieci nie brały „udziału w działaniach zbrojnych”. W 1986 roku Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich zaproponował dodanie przed sformulowaniem „udział w działaniach zbrojnych” przymiotnika „bezpośredni”. W tym samym roku Grupa Robocza przegłosowała propozycję radziecką. Mimo podejmowanych w kolejnych latach prób wykreślenia tego przymiotnika z treści przepisu, w ostatecznej jego wersji pozostawiono sformułowanie „bezpośredni udział w działaniach zbrojnych”.⁵⁰⁰ W 1988 roku stosowną propozycję zmiany przepisu w kierunku przywrócenia mu jego pierwotnego brzmienia odnośnie do sformułowania „udział w działaniach zbrojnych” zgłosiła Szwecja. Propozycja ta została jednak przez Grupę Roboczą odrzucona. Tym samym nie uwzględniono argumentu zwolenników pominięcia określenia „bezpośredni udział w działaniach zbrojnych” uzasadniających swoje zdanie twierdzeniem, iż ograniczenie zakazu do „bezpośredniego udziału” dzieci w działaniach zbrojnych dopuszcza możliwość „pośredniego udziału” (*indirect participation*). To zaś, ich zdaniem, naruszałoby standardy prawne potwierdzone II PD. W protokole tym wyraźnie zakazuje się nie tylko rekrutacji dzieci poniżej piętnastego roku życia, ale i akceptacji jakiegokolwiek innej formy ich uczestnictwa w działaniach zbrojnych,⁵⁰¹ a więc zarówno bezpośredniej, jak i pośredniej.

Ostatnia uwaga na gruncie redakcji przepisu artykułu 38 ust. 2 KPD dotyczy charakteru obowiązków nałożonych na państwa–strony konwencji, a dotyczących zapewnienia realizacji postanowień tego przepisu. Obowiązki te ograniczają się do podjęcia „wszelkich możliwych kroków” i w takiej wersji występowały od samego początku. Próbę zmiany charakteru tych obowiązków podjęła w 1988 roku Szwecja, proponując zastąpienie wyrażenia „możliwe” (*feasible*) określeniem „niezbędne” (*necessary*).⁵⁰² W sformułowaniu „wszelkie możliwe środki” (*all feasible measures*) słusznie upatrywano poważnego niebezpieczeństwa osłabienia oddziaływania prawa międzynarodowego. Zwrócono uwagę na ograniczony obowiązek państw, nakierowany na podjęcie środków „możliwych do zastosowania” przy uwzględnieniu zasadniczego celu walki, jakim jest sukces militarny. Słowo

⁴⁹⁹ UN DOC.E/CN.4/1989/WG.1/WP.65. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”*..., s. 512.

⁵⁰⁰ Artykuł 38 ust. 2 KPD.

⁵⁰¹ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 434.

⁵⁰² *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”*..., s. 510–511.

„możliwe” neutralizuje bowiem nałożony na państwa obowiązek. Tym samym udaremnia cel, jakim pierwotnie miał służyć omawiany przepis, a jakim była ochrona dziecka z pierwszeństwem w stosunku do innych dążeń państwa.⁵⁰³ Pomimo usilnych starań nie udało się podtrzymać zasadnej propozycji zmiany treści tego przepisu, przyjmując ostatecznie „słabszą” jego wersję.

■ 3.3. Artykuł 38 ustęp 3

„3. Państwa–strony będą powstrzymywały się przed rekrutowaniem do swoich sił zbrojnych jakiegokolwiek osoby, która nie osiągnęła wieku piętnastu lat. Przeprowadzając rekrutację spośród osób, które osiągnęły wiek piętnastu lat, lecz nie osiągnęły jeszcze osiemnastu lat, państwa–strony będą starały się brać pod uwagę w pierwszej kolejności osoby starsze wiekiem”.⁵⁰⁴

Przepis artykułu 38 ust. 3 KPD bierze swój początek z artykułu 77 ust. 2 I PD. Nakłada on na państwa–strony konwencji obowiązek powstrzymywania się przed rekrutowaniem do narodowych sił zbrojnych jakiegokolwiek osoby poniżej piętnastego roku życia z jednoczesnym zastrzeżeniem, iż w przypadku rekrutacji dokonywanej spośród osób w wieku od piętnastu lat do osiemnastu lat państwa–strony zobowiązane są starać się brać pod uwagę w pierwszej kolejności osoby starsze.

Pojęcie „narodowych sił zbrojnych” nie dotyczy jedynie regularnych sił zbrojnych państwa. Dotyczy ono wszystkich zorganizowanych ugrupowań zbrojnych pozostających lub mogących pozostawać pod kontrolą rządu. W szczególności pojęcie „narodowe siły zbrojne” obejmuje siły paramilitarne, milicje, policje, komitety obrony cywilnej itp., niezależnie od przypisywanej im nazwy, którym rząd państwa zezwala, ustanawia obowiązek posiadania lub wyposaża w broń. Każde ugrupowanie zbrojne, które spełnia te kryteria powinno mieć uregulowane w ustawodawstwie wewnętrznym danego państwa zasady rekrutacji w jego szeregi, w zgodzie z przepisem artykułu 38 KPD.⁵⁰⁵

Analogicznie jak to miało miejsce w odniesieniu do przepisów ujętych aktualnie w ramy prawne ust. 1 i 2 artykułu 38 KPD propozycję zamieszczenia w przepisach konwencji przepisu regulującego zagadnienie rekrutacji w szeregi sił zbrojnych zgłosiły wspólnie w 1985 roku Belgia, Finlandia, Holandia, Peru, Senegal i Szwecja. Do 1989 roku przepis ten tworzył spójną całość wraz z przepisem dotyczącym kwestii udziału, w szerokim ujęciu tego słowa, dzieci w działaniach zbrojnych.⁵⁰⁶

⁵⁰³ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 433.

⁵⁰⁴ Artykuł 38 ust. 3 KPD.

⁵⁰⁵ Brett R., McCallin M., *Children: the invisible soldiers*, s. 161.

⁵⁰⁶ Aktualnie wyrażonym w przepisie artykułu 38 ust. 2 KPD.

Autorzy projektu przedmiotowego przepisu z 1985 roku zaproponowali następujące jego brzmienie:

„W celu realizacji powyższych zobowiązań⁵⁰⁷ państwa–strony niniejszej konwencji, w zgodzie z odnośnymi normami międzynarodowego prawa humanitarnego, będą powstrzymywać się w szczególności przed rekrutowaniem dzieci w szeregi sił zbrojnych”.⁵⁰⁸

W 1986 roku, pod wpływem sugestii reprezentanta z Finlandii, popartego głosem reprezentanta z ZSRR, Grupa Robocza wykreśliła z projektowanego przepisu sformułowanie „w zgodzie z odnośnymi normami międzynarodowego prawa humanitarnego”.⁵⁰⁹ W 1989 roku wykreślono z kolei sformułowanie „niniejszej konwencji” oraz wyrażenie „w szczególności”.

Najważniejsza zmiana treści omawianego przepisu dotyczyła określenia podmiotu rekrutacji. W pierwotnej wersji były nim „dzieci”, od 1986 roku — „jakiegokolwiek dziecko, które nie osiągnęło wieku piętnastu lat”, od 1989 roku — „jakakolwiek osoba, która nie osiągnęła wieku piętnastu lat”.⁵¹⁰ Autorzy projektu przepisu z 1985 roku stali na stanowisku, iż wszystkie dzieci, rozumiane jako „istoty ludzkie poniżej osiemnastego roku życia”, powinny być chronione przed rekrutacją w szeregi sił zbrojnych. Nie uzależnili zakresu tej ochrony od wieku dziecka. Grupa Robocza w 1986 roku pod wpływem licznych głosów swych członków optujących za zawężeniem zakresu ochrony dzieci przed rekrutacją jedynie do grupy dzieci poniżej piętnastego roku życia, podjęła ostatecznie decyzję o zastąpieniu określenia „dzieci” sformułowaniem „jakiegokolwiek dziecka, które nie osiągnęło wieku piętnastu lat”. Dziwi fakt, że wśród zwolenników tej zmiany znaleźli się przedstawiciele z Finlandii i Holandii, które to państwa jeszcze rok wcześniej opowiedziały się po stronie objęcia ochroną przed rekrutacją wszystkich dzieci bez wyjątku. Sformułowanie „jakiegokolwiek dziecka, które nie osiągnęło piętnastu lat” funkcjonowało do 1989 roku, kiedy to Grupa Robocza bez sprzeciwów ze strony poszczególnych swych członków uchwaliła zaakceptowany ostatecznie uchwałą Zgromadzenia Ogólnego ONZ tekst przepisu z zawartym w jego treści sformułowaniem „jakiegokolwiek osoby, która nie osiągnęła piętnastu lat”.⁵¹¹ Od tej chwili na sygnatariuszach konwencji spoczywa obowiązek powstrzymywania się przed rekrutowaniem w szeregi swoich sił zbrojnych jakiegokolwiek osoby, która nie osiągnęła wieku piętnastu lat. Zasmuca fakt, że autorzy omawianego przepisu odeszli od pierwotnego zamysłu stworzenia gwarancji ochrony przed rekrutacją dla wszystkich dzieci, niezależnie od tego ile mają lat. Ochroną gwarantowaną tym przepisem objęto jedynie dzieci, które nie

⁵⁰⁷ Zgodnie z ust. 1 tego artykułu, chodziło o zobowiązanie państw–stron KPD do respektowania wraz z nakazem respektowania norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci.

⁵⁰⁸ UN DOC. E/CN.4/1985/64, Annex II s. 1-2, 4-5. Za: *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 503.

⁵⁰⁹ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 505–506.

⁵¹⁰ Artykuł 1 KPD.

⁵¹¹ UN DOC.E/CN.4/1989/WG.1/WP.65.

przekroczyły piętnastego roku życia. W ostatecznej wersji przepisu zrezygnowano ponadto z posłużenia się określeniem „dziecko” na rzecz wyrażenia „osoba”. Czy chciano w ten sposób podkreślić fakt, że dziecko po osiągnięciu piętnastego roku życia jest już bardziej osobą dorosłą niż dzieckiem i z tej racji można potraktować je jako osobę dorosłą, sankcjonując prawnie postępowanie państwa przejawiające się w rekrutacji w szeregi narodowych sił zbrojnych osób po przekroczeniu przez nie tego wieku? Trudno zgodzić się z tą hipotetyczną tezą, jedyne jej „uzasadnienie” odnaleźć można w przedłożeniu interesów państwa nad interes dziecka, przejawiającym się w przyjęciu omawianego rozwiązania.

W trakcie prac Grupy Roboczej w roku 1988 reprezentant ze Szwecji zaproponował rozszerzenie przepisu regulującego zagadnienie ochrony dzieci przed rekrutacją o przepis odzwierciedlający postanowienie artykułu 77 ust. 2 I PD, a ustanawiający regułę określającą kolejność dokonywania rekrutacji spośród osób mieszczących się w przedziale wiekowym od piętnastu do osiemnastu lat. Propozycja szwedzka zyskała powszechną akceptację uczestników aktualnej sesji Grupy Roboczej wyrażoną w uchwale Grupy Roboczej rozszerzającej treść omawianego przepisu, wówczas artykułu 20 ust. 2 projektu KPD, o następujące postanowienie:

„Przeprowadzając rekrutację spośród osób, które osiągnęły wiek piętnastu lat, lecz nie osiągnęły jeszcze osiemnastu lat, państwa–strony niniejszej konwencji będą starały się brać pod uwagę w pierwszej kolejności osoby starsze wiekiem”.⁵¹²

Włączenie tego postanowienia do przepisu artykułu 38 KPD zostało najprawdopodobniej podyktowane „nakazem moralnym”. Zobowiązanie w nim zawarte jest jednak słabe, trudno egzekwować i praktycznie niewzmacniające ochrony dzieci przed rekrutacją w szeregi sił zbrojnych.⁵¹³

Z tego postanowienia w 1989 roku wykreślono sformułowanie „niniejszej konwencji”, pozostawiając pozostałą jego część w brzmieniu niezmiennym.

3.4. Artykuł 38 ustęp 4

„4. Zgodnie ze swoimi zobowiązaniami, wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego do ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych, państwa–strony będą stosowały wszelkie możliwe do realizacji środki, aby zapewnić ochronę i opiekę nad dziećmi dotkniętymi przez konflikt zbrojny”.⁵¹⁴

⁵¹² UN DOC.E/CN.4/1988/WG.1/WP.1/Rev.2., s. 25.

⁵¹³ Brett R., McCallin M., *Children: The invisible soldiers*, s. 161.

⁵¹⁴ Artykuł 38 ust. 4 KPD.

Przepis artykułu 38 ust. 4 KPD reguluje kwestię ochrony dzieci należących do ludności cywilnej (*child civilians*) w sytuacji konfliktu zbrojnego. Nakłada on na sygnatariuszy konwencji obowiązek przedsięwzięcia wszelkich możliwych do realizacji środków w celu zapewnienia szczególnej ochrony i opieki dzieciom, które doświadczyły skutków konfliktu zbrojnego.

Z propozycją ujęcia zagadnienia ochrony dzieci należących do ludności cywilnej w ramy prawne przepisu KPD wystąpiła w 1983 roku Algieria. Propozycja algierska nie została jednak rozpatrzona przez Grupę Roboczą. Podobnie rozpatrzenia nie doczekał się przedłożony przez Iran w 1984 roku projekt przepisu dotyczący tożsamej kwestii. W 1985 roku propozycję uchwalenia stosownego przepisu zgłosił również Irak. Nie zyskała ona jednakże akceptacji członków Grupy Roboczej. Zmiany w tej kwestii przyniósł rok 1986. Wówczas to obserwator ze Szwecji wystąpił z propozycją dodania do kształtującego się artykułu poświęconego ochronie dzieci w sytuacji konfliktów zbrojnych przepisu odnoszącego się do ochrony dzieci przynależnych do ludności cywilnej. Przepis uchwalony przez Grupę Roboczą na zakończenie sesji z roku 1986, którego podstawą uczyniono projekt szwedzki, w niewielkim stopniu odbiega od tego, jaki został uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 20 listopada 1989 roku i jaki jest w chwili obecnej przepisem obowiązującym sygnatariuszy KPD. Różnica zasadza się na pominięciu w aktualnym brzmieniu przedmiotowego przepisu, funkcjonującego jako artykuł 38 ust. 4 KPD, sformułowania „niniejszej konwencji” występującego pierwotnie po słowach „państwa–strony”.

Podobnie jak to ma miejsce w odniesieniu do pierwszych trzech przepisów artykułu 38 KPD, również przepis artykułu 38 ust. 4 nie jest wolny od zarzutów. Główny dotyczy pozostawienia w jego treści określenia „wszelkie możliwe do realizacji środki”, charakteryzującego zobowiązanie sygnatariuszy konwencji nakierowane na zagwarantowanie dzieciom dotkniętym skutkami konfliktu zbrojnego należytej ochrony i opieki. Trudno przypuszczać, by należytą ochronę i opiekę można było zagwarantować dzieciom, dysponując jedynie „środkami możliwymi do realizacji”, które pozostawiają zobowiązanym do ich podjęcia⁵¹⁵ szeroki wachlarz „usprawiedliwień”. Państwa–strony konwencji mogą bowiem uzasadniać nieskorzystanie ze środków, które, co prawda, mogłyby okazać się środkami adekwatnymi do danej sytuacji, ale, zdaniem zobowiązanych, okazały się być „niemożliwymi do realizacji”. Określenie „możliwe do realizacji środki” niesie ze sobą ponadto poważne niebezpieczeństwo osłabienia oddziaływania międzynarodowego prawa humanitarnego, na co zwracał uwagę przedstawiciel z ramienia MKCK.⁵¹⁶ Właściwe wydaje się zastosowanie w tym miejscu przymiotnika „niezbędne”, „konieczne” (*necessary*) w celu określenia charakteru obowiązków spoczywających na państwach–stronach KPD, a zmierzających do rozciągnięcia ochrony i opieki nad dziećmi dotkniętymi przez konflikt zbrojny. Posłużenie się takim określeniem zaproponował w 1988 roku reprezentant ze Szwecji. Nie zyskało ono jednak akceptacji ani Grupy Roboczej, ani Zgromadzenia Ogólnego ONZ, wskutek czego w rezultacie uchwalono „słabszą” wersję artykułu 38 ust. 4 konwencji.⁵¹⁷

⁵¹⁵ Tu: państwom–stronom KPD.

⁵¹⁶ UN DOC.E/CN.4/1989/48, s. 112.

⁵¹⁷ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 434.

4. Zasięg obowiązywania artykułu 38 Konwencji o prawach dziecka

KPD nie definiuje ani nie określa zakresu terminu „konflikt zbrojny”. Część przedstawicieli doktryny uważa, że pomimo niesprecyzowania w treści artykułu 38 konwencji zasięgu jego obowiązywania, przepis tego artykułu stosuje się zarówno do międzynarodowych, jak i niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych, zaś poza zasięgiem jego obowiązywania pozostają zamieszki wewnętrzne, którym nie można przypisać charakteru wewnętrznego konfliktu zbrojnego.⁵¹⁸ Niektórzy z faktu niezamieszczenia w przepisach konwencji definicji „konfliktu zbrojnego” podnoszą argument za zastosowaniem definicji faktycznej (*factual definition*)⁵¹⁹ niż definicji legalnej (*legal definition*) przedmiotowego pojęcia, wynikającej z przepisów międzynarodowego prawa humanitarnego.⁵²⁰ Zwolennicy tego stanowiska uważają, że przyjęcie takiego założenia rozwiązuje ewentualny problem dotyczący sytuacji, w której rządy odmawiają uznania swego uczestnictwa w konflikcie zbrojnym, w rozumieniu tego pojęcia funkcjonującego na gruncie interpretacji przepisów konwencji genewskich z 1949 roku i protokołów dodatkowych z 1977 roku i w ten sposób zaprzeczają konieczności stosowania przepisów międzynarodowego prawa humanitarnego. Jedną z konsekwencji takiej odmowy jest większa trudność przestrzegania przepisów przez pozarządowe ugrupowania zbrojne. Skoro bowiem rząd nie czuje się zobowiązany do stosowania w danej sytuacji przepisów międzynarodowego prawa humanitarnego, dlaczego miałyby to tym bardziej czynić zbrojne ugrupowania pozarządowe, szczególnie gdy pod uwagę weźmiemy fakt, że prawo międzynarodowe praw człowieka wiąże zasadniczo jedynie rządy państw.⁵²¹

Podmiotami, na których spoczywa obowiązek wypełnienia zobowiązań ustanowionych na mocy przepisów artykułu 38 KPD, są państwa–strony, czyli sygnatariusze konwencji, którzy na arenie międzynarodowej zobowiązali się do jej przestrzegania. Zobowiązaniami tymi nie są natomiast związane pozarządowe ugrupowania zbrojne. Wyraźnie stanowi o tym zdanie pierwsze artykułu 38 ust. 3 konwencji, zgodnie z którym państwa–strony są zobowiązane powstrzymać się przed rekrutowaniem jakiejkolwiek osoby poniżej piętnastego roku życia do swoich sił zbrojnych. Przepis stanowczo dotyczy wyłącznie narodowych sił zbrojnych i wyraża nakaz skierowany do państw–stron konwencji powstrzymywania się od rekrutacji w ich szeregi osób, które nie osiągnęły piętnastu lat. Nie wspomina jednak w żaden sposób ani o obowiązkach pozarządowych ugrupowań zbrojnych związanych z ewentualnym angażowaniem dzieci w działania zbrojne, w których uczestniczą po-

⁵¹⁸ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 435.

⁵¹⁹ Definicja taka zasadza się raczej na ocenie danej sytuacji niż na ocenie, czy pewne warunki prawne zostały spełnione lub też czy rząd uznaje się za uwikłany w konflikt zbrojny.

⁵²⁰ Brett R., McCallin M., *Children: The invisible soldiers*, s. 160.

⁵²¹ *Ibidem*.

zarządowe ugrupowania zbrojne, ani też o obowiązkach państw–stron konwencji do podjęcia stosownych kroków w celu niedopuszczenia do uczestnictwa dzieci w poczynaniach tych ugrupowań. Milczy również w kwestii zobowiązania sygnatariuszy konwencji do podjęcia w razie konieczności stosownych kroków prawnych niezbędnych do zakazania i karania udowodnionych praktyk wykorzystywania dzieci przez pozarządowe ugrupowania zbrojne.

W dzisiejszym świecie, w którym konflikty zbrojne o międzynarodowym charakterze przeważają nad tymi o charakterze międzynarodowym, problem angażowania dzieci w działania zbrojne dotyczy w znacznym, często większym stopniu opozycyjnych ugrupowań zbrojnych. Przepis artykułu 38 KPD w ust. 3 wyraźnie porusza jedynie problematykę rekrutacji w szeregi narodowych sił zbrojnych. Analizując jednak treść przepisu artykułu 38 ust. 2 w powiązaniu z artykułem 38 ust. 1 konwencji, zauważamy, że obowiązek państw–stron do podjęcia kroków w celu zapewnienia, aby osoby poniżej piętnastego roku życia nie brały udziału w działaniach zbrojnych, nie ogranicza się wyłącznie do narodowych sił zbrojnych. Zatem należy go odnieść także do pozarządowych ugrupowań zbrojnych. Nie ogranicza się on również wyłącznie do międzynarodowych konfliktów zbrojnych. Zatem rozciągnąć go należy również na sytuacje konfliktów zbrojnych o międzynarodowym charakterze.⁵²² Państwo–strona KPD powinno więc podjąć kroki zmierzające do niedopuszczenia do bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych dzieci poniżej piętnastu lat zarówno jeśli chodzi o siły zbrojne tegoż państwa, opozycyjne ugrupowania zbrojne, z którymi walczy, jak również siły zbrojne innego państwa oraz opozycyjne ugrupowania zbrojne innych państw.⁵²³ Tym samym zobowiązanie wynikające z przepisów konwencji nie spoczywa tylko na rządzie państwa uwikłanego w konflikt zbrojny, lecz na wszystkich stronach KPD w odniesieniu do każdego podmiotu zaangażowanego w konflikt zbrojny.⁵²⁴

Stosownie do postanowień artykułu 96 ust. 3 I PD⁵²⁵ pozarządowe ugrupowania zbrojne mają prawo złożyć jednostronną deklarację o stosowaniu konwencji genewskich z 1949 roku wraz z dwoma protokołami dodatkowymi z 1977 roku. Wymaga się od nich jednak w takim przypadku, aby prowadzona przez nie walka była skierowana przeciwko dominacji kolonialnej, obcej okupacji i reżimowi rasistowskiemu w oparciu o przysługujące im prawo do samostanowienia.⁵²⁶ Jeżeli pozarządowe ugrupowania zbrojne spełnią ten warunek, złożą stosowną deklarację i konwencje genewskie wraz z protokołami dodatkowymi zaczną być stosowane, wydaje się, iż w takiej sytuacji, powołując się na zapis artykułu 38 ust. 1 KPD,⁵²⁷ państwa–strony konwencji będą wyraźnie władne nakazać pozarządowym ugrupowaniom zbrojnym respektowanie tychże norm, do przestrzegania których zobowiązały się w drodze jednostronnej deklaracji.⁵²⁸

⁵²² *Ibidem*.

⁵²³ *Ibidem*.

⁵²⁴ *Ibidem*, s. 161.

⁵²⁵ Artykuł 96 ust. 3 I PD.

⁵²⁶ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 435.

⁵²⁷ Artykuł 38 ust. 1 KPD.

⁵²⁸ Oczywiście, mam w tym miejscu na myśli nakazanie respektowania tych norm w zakresie, w jakim odnoszą się one do dzieci i dotyczą konfliktu zbrojnego, o czym stanowi artykuł 38 ust. 1 KPD.

5. Wnioski końcowe

Analiza przyjętej ostatecznie treści przepisu artykułu 38 KPD prowadzi do smutnego wniosku niewykorzystanej szansy wzmocnienia zakresu ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Autorzy pracujący nad tekstem konwencji mieli możliwość wprowadzenia całkowitego zakazu uczestnictwa w działaniach zbrojnych wszystkich dzieci, a więc osób, które nie ukończyły osiemnastego roku życia. Zakaz ten mogli rozciągnąć na udział zarówno bezpośredni, jak i pośredni. Mogli także wzmocnić obowiązki państw do podjęcia „wszelkich niezbędnych (koniecznych) kroków” w celu zapewnienia realizacji tego zakazu.

O ile w przypadku protokołów dodatkowych z 1977 roku można usprawiedliwić słabość przyjętych przez nie rozwiązań (były to bowiem pierwsze regulacje o zasięgu międzynarodowym normujące kwestię uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych), usprawiedliwienia takiego nie można odnieść do Konwencji o prawach dziecka. Konwencja ta, zgodnie ze swym tytułem, jest dokumentem o prawach dziecka. Zatem to dziecko jest podmiotem jej postanowień i jego dobro powinno stanowić fundament ich treści. Jeżeli konwencja w artykule 1 definiuje „dziecko” jako „każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat”, niezrozumiałe jest sztuczne tworzenie drugiej definicji terminu „dziecko” na potrzeby jednego z jej artykułów (tu: artykułu 38).⁵²⁹

Przyjęcie w artykule 38 KPD standardu wiekowego ustanowionego na poziomie piętnastu lat koliduje z definicją terminu „dziecko” wyrażoną w artykule 1 konwencji głoszącą, że dzieckiem jest „każda istota ludzka w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność”.⁵³⁰ Pełnoletność przejawia się w kilku aspektach, jak chociażby społecznym, religijnym i kulturowym.⁵³¹ W niektórych religiach i kulturach pełnoletność równoznaczna jest z dojrzałością płciową.⁵³² W większości państw świata pełnoletność utożsamiana jest z „pełnoletnością prawną” przejawiającą się w możliwości uczestnictwa jednostki w życiu politycznym poprzez chociażby uczestnictwo w wyborach, zaciąganie zobowiązań, zawieranie małżeństw czy ponoszenie odpowiedzialności karnej.⁵³³ J. Sandorski w artykule zatytułowanym *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*,⁵³⁴ powołując się na badania Unii Międzyparlamentarnej nad systemami wyborczymi obowiązującymi w świecie, zauważa, że w 109 państwach na 186 przebadanych prawa wyborcze jednostka otrzymuje wraz z ukończeniem osiemnastego roku życia. Brazylia, Kuba, Iran i Nikaragua pułap wiekowy obniżają do lat szesnastu, pozostałe państwa ustanawiają go na poziomie

⁵²⁹ KPD.

⁵³⁰ Artykuł 1 KPD.

⁵³¹ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 436.

⁵³² Tak jest przykładowo w judaizmie i islamie.

⁵³³ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 436.

⁵³⁴ *Ibidem*, s. 425-447.

od dziewiętnastu do dwudziestu jeden lat.⁵³⁵ Jeżeli chodzi o obowiązek odbycia służby wojskowej, badania przeprowadzone na 185 państwach wskazują, iż jedynie w siedmiu spośród przebadanych państw istnieje obowiązek odbycia służby wojskowej przez obywateli przed ukończeniem przez nich osiemnastego roku życia, natomiast w dwudziestu czterech państwach⁵³⁶ istnieje możliwość dobrowolnego zgłaszania się do wojska przez osoby w wieku poniżej osiemnastu lat. W takim wypadku wymaga się jednak zgody rodziców tych osób.⁵³⁷

W obliczu przedstawionych statystyk tym bardziej dziwi i wydaje się być nieuzasadnione międzynarodowe prawne usankcjonowanie uczestnictwa w działaniach zbrojnych wraz z możliwością rekrutacji w szeregi narodowych sił zbrojnych osób, które nie ukończyły osiemnastego roku życia. W świetle przytoczonych danych wygląda to tak, jakby głos dwudziestu czterech państw przeważał nad głosami stu sześćdziesięciu jeden pozostałych. Są owszem zwolennicy przedkładania głosów mniejszości nad głosami większości, nie rozpoczynając jednak dyskusji nad tym zagadnieniem⁵³⁸ w tym konkretnym przypadku powołanie się na dane statystyczne byłoby solidnym argumentem na rzecz objęcia ochroną przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych w przepisach KPD wszystkich osób poniżej osiemnastego roku życia. Jest to tym bardziej zasadne w sytuacji, gdy niewystarczający okazał się argument „najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka”⁵³⁹ czy też argument potrzeby gwarancji zgodności przyjętego rozwiązania z definicją terminu „dziecko” występującą w artykule 1 konwencji.

Trafne wydaje się spostrzeżenie wyrażone przez autorów książki *Child-soldiers — The Role of Children in Armed Conflicts*, którzy piszą, że „jest coś paradoksalnego w skazywaniu osób, którym nie nadano praw wyborczych, na śmierć w konfliktach zbrojnych, będących konsekwencją decyzji politycznych, na które nie miały one żadnego wpływu”.⁵⁴⁰

Przepis artykułu 41 KPD owszem wyraźnie podkreśla, iż konwencja nie narusza postanowień gwarantujących pełniejszą realizację praw dziecka, a wynikających m.in. z przepisów prawa wewnętrznego państwa-strony lub prawa międzynarodowego obowiązującego dane państwo. Tym samym w sytuacji gdy dane państwo związane jest przepisem prawnym zarówno prawa wewnętrznego, jak i międzynarodowego, który w większym stopniu chroni dziecko przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych, podwyższając chociażby limit wieku zezwalającego na udział w działaniach zbrojnych do osiemnastu lat, tym samym ten korzystniejszy przepis znajdzie pierwszeństwo przed przepisem artykułu 38 KPD, obniżającym granicę wieku rekrutacyjnego do piętnastu lat. Mając na uwadze, iż zdecydowana większość państw limit wieku zezwalający na odbycie służby wojskowej ustanawia na poziomie osiemnastu lat, niezrozumiałe wydaje się jednak obniżanie granicy wieku sankcjonującego uczestnictwo dzieci w działaniach zbrojnych w przepisach dokumentu międzynarodowego⁵⁴¹ będącego wyrazem woli tych państw.

⁵³⁵ *Inter-Parliamentary Union, Electoral system: A World-Wide Comparative Study*, Geneva 1993, s. 4.

⁵³⁶ W tym w Polsce.

⁵³⁷ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 437.

⁵³⁸ Ponieważ nie da się go omówić w kilku zdaniach, a nie jest ono przedmiotem książki.

⁵³⁹ Artykuł 3 KPD.

⁵⁴⁰ I. Cohn, G.S. Goodwin-Gill, *Child Soldiers*..., s. 8. Tłumaczenie za: Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 437.

⁵⁴¹ To jest KPD.

Problem występowania podwójnej definicji terminu „dziecko” w tekście KPD podkreślano wielokrotnie w toku prac Grupy Roboczej pracującej nad tekstem przepisu poświęconego kwestii uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych. Wyrażnie mówił o tym w 1987 roku reprezentant z Holandii,⁵⁴² zwracając uwagę na rysującą się nieścisłość terminologiczną w odniesieniu do określenia „dziecko”, zdefiniowanego w ówczesnym projekcie artykułu 1 KPD, poprzez zawężenie podmiotowego zakresu jego zastosowania przy formułowaniu treści artykułu, wówczas 20 projektu konwencji, odnoszącego się do problematyki angażowania dzieci w działania zbrojne.⁵⁴³

Nad kwestią tą dyskutowano również podczas kolejnej sesji Grupy Roboczej mającej miejsce w 1988 roku, zwracając uwagę na niezgodność zawartą w treści przepisu artykułu 20 ust. 2 projektu konwencji, który zawierał niejako dwie różne definicje terminu „dziecko”, w tym jedną sprzeczną z definicją wynikającą z projektu artykułu 1 konwencji.⁵⁴⁴ Dyskusję nad tym zagadnieniem zakończono ostatecznie konstatacją, iż podejmowanie decyzji w sprawie określenia minimalnego wieku rekrutacyjnego na gruncie przepisów prawa międzynarodowego oraz zajęcie się innymi kwestiami związanymi z uczestnictwem dzieci w działaniach zbrojnych znajdzie swój sens dopiero wówczas, gdy zostanie wypracowana zadawalająca definicja terminu „dziecko” na potrzeby KPD.⁵⁴⁵ Rzeczywistość pokazała, że owszem, gdy wypracowano ostateczną definicję pojęcia „dziecko”, powrócono do kwestii wieku poborowego, niemniej jednak przyjęto rozwiązanie dalece odbiegające od tego, które stworzyłoby solidną gwarancję „najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka”,⁵⁴⁶ będąc równocześnie w zgodzie z definicją terminu „dziecko”, wyrażoną w przepisie artykułu 1 konwencji.

W 1989 roku przed drugim głosowaniem przez Grupę Roboczą treści artykułu 20 projektu konwencji reprezentant z Kolumbii podniósł problem rozbieżności zakresu ochrony dzieci w sytuacji toczących się działań zbrojnych zawężonej podmiotowo do osób, które nie osiągnęły piętnastu lat, a ochroną innych praw dzieci wyrażonych w projekcie KPD i dotyczących wszystkich osób poniżej osiemnastego roku życia. Pytał, dlaczego w sytuacji gdy Grupa Robocza przyznaje prawa dzieciom do momentu ukończenia przez nie osiemnastu lat, nie gwarantuje ona ochrony w sytuacji konfliktu zbrojnego dzieciom mieszczącym się w tym samym przedziale wiekowym?⁵⁴⁷ Powyższe pytanie pozostawiono jednak bez odpowiedzi, uchwalając ostatecznie „słabszą” wersję rzeczzonego przepisu.

Leszek Wiśniewski w eseju zatytułowanym *Konwencja na tle innych aktów międzynarodowych* podkreślił, iż artykuł 38 jest jedyny, w którym uwzględniono różnicę wieku i rozwoju dzieci, na dodatek na ich niekorzyść. Autor tekstu nie zawahał się użyć sformułowania „wręcz szokującej” treści artykułu.⁵⁴⁸

⁵⁴² *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 508–509.

⁵⁴³ Uwaga reprezentanta z Holandii dotyczyła artykułu 20 ust. 2 projektu KPD w zakresie dotyczącym obowiązku sygnatariuszy konwencji powstrzymywania się przed rekrutowaniem w szeregi narodowych sił zbrojnych w odniesieniu tylko do tych dzieci, które nie ukończyły piętnastu lat.

⁵⁴⁴ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 509–510.

⁵⁴⁵ *Ibidem*.

⁵⁴⁶ Artykuł 1 KPD.

⁵⁴⁷ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux”...*, s. 515.

⁵⁴⁸ Wiśniewski L., *Konwencja na tle innych aktów międzynarodowych*, [w:] *Konwencja o Prawach Dziecka. Wybór zagadnień prawnych i socjalnych*, Smoczyński T. (red.), Warszawa 1994, s. 3.

Śledząc prace Grupy Roboczej nad kształtem artykułu poświęconego ochronie praw dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego trudno znaleźć zadawalający argument uzasadniający przyjęte rozwiązanie, wprowadzające modyfikację definicji terminu „dziecko” na potrzeby artykułu zajmującego się kwestią udziału dzieci w konfliktach zbrojnych⁵⁴⁹ w drodze ustanowienia minimalnego progu wiekowego piętnastu lat, poniżej którego (bezpośredni) udział w działaniach zbrojnych oraz rekrutacja do narodowych sił zbrojnych są zabronione. Argumentem takim wydaje się nie być fakt, iż takie rozwiązanie znalazło się w protokołach dodatkowych z 1977 roku i wskutek przyjęcia analogicznego limitu wiekowego w artykule 38 KPD pozostaje w zgodzie z obowiązującymi ówczesznie w tym zakresie międzynarodowymi standardami dotyczącymi udziału młodych ludzi w działaniach zbrojnych. Nie można słusznie bronić poglądu, iż Grupa Robocza opracowująca konwencję nie była właściwym forum (*an appropriate forum*)⁵⁵⁰ do tego, by wprowadzać zmiany w obowiązującym prawie międzynarodowym, jako że prawo to zrodziło się w toku długoletnich konferencji dyplomatycznych podjętych właśnie w celu uregulowania kwestii ochrony praw człowieka w czasie konfliktu zbrojnego.⁵⁵¹ Nie można, moim zdaniem, uzasadniać decyzji o uznaniu wieku piętnastu lat za wiek wystarczający do podjęcia przez dziecko aktywnej formy uczestnictwa w działaniach zbrojnych, twierdząc na przykład, że jest ono już wystarczająco dojrzałe do służby w siłach zbrojnych. Kwestia dojrzałości (nie tylko fizycznej, która zdaje się mieć w tej mierze drugorzędne znaczenie, ale nade wszystko emocjonalnej i psychicznej) powinna być rozpatrywana w odniesieniu do każdego dziecka z osobna, niemniej jednak skoro autorzy KPD przymiot „dziecka” przyznali każdej osobie poniżej osiemnastego roku życia, nieuzasadnione było odstąpienie od tej zasady i zakładanie od niej wyjątków w postaci odzwierciedlonej „niechlebnym” zapisem przepisów artykułu 38 ust. 2 i 3 konwencji.

Słuszne wydaje się natomiast zdanie przeciwników przytoczonej powyżej argumentacji, którzy podkreślali, iż Grupa Robocza w żadnym wypadku nie powinna była czuć się związana „ograniczeniami” wynikającymi z obowiązujących standardów prawa międzynarodowego, a ujętymi ściśle w protokołach dodatkowych z 1977 roku. Jej zadaniem było bowiem opracowanie takiego tekstu konwencji, który stosownie do istniejących potrzeb podniósłby poziom i rozszerzyłby zakres ochrony młodych ludzi uczestniczących w działaniach zbrojnych. Miała więc ona pełne prawo do wprowadzenia w życie nowych rozwiązań wzmacniających istniejące w omawianym zakresie międzynarodowe standardy prawne.⁵⁵² Trudno nie zgodzić się z twierdzeniem, iż zadaniem traktatów międzynarodowych jest gwarancja postępu rozwoju prawa międzynarodowego,⁵⁵³ a nie obrona za wszelką cenę raz wypracowanych standardów ochrony praw, szczególnie gdy chodzi o prawa dziecka. Jeżeli pojawia się potrzeba stworzenia gwarancji skuteczniejszej ochrony praw, wobec tej przyznanej na mocy dotychczasowych przepisów prawa międzynarodowego, należy z niej skorzystać w maksymalnym stopniu.

⁵⁴⁹ LeBlanc L. J., *The Convention on the Rights of the Child...*, s. 150.

⁵⁵⁰ *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the "Travaux"...*, s. 513.

⁵⁵¹ LeBlanc L. J., *The Convention on the Rights of the Child...*, s. 151.

⁵⁵² Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 434.

⁵⁵³ F. Krill, *The protection of children in armed conflicts*, s.347-356. Za: LeBlanc L. J., *The Convention on the Rights of the Child...*, s. 151.

W przypadku przepisu artykułu 38 KPD należało zatem zrównać granicę wieku zezwalającego na uczestnictwo w działaniach zbrojnych i rekrutację w szeregi sił zbrojnych z wiekiem osiemnastu lat uznanym przez autorów konwencji za górną granicę okresu dziecięcego. Ponadto twórcy przepisu artykułu 38 powinni byli wyraźnie⁵⁵⁴ rozszerzyć zakres podmiotów odpowiedzialnych za wypełnienie zakazu rekrutacji dzieci w szeregi sił zbrojnych oraz za niedopuszczenie do udziału dzieci w działaniach zbrojnych obok państw–stron konwencji na pozarządowe ugrupowania zbrojne, mając na uwadze fakt, iż według badań chociażby Human Rights Watch to właśnie pozarządowe ugrupowania zbrojne ponoszą główną odpowiedzialność za naruszenia tego przepisu.⁵⁵⁵ Celem zapewnienia skutecznej ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne konieczne było wykreślenie z przepisu artykułu 38 ust. 2 przymiotnika „bezpośredni” odnoszącego się do formy uczestnictwa w działaniach zbrojnych. Pozostawienie tego przymiotnika oznacza niejako „zwolnienie” sygnatariuszy KPD z obowiązku podejmowania środków zmierzających do zapewnienia, by dzieci nie brały pośredniego udziału w działaniach zbrojnych. Tymczasem każda forma uczestnictwa w działaniach zbrojnych niesie za sobą ogromne niebezpieczeństwo przeżyć traumatycznych, utraty zdrowia czy życia. Dotyczy to zarówno udziału bezpośredniego, jak i udziału pośredniego.⁵⁵⁶

Kolejna uwaga krytyczna, jaka nasuwa się na gruncie analizy treści przepisów artykułu 38 KPD, dotyczy zapisu artykułu 38 ust. 3. Wyrażony w nim obowiązek państw–stron konwencji powstrzymywania się przed rekrutacją w szeregi sił zbrojnych osób poniżej piętnastego roku życia byłby niewątpliwie dużo bardziej stanowczy i adekwatny, gdyby obok wieku poborowego ustanowionego na poziomie osiemnastu lat, sformułowano w nim wyraźny zakaz rekrutacji, nie zaś jedynie obowiązek „powstrzymywania się przed rekrutacją”. Tym samym pozostawiono państwu „furtkę” usprawiedliwiającą taką rekrutację. Państwa nie są związane zakazem, mogą więc zawsze usprawiedliwić rekrutację tym, iż co prawda powstrzymywały się przed jej przeprowadzeniem, ale „szczególne okoliczności”⁵⁵⁷ przeszkodziły w pełnej realizacji tego zobowiązania.

Kolejna „furtka” to przypisywanie środkom przedsięwziętym przez państwa–strony konwencji w celu realizacji zobowiązań zawartych w artykule 38 ust. 2 i 4 charakteru „wszelkich możliwych (do realizacji) środków”. Środki „możliwe” to środki praktyczne do przyjęcia w warunkach toczących się działań zbrojnych, takie które „nie przeszkadzają” w urzeczywistnieniu nadrzędnego celu prowadzonych działań zbrojnych, jakim jest osiągnięcie sukcesu militarnego.⁵⁵⁸ Tymczasem jedynie środki „niezbędne”, „konieczne” (*necessary*) dają gwarancję skutecznej ochrony praw, którym ich przedsięwzięcie ma służyć.

⁵⁵⁴ Aby zlikwidować występujące w tej kwestii rozbieżności interpretacyjne. Patrz: uwagi wcześniejsze.

⁵⁵⁵ Strona internetowa Human Rights Watch: www.hrw.org.

⁵⁵⁶ Wyraźnie mówiono o tym już w trakcie prac nad treścią protokołów dodatkowych z 1977 roku: ICRC, *Draft Additional Protocols to the Geneva Conventions of August 12, 1949, Commentary*, Geneva 1976, s. 87; za: Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 437.

⁵⁵⁷ Jako przykład takich szczególnych okoliczności można wskazać przytaczane nader często w państwach kontynentu afrykańskiego okoliczności niewielkiej liczby dorosłych zdolnych do służby wojskowej.

⁵⁵⁸ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 433.

Analiza i wykładnia treści artykułu 38 KPD skłania do smutnej refleksji, że decyzje państw tak łatwo poświęciły „najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka” (artykuł 3 ust. 1 KPD) na rzecz własnych korzyści polityczno–ekonomicznych. Uczyniły to mimo wcześniejszej deklaracji, w preambule konwencji, o konieczności otoczenia dziecka „szczególną opieką i troską”.⁵⁵⁹

Artykuł 38 KPD nie wnosi praktycznie żadnego nowego elementu ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych w stosunku do wypracowanych kilkanaście lat wcześniej standardów tej ochrony ujętych w ramy prawne przytoczonych adekwatnych przepisów protokołów dodatkowych z 1977 roku. Stanowi on niemal dokładną powtórkę rozwiązania prawnego wynikającego z przepisu artykułu 77 ust. 2 I PD. W tym miejscu trafne wydaje się być spostrzeżenie autorki książki *The International Law of the Right of the Child*, która zauważa, iż w świetle licznych dowodów potwierdzających praktyki bezpośredniego uczestnictwa w konfliktach zbrojnych dzieci poniżej piętnastego roku życia, także wówczas, gdy państwo jest stroną I PD, wątpliwa wydaje się siła i znaczenie powtórki przepisu artykułu 77 ust. 2 w celu poprawy skuteczności przestrzegania zobowiązań wyrażonych tym przepisem.⁵⁶⁰ Dodatkowo zapis artykułu 38 KPD zdaje się osłabiać gwarancję ochrony dzieci angażowanych w międzynarodowe konflikty zbrojne w porównaniu z tą wynikającą z przepisu artykułu 4(3) (c) II PD. Artykuł 4(3) (c) II PD ustanawia bowiem bezwzględny obowiązek państw–stron protokołu niedopuszczenia do rekrutacji dzieci poniżej piętnastego roku życia w szeregi zarówno narodowych sił zbrojnych, jak i ugrupowań pozarządowych. Zakazuje przy tym jakiegokolwiek formy uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych w postaci uczestnictwa bezpośredniego lub pośredniego.⁵⁶¹ Obowiązek państw–stron II PD ma charakter absolutny. Oznacza to, iż w wypełnieniu przepisów tego protokołu państwa–strony nie mogą ograniczać się jedynie do skorzystania z „możliwych środków”. Mając na uwadze regulacje prawne wynikające z artykułu 4(3) (c) II PD, należy stwierdzić, że KPD przyjęła niższy standard ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych, stanowiąc, iż na państwach–stronach konwencji spoczywa obowiązek podjęcia „środków możliwych” w celu zapewnienia, by osoby poniżej piętnastu lat nie uczestniczyły bezpośrednio w działaniach zbrojnych. Należy podkreślić, iż o ile przepisy II PD znajdują zastosowanie jedynie w sytuacji konfliktów zbrojnych o międzynarodowym charakterze, o tyle przepisy KPD stosuje się zarówno w sytuacji międzynarodowych, jak i międzynarodowych konfliktów zbrojnych. Zatem tylko na państwach, które są stronami zarówno II PD, jak i KPD spoczywa obowiązek przestrzegania gwarantującego większą ochronę praw dzieci przepisu artykułu 4(3) (c) II PD. Natomiast państwa, które są stronami KPD, a które nie ratyfikowały II PD, są zobowiązane jedynie do realizacji postanowień „słabszego” przepisu artykułu 38 konwencji.⁵⁶²

W świetle poczynionych powyżej negatywnych uwag w aspekcie analizy treści artykułu 38 KPD powstaje pytanie, czy w artykule tym można znaleźć jednak i pozytywne odniesienia. Mimo

⁵⁵⁹ Preambuła KPD.

⁵⁶⁰ Bueren G. van, *The International Law...*, s. 335.

⁵⁶¹ Artykuł 4(3) (c).

⁵⁶² Bueren G. van, *The International Law...*, s. 334–335.

tego że pozytywne nie zdominują katalogu zarzutów pod adresem treści artykułu, na postawione pytanie należy udzielić twierdzącej odpowiedzi.

Pozytywny jest niewątpliwie sam fakt umieszczenia w przepisach KPD artykułu poświęconego ochronie dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych, mimo iż pierwotny projekt konwencji nie odnosił się do tego zagadnienia. KPD jest, obok Karty Narodów Zjednoczonych, najbardziej powszechnym aktem prawa międzynarodowego. W 2012 roku jej stronami są 193 państwa.⁵⁶³ Stron protokołów dodatkowych z 1977 roku jest mniej,⁵⁶⁴ co sprawia, że w sytuacji gdy dane państwo nie jest stroną protokołów, jest jednak stroną KPD, tym samym jest ono zobowiązane do wypełniania przepisów konwencji, łącznie z przepisem artykułu 38, mimo iż gwarancje ochrony wynikające z treści przepisu artykułu 38 są niezadowalające. Niemniej jednak obowiązują one, stanowiąc minimalny wyznacznik obowiązków państwa w zakresie ochrony dzieci przed angażowaniem w konflikty zbrojne.

W treści artykułu 38 KPD pozytywne jest także odesłanie w jego 1 i 4 ustępie do międzynarodowego prawa humanitarnego. Prawo międzynarodowe praw człowieka, a do tej gałęzi prawa międzynarodowego należy KPD, może być bowiem zawieszone w trakcie toczącego się konfliktu zbrojnego zarówno tego o międzynarodowym, jak i niemiędzynarodowym charakterze. Ewentualność taką przewidziano w artykule 15 EKPC oraz w artykule 4 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 roku, które wykluczają jedynie możliwość zawieszenia tzw. twardego rdzenia praw i wolności człowieka (*hard core*).⁵⁶⁵ Nie można zatem w żadnych okolicznościach derogować prawa do życia, wolności od tortur i okrutnego, niehumanitarnego traktowania i karan, zakazu niewolnictwa i poddaństwa, wolności myśli, sumienia i religii, wolności od więzienia za długi, nieretroaktywności prawa karnego oraz poszanowania osobowości prawnej.⁵⁶⁶ Pozostałe prawa mogą być zawieszone, pod warunkiem iż nie pozostaje to w sprzeczności z „innymi zobowiązaniami wynikającymi z prawa międzynarodowego”.⁵⁶⁷ J. Sandorski podkreśla, iż wśród tych „innych zobowiązań” niewątpliwie wymienić należy normy międzynarodowego prawa humanitarnego, ze szczególnym uwzględnieniem IV KG oraz obu protokołów dodatkowych z 1977 roku.⁵⁶⁸ Zakaz derogacji norm międzynarodowego prawa humanitarnego w sytuacji konfliktu zbrojnego jest bardzo ważnym zobowiązaniem prawa międzynarodowego, gwarantującym przynajmniej minimalną ochronę praw ofiar konfliktów zbrojnych w okolicznościach, gdy został zawieszony szereg praw i wolności przyznanych jednostkom na mocy przepisów międzynarodowego prawa praw człowieka.

⁵⁶³ Źródło: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=1133&chapter=4&lang=en>.

⁵⁶⁴ Według danych z 2012 roku, do stron I PD należy 171 państw. Źródło:

<http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=470&ps=P>.

⁵⁶⁵ I PD — 166 państw. Źródło:

<http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=475&ps=P>.

⁵⁶⁶ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 426.

⁵⁶⁷ Artykuł 15 EKPC; artykuł 4 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 roku.

⁵⁶⁸ Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, ..., s. 426.

⁵⁶⁹ *Ibidem*, s. 426–427.

Artykuł 38 ust. 1 KPD stanowi swoistego rodzaju łącznik pomiędzy międzynarodowym prawem humanitarnym a prawem międzynarodowym praw człowieka. Umożliwia on Komitetowi Praw Dziecka sprawdzanie, czy państwa–strony konwencji przestrzegają międzynarodowego prawa humanitarnego, przynajmniej w takim zakresie, w jakim jego przepisy odnoszą się do dziecka.⁵⁶⁹ Być może zatem odesłanie w przepisach artykułu 38 konwencji do norm międzynarodowego prawa humanitarnego jest przywróceniem owego *iunctim* pomiędzy świadomością i czuciem międzynarodowego prawa humanitarnego i prawa międzynarodowego praw człowieka w ich wzajemnym i szlachetnym uzupełnianiu się oraz wspieraniu, nad zerwaniem którego ubolewał T. Jasudowicz.⁵⁷⁰

„Słabości prawne” artykułu 38 KPD starano się usunąć w trakcie kolejnych lat od daty jego uchwalenia. W znacznej mierze udało się tego dokonać, czego dowodem jest uchwalony w 2000 roku Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne. Kolejne strony książki przynoszą odpowiedź na pytanie, czy protokół zaspokaja w pełni realną, wynikającą z dotychczasowych doświadczeń potrzebę uregulowania w dokumencie prawa międzynarodowego zagadnienia ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych.

⁵⁶⁹ Brett R., McCallin M., *Children: The invisible soldiers*, s. 159–160.

⁵⁷⁰ *Prawa człowieka w konfliktach zbrojnych. Rekonstrukcja międzynarodowego prawa humanitarnego*, wstęp i oprac. T. Jasudowicz, Wydawnictwo „Dom Organizatora” TNOiK, Toruń 1997, s. 7. Za: Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym...*, s. 426.

ROZDZIAŁ VI

Geneza oraz przebieg prac nad Protokołem fakultatywnym do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne

W rozdziale omówiono następujące zagadnienia: geneza Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne z 25 maja 2000 roku; rola międzynarodowych podmiotów i instytucji, ze szczególnym uwzględnieniem Komitetu Praw Dziecka, eksperta Gracy Machel, Specjalnego Przedstawiciela SG ONZ do spraw dzieci i konfliktów zbrojnych, których działania przyczyniły się do opracowania i uchwalenia protokołu oraz przebiegu prac nad protokołem w trakcie trwania sześciu sesji Grupy Roboczej, powołanej w celu jego opracowania. Na koniec krótkiej charakterystyce poddano treść deklaracji, zastrzeżeń i sprzeciwów wobec przyjętej treści PFADKZ .

1. Geneza protokołu

Genezy PFADKZ, zdaniem M. Happold, należy upatrywać w niepowodzeniu KPD w podniesieniu gwarancji ochrony dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego wobec tej przyjętej w pierwszych aktach prawa międzynarodowego poświęconych przedmiotowemu zagadnieniu, za jakie uznaje się oba protokoły dodatkowe z 1977 roku.⁵⁷¹ Rezultat ponad dziesięcioletniej pracy nad przepisem KPD

⁵⁷¹ M. Happold, *The Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, Yearbook of International Humitarian Law 2000, T.M.C. Asser Press, Haga 2002, s. 227.

poświęconym zagadnieniu ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych w postaci przepisu artykułu 38 konwencji okazał się od samego początku rozwiązaniem niewystarczającym i niezadowalającym pokładanych w nim nadziei dla znacznej części członków społeczności międzynarodowej. Rozczarowanie niskim standardem ochrony dzieci angażowanych w działania zbrojne przybrało różnorodną postać: począwszy od deklaracji i zastrzeżeń zgłaszanych do treści artykułu 38 konwencji⁵⁷² przez protesty wielu międzynarodowych organizacji zwracających uwagę na jego nieskuteczność i nieadekwatność wobec przerażających statystyk potwierdzających stale rosnące wykorzystywanie dzieci w walkach dorosłych⁵⁷³ aż do konkretnych działań instytucji międzynarodowych władnych do zainicjowania i wprowadzenia zmian legislacyjnych mających za przedmiot krytykowane regulacje. W dniu 25 maja 2000 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne,⁵⁷⁴ będący rezultatem wieloletnich prac specjalnie w tym celu powołanej przez Komisję Praw Człowieka ONZ — Otwartą Grupę Roboczą. Należy jednak podkreślić, iż PFADKZ swoje istnienie i kształt zawdzięcza w dużym stopniu nie tylko Grupie Roboczej, ale i innym instytucjom oraz podmiotom działającym na arenie międzynarodowej, wśród których szczególna rola przypadła Komitetowi Praw Dziecka, ekspertowi ONZ — Gracie Machel, Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ, SPdSiKZ, Radzie Bezpieczeństwa ONZ oraz licznym organizacjom międzynarodowym rządowym i pozarządowym.⁵⁷⁵

1.1. Rola Komitetu Praw Dziecka

Komitet Praw Dziecka, powołany do życia na mocy przepisów KPD, jest tym podmiotem, który zainicjował zmiany w prawie międzynarodowym poświęconym ochronie dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Zmiany te prowadziły w rezultacie do uchwalenia PFADKZ. Podczas swojej pierwszej sesji odbywającej się na przełomie września i października 1991 roku Komitet Praw Dziecka zdecydował się poświęcić swoją pierwszą ogólną dyskusję kwestii *Dzieci w konfliktach zbrojnych*, przyglądając się treści przepisów artykułu 38 KPD oraz wypracowując stosowne komentarze ułatwiające interpretację rzeczzonego przepisu, w tym także pozostałych przepisów konwencji dotyczących kwestii konfliktów zbrojnych.⁵⁷⁶ Podczas swojej drugiej sesji,

⁵⁷² Zob. Rozdział V.

⁵⁷³ *Guide to the Optional Protocol to the Convention...*, s. 7 oraz *Child Soldiers Global Report 2008*. Raport dostępny na stronie: <http://www.childsoldiersglobalreport.org/content/facts-and-figures-child-soldiers>.

⁵⁷⁴ Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne z 25 maja 2000 r. (Dz. U. z 2007 roku, Nr 91, poz. 608). *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflicts*, 25 May 2000, General Assembly Resolution 54/263, Annex I, 54 U.N. Official Records of the General Assembly Supplement No. 49 at 7, UN DOC.A/54/49, Vol. III (2000).

⁵⁷⁵ Rolę Zgromadzenia Ogólnego i Rady Bezpieczeństwa ONZ omówiono w Rozdziale VIII.

⁵⁷⁶ Hodgkin R., Newell P., *Implementation Handbook for the Convention...*, s. 516.

mającej miejsce we wrześniu i październiku 1992 roku, komitet uchwalił raport, gdzie zwrócono uwagę na eskalację konfliktów zbrojnych w ostatnich latach,⁵⁷⁷ które w szczególnie sposób odbijają swe negatywne piętno na dzieciach.⁵⁷⁸ Przywołując przepis artykułu 41 KPD, komitet zwrócił się do państw–stron konwencji z apelem o stosowanie przez nie w praktyce norm sprzyjających pełniejszej i lepszej realizacji praw dziecka wyrażonych zarówno w przepisach krajowych regulacji prawnych tych państw, jak i w przepisach dokumentów prawa międzynarodowego wiążących poszczególne państwa, wraz z ukierunkowaniem na posługiwanie się w praktyce wiekiem rekrutacyjnym ustanowionym na poziomie osiemnastu lat w miejsce piętnastu lat, o którym mowa w przepisach artykułu 38 KPD.⁵⁷⁹ Niezadowolenie z regulacji artykułu 38 konwencji komitet ujawnił wyraźnie w treści raportu z 1992 roku, w którym zaproponował opracowanie projektu protokołu fakultatywnego do KPD ukierunkowanego na ustanowienie bardziej restrykcyjnych przepisów, bezwzględnie zakazujących praktyk angażowania dzieci w działania zbrojne, kładąc przy tym szczególnie nacisk na podniesienie wieku rekrutacyjnego do osiemnastu lat.⁵⁸⁰ Komitet wyraził przekonanie, iż takie rozwiązanie przyczyni się do skuteczniejszej realizacji zasady najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka jako nadrzędnej sprawy we wszystkich działaniach dotyczących dzieci,⁵⁸¹ wyrażonej w artykule 3 ust. 1 KPD.⁵⁸²

Podczas trzeciej sesji, zwołanej w styczniu 1993 roku, Komitet Praw Dziecka przystąpił do pracy nad opracowaniem projektu protokołu fakultatywnego, powierzając zadanie jego przygotowania jednemu z członków komitetu.⁵⁸³ Nowe rozwiązanie zostało skoncentrowane na podniesieniu przewidzianego w konwencji limitu wieku rekrutacyjnego w szeregi sił zbrojnych z piętnastu na osiemnaście lat i miało w tym zakresie zastąpić postanowienia ustępu 2 i 3 artykułu 38 KPD.

Inicjatywa Komitetu Praw Dziecka zyskała dodatkowe wzmocnienie w akcie końcowym Światowej Konferencji Praw Człowieka⁵⁸⁴ (która odbyła się w Wiedniu w dniach od 14 do 25 czerwca 1993 roku), zatytułowanym Deklaracja Wiedeńska i Program Działania, która została uchwalona 25 czerwca 1993 roku.⁵⁸⁵ W piątym zdaniu punktu 50 części II.B.4 deklaracji, poświęconemu prawom dziecka, wezwano komitet do zbadania zagadnienia podwyższenia minimalnego wieku rekrutacyjnego w szeregi sił zbrojnych.⁵⁸⁶

⁵⁷⁷ Brett R., McCallin M., *Children: The invisible soldiers*.

⁵⁷⁸ *The report of the Committee on the Rights of the Child on its second session*, held at Geneva from 28 September–9 October 1992, CRC/C/10, 1992.

⁵⁷⁹ *Ibidem*.

⁵⁸⁰ *Ibidem*.

⁵⁸¹ *Ibidem*.

⁵⁸² Artykuł 3 ust. 1 KPD.

⁵⁸³ UN DOC.CRC/C/625, par. 176.

⁵⁸⁴ World Conference On Human Rights.

⁵⁸⁵ Vienna Declaration and Programme of Action.

⁵⁸⁶ *Vienna Declaration and Programme of Action*, World Conference on Human Rights, Vienna, 14–25 June 1993, UN DOC. A/CONF.157/23, część II.B.4 pkt 50.

Z kolei sam Komitet Praw Dziecka dodatkowe uzasadnienie potrzeby podwyższenia międzynarodowych standardów ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych znalazł w rezolucjach Rady Delegatów Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycza, ze szczególnym uwzględnieniem Rezolucji nr 4 z 1993 roku zatytułowanej *Dzieci–Żołnierze* oraz Rezolucji nr 5 z 1995 roku noszącej tytuł *Dzieci w konfliktach zbrojnych*.⁵⁸⁷ Na mocy powyższej Rezolucji nr 5 Rada Delegatów zatwierdziła tzw. *Plan działania dotyczący dzieci w konfliktach zbrojnych* (*Plan of action concerning children in armed conflict*),⁵⁸⁸ zawierający dwa zobowiązania,⁵⁸⁹ do realizacji których miałby przyczynić się — zdaniem Rady Delegatów — protokół fakultatywny do KPD. Autorzy *Planu działania* wskazywali, iż w przepisach odnośnego protokołu fakultatywnego powinny się znaleźć następujące rozwiązania: 1) rozszerzenie zakresu zastosowania przepisów protokołu również na pozarządowe ugrupowania zbrojne; 2) zakaz bezpośredniego oraz pośredniego uczestnictwa dzieci poniżej osiemnastego roku życia w konfliktach zbrojnych; 3) ustanowienie minimalnego wieku rekrutacyjnego na poziomie osiemnastu lat niezależnie od podstawy rekrutacji, zatem w przypadku rekrutacji dobrowolnej i przymusowej; 4) rozciągnięcie zakresu zastosowania przepisów protokołu na konflikty zbrojne o charakterze międzynarodowym i niemiędzynarodowym.⁵⁹⁰

Działania Komitetu Praw Dziecka przedsięwzięte w celu opracowania projektu protokołu fakultatywnego spotkały się z pozytywnym odzewem ze strony Komisji Praw Człowieka ONZ, która powołała do życia Otwartą Grupę Roboczą (*open-ended Working Group*), powierzając jej zadanie opracowania, w oparciu o projekt komitetu, treści protokołu fakultatywnego dotyczącego angażowania dzieci w konflikty zbrojne, równocześnie uznając to zadanie za „sprawę priorytetową”.⁵⁹¹

W styczniu 1996 roku Komitet Praw Dziecka przedłożył Grupie Roboczej pracującej nad projektem PFADKZ sporządzony przez siebie raport, leżący u podstaw wnioskowanego projektu protokołu fakultatywnego. W raporcie tym komitet stwierdził, że uczestnictwo dzieci w konfliktach zbrojnych ma negatywne skutki nie tylko dla ich fizycznego czy psychicznego rozwoju, lecz wpływa także niekorzystnie na wszelkie inne podstawowe prawa przysługujące dzieciom. Nie ma przy tym znaczenia forma uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych. W opinii komitetu zarówno bezpośredni, jak i pośredni udział w konflikcie zbrojnym grozi ryzykiem utraty zdrowia czy nawet życia

⁵⁸⁷ *Children in armed conflicts* — Resolution of the Council of Delegates — 1995, adopted at its session of 1–2 December 1995, Geneva, Switzerland. Źródło: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/57JMR2>.

⁵⁸⁸ *Plan of action concerning children in armed conflict endorsed by the Council of Delegates*, Geneva, 1995. Źródło: <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/57JPGF>.

⁵⁸⁹ Zobowiązania te to promowanie zasady nierekrutowania i nieuczestniczenia w konfliktach zbrojnych dzieci poniżej osiemnastego roku życia oraz przedsięwzięcie szczególnych kroków zmierzających do ochrony i pomocy dzieciom–ofiaram konfliktów zbrojnych. Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *Plan of action concerning children in armed conflict endorsed by the Council of Delegates*, Geneva, 1995.

⁵⁹⁰ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *Plan of action concerning children in armed conflict endorsed by the Council of Delegates*, Geneva, 1995.

⁵⁹¹ *Preliminary draft Optional Protocol on involvement of children in armed conflicts*, Commission on Human Rights, Fifth Session, 20 December 1993, UN DOC.E/CN.4/1994/91, pkt 13.

dziecka, a ponadto w warunkach nadzwyczajnych⁵⁹² trudno jest postawić granicę pomiędzy bezpośrednią a pośrednią formą uczestnictwa.⁵⁹³ Z tych też przyczyn, zdaniem komitetu, należy wprowadzić całkowity zakaz uczestnictwa w działaniach zbrojnych dzieci, które nie ukończyły osiemnastego roku życia. Komitet podkreślił, że w celu zapewnienia pełnej realizacji praw dzieci zawartych w KPD państwa-strony konwencji nie powinny rekrutować do swoich sił zbrojnych osób, które nie ukończyły osiemnastu lat. Ta sama reguła powinna dotyczyć przypadków dobrowolnego zaciągania się dzieci do wojska, jak również sytuacji jakiegokolwiek (zarówno bezpośredniego, jak i pośredniego) uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych.⁵⁹⁴ We wnioskach końcowych raportu komitet zwrócił uwagę na to, iż stanowisko „skoncentrowane na dobru dziecka” (*a child — centred approach*) utożsamiane z zakazem uczestnictwa dzieci poniżej osiemnastego roku życia w działaniach zbrojnych powinno być uwzględniane również w przypadkach rekrutacji czy dobrowolnego poboru dzieci do pozarządowych ugrupowań zbrojnych.⁵⁹⁵ Wskazania zamieszczone w raporcie były wielokrotnie powtarzane przez komitet w komentarzach kierowanych do Grupy Roboczej, pracującej nad projektem protokołu.⁵⁹⁶

Oświadczenia złożone przez członków Komitetu Praw Dziecka w raporcie z 1996 roku znalazły odzwierciedlenie w raporcie Grupy Roboczej pracującej nad projektem PFADKZ.⁵⁹⁷

1.2. Raport Gracy Machel

Podczas swojej trzeciej sesji w 1993 roku Komitet Praw Dziecka zwrócił uwagę Zgromadzenia Ogólnego ONZ na potrzebę przeprowadzania badań nakierowanych na wypracowanie sposobów i środków podnoszących standardy ochrony dzieci przed szkodliwymi skutkami konfliktów zbrojnych.⁵⁹⁸ W odpowiedzi na powyższą rekomendację komitetu dnia 20 grudnia 1993 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ podczas swojego osiemdziesiątego siódmego spotkania plenarnego uchwaliło stosowną rezolucję zatytułowaną *Ochrona dzieci przed skutkami konfliktów zbrojnych*.⁵⁹⁹ W punkcie 7 przytoczonej powyżej rezolucji Zgromadzenie Ogólne ONZ zwróciło się do SG ONZ z prośbą o wyznaczenie eksperta, który przeprowadziłby wnikliwe badania w przedmiocie wpływu konflik-

⁵⁹² A takimi niewątpliwie są sytuacje toczących się konfliktów zbrojnych.

⁵⁹³ Hodgkin R., Newell P., *Implementation Handbook for the Convention...*, s. 523.

⁵⁹⁴ Hodgkin R., Newell P., *Implementation Handbook for the Convention...*, s. 523–524.

⁵⁹⁵ Hodgkin R., Newell P., *Implementation Handbook for the Convention...*, s. 524.

⁵⁹⁶ M.in. UN DOC.E/CN.4/1997/WG.13/2/Add.1.s.3. Za: Hodgkin R., Newell P., *Implementation Handbook for the Convention...*, s. 524.

⁵⁹⁷ Hodgkin R., Newell P., *Implementation Handbook for the Convention...*, s. 524.

⁵⁹⁸ *The report of the Committee on the Rights of the Child on its third session, held at Geneva from 11 to 29 January 1993*, UN DOC.CRC/C/16, s. 4.

⁵⁹⁹ *Protection of children affected by armed conflicts*, General Assembly Resolution 48/157, December 1993, UN DOC.GA/RES/48/157 (1993).

tów zbrojnych na dzieci, włączając w nie m.in. kwestie uczestnictwa dzieci w konfliktach zbrojnych, znaczenia istniejących w tej mierze standardów ochrony dzieci, wskazania sposobów i środków ochrony dzieci przed skutkami konfliktów zbrojnych oraz podwyższenia gwarancji ochrony dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego. Dnia 8 czerwca 1994 roku SG ONZ powierzył zadanie przeprowadzenia stosownych badań Gracie Machel z Mozambiku, wyniki działalności której zaowocowały pracą badawczą zatytułowaną *Wpływ Konfliktu Zbrojnego na Dzieci (Impact of Armed Conflict on Children)* opublikowaną 26 sierpnia 1996 roku, następnie zaś przedstawioną podczas LV sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ.⁶⁰⁰

Praca badawcza dotycząca wpływu konfliktu zbrojnego na dzieci, przygotowana przez wysłanniczkę ONZ, Gracę Machel, odegrała znaczącą rolę w uświadomieniu wagi problemu angażowania dzieci w działania zbrojne.

W swoim raporcie Graca Machel powołała się na przerażające dane statystyczne, według których w ostatniej dekadzie w konfliktach zbrojnych zginęło blisko dwa miliony dzieci, trzy razy więcej doznało ran bądź zostało kalekami. Niezliczone rzesze dzieci bez swojej zgody zostały zmuszone do oglądania bądź uczestniczenia w przerażających aktach przemocy.⁶⁰¹ Miliony dzieci padło ofiarami morderstw, gwałtów, okaleczenia, setkom tysięcy innym przypadł los dzieci–żołnierzy.⁶⁰² Autorka raportu, przytaczając przeraźliwe dane statystyczne świadczące o okrutnym łamaniu na olbrzymią skalę praw dzieci, wyprowadza z nich bolesną konkluzję, twierdząc, iż „świat pogrąża się coraz bardziej w ogromnej próżni moralnej wyzutej z podstawowych wartości przysługujących człowiekowi, w której miliony dzieci jest narażonych na udział w nieludzkich aktach przemocy”.⁶⁰³

Praca Gracy Machel dotyczy wielu problemów związanych z sytuacją dzieci zamieszkujących tereny objęte konfliktami zbrojnymi. Z jednej strony porusza problematykę wpływu konfliktów zbrojnych na dzieci należące do ludności cywilnej, z drugiej problematykę pośredniego i bezpośredniego uczestnictwa dzieci w konfliktach.⁶⁰⁴ Graca Machel zwraca uwagę na potrzebę wzmocnienia ochrony dzieci uczestniczących w konfliktach zbrojnych, ochrony, która — jej zdaniem — pozostaje w ogromnej dysproporcji w stosunku do innych przepisów KPD.⁶⁰⁵ Zgadza się ze zdaniem Komitetu Praw Dziecka kładącego nacisk na podniesienie wieku poborowego do sił zbrojnych na osiemnaście lat. W jej opinii, należy uznać za chybiony argument na rzecz uznania

⁶⁰⁰ *Impact of Armed Conflict on Children: report of the expert of the Secretary-General, Ms. Grac'a Machel, submitted pursuant to General Assembly resolution 48/157 (1993)*, UN DOC.A/51/306 oraz A/51/306/Add.1 (1996).

⁶⁰¹ *Ibidem*, część I.A. pkt 2, s. 5.

⁶⁰² *Ibidem*, część I.A. pkt 1, s. 5.

⁶⁰³ *Ibidem*, część I.A. pkt 3, s. 5.

⁶⁰⁴ Kwestia dzieci–żołnierzy wyodrębniona została w szczególności w części II.A raportu noszącej tytuł *Child-soldiers*, w pozostałych częściach raportu kwestie uczestnictwa bezpośredniego i pośredniego dzieci w konfliktach zbrojnych przeplatają się ze sobą.

⁶⁰⁵ *Impact of Armed Conflict on Children: report of the expert of the Secretary-General, Ms. Grac'a Machel, submitted pursuant to General Assembly resolution 48/157 (1993)*, UN DOC.A/51/306 oraz A/51/306/Add.1 (1996), część III.B. 2 pkt 231, s. 52.

wieku rekrutacyjnego jedynie za „techniczną kwestię” pozostawioną do indywidualnego uregulowania w gestii poszczególnych państw. Ochrona dzieci przed negatywnym wpływem konfliktu zbrojnego dla swej skuteczności wymaga bowiem przyjętego bez zastrzeżeń prawnego i moralnego zobowiązania do wprowadzenia całkowitego zakazu udziału dzieci w wojnach dorosłych.⁶⁰⁶ A zatem dopuszczalny wiek poborowy powinien być wyraźnie określony w dokumencie międzynarodowym i powinien wynosić osiemnaście lat. Autorka raportu wzywa do jak najszybszego i pomyślnego zakończenia prac nad PFADKZ, wprowadzającym zakaz uczestnictwa w działaniach zbrojnych wszystkich dzieci, które nie ukończyły osiemnastu lat.⁶⁰⁷ Podkreśla potrzebę i wagę zmobilizowania jak najszerzej grupy podmiotów w walce o międzynarodowe prawne usankcjonowanie zakazu uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych oraz praktykę jego realizacji. Mówi więc o konieczności współpracy rządów poszczególnych państw, organizacji międzynarodowych międzyrządowych i pozarządowych, całej społeczności międzynarodowej, ale i społeczności lokalnych, których ogromne znaczenie ilustruje przykładami poszczególnych państw.⁶⁰⁸ Zwraca uwagę na rolę mediów,⁶⁰⁹ które powinny włączyć się w akcję uświadamiania skali problemu okrutnego łamania praw dzieci dotykanych skutkami konfliktu zbrojnego oraz zachęcania do zdecydowanej reakcji na rzecz objęcia dzieci stosowną ochroną. Wskazuje sposoby i drogi prowadzące do zapobiegania praktykom wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych, wśród których podkreśla następujące: znaczenie uchwalenia protokołu fakultatywnego, zwrócenie szczególnej uwagi na metody rekrutacji do sił zbrojnych i wprowadzenie bezwzględnego zakazu rekrutacji przymusowej dzieci, gwarancję rejestracji dzieci po urodzeniu, ustanowienie skutecznych systemów monitorowania przestrzegania adekwatnych przepisów prawa,⁶¹⁰ powszechną ratyfikację międzynarodowych konwencji humanitarnych, co — zdaniem autorki raportu — dałoby solidną podstawę rozciągnięcia odpowiedzialności za angażowanie dzieci w konflikty zbrojne praktykowane na szeroką skalę przez pozarządowe ugrupowania zbrojne.⁶¹¹ Graca Machel kładzie w końcu silny nacisk na konieczność demobilizacji, rehabilitacji i społecznej reintegracji dzieci—ofiार konfliktów zbrojnych, w które to działania powinna być zaangażowana cała społeczność zarówno międzynarodowo, jak i lokalna.⁶¹²

⁶⁰⁶ *Ibidem*.

⁶⁰⁷ *Ibidem*, część II.B. pkt 62, s. 16.

⁶⁰⁸ Wśród państw tych Graca Machel wymienia: El Salvador, Paragwaj, Gwatemalę i Peru. Źródło: *Impact of Armed Conflict on Children: report of the expert of the Secretary-General, Ms. Grac'a Machel, submitted pursuant to General Assembly resolution 48/157 (1993)*, UN DOC.A/51/306 oraz A/51/306/Add.1 (1996), część II.B. pkt 59, s. 15.

⁶⁰⁹ *Impact of Armed Conflict on Children: report of the expert of the Secretary-General, Ms. Grac'a Machel, submitted pursuant to General Assembly resolution 48/157 (1993)*, UN DOC.A/51/306 oraz A/51/306/Add.1 (1996), część II.B. pkt 62, s. 16.

⁶¹⁰ *Ibidem*, część II.B. pkt 58, s. 15.

⁶¹¹ *Ibidem*, część II.B. pkt 61, s. 16.

⁶¹² *Ibidem*, część II.B. pkt 62 b), s. 16.

1.3. Stanowisko Specjalnego Przedstawiciela Sekretarza Generalnego ONZ do spraw dzieci i konfliktów zbrojnych (Special Representative of the Secretary-General on Children in Armed Conflict)⁶¹³

W uwagach końcowych raportu dotyczącego wpływu konfliktu zbrojnego na dzieci, w części trzeciej noszącej tytuł *Mechanizmy realizacji*, Graca Machel zwróciła uwagę na potrzebę ustanowienia Specjalnego Przedstawiciela SG ONZ do spraw dzieci i konfliktów zbrojnych, który kontynuowałby rozpoczęte przez nią, a zebrane w formę przedmiotowego raportu, zadania stałego obserwatora, oceniającego stopień realizacji przepisów międzynarodowych chroniących dzieci znajdujące się w sytuacji konfliktu zbrojnego.⁶¹⁴ Autorka raportu, wskazując pożądane funkcje przypisane urzędowi stałego reprezentanta, szczególnie nacisk położyła na zadanie opracowywania corocznych raportów mających na celu zobrazowanie postępów, tudzież i trudności w urzeczywistnianiu zadań oraz wypełnianiu stosownych przepisów prawa międzynarodowego regulujących kwestie ochrony dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego.⁶¹⁵

Rezolucją 51/77 z dnia 12 grudnia 1996 roku⁶¹⁶ Zgromadzenie Ogólne ONZ ustanowiło instytucję Specjalnego Przedstawiciela SG ONZ do spraw dzieci i konfliktów zbrojnych, rekomendując SG ONZ powołanie specjalnego przedstawiciela. Pierwszym specjalnym przedstawicielem został Olara A. Otunnu z Ugandy,⁶¹⁷ który funkcję tę pełnił do 2005 roku.

Olara A. Otunnu, w ramach powierzonych mu zadań, kilkakrotnie przemawiał przed Grupą Roboczą odbywającą sesje mające za przedmiot opracowanie projektu PFADKZ. Pierwszy raz uczynił to, przesyłając specjalną wypowiedź, odczytaną podczas pięćdziesiątej czwartej⁶¹⁸ sesji Grupy Roboczej w 1998 roku. W latach 1999 oraz 2000, podczas piątej⁶¹⁹ i szóstej⁶²⁰ sesji Grupy Roboczej osobiście zaprezentował swoje stanowisko.

Wiadomość przesłana na czwartą sesję Grupy Roboczej dała wyraz zdecydowanego poparcia SPdsDiKZ dla podniesienia minimalnej granicy wieku do osiemnastu lat dopuszczającej

⁶¹³ W tej części książki ograniczę się do zasygnalizowania funkcji i roli SPdsDiKZ, szczegółowo omawiając charakter tego organu i związane z nim zadania w Rozdziale VIII.

⁶¹⁴ *Impact of Armed Conflict on Children: report of the expert of the Secretary-General, Ms. Graca Machel, submitted pursuant to General Assembly resolution 48/157 (1993)*, UN DOC.A/51/306 oraz A/51/306/Add.1 (1996), część VI, pkt 266–267, s. 60.

⁶¹⁵ *Ibidem*, część VI, pkt 268, s. 61.

⁶¹⁶ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 51/77, 20 February 1997, UN DOC.A/RES/51/77 (1997).

⁶¹⁷ SG ONZ wyznaczył Olara A. Otunnu do pełnienia funkcji SPdsDiKZ dnia 19 sierpnia 1997 roku.

⁶¹⁸ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1998/102.

⁶¹⁹ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its fifth session*, UN DOC.E/CN.4/1999/73.

⁶²⁰ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74.

rekrutację do sił zbrojnych lub ugrupowań zbrojnych oraz uczestnictwo w działaniach zbrojnych w jakiejkolwiek formie, wyrażając równocześnie głębokie przekonanie Olara A. Otunnu o usilnej potrzebie opowiedzenia się jak najszerzej liczby państw za uchwaleniem PFADKZ.⁶²¹ Powyższe stanowisko SPdsDiKZ powtórzył w roku 1999 i 2000 podczas kolejnych sesji Grupy Roboczej.⁶²² Zwrócił również uwagę na potrzebę rozważenia politycznych, ekonomicznych i społecznych warunkowań, które mogą się przyczyniać do praktyk wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych.⁶²³ Oświadczył, iż wysiłki Grupy Roboczej stanowią, w jego przekonaniu, część szerszej strategii nakierowanej na przeciwdziałanie angażowaniu dzieci w działania zbrojne, w którą jest zaangażowanych szereg instytucji działających na arenie międzynarodowej, żywiąc równocześnie nadzieję na współpracę zmierzającą do urzeczywistniania zamierzeń wzmocnienia ochrony dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego.⁶²⁴ Wskazał na potrzebę rozciągnięcia w przepisach protokołu fakultatywnego zakazu wykorzystywania dzieci poniżej osiemnastego roku życia, obok narodowych sił zbrojnych, na pozarządowe ugrupowania zbrojne, które niejednokrotnie usprawiedliwiają praktyki wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych zgodnością swoich poczynań z regulacjami prawa międzynarodowego dopuszczającymi rekrutację dzieci, które ukończyły piętnaście lat.⁶²⁵ Występując podczas szóstej sesji Grupy Roboczej w 2000 roku, Olara A. Otunnu podkreślił wagę uchwalenia protokołu fakultatywnego gwarantującego maksymalny poziom ochrony dzieci w konfliktach zbrojnych, dzięki któremu możliwe stanie się podjęcie przez kierowane przez niego biuro oraz inne agencje ONZ dodatkowych zadań, ze szczególnym uwzględnieniem kontroli zgodności praktyk z zapisami protokołu, a w przypadku łamania przepisów protokołu — wywierania politycznego nacisku na siły i ugrupowania zbrojne, skoncentrowanego na odstąpieniu od niezgodnych praktyk.⁶²⁶ Kończąc swoje wystąpienie SPdsDiKZ, zaznaczył odpowiedzialność spoczywającą na Grupie Roboczej władnej podnieść międzynarodowe standardy ochrony dzieci w działaniach zbrojnych do najwyższego poziomu. „Obciążył” ją skutkami niedopełnienia tego zadania w postaci korzyści dla sprawców naruszeń praw dzieci oraz kontynuacji tragicznej już w aktualnym czasie sytuacji dzieci zaangażowanych w działania zbrojne.⁶²⁷

⁶²¹ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1998/102, pkt 37.

⁶²² *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its fifth session*, UN DOC.E/CN.4/1999/73, pkt 16–18 oraz *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74, pkt 25–28.

⁶²³ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its fifth session*, UN DOC.E/CN.4/1999/73, pkt 16.

⁶²⁴ *Ibidem*, pkt 18.

⁶²⁵ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74, pkt 26.

⁶²⁶ *Ibidem*, pkt 27.

⁶²⁷ *Ibidem*, pkt 28.

2. Przebieg prac nad Protokołem fakultatywnym do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne w latach 1994–2000

Zadanie opracowania projektu PFADKZ Komisja Praw Człowieka ONZ powierzyła Otwartej Grupie Roboczej, specjalnie w tym celu przez siebie powołanej na podstawie Rezolucji nr 1994/91 z dnia 9 marca 1994.⁶²⁸ W punkcie 13 wyżej wymienionej rezolucji Komisja Praw Człowieka ONZ podkreśliła, iż opracowanie rzezonego projektu protokołu należy uznać za sprawę pierwszorzędą, podstawą dyskusji w ramach Grupy Roboczej czyniąc wstępny projekt protokołu fakultatywnego przedłożony Komisji Praw Człowieka przez Komitet Praw Dziecka.⁶²⁹ Decyzja komisji została zatwierdzona przez Rezolucję Rady Społecznej i Gospodarczej nr 1994/10 z dnia 22 lipca 1994 roku, upoważniając Grupę Roboczą do podjęcia działań nakierowanych na opracowanie projektu protokołu fakultatywnego i odbycia w tym celu dwutygodniowych spotkań poprzedzających pięćdziesiątą pierwszą sesję Komisji Praw Człowieka.⁶³⁰

Począwszy od 1994 roku Grupa Robocza odbyła sześć sesji mających za przedmiot opracowanie protokołu fakultatywnego w następujących okresach: od 31 października do 11 listopada 1994 roku oraz 9 lutego 1995 roku (I sesja); od 15 do 26 stycznia oraz 21 marca 1996 roku (II sesja); od 20 do 30 stycznia 1997 roku (III sesja); od 2 do 10 lutego oraz 19 marca 1998 roku (IV sesja); 11 stycznia oraz 24 marca 1999 roku (V sesja); od 10 do 21 stycznia oraz 23 marca 2000 roku (VI sesja). Zwieńczeniem tych sesji stały się raporty Grupy Roboczej, szczegółowo opisujące przebieg prac nad protokołem i uchwalane na zakończenie każdej z nich.

⁶²⁸ *Preliminary draft Optional Protocol on involvement of children in armed conflicts*, Commission on Human Rights, Fifth Session, 20 December 1993, UN DOC.E/CN.4/1994/91, Annex, pkt 13.

⁶²⁹ *Ibidem*.

⁶³⁰ UN DOC.E/RES/1994/10, pkt 1.

2.1. Pierwsza sesja Grupy Roboczej – 1994/1995 rok⁶³¹

Pierwsza sesja Grupy Roboczej odbyła się w dniach od 31 października do 11 listopada 1994 roku i obejmowała dziewiętnaście spotkań oraz spotkanie mające miejsce w dniu 9 lutego 1995 roku.⁶³² Przebieg prac Grupy Roboczej został ujęty w ramy raportu przyjętego przez Radę Społeczną i Gospodarczą dnia 10 lutego 1995 roku.⁶³³

Na przewodniczącego–sprawozdawcę, podczas pierwszego spotkania Grupy Roboczej dnia 31 października 1994 roku, wybrano delegata ze Szwecji, Nilsa Eliassona.⁶³⁴

Podczas pierwszej sesji Grupy Roboczej dyskutowano nad różnymi zagadnieniami dotyczącymi kwestii angażowania dzieci w działania zbrojne.⁶³⁵ Podkreślono konieczność zakończenia praktyki wykorzystywania dzieci w charakterze żołnierzy, a jeden ze sposobów osiągnięcia tego celu upatrując w podniesieniu minimalnego wieku rekrutacyjnego w szeregi sił zbrojnych.⁶³⁶ Część delegatów opowiadała się za ustanowieniem wieku rekrutacyjnego na poziomie osiemnastu lat, zaproponowanym przez Komitet Praw Dziecka w opracowanym przez niego wstępnym projekcie PFADKZ, który, ich zdaniem, stanowi doskonałą bazę do prac nad protokołem, rokując sprawne i szybkie ich zakończenie.⁶³⁷ Niektórzy delegaci sprzeciwiali się takiemu rozwiązaniu, argumentując swoje stanowisko zarzutem sprzeczności postanowień projektu PFADKZ z rozwiązaniami przyjętymi przez ustawodawstwo wewnętrzne reprezentowanych przez nie państw, a dopuszczające w wyjątkowych sytuacjach rekrutację do sił zbrojnych osób poniżej osiemnastu lat.⁶³⁸ Inni reprezentanci twierdzili,

⁶³¹ W pierwszej sesji Grupy Roboczej, otwartej dla wszystkich państw–członków Komisji Praw Człowieka, udział wzięli reprezentanci z następujących państw: Angoli, Austrii, Australii, Brazylii, Bułgarii, Kanady, Chile, Chin, Cypru, Ekwadoru, Finlandii, Francji, Holandii, Indii, Japonii, Kenii, Kuby, Meksyku, Niemiec, Nigerii, Pakistanu, Peru, Polski, Republiki Korei, Rosji, Rumunii, Sri Lanki, Syrii, Tunezji, Stanów Zjednoczonych Ameryki, Wielkiej Brytanii, Włoch, Wybrzeża Kości Słoniowej. W sesji tej uczestniczyli również, w charakterze obserwatorów, reprezentanci z: 1) państw, które nie były członkami Komisji Praw Człowieka: Algierii, Argentyny, Chorwacji, Czech, Danii, Egiptu, El Salvadoru, Filipin, Grecji, Iraku, Maroka, Nikaragui, Norwegii, Nowej Zelandii, Republiki Południowej Afryki, Senegalu, Słowacji, Sudanu, Szwecji i Tajlandii; 2) Stolicy Apostolskiej i Szwajcarii, nieposiadających wówczas statusu członka ONZ; 3) instytucji systemu ONZ: UNICEF oraz UNHCR; 4) Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża oraz 5) organizacji pozarządowych: African Commission for Health and Human Rights Promoters (CAPSDH), Baha’i International Community, Defence for Children International, Friends World Committee for Consultation (Quaker), International Federation Terre des Hommes, International Fellowship of Reconciliation, International Save the Children Alliance. *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96, rozdział I lit. C pkt 5–10.

⁶³² *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96, rozdział I lit. A pkt 3.

⁶³³ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96.

⁶³⁴ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96, rozdział I lit. B pkt 4.

⁶³⁵ *Ibidem*, rozdział II pkt 14.

⁶³⁶ *Ibidem*, rozdział II pkt 15.

⁶³⁷ *Ibidem*, rozdział II pkt 17.

⁶³⁸ *Ibidem*, rozdział II pkt 18.

że rozwiązania narodowe nie mogą stanowić przeszkody w wypracowaniu nowych standardów międzynarodowych i że Grupa Robocza nie jest związana ani już wypracowanymi standardami ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych, wyrażonymi w przepisach zarówno KPD, jak i protokołach dodatkowych z 1977 roku, ani tym bardziej rozwiązaniami przyjętymi w ustawodawstwie krajowym.⁶³⁹ Poruszono również zagadnienie rozróżnienia bezpośredniej i pośredniej formy udziału w działaniach zbrojnych, zauważając, iż w sytuacji konfliktu zbrojnego niejednokrotnie bardzo trudno jest odróżnić jedną formę udziału od drugiej i w związku z tym część delegatów opowiadała się za zakazaniem obu form uczestnictwa w działaniach zbrojnych przez osoby poniżej osiemnastego roku życia.⁶⁴⁰ Dyskutowano nad kwestiami ochotniczej i przymusowej rekrutacji w szeregi sił zbrojnych.⁶⁴¹ Sporo miejsca poświęcono także zagadnieniu rekrutacji dzieci przez rebelianckie i inne nieregularne siły zbrojne, podkreślając konieczność rozciągnięcia wyraźnego zakazu wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych zarówno przez rządowe, jak i pozarządowe siły zbrojne.⁶⁴² Osobne miejsce zajęła kwestia szkół wojskowych i statusu osób do nich uczęszczających.⁶⁴³ Zwrócono również uwagę na potrzebę ujednolicenia terminologii, jaką posłużono się we wstępnym projekcie PFADKZ, tak by pozostała ona w zgodzie z terminologią występującą w innych odnośnych aktach prawa międzynarodowego i aby zapewnić jednolitość interpretacji postanowień tychże aktów. Omawiano przede wszystkim różnorakie określenia terminu „rekrutacja” występujące w językach poszczególnych państw.⁶⁴⁴ Zastanawiano się nad potrzebą zamieszczenia w treści PFADKZ przepisów regulujących zagadnienie fizycznej i psychicznej reintegracji dzieci–ofiarników konfliktów zbrojnych.⁶⁴⁵ Poruszono kwestię dopuszczalności zastrzeżeń do protokołu.⁶⁴⁶ Na koniec ogólnej dyskusji skoncentrowano się na zagadnieniu intencji protokołu. Część delegatów upatrywała ją we wzmocnieniu praw dzieci, część — we wzmocnieniu ochrony praw dzieci (wyrażonych w KPD) oraz ich realizacji przez poszczególne państwa.⁶⁴⁷

⁶³⁹ *Ibidem*, rozdział II pkt. 19–21.

⁶⁴⁰ *Ibidem*, rozdział II pkt 23.

⁶⁴¹ *Ibidem*, rozdział II pkt 22.

⁶⁴² *Ibidem*, rozdział II pkt. 24–26.

⁶⁴³ *Ibidem*, rozdział II pkt 22 i 27.

⁶⁴⁴ Przykładowo w języku angielskim można spotkać alternatywne terminy używane obok „recruitment”, takie jak „conscription”, „enlistment”, „enrolment”, „admission” czy „registration”. *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96, rozdział II pkt 28.

⁶⁴⁵ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96, rozdział II pkt 29.

⁶⁴⁶ *Ibidem*, rozdział II pkt 22.

⁶⁴⁷ *Ibidem*, rozdział II pkt 33.

2.2. Druga sesja Grupy Roboczej – 1996 rok⁶⁴⁸

Druga sesja Grupy Roboczej odbyła się w dniach od 15 do 26 stycznia 1996 roku i obejmowała siedem spotkań oraz spotkanie mające miejsce w dniu 21 marca 1996 roku.⁶⁴⁹ Przebieg prac Grupy Roboczej ujęty został w ramy raportu przyjętego przez Radę Społeczną i Gospodarczą dnia 21 marca 1996 roku.⁶⁵⁰

Na przewodniczącego–sprawozdawcę wybrano ponownie delegata ze Szwecji, Nilsa Eliasona.⁶⁵¹

Do głównych zagadnień, wokół których toczyła się dyskusja Grupy Roboczej pracującej nad PFADKZ podczas jej drugiej sesji, należały: zagadnienie limitów wiekowych, bezpośredniego i pośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych, obowiązkowej i dobrowolnej rekrutacji w szeregi rządowych i pozarządowych ugrupowań zbrojnych.⁶⁵² Podobnie, jak to miało miejsce podczas pierwszej sesji, uczestnicy drugiej sesji Grupy Roboczej wyrazili zgodne przeświadczenie o konieczności wyeliminowania praktyki wykorzystywania dzieci w charakterze żołnierzy, a jednego ze sposobów osiągnięcia tego celu upatrywali w podniesieniu wieku rekrutacyjnego w szeregi sił zbrojnych.⁶⁵³ Podkreślano wagę wynikającą z przepisów KPD zasady uwzględniania „najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka” przy podejmowaniu decyzji odnośnie treści przepisów PFADKZ, który powinien ustanawiać najwyższy możliwy nowy standard ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbroj-

⁶⁴⁸ W drugiej sesji Grupy Roboczej, otwartej dla wszystkich państw–członków Komisji Praw Człowieka, udział wzięli reprezentanci z następujących państw: Algierii, Austrii, Australii, Bangladeszu, Brazylii, Bułgarii, Kamerunu, Kanady, Kolumbii, Kuby, Chile, Chin, Danii, Salwadoru, Etiopii, Francji, Niemiec, Włoch, Japonii, Malezji, Meksyku, Holandii, Nikaragui, Pakistanu, Peru, Filipin, Republiki Korei, Rosji, Sri Lanki, Ukrainy, Stanów Zjednoczonych Ameryki, Wielkiej Brytanii, Wenezueli. W sesji tej uczestniczyli również, w charakterze obserwatorów, reprezentanci z: 1) państw, które nie były członkami Komisji Praw Człowieka: Albanii, Argentyny, Belgii, Cypru, Finlandii, Grecji, Iraku, Izraela, Kenii, Libii, Maroko, Nowej Zelandii, Nigerii, Norwegii, Polski, Rumunii, Senegalu, Singapuru, Słowacji, Republiki Południowej Afryki, Syrii, Szwecji, Tunezji, Turcji, Tanzanii, Urugwaju; 2) Stolicy Apostolskiej i Szwajcarii, nieposiadających wówczas statusu członka ONZ; 3) instytucji systemu ONZ: UNICEF oraz UNHCR; 4) Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża, Międzynarodowego Stowarzyszenia Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca; 5) organizacji pozarządowych: Associated Country Women of the World, Baha’i International Community, Friends World Committee for Consultation (Quakers), International Association of Penal Law, International Council of Voluntary Agencies, International Federation of University Women, International Federation Terre des Hommes, International Peace Bureau, International Save the Children Alliance, International Service for Human Rights; 6) Komitetu Praw Dziecka. Źródło: *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its second session*, UN DOC.E/CN.4/1996/102, rozdział I lit. C pkt. 5–12.

⁶⁴⁹ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its second session*, UN DOC.E/CN.4/1996/102, rozdział I lit. A pkt 3.

⁶⁵⁰ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its second session*, UN DOC.E/CN.4/1996/102.

⁶⁵¹ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its second session*, UN DOC.E/CN.4/1996/102, rozdział I lit. B pkt 4.

⁶⁵² *Ibidem*, rozdział II, pkt 17.

⁶⁵³ *Ibidem*, rozdział II, pkt 18.

nych⁶⁵⁴ oraz być uchwalony możliwie jak najszybciej.⁶⁵⁵ Zdecydowana większość uczestników drugiej sesji opowiadała się za wprowadzeniem niedoznającego wyjątków zakazu uczestnictwa w działaniach zbrojnych osób poniżej osiemnastego roku życia.⁶⁵⁶ Reprezentanci kilkunastu delegacji przedstawili jednak stanowisko, że każdemu państwu powinna zostać przyznana możliwość rekrutowania do swoich sił zbrojnych, na zasadach dobrowolności, osób poniżej osiemnastu lat, uzasadniona zaistnieniem szczególnych okoliczności, takich jak przykładowo trudności ekonomiczne, w obliczu których rekrutacja w szeregi armii stanowi niekiedy jedyne rozwiązanie obniżające wysoki wskaźnik bezrobocia wśród młodych ludzi. W tym miejscu zaznaczyli, że rekrutacja nie zawsze prowadzi do uczestnictwa w działaniach zbrojnych.⁶⁵⁷ Powyższe stanowisko spotkało się jednak ze zdecydowaną krytyką przedstawicieli kilkunastu innych delegacji, dostrzegających trudności w odróżnieniu w praktyce rekrutacji dobrowolnej od przymusowej oraz niebezpieczeństwo rozciągnięcia pojęcia dobrowolnej rekrutacji na sytuacje przymusowego naboru w celu uzasadnienia jego praktyki.⁶⁵⁸ Z kolei powrócono do dyskusyjnej w trakcie pierwszej sesji Grupy Roboczej kwestii bezpośredniego i pośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych. Powołując się na potrzebę zapewnienia zgodności terminologii używanej w tekście projektu PFADKZ z tą, którą posługuje się KPD,⁶⁵⁹ część delegatów argumentowała na rzecz objęcia zakazem wyrażonym w przepisie artykułu 1 projektu protokołu wyłącznie sytuacji bezpośredniego uczestnictwa dzieci w konfliktach zbrojnych.⁶⁶⁰ Większość uczestników drugiej sesji wyraziła przekonanie, że w sytuacji konfliktu zbrojnego, kiedy sprawą bardzo trudną jest rozróżnienie pomiędzy uczestnictwem bezpośrednim a pośrednim i kiedy pierwotnie pośredni udział danej osoby w działaniach zbrojnych z czasem może się przekształcić w udział bezpośredni, jedynym właściwym i skutecznym rozwiązaniem wydaje się być rozszerzenie zakazu uczestnictwa w działaniach zbrojnych na sytuacje zarówno jego bezpośredniego, jak i pośredniego wymiaru.⁶⁶¹

Następnym ważnym zagadnieniem okazało się współwystępowanie w tekście projektu PFADKZ pojęć „konflikty zbrojne” (*armed conflicts*) oraz „działania zbrojne” (*hostilities*). Część delegatów opowiedziała się za rezygnacją z posługiwania się pojęciem „działania zbrojne”, będącym, ich zdaniem, pojęciem niejednoznacznym w porównaniu z pojęciem „konflikt zbrojny” zdefiniowanym w międzynarodowym prawie humanitarnym. Przeciwnicy takiego rozwiązania optowali za pozostawieniem w tekście projektu terminu „działania zbrojne”, zapewniającego zgodność z terminologią występującą w KPD.⁶⁶²

⁶⁵⁴ *Ibidem*, rozdział II, pkt 21.

⁶⁵⁵ *Ibidem*, rozdział II, pkt 19.

⁶⁵⁶ *Ibidem*, rozdział II, pkt 24.

⁶⁵⁷ *Ibidem*, rozdział II, pkt 24.

⁶⁵⁸ *Ibidem*, rozdział II, pkt. 25–26.

⁶⁵⁹ A ściślej przepis jej artykułu 38.

⁶⁶⁰ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its second session*, UN DOC.E/CN.4/1996/102, rozdział II, pkt 27.

⁶⁶¹ *Ibidem*, rozdział II, pkt 28.

⁶⁶² *Ibidem*, rozdział II, pkt 30.

Sporo miejsca w dyskusji poświęcono kwestii pozarządowych ugrupowań zbrojnych. Niektórzy uznali potrzebę rozszerzenia odpowiedzialności za realizację przepisów protokołu również na pozarządowe ugrupowania zbrojne mogące być stronami konfliktu zbrojnego, inni opowiedzieli się za uczynieniem jedynymi odpowiedzialnymi przyszłych państw–stron protokołu jako pełnoprawnych podmiotów prawa międzynarodowego. Argumentowano, iż państwa nie są w stanie zagwarantować przestrzegania przepisów protokołu przez opozycyjne ugrupowania, a jednocześnie fakt wzmianki o ugrupowaniach pozarządowych w przepisach protokołu mógłby być interpretowany jako przyznający im status prawny i wzmacniający ich międzynarodowe aspiracje. Z drugiej strony podkreślono, iż odniesienie do pozarządowych ugrupowań zbrojnych w tekście protokołu powinno się znaleźć w kontekście obowiązków państw–stron protokołu do podjęcia wszelkich możliwych środków w celu zapewnienia, by działające w obrębie ich terytoriów ugrupowania zbrojne przestrzegały postanowień protokołu.⁶⁶³

Ustosunkowano się także do zagadnienia szkół wojskowych funkcjonujących w poszczególnych państwach. Zaznaczono, iż dyskutowany zakaz uczestnictwa dzieci w konfliktach zbrojnych nie wyklucza możliwości przyjmowania do szkół o takim charakterze osób poniżej osiemnastego roku życia, pod warunkiem jednak, iż zagwarantuje się im ochronę przed ewentualnym uczestnictwem w działaniach zbrojnych.⁶⁶⁴

Na zakończenie podjęto dyskusję nad celem protokołu. Ukształtowały się dwa stanowiska. Zwolennicy pierwszego z nich argumentowali na rzecz opracowania protokołu w duchu kompromisu godzącego sporne stanowiska poszczególnych państw, tak by liczba jego sygnatariuszy była możliwie najszersza, podczas gdy druga grupa uczestników prac nad protokołem opowiedziała się zdecydowanie za uczynieniem go instrumentem gwarantującym możliwie najpełniejszą ochronę dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych i jako takim adresowanym do tych państw, które uznają się za zdolne do przestrzegania jego przepisów.⁶⁶⁵

⁶⁶³ *Ibidem*, rozdział II, pkt 32.

⁶⁶⁴ *Ibidem*, rozdział II, pkt 33.

⁶⁶⁵ *Ibidem*, rozdział II, pkt 46.

2.3. Trzecia sesja Grupy Roboczej – 1997 rok⁶⁶⁶

Trzecia sesja Grupy Roboczej odbyła się w dniach od 20 do 30 stycznia 1997 roku i obejmowała osiem spotkań.⁶⁶⁷ Przebieg prac Grupy Roboczej ujęty został w ramy raportu przyjętego przez Radę Społeczną i Gospodarczą dnia 13 marca 1997 roku.⁶⁶⁸

Na przewodniczącego–sprawozdawcę wybrano ponownie delegata ze Szwecji, Nilsa Eliassona.⁶⁶⁹

Uczestnicy trzeciej sesji Grupy Roboczej skoncentrowali się na problemach, których nie rozwiązano w toku wcześniejszych prac. Sporo miejsca poświęcono zagadnieniom minimalnego wieku zezwalającego na uczestnictwo w działaniach zbrojnych, minimalnego wieku rekrutacyjnego, formom uczestnictwa w działaniach zbrojnych. Kwestiami najszerzej dyskutowanymi podczas trzeciej sesji były kwestia dobrowolnej i przymusowej rekrutacji w szeregi sił zbrojnych oraz zagadnienie angażowania w działania zbrojne przez pozarządowe ugrupowania zbrojne.⁶⁷⁰ Większość przedmówców akcentowała potrzebę jak najszybszego sfinalizowania prac nad PFADKZ z równoczesnym stworzeniem gwarancji najpełniejszej możliwej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych.⁶⁷¹ Podobnie, jak to miało miejsce w przypadku dwu poprzednich sesji Grupy Roboczej, jej uczestnicy zajęli różne stanowiska w kwestiach dotychczas spornych. Niektórzy stanowczo opowiedzieli się za ustanowieniem minimalnego wieku dopuszczającego udział w działaniach zbrojnych

⁶⁶⁶ W trzeciej sesji Grupy Roboczej, otwartej dla wszystkich państw–członków Komisji Praw Człowieka, udział wzięli reprezentanci z następujących państw: Algierii, Argentyny, Austrii, Bangladeszu, Brazylii, Bułgarii, Kanady, Kolumbii, Kuby, Chile, Chin, Czech, Danii, Egiptu, Etiopii, Francji, Niemiec, Indii, Włoch, Japonii, Malezji, Meksyku, Holandii, Pakistanu, Filipin, Republiki Korei, Rosji, Republiki Południowej Afryki, Sri Lanki, Ukrainy, Stanów Zjednoczonych Ameryki, Wielkiej Brytanii, Urugwaju. W sesji tej uczestniczyli również: I.) w charakterze obserwatorów, reprezentanci z: 1) państw, które nie są członkami Komisji Praw Człowieka: Australii, Belgii, Kostaryki, Cypru, Chorwacji, Estonii, Finlandii, Iranu, Iraku, Maroko, Nigerii, Norwegii, Peru, Polski, Rumunii, San Marino, Słowacji, Hiszpanii, Szwecji, Syrii, Tunezji, Turcji, Wenezueli, Jemenu; 2) Stolicy Apostolskiej i Szwajcarii, nieposiadających wówczas statusu członka ONZ; 3) instytucji systemu ONZ: UNICEF oraz UNHCR; 4) organizacji wyspecjalizowanej ONZ — Światowej Organizacji Zdrowia; 5) Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża, Międzynarodowego Stowarzyszenia Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyc; II.) 6) posiadający status konsultacyjny, przedstawiciele organizacji pozarządowych: Association for the Advancement of Psychological Understanding of Human Nature, Caritas Internationalis, Friends World Committee for Consultation (Quakers), International Council of Women, International Federation of University Women, International Federation Terre des Hommes, International Save the Children Alliance, International Service for Human Rights, Women's International League for Peace and Freedom (WILPF) and the World Christian Life Community; 7) Komitetu Praw Dziecka. Źródło: *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its third session*, UN DOC.E/CN.4/1997/96, rozdział I lit. C pkt 5–14.

⁶⁶⁷ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its third session*, UN DOC.E/CN.4/1997/96, rozdział I lit. A pkt 3.

⁶⁶⁸ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its third session*, UN DOC.E/CN.4/1997/96.

⁶⁶⁹ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its third session*, UN DOC.E/CN.4/1997/96, rozdział I lit. B pkt 4.

⁶⁷⁰ *Ibidem*, rozdział II, pkt 18.

⁶⁷¹ *Ibidem*, rozdział II, pkt 19.

na poziomie osiemnastu lat i tym samym pozostającego w zgodzie nie tylko z przepisem artykułu 1 KPD, ale i z przepisami większości ustawodawstw wewnętrznych, odzwierciedlających zarazem powszechnie akceptowalny wiek osiągnięcia pełnoletności.⁶⁷² Inni optowali za ustanowieniem pułapu wiekowego na poziomie lat siedemnastu.⁶⁷³ W tej kwestii i tym razem nie osiągnięto konsensusu. Podobnie jak w kwestii dotyczącej różnicowania bądź rezygnacji z różnicowania ochrony gwarantowanej protokołem ze względu na formę uczestnictwa w działaniach zbrojnych. Nie rozstrzygnięto ostatecznie, czy powinno zakazać się tylko bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych, za czym opowiedzieli się zwolennicy rozwiązania zgodnego z zapisem artykułu 38 KPD, czy też i uczestnictwa przybierającego formę udziału pośredniego, które — zdaniem zwolenników rozciągnięcia zakazu na obie formy uczestnictwa — niejednokrotnie w praktyce okazywało się być bardziej niebezpieczne dla dziecka niż udział bezpośredni.⁶⁷⁴

Ustosunkowując się do kwestii dobrowolnej i przymusowej rekrutacji w szeregi sił zbrojnych, część uczestników trzeciej sesji wyraziła przekonanie, że minimalny wiek zezwalający na rekrutację powinien być ustanowiony na poziomie osiemnastu lat, bez względu na sposób przeprowadzania rekrutacji, a zatem bez względu na to czy przybierze ona postać rekrutacji przymusowej, czy dobrowolnej. Twierdzili, że osoba, która nie osiągnęła wieku osiemnastu lat, nie może świadomie rozeznaczyć znaczenia i konsekwencji wstąpienia do armii, stąd też nie można tutaj mówić o dobrowolnym jej wyborze, jako że taki ma miejsce tylko wówczas, gdy osoba dokonująca wyboru jest w pełni tego świadoma i wolna w swym wyborze. Uważali ponadto, że szczególnie w państwach przeżywających różne kryzysy, w tym ekonomiczne, wolny wybór przekształca się niejednokrotnie w przymusowe wstąpienie do armii, oznaczające poprawę sytuacji materialnej wstępującego, który pozbawiony rzeczywistego wyboru innej opcji „dobrowolnie” wybiera drogę wojskowej rekrutacji. Podkreślono, iż problem ten dotyczy szczególnie dzieci—uchodźców, pozbawionych jakiegokolwiek opieki i „porozrzucanych” po różnych zakątkach świata.⁶⁷⁵ Niektórzy delegaci, powołując się na rozpowszechnioną w tym zakresie praktykę państw, argumentowali na rzecz obniżenia wieku zezwalającego na dobrowolne wstąpienie w szeregi sił zbrojnych.⁶⁷⁶ Część przedmówców uważała, że prawne usankcjonowanie dobrowolnej rekrutacji od ukończenia szesnastego roku życia zwiększy szanse na zatrudnienie wielu młodych osób, zachęcając do wstępowania do sił zbrojnych w celu znalezienia pracy, szkolenia bądź kontynuacji nauki.⁶⁷⁷

Ważne miejsce w dyskusji członków Grupy Roboczej zajęła kwestia angażowania dzieci w działania zbrojne przez pozarządowe ugrupowania zbrojne. Wielu z nich uważało, że zakaz wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych, w sytuacji rosnącej liczby konfliktów zbrojnych o charakterze konfliktów wewnętrznych, powinien znaleźć wyrażnie odzwierciedlenie w przepisach PFADKZ i obowiązywać nie tylko państwa—strony protokołu, lecz również pozarządowe ugrupowania zbrojne działające

⁶⁷² *Ibidem*, rozdział II, pkt 23.

⁶⁷³ *Ibidem*, rozdział II, pkt 24.

⁶⁷⁴ *Ibidem*, rozdział II, pkt 25.

⁶⁷⁵ *Ibidem*, rozdział II, pkt 26.

⁶⁷⁶ *Ibidem*, rozdział II, pkt 28.

⁶⁷⁷ *Ibidem*, rozdział II, pkt 31.

na terytoriach poszczególnych państw.⁶⁷⁸ Zwolennicy takiego rozwiązania powoływali się na przepisy międzynarodowego prawa humanitarnego znajdującego zastosowanie w sytuacji konfliktów zbrojnych o niemiedzynarodowym charakterze, które wiążą wszystkie strony konfliktu, łącznie z pozarządowymi ugrupowaniami zbrojnymi, z równoczesną odmową przyznania im statusu prawnego.⁶⁷⁹ Część delegatów uznała, że kwestia obowiązków ugrupowań pozarządowych swoje odzwierciedlenie powinna znaleźć nie w merytorycznej części protokołu, lecz w jego preambule. Podkreślili przy tym, iż rządy państw dysponują ograniczonymi środkami egzekwowania – od ugrupowań pozarządowych – obowiązków wyrażonych przepisami prawa, zważywszy na fakt, że ugrupowania pozarządowe działają poza jego ramami.⁶⁸⁰

Na zakończenie ogólnej dyskusji nad projektem PFADKZ zwrócono uwagę na potrzebę zharmonizowania jego przepisów z obowiązującymi zasadami międzynarodowego prawa humanitarnego. Położono przy tym nacisk na dbałość o to, by przy formułowaniu norm składających się na treść protokołu mieć na uwadze jego naczelne zadanie, jakim jest wzmocnienie ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych, bez tworzenia dodatkowych luk prawnych i powtarzania słabości rozwiązań już istniejących.⁶⁸¹

2.4. Czwarta sesja Grupy Roboczej – 1998 rok⁶⁸²

Czwarta sesja Grupy Roboczej odbyła się w dniach od 2 do 10 lutego 1998 roku i obejmowała siedem spotkań oraz spotkanie mające miejsce w dniu 19 marca 1998 roku.⁶⁸³ Przebieg prac

⁶⁷⁸ *Ibidem*, rozdział II, pkt 35.

⁶⁷⁹ *Ibidem*, rozdział II, pkt 36.

⁶⁸⁰ *Ibidem*, rozdział II, pkt 37.

⁶⁸¹ *Ibidem*, rozdział II, pkt 38, 41.

⁶⁸² W drugiej sesji Grupy Roboczej, otwartej dla wszystkich państw–członków Komisji Praw Człowieka, udział wzięli reprezentanci z następujących państw: Argentyny, Austrii, Brazylii, Kanady, Kuby, Chile, Chin, Czech, Danii, Salwadoru, Francji, Niemiec, Gwatemali, Indii, Irlandii, Włoch, Japonii, Malezji, Meksyku, Maroko, Pakistanu, Peru, Filipin, Polski, Republiki Korei, Rosji, Republiki Południowej Afryki, Sri Lanki, Sudanu, Stanów Zjednoczonych Ameryki, Wielkiej Brytanii, Urugwaju, Wenezueli. W sesji tej uczestniczyli również: I.) w charakterze obserwatorów, reprezentanci z: 1) państw, które nie były członkami Komisji Praw Człowieka: Algierii, Australii, Bahrajnu, Belgii, Kolumbii, Kostaryki, Dominikany, Egiptu, Etiopii, Estonii, Finlandii, Iranu, Holandii, Nowej Zelandii, Nigerii, Norwegii, Portugalii, Rumunii, Słowacji, Hiszpanii, Szwecji, Syrii, Tajlandii, Turcji; 2) Stolicy Apostolskiej i Szwajcarii, nie posiadających wówczas statusu członka ONZ; 3) instytucji systemu ONZ: UNICEF oraz UNHCR; 4) Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża, Międzynarodowego Stowarzyszenia Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy; II.) 5) posiadający status konsultacyjny, przedstawiciele organizacji pozarządowych: Amnesty International, Associated Country Women of the World, Coalition against Trafficking in Women, Friends World Committee for Consultation (Quakers), Human Rights Watch, International Council of Women, International Federation of Social Workers, International Federation Terre des Hommes, International Save the Children Alliance, International Service for Human Rights, New Humanity and the World Christian Life Community; 6) przedstawiciele innych organizacji pozarządowych: ACT Project and Dutch Coalition for the Rights of Children in Armed Conflict. Źródło: *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1998/102, rozdział I lit. C pkt 5–11.

⁶⁸³ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1998/102, rozdział I lit. A pkt 3.

Grupy Roboczej został ujęty w ramy raportu przyjętego przez Radę Społeczną i Gospodarczą dnia 23 marca 1998 roku.⁶⁸⁴

Na przewodniczącego–sprawozdawcę wybrano ponownie delegata ze Szwecji, Nilsa Elias-sona.⁶⁸⁵

Przychylając się do wniosku przewodniczącego, w celu przyspieszenia prac nad projektem PFADKZ, Grupa Robocza podjęła decyzję o zmianie formy swojej dotychczasowej pracy na rzecz nieformalnych spotkań o charakterze otwartych konsultacji z przewodniczącym sesji.⁶⁸⁶ Przewodniczący zwrócił ponadto uwagę Grupy Roboczej na nieformalny dokument przedstawiony przez niego Komisji Praw Człowieka w kwietniu 1997 roku wraz z uchwalonym na zakończenie trzeciej sesji raportem Grupy Roboczej, który zawierał jego spostrzeżenia odnośnie do projektu PFADKZ. Dokument ten został przekazany następnie delegacjom uczestniczącym w aktualnej sesji Grupy Roboczej, służąc jako jedna z podstaw konsultacji prowadzonych przez przewodniczącego, w efekcie których został zmodyfikowany i jako tzw. *Chairman's perception* dołączony w formie aneksu do raportu Grupy Roboczej, uchwalonego na zakończenie czwartej sesji.⁶⁸⁷

Ogólna dyskusja podczas czwartej sesji Grupy Roboczej przebiegała wokół tych samych zagadnień, które rozważano w trakcie jej wcześniejszych spotkań, a w odniesieniu do których dotychczas nie osiągnięto porozumienia. Były to: kwestia minimalnego wieku dopuszczającego udział w działaniach zbrojnych, bezpośredniej i pośredniej formy uczestnictwa w działaniach zbrojnych, wieku rekrutacyjnego, rekrutacji przymusowej i dobrowolnej, rekrutacji przez siły rządowe, tudzież przez zbrojne ugrupowania pozarządowe.⁶⁸⁸ Zdecydowana większość delegatów opowiedziała się po stronie ustanowienia limitu wieku zezwalającego na udział w działaniach zbrojnych na poziomie osiemnastu lat, z równoczesnym odniesieniem go zarówno do bezpośredniej, jak i pośredniej formy uczestnictwa w działaniach zbrojnych. Podkreślono, iż takie rozwiązanie zapewni zgodność z wyrażoną w przepisach KPD oraz większości ustawodawstw państwowych zasadą osiągnięcia pełnoletności wraz z momentem ukończenia osiemnastego roku życia.⁶⁸⁹ Zwrócono uwagę na fakultatywny charakter protokołu, apelując do państw niewyrażających poparcia dla limitu wieku osiemnastu lat, by nie sprzeciwiały się takiemu rozwiązaniu, wybierając raczej drogę odmowy ratyfikacji protokołu w miejsce sprzeciwu wobec wnioskowanego limitu wiekowego.⁶⁹⁰ Niektórzy delegaci, niepodzielający powyższego poglądu, wyrazili opinię, że w celu wyegzekwowania zobowiązania potrzebuje ono zyskać poparcie zdecydowanej większości państw, a na taką — ich zdaniem — nie może liczyć zakaz uczestnictwa w działaniach zbrojnych przez osoby, które nie ukończyły osiemnastego roku

⁶⁸⁴ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1998/102.

⁶⁸⁵ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1998/102, rozdział I lit. B pkt 4.

⁶⁸⁶ *Ibidem*, rozdział I lit. D pkt 14.

⁶⁸⁷ *Ibidem*, rozdział I lit. D pkt 15.

⁶⁸⁸ *Ibidem*, rozdział II, pkt 16.

⁶⁸⁹ *Ibidem*, rozdział II, pkt 19.

⁶⁹⁰ *Ibidem*, rozdział II, pkt 20.

życia. Za odpowiedni uznali wiek siedemnastu lat. Zwrócili uwagę, że rzeczywistym problemem nie jest kwestia podniesienia standardów ochrony przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych, lecz egzekwowalności standardów aktualnie ustanowionych, a dotyczących zakazu angażowania w działania zbrojne osób, które nie osiągnęły wieku piętnastu lat.⁶⁹¹

Podzielone były również zdania delegatów w odniesieniu do kwestii rozszerzenia zakazu na jedną bądź obie formy uczestnictwa w działaniach zbrojnych. Podczas gdy część delegatów opowiadała za zachowaniem w przepisie artykułu 1 projektu protokołu przymiotnika „bezpośredni” (*direct*) ograniczającego zakaz ustanowiony na mocy rzeczonego przepisu wyłącznie w odniesieniu do form bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych, większość przedmówców opowiadała się po stronie zakazania formy bezpośredniego i pośredniego uczestnictwa, upatrując w obu poważne ryzyko zagrażające zdrowiu i życiu dzieci.⁶⁹²

Niektórzy uczestnicy aktualnej sesji Grupy Roboczej zauważyli, iż Grupa Robocza powinna skoncentrować się nie tylko na kwestii uczestnictwa w działaniach zbrojnych, lecz i na kwestii rekrutacji dzieci w szeregi sił zbrojnych. Twierdzili, iż zapobieganie rekrutacji dzieci, zapobiegłoby ich uczestnictwu w działaniach zbrojnych.⁶⁹³

W odniesieniu do kwestii zróżnicowania formy rekrutacji na tę o charakterze przymusowym lub dobrowolnym wielu delegatów podkreśliło ponownie, iż tak zwana „dobrowolna rekrutacja” daleko odbiega od pojęcia „wolnego wyboru”, będąc w większości przypadków rekrutacją przymusową, wymuszoną indoktrynacją, podżeganiem do pomsty, biedą, perspektywą uzyskania ochrony czy też wynikającą z niedojrzałości. Delegaci ci uważali, że nie należy różnicować rekrutacji ani limitu wieku rekrutacyjnego uzależnionego od formy rekrutacji, nie należy również uzależniać jej od zgody rodziców, która nie gwarantuje spełnienia kryterium „dobrowolności rekrutacji”.⁶⁹⁴ Ich zdaniem, limit wieku dopuszczającego uczestnictwo w działaniach zbrojnych powinien być zrównany z limitem wieku rekrutacyjnego i oba te limity powinny być ustanowione na poziomie osiemnastu lat, tak by umożliwić monitorowanie i egzekwowanie przestrzegania przepisów protokołu.⁶⁹⁵ Przeciwnicy tego poglądu opowiadali się za ustanowieniem minimalnego wieku dla rekrutacji dobrowolnej na poziomie siedemnastu lat, argumentując swoje stanowisko licznymi przykładami z praktyki państw stosujących analogiczny limit oraz ryzykiem podważenia dodatkowej roli służby wojskowej, czyli edukacyjnej, przez wprowadzenie zakazu każdej formy rekrutacji osób, które nie osiągnęły osiemnastu lat. Twierdzili, że podniesienie limitu wieku rekrutacyjnego pociągnie za sobą ograniczenie dostępu do edukacji przez młodych ludzi, których nie stać na poniesienie kosztów wykształcenia.⁶⁹⁶

Ustosunkowując się do zagadnienia ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne przez pozarządowe ugrupowania zbrojne, większość delegatów stanęła na stanowisku odzwiercied-

⁶⁹¹ *Ibidem*, rozdział II, pkt 22.

⁶⁹² *Ibidem*, rozdział II, pkt 24.

⁶⁹³ *Ibidem*, rozdział II, pkt 27.

⁶⁹⁴ *Ibidem*, rozdział II, pkt 28.

⁶⁹⁵ *Ibidem*, rozdział II, pkt 29.

⁶⁹⁶ *Ibidem*, rozdział II, pkt 30.

lenia w merytorycznej części protokołu sytuacji dzieci rekrutowanych przez jednostki pozarządowe, co, ich zdaniem, ma aktualnie tym większe znaczenie ze względu na naturę dominujących ówczesnie konfliktów zbrojnych toczonych wewnątrz państw, gdzie większość nieletnich kombatantów służy w pozarządowych ugrupowaniach zbrojnych.⁶⁹⁷ Część delegatów opowiedziała się natomiast za odwołaniem się do przedmiotowego zagadnienia wyłącznie w preambule protokołu.⁶⁹⁸

Poszczególni delegaci odnieśli się z kolei do dokumentu *Chairman's perception* przedłożonego przez przewodniczącego sesji.⁶⁹⁹ Zwróciwszy uwagę na fakt, że mimo iż dokument nie odzwierciedla w pełni stanowisk zajmowanych przez poszczególne państwa, większość delegatów wyraziła swoje poparcie dla pracy przewodniczącego, upatrując w niej instrument pomocny w sfinalizowaniu prac Grupy Roboczej i przyspieszeniu uchwalenia końcowej wersji projektu PFADKZ.⁷⁰⁰ Zyskawszy akceptację, dokument ten jako drugi załącznik raportu został dołączony do raportu Grupy Roboczej kończącego jej czwartą sesję.⁷⁰¹

2.5. Piąta sesja Grupy Roboczej – 1999 rok⁷⁰²

Piąta sesja Grupy Roboczej obejmowała trzy spotkania plenarne, które odbyły się w dniach 11 stycznia i 24 marca 1999.⁷⁰³ Przebieg prac Grupy Roboczej został ujęty w ramy Raportu przyjętego przez Radę Społeczną i Gospodarczą dnia 24 marca 1999 roku.⁷⁰⁴

⁶⁹⁷ *Ibidem*, rozdział II, pkt 32.

⁶⁹⁸ *Ibidem*, rozdział II, pkt 33.

⁶⁹⁹ *Ibidem*, rozdział I lit. D pkt 15.

⁷⁰⁰ *Ibidem*, rozdział II, pkt. 39–66.

⁷⁰¹ *Ibidem*, rozdział I lit. D pkt 15.

⁷⁰² W piątej sesji Grupy Roboczej, otwartej dla wszystkich państw-członków Komisji Praw Człowieka, udział wzięli reprezentanci z następujących państw: Austrii, Kanady, Kuby, Chile, Chin, Czech, Ekwadoru, Salwadoru, Francji, Niemiec, Gwatemali, Indii, Indonezji, Irlandii, Japonii, Łotwy, Mauritiusa, Meksyku, Norwegii, Pakistanu, Peru, Filipin, Polski, Republiki Korei, Rosji, Sudanu, Stanów Zjednoczonych Ameryki, Wielkiej Brytanii, Urugwaju. W sesji tej uczestniczyli również: I.) w charakterze obserwatorów, reprezentanci z: 1) państw, które nie były członkami Komisji Praw Człowieka: Angoli, Australii, Belgii, Bułgarii, Kostaryki, Chorwacji, Danii, Egiptu, Etiopii, Estonii, Finlandii, Węgier, Islandii, Iranu, Iraku, Holandii, Nowej Zelandii, Rumunii, Singapuru, Słowacji, Hiszpanii, Szwecji, Syrii, Turcji, Ukrainy; 2) Stolicy Apostolskiej i Szwajcarii, nieposiadających wówczas statusu członka ONZ; 3) UNICEF; 4) Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża, Międzynarodowego Stowarzyszenia Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca; II.) 5) posiadający status konsultacyjny, przedstawiciele organizacji pozarządowych: Amnesty International, Coalition against Trafficking in Women, Defence for Children International, Friends World Committee for Consultation (Quakers), Human Rights Watch, International Council of Women, International Federation Terre des Hommes, International Service for Human Rights, World Christian Life Community; 6) reprezentant z ramienia Komitetu Praw Dziecka; 7) Specjalny Przedstawiciel SG ONZ do spraw dzieci i konfliktów zbrojnych. Źródło: *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its fifth session*, UN DOC.E/CN.4/1999/73, rozdział I lit. C pkt 5–12.

⁷⁰³ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its fifth session*, UN DOC.E/CN.4/1999/73, rozdział I lit. A pkt 3.

⁷⁰⁴ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its fifth session*, UN DOC.E/CN.4/1999/73.

Na przewodniczącą–sprawozdawczynię wybrano delegatkę ze Szwecji, Catherine von Heidenstam.⁷⁰⁵

Przebieg piątej sesji Grupy Roboczej różnił się w swym kształcie od sesji poprzednich.⁷⁰⁶ Głównym zadaniem Grupy Roboczej było rozpatrzenie przedstawionego podczas sesji raportu aktualnej przewodniczącej Grupy Roboczej dotyczącego statusu przeprowadzonych przez nią nieformalnych konsultacji, skoncentrowanych na przyspieszeniu prac nad PFADKZ i doprowadzenie do konsensusu państw w przedmiocie jego treści.⁷⁰⁷ Komisja Praw Człowieka w Rezolucji nr 1998/76 z dnia 22 kwietnia 1998 roku zatytułowanej *Prawa dziecka* zachęciła przewodniczącą do przeprowadzenia takich konsultacji, następnie zaś zebrania ich w formę raportu.⁷⁰⁸ Przewodnicząca opracowała stosowny raport,⁷⁰⁹ przedkładając go podczas piątej sesji Grupy Roboczej. W raporcie wskazała na konsultacje przeprowadzone z Komitetem Praw Dziecka, SPdsDiKZ, reprezentantami z ramienia rządów państw, agencji ONZ, międzyrządowych organizacji międzynarodowych, włączając MKCK oraz pozarządowych organizacji międzynarodowych.⁷¹⁰ Podkreśliła zauważalne przeświadczenie konsultowanych podmiotów o konieczności wzmocnienia międzynarodowych standardów ochrony dzieci w sytuacji konfliktów zbrojnych, w szczególności w drodze podwyższenia minimalnego wieku rekrutacyjnego oraz wieku zezwalającego na uczestnictwo w działaniach zbrojnych. Odnotowała jednak brak jednomyślnej zgody na podniesienie limitu wieku do osiemnastu lat.⁷¹¹ Konkludując, przewodnicząca stwierdziła ogólne poparcie dla sfinalizowania prac nad projektem protokołu,⁷¹² wyrażając przy tym potrzebę kontynuowania konsultacji przez kolejny rok w celu sformułowania konkretnych zaleceń, mających stać się podstawą dla prowadzenia dalszych negocjacji zmierzających do uchwalenia PFADKZ.⁷¹³ Grupa Robocza przychyliła się do sugestii przewodniczącej odnośnie do przedłużenia okresu prowadzonych przez nią konsultacji, zapewniając o skierowaniu stosownego wniosku do Komisji Praw Człowieka w kwestii wyrażenia zgody w tej sprawie.⁷¹⁴ Niektórzy członkowie Grupy Roboczej wyrazili przy tym żal wobec faktu niemożności uzyskania zgody w przedmiocie treści projektu PFADKZ podczas aktualnej sesji.⁷¹⁵ Równocześnie Grupa Robocza podkreśliła chęć i cel sfinalizowania prac nad protokołem w 2000 roku.⁷¹⁶

⁷⁰⁵ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its fifth session*, UN DOC.E/CN.4/1999/73, rozdział I lit. B pkt 4.

⁷⁰⁶ M. Happold, *The Optional Protocol to the Convention...*, s. 234.

⁷⁰⁷ *Rights of the child, Commission on Human Rights resolution 1998/76*, C.H.R. res. 1998/76, ESCOR Supp. (No. 3) at 240, UN DOC.E/CN.4/1998/76 (1998), ust. 14 (c).

⁷⁰⁸ *Ibidem*, ust. 14 (b).

⁷⁰⁹ *Report of the Chairman of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1999/WG.13/3.

⁷¹⁰ *Ibidem*, rozdział I, pkt 3.

⁷¹¹ *Ibidem*, rozdział I, pkt 3.

⁷¹² *Ibidem*, rozdział I, pkt 4.

⁷¹³ *Ibidem*, rozdział I, pkt 5.

⁷¹⁴ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its fifth session*, UN DOC.E/CN.4/1999/73, rozdział II, pkt 23–24.

⁷¹⁵ *Ibidem*, rozdział II, pkt 23.

⁷¹⁶ *Ibidem*, rozdział II, pkt 27.

Oprócz raportu przewodniczącej Grupa Robocza zebrana podczas aktualnej sesji ustosunkowała się również do raportu przedłożonego jej przez SG ONZ⁷¹⁷ zawierającego komentarze poszczególnych podmiotów i instytucji międzynarodowych w odniesieniu do raportu Grupy Roboczej uchwalonego na zakończenie jej czwartej sesji wraz z załączonymi dwoma propozycjami projektu PFADKZ. W dniu 27 lipca 1998 roku SG ONZ, na prośbę Komisji Praw Człowieka wyrażoną w zapisach Rezolucji nr 1998/76,⁷¹⁸ skierował wniosek zaadresowany do rządów poszczególnych państw, instytucji i organizacji wyspecjalizowanych ONZ, Komitetu Praw Dziecka oraz rządowych i pozarządowych organizacji międzynarodowych, prosząc je o ustosunkowanie się do przesłanych im wyżej wspomnianych dokumentów.⁷¹⁹ Otrzymane odpowiedzi zebrał w raport przedstawiony Grupie Roboczej podczas piątej jej sesji.⁷²⁰ Raport zawiera komentarze: 1) państw: Nowej Zelandii, Trynidadu i Tobago,⁷²¹ Argentyny, Brazylii, Chorwacji, Szwajcarii, Turcji, Urugwaju;⁷²² 2) UNHCR;⁷²³ 3) United Nations Population Fund;⁷²⁴ 4) Komitetu Praw Dziecka;⁷²⁵ 5) Rady Europy;⁷²⁶ 6) Friends World Committee for Consultation (Quakers);⁷²⁷ 7) International Federation Terre des Hommes;⁷²⁸ 8) World Alliance of Reformed Churches.⁷²⁹

Piąta sesja Grupy Roboczej nie zaowocowała jakimkolwiek merytorycznym postępek w przedmiocie prac nad PFADKZ. Nie dyskutowano nad jego przepisami, odkładając to zadanie na czas kolejnej sesji.

⁷¹⁷ UN DOC.E/CN.4/1998/WG.13/2.

⁷¹⁸ *Rights of the child, Commission on Human Rights resolution 1998/76*, C.H.R. res. 1998/76, ESCOR Supp. (No. 3) at 240, UN DOC.E/CN.4/1998/76 (1998), ust. 14 (a).

⁷¹⁹ *Report of the Secretary-General on the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1999/WG.13/2, pkt 2.

⁷²⁰ *Report of the Secretary-General on the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1999/WG.13/2 oraz *Report of the Secretary-General on the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1999/WG.13/2/Add.1.

⁷²¹ *Report of the Secretary-General on the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1999/WG.13/2, rozdział I A i B.

⁷²² *Report of the Secretary-General on the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1999/WG.13/2/Add.1.

⁷²³ *Report of the Secretary-General on the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1999/WG.13/2, rozdział II A.

⁷²⁴ *Ibidem*, rozdział II B.

⁷²⁵ *Ibidem*, rozdział II C.

⁷²⁶ *Ibidem*, rozdział II D.

⁷²⁷ *Ibidem*, rozdział III A.

⁷²⁸ *Ibidem*, rozdział III B.

⁷²⁹ *Ibidem*, rozdział III C.

2.6. Szósta sesja Grupy Roboczej – 2000 rok⁷³⁰

Szósta sesja Grupy Roboczej odbyła się w dniach od 10 do 21 stycznia 2000 roku i obejmowała dwadzieścia jeden spotkań oraz spotkanie mające miejsce w dniu 23 marca 2000 roku.⁷³¹ Przebieg prac Grupy Roboczej został ujęty w ramy raportu przyjętego przez Radę Społeczną i Gospodarczą dnia 23 marca 2000 roku.⁷³²

Na przewodniczącą–sprawozdawczynię wybrano ponownie delegatkę ze Szwecji, Catherine von Heidenstam.⁷³³

Przewodnicząca podkreśliła wagę zakończenia przez Grupę Roboczą prac nad treścią projektu PFADKZ przed dziesiątą rocznicą wejścia w życie KPD i przed planowaną na 2001 rok specjalną sesją Zgromadzenia Ogólnego ONZ poświęconą zagadnieniu praw dziecka.⁷³⁴

W dniach od 10 do 19 stycznia 2000 roku Grupa Robocza odbyła ogólną dyskusję poświęconą zasadniczym zagadnieniom związanym z pracami nad projektem PFADKZ, a dotyczącym następujących kwestii: podmiotów niepaństwowych, przestrzegania (przepisów protokołu), realizacji zobo-

⁷³⁰ W drugiej sesji Grupy Roboczej, otwartej dla wszystkich państw–członków Komisji Praw Człowieka udział wzięli reprezentanci z następujących państw: Argentyny, Bangladeszu, Brazylii, Kanady, Kuby, Chile, Chin, Czech, Ekwadoru, Salwadoru, Francji, Niemiec, Gwatemali, Indii, Indonezji, Włoch, Japonii, Lotwy, Luksemburga, Meksyku, Maroko, Nepalu, Norwegii, Pakistanu, Peru, Filipin, Polski, Portugalii, Republiki Korei, Rumunii, Rosji, Senegal, Hiszpanii, Sri Lanki, Stanów Zjednoczonych Ameryki, Wielkiej Brytanii, Tunezji, Wenezueli. W sesji tej uczestniczyli również: I.) w charakterze obserwatorów, reprezentanci z: 1) państw, które nie były członkami Komisji Praw Człowieka: Algierii, Angoli, Australii, Austrii, Białorusi, Belgii, Brunei Darussalam, Bułgarii, Chorwacji, Kostaryki, Demokratycznej Republiki Kongo, Demokratycznej Republiki Korei, Danii, Dominikany, Egiptu, Etiopii, Estonii, Finlandii, Georgii, Grecji, Węgier, Islandii, Iranu, Iraku, Irlandii, Jordanii, Kuwejtu, Libii, Litwy, Malezji, Mozambiku, Holandii, Nowej Zelandii, Panamy, Arabii Saudyjskiej, Singapuru, Słowacji, Słowenii, Republiki Południowej Afryki, Szwecji, Syrii, Tajlandii, Turcji, Urugwaju, Zimbabwe; 2) Stolicy Apostolskiej i Szwajcarii, nieposiadających wówczas statusu członka ONZ; 3) instytucji systemu ONZ: Komitetu Praw Dziecka, Biura Specjalnego Przedstawiciela SG ONZ do spraw dzieci i konfliktów zbrojnych, UNICEF oraz UNHCR; 4) Międzynarodowej Organizacji Pracy; 5) Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża, Międzynarodowego Stowarzyszenia Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyc; II.) 6) posiadający status konsultacyjny, przedstawiciele organizacji pozarządowych: Amnesty International, Associated Country Women of the World, Coalition against Trafficking in Women, Commission of the Churches on International Affairs of the World Council of Churches, Defence for Children International, Friends World Committee for Consultation (Quakers), Human Rights Watch, International Council of Women, International Federation Terre des Hommes, International Save the Children Alliance, International Service for Human Rights, Lutheran World Federation, New Humanity, Nuclear Age Peace Foundation, Pax Christi International, International Catholic Peace Movement, World Christian Life Community, World Vision International; 7) przedstawiciele innych organizacji pozarządowych: Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, Dutch Coalition against the Use of Child Soldiers, Focal Point Programme on Sexual Exploitation of Children. Źródło: *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74, rozdział I lit. C pkt 5–12.

⁷³¹ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74, rozdział I lit. A pkt 3.

⁷³² *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74.

⁷³³ *Ibidem*, rozdział I lit. B pkt 4.

⁷³⁴ *Ibidem*, rozdział I lit. D pkt 19.

wiązań protokołu, międzynarodowej współpracy i pomocy, obowiązkowej rekrutacji, uczestnictwa w działaniach zbrojnych, dobrowolnej rekrutacji, szkół wojskowych i preambuły.⁷³⁵ Równocześnie na wniosek przewodniczącej w celu przyspieszenia prac nad treścią protokołu Grupa Robocza postanowiła rozpatrzyć powyższe zagadnienia w drodze formalnych i nieformalnych spotkań poszczególnych uczestników aktualnej sesji, którym wyznaczono miejsce w konkretnych, tematycznie wydzielonych grupach zajmujących się jednym z wyżej wymienionych zagadnień.⁷³⁶ Na czele każdej z takich grup stanął specjalnie wyznaczony koordynator. Obok wymienionych zagadnień dyskutowano także nad kwestiami zastrzeżeń, podpisów i ratyfikacji protokołu.⁷³⁷ W dniach od 19 do 21 stycznia 2000 roku Grupa Robocza rozpatrzyła przedstawione jej zestawienie propozycji brzmienia konkretnych przepisów protokołu, opracowane przez każdą z nieformalnych grup.⁷³⁸ Propozycje te, wraz z propozycjami ujętymi w projekcie protokołu fakultatywnego *Chairman's perception*,⁷³⁹ stały się podstawą dla opracowania projektu protokołu uchwalanego na zakończenie szóstej sesji Grupy Roboczej.⁷⁴⁰

3. Uchwalenie i wejście w życie Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne

Dnia 21 stycznia 2000 roku Grupa Robocza uchwaliła projekt PFADKZ, będący wynikiem jej prac podczas szóstej sesji.⁷⁴¹ Projekt ten został z kolei przedłożony Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ, które dnia 25 maja 2000 roku podczas swojej pięćdziesiątej czwartej sesji formalnie uchwaliło PFADKZ.⁷⁴² Teraz zgodnie z artykułem 10 protokołu należało oczekiwać 10 dokumentów ratyfikacyjnych, niezbędnych do wejścia protokołu w życie. Wymóg ten udało się zrealizować niespełna 2 lata po uchwaleniu dokumentu. 12 lutego 2002 roku PFADKZ wszedł w życie.

⁷³⁵ *Ibidem*, rozdział III, pkt 33.

⁷³⁶ *Ibidem*, rozdział I lit. D pkt 15.

⁷³⁷ *Ibidem*, rozdział III, pkt 33.

⁷³⁸ *Ibidem*, rozdział III, pkt 34.

⁷³⁹ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1998/102, Annex II.

⁷⁴⁰ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74, rozdział III, pkt 34.

⁷⁴¹ *Ibidem*, Annex.

⁷⁴² General Assembly Resolution 54/263, Annex I, 54 U.N. Official Records of the General Assembly Supplement No. 49 at 7, UN DOC.A/54/49, Vol. III (2000).

Według danych z 2012 roku stronami PFADKZ są 144 państwa⁷⁴³ (w porządku alfabetycznym): Afganistan (24.08.2003 a), ⁷⁴⁴ Albania (9.12.2008 a), Algieria (6.05.2009 a), Andora (7.08.2000; 30.04.2001), Angola (11.10.2007a), Arabia Saudyjska (10.06.2011 a), Argentyna (15.06.2000; 10.08.2002), Armenia (24.08.2003; 30.08.2005), Australia (21.10.2002; 26.08.2006), Austria (6.08.2000; 1.02.2002), Azerbejdżan (8.08.2000; 3.07.2002), Bahrajn (21.08.2004 a), Bangladesz (6.08.2000; 6.08.2000), Belgia (6.08.2000; 6.05.2002), Belize (6.08.2000; 1.12.2003), Benin (22.02.2001; 31.01.2005), Bhutan (15.08.2005; 9.12.2009), Białoruś (25.01.2006 a), Boliwia (22.12.2004 a), Bośnia i Hercegowina (7.08.2000; 10.10.2003), Botswana (24.08.2003; 4.10.2004), Brazylia (6.08.2000; 27.01.2004), Bułgaria (8.06.2001; 12.02.2002), Burkina Faso (16.11.2001; 6.07.2007), Burundi (13.11.2001; 24.06.2008), Chile (15.11.2001; 31.07.2003), Chiny (15.13.2001; 20.02.2008), Chorwacja (8.05.2002; 1.11.2002), Czad (3.05.2002; 28.08.2002), Czarnogóra (2.05.2007 d), Czechy (6.08.2000; 30.11.2001), Cypr (1.07.2008; 2.07.2010), Dania (7.08.2000; 27.08.2002), Demokratyczna Republika Konga (8.08.2000; 11.11.2001), Dominika (20.08.2002 a), *Dominikana* (9.05.2002), Dżibuti (14.06.2006; 27.04.2011), Egipt (6.02.2007 a), Ekwador (6.08.2000; 7.06.2004), Erytrea (16.02.2005 a), *Estonia* (24.08.2003), *Etiopia* (28.09.2010), *Fidżi* (16.08.2005), Filipiny (8.08.2000; 26.08.2003), Finlandia (7.08.2000; 10.04.2002), Francja (6.08.2000; 5.02.2003), Gabon (8.08.2000; 21.09.2010), *Gambia* (21.12.2000), *Ghana* (24.08.2003), Grecja (7.08.2000; 22.10.2003), Gruzja (3.08.2010 a), Gujana (11.08.2010a), Gwatemala (7.08.2000; 9.05.2002), *Gwinea Bissau* (8.08.2000), *Haiti* (15.08.2002), Hiszpania (6.08.2000; 8.13.2002), Holandia (7.08.2000; 24.09.2009), Honduras (14.08.2002 a), Indie (15.11.2004; 30.11.2005), *Indonezja* (24.08.2001), Irak (24.06.2008 a), *Iran* (21.08.2010), Irlandia (7.08.2000; 18.11.2002), Islandia (7.08.2000; 1.10.2001), Izrael (14.11.2001; 18.07.2005), Jamajka (8.08.2000; 9.05.2002), Japonia (10.05.2002; 2.08.2004), Jemen (2.13.2007 a), Jordania (6.08.2000; 23.05.2007), Kambodża (27.06.2000; 16.07.2004), *Kamerun* (5.10.2001), Kanada (5.06.2000; 7.07.2000), Katar (25.07.2002a), Kazachstan (6.08.2000; 10.04.2003), Kenia (8.08.2000; 28.01.2002), Kirgistan (13.08.2003a), Kolumbia (6.08.2000; 25.05.2005), Kongo (24.09.2010 a), Kostaryka (7.08.2000; 24.01.2003), Kuba (13.10.2000; 9.02.2007), Kuwejt (26.08.2004 a), Laos (Laotańska Republika Ludowo-Demokratyczna) (20.08.2006 a), Lesotho (6.08.2000; 24.08.2003), *Liban* (11.02.2002), *Liberia* (22.08.2004), Libia (Wielka Arabska Libijska Dżamahirijja Ludowo-Socjalistyczna) (29.10.2004 a), Lichtenstein (8.08.2000; 4.02.2005), Litwa (13.02.2002; 20.02.2003), Luksemburg (8.08.2000; 4.08.2004), Łotwa (1.02.2002; 1.02.2002), Macedonia (17.07.2001; 12.01.2004), Madagaskar (7.08.2000; 22.08.2004), Malawi (7.08.2000; 21.09.2010), Malediwy (10.05.2002; 29.12.2004), Mali (8.08.2000; 16.05.2002), Malta (7.08.2000; 9.05.2002), Maroko (8.08.2000; 22.05.2002), Mau-

⁷⁴³ Źródło: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=IV-11-b&chapter=4&lang=en.

⁷⁴⁴ Pierwsza data w nawiasie oznacza datę podpisania protokołu przez dane państwo, drugą datę związania się protokołem na forum międzynarodowym w drodze ratyfikacji, przystąpienia albo sukcesji, oznaczonych, w ślad za sposobem przyjętym na przytoczonej w powyższym przypisie stronie ONZ jako „a” — „przystąpienie”, „d” — sukcesja, bez oznaczenia — ratyfikacja. Jeżeli występuje tylko jedna data bez oznaczenia „a” albo „d”, oznacza ona wówczas datę podpisania protokołu przez dane państwo. Jeżeli występuje tylko jedna data z oznaczeniem „a” albo „d”, oznacza wówczas datę związania się przez dane państwo protokołem na forum międzynarodowym w drodze przystąpienia albo sukcesji. Państwa oznaczone kursywą podpisały protokół, dotychczas go nie ratyfikując.

ritius (11.11.2001; 12.02.2009), Meksyk (7.08.2000; 15.13.2002), *Mikronezja (Sfederowane Stany Mikronezji)* (8.05.2002), Monako (26.06.2000; 13.11.2001), Mongolia (12.11.2001; 6.10.2004), Mozambik (19.10.2004 a), Namibia (8.08.2000; 16.04.2002), *Nauru* (8.08.2000), Nepal (8.08.2000; 3.01.2007), Niemcy (6.08.2000; 13.12.2004), *Nigeria* (8.08.2000), Nikaragua (17.13.2005 a), Norwegia (13.06.2000; 23.08.2003), Nowa Zelandia (7.08.2000; 12.11.2001), Oman (17.08.2004 a), *Pakistan* (26.08.2001), Panama (31.10.2000; 8.08.2001), Paragwaj (13.08.2000; 27.08.2002), Peru (1.11.2000; 8.05.2002), Polska (13.02.2002; 13.02.2002), Portugalia (6.08.2000; 19.08.2003), Republika Korei (Korea Południowa) (6.08.2000; 24.08.2004), Republika Mołdawi (8.02.2002; 7.04.2004), Republika Południowej Afryki (8.02.2002; 24.08.2009), *Republika Środkowoafrykańska* (27.09.2010), Republika Zielonego Przylądka (10.05.2002 a), Rosja (15.02.2001; 24.08.2008), Rumunia (6.08.2000; 10.11.2001), Rwanda (23.04.2002a), Saint Vincent i Grenadyny (29.03.2011 a), *Saint Lucia* (22.09.2011), Salvador (18.08.2000; 18.04.2002), San Marino (5.06.2000; 26.08.2011), Senegal (8.08.2000; 3.13.2004), Serbia (8.10.2001; 31.01.2003), Seszele (23.01.2001; 10.09.2010), Sierra Leone (8.08.2000; 15.05.2002), Singapur (7.08.2000; 11.12.2008), Słowacja (30.11.2001; 7.07.2006), Słowenia (8.08.2000; 23.08.2004), *Somalia* (16.08.2005), Sri Lanka (21.08.2000; 8.08.2000), Stany Zjednoczone Ameryki (5.07.2000; 23.12.2002), Stolica Apostolska (10.10.2000; 24.10.2001), Sudan (9.05.2002; 26.07.2005), *Surinam* (10.05.2002), Syria (Syryjska Republika Arabska), (17.10.2003 a), Szwajcaria (7.08.2000; 26.06.2002), Szwecja (8.06.2000; 20.02.2003), Tadżykistan (5.08.2002 a), Tajlandia (27.02.2006a), Tanzania (Zjednoczona Republika Tanzanii) (11.11.2004 a), Timor Wschodni (2.08.2004 a), Togo (15.11.2001; 28.11.2005), Tunezja (22.04.2002; 2.01.2003), Turcja (8.08.2000; 4.05.2004), Turkmenistan (29.04.2005 a), Uganda (6.05.2002 a), Ukraina (7.08.2000; 11.07.2005), Urugwaj (7.08.2000; 9.08.2003), Uzbekistan (23.12.2008 a), Vanuatu (16.08.2005; 26.08.2007), Wenezuela (Boliwariańska Republika Wenezueli) (7.08.2000; 23.08.2003), Węgry (11.13.2002; 24.02.2010), Wietnam (8.08.2000; 20.12.2001), Włochy (6.08.2000; 9.05.2002), *Wyspy Salomona* (24.09.2009), *Zambia* (29.08.2008), Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej (7.08.2000; 24.06.2003).

4. Deklaracje, zastrzeżenia i sprzeciwy państw wobec przyjętej treści protokołu fakultatywnego

PFADKZ nie zawiera przepisu regulującego kwestię możliwości ani zakazu zgłaszania zastrzeżeń do jego treści. Wstępny projekt protokołu opracowany przez Komitet Praw Dziecka w artykule 4 przewidywał wyraźny zakaz zgłaszania jakichkolwiek zastrzeżeń do protokołu.⁷⁴⁵

⁷⁴⁵ Preliminary draft Optional Protocol on involvement of children in armed conflicts, Commission on Human Rights, Fiftieth Session, 20 December 1993, UN DOC.E/CN.4/1994/91, Annex.

Grupa Robocza pracująca nad projektem protokołu, obok propozycji Komitetu Praw Dziecka, rozważała równolegle dwa inne rozwiązania dotyczące tego zagadnienia. Pierwsze — wykluczające możliwość zgłaszania zastrzeżeń do enumeratywnie wyliczonych przepisów protokołu, oraz drugie — zakazujące zgłaszania zastrzeżeń pozostających w sprzeczności z przedmiotem i celem protokołu.⁷⁴⁶ Ostatecznie podczas swojej szóstej sesji w 2000 roku przychylając się do wniosku przewodniczącego, Grupa Robocza wykreśliła z projektu PFADKZ przepis regulujący kwestię zgłaszania zastrzeżeń do treści protokołu.⁷⁴⁷ Tym samym do zagadnienia możliwości/zakazu zgłaszania zastrzeżeń do treści PFADKZ znajdują zastosowanie przepisy KWPT. Powołując się na przepis artykułu 19 lit. c) KWPT, wobec braku odmiennnej regulacji protokołu, dopuszcza się zgłaszanie do niego zastrzeżeń zgodnych z jego przedmiotem i celem.⁷⁴⁸ Analogiczne rozwiązanie przyjęli autorzy KPD, którzy kwestię zastrzeżeń do konwencji omówili w artykule 51, w ustępie 2 tego przepisu, stwierdzając niedopuszczalność zastrzeżeń pozostających w sprzeczności z przedmiotem i celem konwencji.⁷⁴⁹

Spośród 133 państw–stron PFADKZ, które złożyły oświadczenia do jego treści, jedynie dwa państwa (Oman i Turcja) złożyły oświadczenia o charakterze zastrzeżeń (*reservation*).⁷⁵⁰ Wszystkie pozostałe oświadczenia przybrały formę deklaracji zgłaszanych w oparciu o przepis artykułu 3 ust. 2 PFADKZ.

4.1. Zastrzeżenie zgłoszone przez Turcję oraz sprzeciw Republiki Cypru

Rząd Turcji oświadczył, iż postanowienia PFADKZ będzie realizował wyłącznie wobec państw przez Turcję uznawanych i z którymi utrzymuje stosunki dyplomatyczne. Równocześnie ustosunkowując się do zapisu artykułu 3 ust. 5 protokołu⁷⁵¹, podkreślił aktualność i ważność zastrzeżenia poczynionego przez niego w odniesieniu do przepisu artykułu 29 KPD,⁷⁵² w którym Turcja zastrzegła

⁷⁴⁶ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96, Annex.

⁷⁴⁷ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74, rozdział III J pkt 76–79.

⁷⁴⁸ Artykułu 19 lit. c) KWPT. Przepis przytoczonego artykułu KWPT, w lit. a) i b) mówi, iż w sytuacji, gdy umowa międzynarodowa reguluje kwestię dopuszczalności zastrzeżeń, stosuje się postanowienia umowy dotyczące bądź zakazu składania zastrzeżeń, bądź też możliwości zgłaszania tylko określonych zastrzeżeń. Przepis artykułu 19 lit. c) mówi natomiast o sytuacji, gdy umowa międzynarodowa nie reguluje dopuszczalności zastrzeżeń, stanowiąc, iż w takim przypadku dopuszczalne są zastrzeżenia zgodne z przedmiotem i celem umowy.

⁷⁴⁹ Artykuł 51 ust. 2 KPD.

⁷⁵⁰ Państwa te złożyły równoległe oświadczenia o charakterze deklaracji.

⁷⁵¹ Przepis dotyczy kwestii szkół prowadzonych przez lub pod kontrolą sił zbrojnych państw–stron, zgodnie z artykułami 28 i 29 KPD.

⁷⁵² Treść zastrzeżenia. Źródło: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-b&chapter=4&lang=en.

sobie prawo interpretacji i zastosowania postanowień przepisu artykułu 29 konwencji⁷⁵³ w zgodzie z literą i duchem Konstytucji Republiki Turcji i Traktatu Lozańskiego z 24 lipca 1923 roku.⁷⁵⁴

Do treści zastrzeżenia zgłoszonego przez Turcję ustosunkował się jedynie rząd Republiki Cypru, wyrażając swój sprzeciw wobec niego.⁷⁵⁵ Podstawą sprzeciwu rząd cypryjski uczynił wątpliwości powstałe na gruncie analizy treści zastrzeżenia tureckiego, a dotyczące katalogu państw, w stosunku do których Turcja przyjmuje na siebie zobowiązanie realizacji postanowień PFADKZ. Rząd Cypru uznał, iż oświadczenie Turcji o wypełnianiu przepisów protokołu jedynie wobec państw uznawanych przez rząd turecki i tych, z którymi Turcja utrzymuje stosunki dyplomatyczne, nie wskazuje wyraźnie, o które państwa chodzi. Zapis ten budzi ponadto poważne wątpliwości co do zaangażowania Turcji w realizację celu KPD i PFADKZ.⁷⁵⁶

Sprzeciw rządowi Republiki Cypru ma charakter sprzeciwu minimalnego.⁷⁵⁷ Zgodnie z oświadczeniem cypryjskim, nie stanowi on bowiem przeszkody dla wejścia w życie między Cyprzem a Turcją zarówno KPD, jak i PFADKZ.⁷⁵⁸

4.2. Zastrzeżenie zgłoszone przez Oman oraz sprzeciwy państw

Rząd Sułtanatu Omanu w odniesieniu do treści PFADKZ podtrzymał poczynione przez niego zastrzeżenia zgłoszone do treści KPD,⁷⁵⁹ w szczególności dwa spośród nich. Zgodnie z zapisem pierwszego, zastrzeżenie dotyczy każdego przepisu PFADKZ, który nie jest zgodny z prawem islamskim lub przepisami obowiązującymi w Sułtanacie.⁷⁶⁰ Drugie zastrzeżenie mówi o stosowaniu przepisów protokołu w granicach wyznaczonych przez dostępne zasoby (środki) materialne.⁷⁶¹

Zastrzeżenie Omanu wywołało sprzeciwy następujących państw: Finlandii, Hiszpanii, Niemiec, Norwegii, Polski, Szwecji oraz Wielkiej Brytanii. Państwa te w swoich oświadczeniach uznały, że zastrzeżenie, w którym Sułtanat Omanu odwołuje się ogólnie do prawa islamskiego i narodowego,

⁷⁵³ Artykuł 29 KPD dotyczy kwestii nauki i edukacji dzieci.

⁷⁵⁴ Treść zastrzeżenia. Źródło: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en

⁷⁵⁵ Sprzeciw Cypr zgłosił dnia 1 lipca 2008 roku.

⁷⁵⁶ Źródło: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-&chapter=4&lang=en.

⁷⁵⁷ Zgodnie z przepisami artykułu 20 ust. 4 lit b) oraz artykułu 21 ust. 3 KWPT, wobec zastrzeżenia zgłoszonego przez dane państwo do treści umowy międzynarodowej, innym państwom przysługuje możliwość wniesienia sprzeciwu. Sprzeciw ów może przybrać dwojaką postać: sprzeciwu minimalnego (zwykłego) bądź maksymalnego (kwalifikowanego). Zgłoszenie sprzeciwu minimalnego nie stoi na przeszkodzie wejściu traktatu w życie pomiędzy państwem zgłaszającym zastrzeżenie a państwem wnoszącym sprzeciw, we wzajemnych stosunkach między tymi państwami nie stosuje się jednak postanowień, do których zastrzeżenie się odnosi. Wskutek zgłoszenia sprzeciwu maksymalnego wobec zastrzeżenia traktat nie wchodzi w życie we wzajemnych stosunkach pomiędzy państwem zgłaszającym zastrzeżenie a państwem wnoszącym sprzeciw.

⁷⁵⁸ Źródło: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-&chapter=4&lang=en.

⁷⁵⁹ Oman Reservation. Źródło: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-&chapter=4&lang=en.

⁷⁶⁰ Treść zastrzeżenia. Źródło: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en.

⁷⁶¹ Treść zastrzeżenia. Źródło: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en.

bez jasnego sformułowania jego treści, nie wskazuje wyraźnie wobec innych państw–stron KPD, jak i PFADKZ, w jakim zakresie rząd Omanu przyjmuje na siebie zobowiązania wynikające z treści przepisów konwencji, tudzież protokołu, tym samym rodząc poważne wątpliwości co do zaangażowania Sułtanatu w wypełnianie zobowiązań przytoczonych aktów prawa międzynarodowego.⁷⁶² Państwa te wskazały, iż nieokreślenie przez rząd Omanu zakresu akceptacji zobowiązań ujętych w przepisy KPD pozostaje w sprzeczności z przedmiotem i celem PFADKZ, którym jest zagwarantowanie szerzej ochrony od tej wyrażonej postanowieniami konwencji.⁷⁶³ Powołały się przy tym na treść przepisu artykułu 19 KWPT, zgodnie z którym niedopuszczalne są zastrzeżenia sprzeczne z przedmiotem i celem traktatu.⁷⁶⁴ Ponadto państwa zgłaszające sprzeciwy wobec zastrzeżenia rządu omańskiego, powołując się na regułę wyrażoną przepisem artykułu 27 KWPT podkreśliły, iż Sułtanat Omanu nie może powoływać się na postanowienia swojego prawa wewnętrznego dla usprawiedliwienia niewykonywania przez niego zobowiązań traktatowych.⁷⁶⁵

Sprzeciwy zgłoszone przez Finlandię, Hiszpanię, Niemcy, Norwegię, Polskę, Szwecję oraz Wielką Brytanię przybrały postać sprzeciwów minimalnych. Powyższe państwa oświadczyły, iż zgłoszone przez nie sprzeciwy nie wykluczają wejścia PFADKZ w życie pomiędzy każdym z nich z osobna a Sułtanatem Omanu, zwracając równocześnie uwagę na wyłączenie zastosowania pomiędzy Sułtanatem a państwem sprzeciwiającym się postanowień protokołu, do których zastrzeżenie się odnosi w zakresie przewidzianym przez to zastrzeżenie.⁷⁶⁶

⁷⁶² Źródło: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-&chapter=4&lang=en.

⁷⁶³ Źródło: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-&chapter=4&lang=en.

⁷⁶⁴ Artykuł 19 KWPT.

⁷⁶⁵ Artykuł 27 KWPT.

⁷⁶⁶ Artykuł 21 ust. 3 KWPT.

ROZDZIAŁ VII

Analiza i wykładnia treści postanowień Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne

Treść przepisów PFADKZ podlegała wielu zmianom na przestrzeni sześciu lat, począwszy od roku 1994, w którym Komitet Praw Dziecka przedstawił wstępny projekt protokołu⁷⁶⁷ opracowany przez siebie, poprzez kolejnych sześć sesji Grupy Roboczej, która nad nim pracowała.⁷⁶⁸ W 2000 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło ostateczny tekst PFADKZ. Rozdział przedstawia analizę i wykładnię treści postanowień PFADKZ, składających się na jego część merytoryczną. Omówione zostały treść preambuły oraz cztery pierwsze spośród 13 artykułów Protokołu. Skoncentrowano się na zasadniczych zagadnieniach wyznaczających zakres i charakter ochrony przyznanej dzieciom angażowanym w działania zbrojne na mocy przepisów protokołu. Omówiono następujące kwestie: 1) formy uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych (uczestnictwo bezpośrednie i pośrednie), minimalny wiek rekrutacyjny w szeregi narodowych sił zbrojnych, charakter zobowiązań spoczywających na państwach–stronach protokołu (artykuł 1); 2) obowiązkowa rekrutacja w szeregi sił zbrojnych państwa (artykuł 2); 3) rekrutacja dobrowolna w szeregi sił zbrojnych państwa (artykuł 3); 4) rekrutacja i wykorzystywanie dzieci przez pozarządowe ugrupowania zbrojne (artykuł 4).⁷⁶⁹

⁷⁶⁷ Zob. załącznik nr 1.

⁷⁶⁸ Zob. załączniki nr 2–7.

⁷⁶⁹ Pominęto natomiast omówienie następujących zagadnień: 5) klauzula zabezpieczająca (artykuł 5); 6) implementacja, rozpowszechnianie przepisów protokołu oraz demobilizacja i pomoc dzieciom–żołnierzom (artykuł 6); 7) współpraca międzynarodowa we wdrażaniu postanowień protokołu (artykuł 7); 8) procedury kontroli przestrzegania przepisów protokołu (artykuł 8); 9) podpis, ratyfikacja, przystąpienie do protokołu (artykuł 9); 10) wejście protokołu w życie (artykuł 10); 11) wypowiedzenie protokołu (artykuł 11); 12) poprawki do treści protokołu (artykuł 12); 13) teksty autentyczne protokołu, procedury depozytu oraz przysyłanie kopii protokołu (artykuł 13).

1. Preambuła

Preambuła we wstępnym projekcie PFADKZ z 1994 roku składała się z 8 ustępów. Na przestrzeni licznych spotkań Grupy Roboczej, w trakcie kolejnych sześciu sesji, zostały zmodyfikowane, wykreślone i dodane, by rozszerzyć się do liczby 18.⁷⁷⁰ Tekst preambuły był najłatwiej uzgodnioną częścią protokołu.⁷⁷¹ Prace nad nim prowadzono w trakcie pierwszej, drugiej, trzeciej oraz szóstej sesji Grupy Roboczej.⁷⁷² W czasie ich trwania nie odnotowano większych rozbieżności w stanowiskach państw dyskutujących nad jej treścią.

Autorzy preambuły podkreślili niezmienne szkodliwy wpływ konfliktów zbrojnych na dzieci (ustęp 3 preambuły), potępiли ataki wymierzone w dzieci należące do ludności cywilnej (ustęp 4 preambuły) oraz rekrutację, szkolenie i wykorzystywanie dzieci (szczególnie tych narażonych na takie działania z powodu ich statusu ekonomicznego, społecznego lub płci) (ustęp 15 preambuły) w działaniach zbrojnych przez pozarządowe ugrupowania zbrojne, działające w skali wewnątrzpaństwowej jak i międzynarodowej (ustęp 11 preambuły). Kilukrotnie w preambule zwrócono uwagę na konieczność objęcia wszystkich dzieci szczególną ochroną (ustęp 2 preambuły) oraz zapewnienia stałej poprawy sytuacji dzieci uwikłanych w konflikty zbrojne w stosunku do tej wypracowanej na gruncie dotychczasowych rozwiązań prawnomiędzynarodowych, z KPD na czele (ustęp 6 preambuły). Odwołano się do dotychczasowych osiągnięć państw podjętych w celu wzmocnienia ochrony dzieci przed skutkami konfliktu zbrojnego, w pierwszym rzędzie w postaci przepisów KPD, ze szczególnym uwzględnieniem

⁷⁷⁰ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its second session*, UN DOC.E/CN.4/1996/102, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its third session*, UN DOC.E/CN.4/1997/96, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1998/102, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its fifth session*, UN DOC.E/CN.4/1999/73, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74. *Protokół Fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne z 25 maja 2000 r.*, Dz. U. z 2007 roku, Nr 91, poz. 608. *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflicts*, 25 May 2000, General Assembly Resolution 54/263, Annex I, 54 U.N. Official Records of the General Assembly Supplement No. 49 at 7, UN DOC.A/54/49, Vol. III (2000).

⁷⁷¹ M. Happold, *The Optional Protocol to the Convention...*, s. 235.

⁷⁷² *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its second session*, UN DOC.E/CN.4/1996/102, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its third session*, UN DOC.E/CN.4/1997/96, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74.

przepisu artykułu 1 oraz 3, kolejno: ustanawiającym górną granicę wieku bycia „dzieckiem” na poziomie osiemnastu lat (artykuł 1)⁷⁷³ oraz podkreślającym konieczność kierowania się najlepiej pojętym interesem dziecka we wszystkich działaniach dotyczących dzieci (artykuł 3) (ustęp 7 preambuły). Z kolei przywołano zobowiązania państw do przestrzegania postanowień międzynarodowego prawa humanitarnego (ustęp 12 preambuły); postanowienia zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych, wskazując na zgodność przepisów PFADKZ z celami i przepisami Karty (ustęp 13 preambuły); zalecenia XXVI Międzynarodowej Konferencji Czerwonego Krzyża oraz Czerwonego Półksiężycza z 1995 roku do podejmowania przez strony konfliktu wszelkich możliwych środków w celu niedopuszczenia do uczestnictwa w działaniach zbrojnych przez dzieci, które nie osiągnęły wieku osiemnastu lat (ustęp 9 preambuły); postanowienia 182 KNFPD zakazujące przymusowej lub obowiązkowej rekrutacji dzieci w celu udziału w konfliktach zbrojnych (ustęp 10 preambuły) oraz kryminalizacji, w przepisach Statutu MTK, działań przejawiających się w rekrutacji dzieci poniżej piętnastego roku życia i ich wykorzystywania w działaniach zbrojnych (ustęp 5 preambuły). Podkreślając potrzebę zapewnienia każdemu dziecku życia i rozwoju w warunkach pokoju i bezpieczeństwa (ustęp 14 preambuły), konieczność zwracania uwagi na podstawowe przyczyny ekonomiczne, społeczne i polityczne leżące u podstaw angażowania dzieci w działania zbrojne (ustęp 16 preambuły) oraz odwołując się do powszechnego poparcia udzielonego KPD (ustęp 1 preambuły) autorzy protokołu wyrazili głębokie przekonanie, iż podnosząc granicę wieku dopuszczalnego powoływania osób do sił zbrojnych oraz ich uczestnictwa w działaniach zbrojnych, PFADKZ przyczyni się efektywnie do wzmocnienia zakresu ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne, realizując tym samym zasadę gwarancji najlepszego dobra dziecka we wszelkich działaniach jego dotyczących (ustęp 8 preambuły). Na koniec zaapelowano do państw oraz społeczeństw o podjęcie współpracy i włączenie się w rozpowszechnianie postanowień PFADKZ oraz podjęcie działań nakierowanych na pełną i skuteczną ich realizację (ustępy 17 i 18 preambuły).

Powołując się na stanowisko wyrażone przez M. Happold, preambuła sytuuje PFADKZ w obrębie konkretnego zbioru prawa.⁷⁷⁴ Autor ma tutaj na myśli prawo międzynarodowe praw człowieka.⁷⁷⁵ Przywołuje on dyskusję państw nad charakterem PFADKZ toczoną w ramach pierwszej sesji Grupy Roboczej, gdzie rozważano stosunek pomiędzy przepisami protokołu a regulacjami aktualnie obowiązującymi w zakresie kwestii ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych na gruncie międzynarodowego prawa humanitarnego.⁷⁷⁶ Część przedmówców podkreślała wówczas

⁷⁷³ W tym miejscu należy zwrócić uwagę na niespójność polskiego tłumaczenia tekstu PFADKZ w zestawieniu z tłumaczeniem tekstu KPD. Artykuł 1 KPD w polskim przekładzie brzmi: „W rozumieniu niniejszej konwencji „dziecko” oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletniość”. Tymczasem ustęp 7 preambuły PFADKZ, odzwierciedlający w oryginale (w angielskiej wersji językowej) definicję terminu „dziecko” przyjętą w Konwencji o prawach dziecka, został niesłusznie przetłumaczony w nowy sposób, nieadekwatny w stosunku do tłumaczenia treści artykułu 1 konwencji. Brzmi następująco: „mając na uwadze, iż artykuł 1 Konwencji o prawach dziecka określa, że dla celów konwencji termin „dziecko” oznacza każdego człowieka w wieku poniżej 18 lat, chyba że na mocy prawa stosującego się do danego dziecka osiąga ono dorosłość wcześniej”.

⁷⁷⁴ M. Happold, *The Optional Protocol to the Convention...*, s. 236.

⁷⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁷⁶ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96, rozdział II pkt 20–21.

konieczność zapewnienia zgodności przepisów protokołu z normami prawa aktualnie obowiązującymi.⁷⁷⁷ Inni wskazywali, iż postanowienia protokołu w żaden sposób nie pozostają w sprzeczności w stosunku do rozwiązań przyjętych w przepisach międzynarodowego prawa humanitarnego. Można go natomiast uznać za cenny dokument uzupełniający postanowienia międzynarodowego prawa humanitarnego w przedmiotowej kwestii. Ponadto — ich zdaniem — PFADKZ powinien być postrzegany jako instrument ochrony praw człowieka, a zatem obowiązki państw–stron protokołu powinny być wyraźnie zdefiniowane.⁷⁷⁸ M. Happold uważa, iż kwestię rekrutacji dzieci–żołnierzy należy obecnie uznać za zagadnienie regulowane przez przepisy z dziedziny ochrony praw człowieka.⁷⁷⁹ Zagadnienie to nie tylko nie mieści się wyłącznie w obrębie zbioru aktów międzynarodowego prawa humanitarnego, lecz raczej w odniesieniu do kwestii dzieci–kombatantów obie te gałęzie prawa łączą się ze sobą w ten sposób, że prawo międzynarodowe praw człowieka przenika niejako międzynarodowe prawo humanitarne.⁷⁸⁰ Stanowisko M. Happold podziela między innymi T. Vandewiele.⁷⁸¹

■ 2. Bezpośredni udział w działaniach zbrojnych – artykuł 1

Artykuł 1

„Państwa–strony niniejszego protokołu podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapewnić, że członkowie ich sił zbrojnych, którzy nie osiągnęli 18. roku życia, nie będą brali bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych”.⁷⁸²

Artykuł 1 PFADKZ zakazuje bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych osobom poniżej osiemnastego roku życia. Zobowiązuje on państwa–strony do podjęcia wszelkich możliwych środków, aby zapewnić, że członkowie ich sił zbrojnych, którzy nie osiągnęli wieku osiemnastu lat, nie będą brali bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych.

⁷⁷⁷ *Ibidem*, rozdział II pkt 20.

⁷⁷⁸ *Ibidem*, rozdział II pkt 21.

⁷⁷⁹ M. Happold, *The Optional Protocol to the Convention...*, s. 236.

⁷⁸⁰ *Ibidem*.

⁷⁸¹ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 20.

⁷⁸² W tym miejscu uwagę zwraca niespójność polskiego tłumaczenia tekstu PFADKZ z angielskojęzyczną oryginalną wersją tekstu protokołu. W polskim tłumaczeniu po słowach „państwa–strony” znalazło się sformułowanie niewystępujące w tekście źródłowym, a mianowicie „niniejszego protokołu”. Zob. PFADKZ.

Brzmienie artykułu 1 zostało zaczerpnięte z tekstów przepisów artykułu 38 ust. 2 KPD oraz artykułu 77 ust. 2 zdanie pierwsze część pierwsza I PD. Aktualna treść artykułu 1 różni się od tej, którą opracował Komitet Praw Dziecka, a Grupa Robocza w 1994 roku przyjęła za podstawę prac nad tekstem PFADKZ. W pierwotnej wersji artykuł 1 brzmiał:

„Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapewnić, że osoby, które nie osiągnęły 18 roku życia, nie będą brały udziału w działaniach zbrojnych”.⁷⁸³

W toku kilkuletnich prac nad treścią artykułu 1 występujące w jego pierwotnym tekście określenie „osoby” (*persons*) zastąpiono sformułowaniem „członkowie ich sił zbrojnych” (*members of their armed forces*), natomiast przed słowem „udziału” dodano przymiotnik „bezpośredniego” (*direct*).⁷⁸⁴ Pojawiło się również kilka propozycji nadania rzeczonemu przepisowi całkowicie nowego brzmienia. Ostatecznie jednak nie zostały one przez Grupę Roboczą uchwalone.⁷⁸⁵

Najważniejszymi kwestiami, jakie wyniknęły w toku negocjacji nad treścią artykułu 1 oraz tymi, które składają się na jego aktualną treść, są: minimalny wiek zezwalający na uczestnictwo w działaniach zbrojnych; forma udziału w działaniach zbrojnych; pojęcie „działań zbrojnych”; termin „członkowie sił zbrojnych” oraz charakter i zakres obowiązków państw–stron protokołu.

2.1. Minimalny wiek zezwalający na uczestnictwo w działaniach zbrojnych

Zagadnienie limitu wiekowego było jedną z najbardziej spornych kwestii diskutowanych podczas kolejnych sześciu sesji Grupy Roboczej. Ich uczestnicy obrali dwa przeciwstawne stanowiska. Zwolennicy pierwszego argumentowali na rzecz ustanowienia minimalnego wieku dopuszczającego udział w działaniach zbrojnych na poziomie osiemnastu lat, pozostającego w zgodzie z przepisem artykułu 1 KPD oraz z przepisami większości ustawodawstw krajowych, utożsamiających z tym wiekiem moment osiągnięcia pełnoletności.⁷⁸⁶ Przeciwnicy powyższego stanowiska opowiadali się za ustanowieniem pułapu wiekowego na poziomie siedemnastu lat.⁷⁸⁷ W kwestii tej

⁷⁸³ Tłumaczenie własne autorki w oparciu o polskie tłumaczenie końcowej wersji PFADKZ (Dz. U. z 2007, Nr 91 poz. 608) oraz tekst oryginalny wstępnego projektu PFADKZ: *Preliminary draft Optional Protocol on involvement of children in armed conflicts*, Commission on Human Rights, Fiftieth Session, 20 December 1993, UN DOC.E/CN.4/1994/91, Annex.

⁷⁸⁴ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74, Annex.

⁷⁸⁵ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96, rozdział III.B pkt 80, 82, 83, 85 i 86.

⁷⁸⁶ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its third session*, UN DOC.E/CN.4/1997/96, rozdział II, pkt 23.

⁷⁸⁷ *Ibidem*, rozdział II, pkt 24.

bardzo długo nie udało się wypracować konsensusu. Osiągnięto go dopiero w 2000 roku, uchwalając ostatecznie rozwiązanie zgodne z propozycją pierwotną Komitetu Praw Dziecka, wyznaczające dolną granicę dopuszczalnego bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych na poziomie osiemnastu lat.⁷⁸⁸

Do treści artykułu 1 w zakresie kwestii limitu wiekowego Wielka Brytania oraz Wietnam złożyły deklaracje, oświadczając, iż — ich zdaniem — artykuł ten nie wyklucza wyjątkowych sytuacji, w których dopuścić można bezpośredni udział w działaniach zbrojnych członków sił zbrojnych, którzy nie osiągnęli osiemnastego roku życia. Do tych wyjątkowych sytuacji, według rządu Wielkiej Brytanii, należą: rzeczywista militarna potrzeba rozlokowania jednostki lub statku na terenach objętych działaniami zbrojnymi oraz okoliczność, w której ze względu na charakter i pilność sytuacji niemożliwe jest wycofanie takich osób przed rozlokowaniem. W przeciwnym razie mogłoby bowiem dojść do podważenia efektywności operacyjnej ich statku lub jednostki, narażając tym samym zakończenie misji wojskowych na niepowodzenie lub zagrażając bezpieczeństwu personelu.⁷⁸⁹ Rząd Wietnamu zadeklarował dopuszczalność bezpośredniego uczestnictwa w walkach zbrojnych osób poniżej osiemnastego roku życia w sytuacji pilnej potrzeby ochrony niezależności narodowej, suwerenności, jedności i integralności terytorialnej kraju.⁷⁹⁰ Komitet Praw Dziecka, stosunkując się do treści deklaracji Wielkiej Brytanii, zalecił, by rząd brytyjski, mając na uwadze cel PFADKZ, podjął wszelkie niezbędne środki umożliwiające zapobieżenie sytuacjom wykorzystywania osób poniżej osiemnastego roku życia w okolicznościach wskazanych w deklaracji.⁷⁹¹ Do chwili obecnej komitet nie odniósł się natomiast do deklaracji rządu wietnamskiego.

2.2. Członkowie sił zbrojnych

Zakaz bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych wyrażony przepisem artykułu 1 dotyczy „członków ich sił zbrojnych, którzy nie osiągnęli 18. roku życia”. W pierwotnej wersji przepisu z 1994 roku występowało sformułowanie „osoby, które nie osiągnęły 18 roku życia”.⁷⁹² Pojęciem „osoby, które nie osiągnęły wieku piętnastu lat” posługuje się aktualnie KPD (artykuł 38 ust. 2), natomiast I PD (artykuł 77 ust. 2 zdanie pierwsze, część pierwsza) zakaz bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych rozszerza na „dzieci poniżej 15 lat”.

⁷⁸⁸ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74, Annex.

⁷⁸⁹ Źródło: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-&chapter=4&lang=en.

⁷⁹⁰ Źródło: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-&chapter=4&lang=en.

⁷⁹¹ *UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*, 9 October 2002, UN DOC.CRC/C/15/Add.188., ust. 54 (a).

⁷⁹² *Preliminary draft Optional Protocol on involvement of children in armed conflicts*, Commission on Human Rights, Fiftheth Session, 20 December 1993, UN DOC.E/CN.4/1994/91, Annex.

Zdaniem T. Vandewiele, artykuł 1 należy odczytywać wraz z artykułami 2 i 3 PFADKZ.⁷⁹³ Takie ujęcie pozwala określić zasięg podmiotowy pojęcia „członkowie ich sił zbrojnych, którzy nie osiągnęli 18. roku życia”, którym należy objąć konsekwentnie osoby pomiędzy szesnastym a osiemnastym rokiem życia, wstępujące dobrowolnie do państwowej służby wojskowej.⁷⁹⁴

Analizując treść artykułu 1 PFADKZ w zestawieniu z treścią artykułu 3 ust. 1, zauważamy, że w przeciwieństwie do niego przepis artykułu 1 nie odwołuje się do pojęcia członków „narodowych sił zbrojnych” (*national armed forces*) (artykuł 3 ust. 2), tym samym rodzi się wątpliwość, czy siły zbrojne, o których mowa w artykule 1, to wyłącznie narodowe siły zbrojne, czy też pojęcie to rozszerzyć należy również na siły zbrojne nieposiadające tego statusu. Wątpliwość tę rozwiewa zastosowanie przez twórców protokołu zaimka „ich” (*their*) odnoszącego się do sformułowania „siły zbrojne” (*armed forces*) oraz odwołującego się do pojęcia państw–stron (*States Parties*). Konkludując, należy stwierdzić, iż mówiąc o „ich siłach zbrojnych” przepis wyrażony artykułem 1 dotyczy „sił zbrojnych państw–stron protokołu”, a zatem „narodowych sił zbrojnych”.⁷⁹⁵

PFADKZ nie definiuje pojęcia „sił zbrojnych”. Definicję tę znajdujemy natomiast w I PD. Stosownie do przepisu artykułu 43 ust. 1 zdania pierwszego I PD termin „siły zbrojne” rozciąga się na „wszystkie uzbrojone i zorganizowane siły, grupy i oddziały, które podlegają dowództwu odpowiedzialnemu przed tą stroną za postępowanie jego podwładnych, choćby ta strona była reprezentowana przez rząd lub władzę nieuznaną przez stronę przeciwną”. W ich skład wchodzi zatem armia państwowa, marynarka wojenna oraz siły powietrzne państwa.⁷⁹⁶

2.3. Bezpośredni udział w działaniach zbrojnych

Kwestia rozszerzenia zakazu udziału w działaniach zbrojnych przez osoby, które nie osiągnęły osiemnastego roku życia na obie formy uczestnictwa w działaniach zbrojnych (zarówno bezpośredniego, jak i pośredniego bez różnicowania na nie⁷⁹⁷) bądź też zawężenia zastosowania tego zakazu jedynie do sytuacji uczestnictwa bezpośredniego towarzyszyła pracom Grupy Roboczej od pierwszej sesji. Została rozstrzygnięta w duchu kompromisu dopiero podczas sesji ostatniej w 2000 roku na rzecz drugiego z przytoczonych rozwiązań.⁷⁹⁸ Kompromis ten wynikał z uwzględnienia in-

⁷⁹³ Artykuł 2 wyraża zakaz przymusowej rekrutacji w szeregi sił zbrojnych państwa osób poniżej 18 lat. Artykuł 3 dopuszcza możliwość dobrowolnej rekrutacji w szeregi narodowych sił zbrojnych osób pomiędzy 16. a 18. rokiem życia.

⁷⁹⁴ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 26.

⁷⁹⁵ *Ibidem*, s. 25.

⁷⁹⁶ *Ibidem*, s. 25.

⁷⁹⁷ Takie rozwiązanie zaproponował Komitet Praw Dziecka, przedstawiając wstępny projekt PFADKZ. Zob.: *Preliminary draft Optional Protocol on involvement of children in armed conflicts*, Commission on Human Rights, Fiftieth Session, 20 December 1993, UN DOC.E/CN.4/1994/91, Annex.

⁷⁹⁸ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to*

teresów i obaw delegacji poszczególnych państw, których ustawodawstwo wewnętrzne oraz praktyka zezwalały na rekrutację dzieci poniżej osiemnastu lat.⁷⁹⁹

PFADKZ w artykule 1 ogranicza tym samym zakaz uczestnictwa w działaniach zbrojnych wyłącznie do sytuacji „bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych” przez osoby w wieku poniżej osiemnastu lat. Jednakże ani sam protokół, ani dokumenty przygotowawcze (*travaux preparatoires*) nie definiują pojęcia „bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych” i też nie wskazują na różnice pomiędzy „udziałem bezpośrednim” a „udziałem pośrednim”.

Wśród badaczy zakresu pojęcia form udziału w działaniach zbrojnych z rozróżnieniem ich na udział bezpośredni i pośredni ukształtowały się dwa stanowiska. Pierwsze, reprezentowane przez UNICEF, pojęcie „bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych” rozciąga zarówno na formę aktywnego uczestnictwa w walce (w charakterze żołnierzy), jak również na inne działania militarne oraz funkcje bezpośredniego wsparcia w walce, wymieniając wśród nich pełnienie funkcji zwiadowców, szpiegów, sabotażystów, kurierów, bagażowych, kucharzy, asystentów w wojskowych punktach kontrolnych, „przynęt” („wabików”) (*decoys*), jak również niewolnic seksualnych i żon członków ugrupowań zbrojnych.⁸⁰⁰

Zdaniem T. Vandewiele przedstawiona powyżej szeroka definicja pojęcia „bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych” ma niewielkie szanse na poparcie ze strony Komitetu Praw Dziecka i innych relewantnych podmiotów.⁸⁰¹ Autorka odwołuje się do odmiennego stanowiska zawężającego zakres pojęcia „bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych” tylko do aktywnego uczestnictwa w walce zbrojnej. Wśród zwolenników wąskiego ujęcia omawianego terminu T. Vandewiele wymienia F. Krill, A. Sheppard, D. Helle, M. Happold, P. Boucaud oraz J. Mermet, którzy funkcje polegające na gromadzeniu i przekazywaniu informacji wojskowych (m.in. szpiegostwo), przekazywaniu poleceń, transporcie broni i amunicji, dostarczaniu zaopatrzenia, rozminowywaniu oraz sabotażu kwalifikują jako formę „pośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych”.⁸⁰²

the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its second session, UN DOC.E/CN.4/1996/102, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its third session*, UN DOC.E/CN.4/1997/96, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1998/102, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its fifth session*, UN DOC.E/CN.4/1999/73, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74.

⁷⁹⁹ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74, pkt 57–59. Za: *Guide to the Optional Protocol to the Convention...*, s. 16.

⁸⁰⁰ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *Guide to the Optional Protocol to the Convention...*, s. 16.

⁸⁰¹ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 25.

⁸⁰² F. Krill, *The protection of children in armed conflicts*, s. 353; A. Sheppard, *Child soldiers: Is the optional...*, s. 51; D. Helle, *Optional Protocol on the involvement of children...*, s. 2; M. Happold, *Child soldiers*, Netherlands International Law Review, 2000, s. 36; P. Boucaud, *Droit des enfants en droit international...*, s. 464; J. Mermet, *Protocole facultatif a la Convention...*, s. 2. Za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 24.

W związku z brakiem jednoznacznej definicji pojęcia „bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych” oraz wyznaczenia wyraźnej granicy pomiędzy „udziałem bezpośrednim” a „udziałem pośrednim” istnieje ryzyko rozbieżności interpretacji tych pojęć na gruncie przepisu artykułu 1 PFAD-KZ.⁸⁰³ Pomocne mogą okazać się tutaj wytyczne Komitetu Praw Dziecka dotyczące sprawozdań z realizacji postanowień PFADKZ przez poszczególne państwa–strony protokołu, do przedstawienia których każde państwo jest zobligowane na mocy przepisów artykułu 8 protokołu. Komitet Praw Dziecka uchwalił powyższe wytyczne w 2001 roku jako tzw. „Wytyczne dotyczące wstępnych sprawozdań państw–stron Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne” (w skrócie: Wytyczne Komitetu Praw Dziecka).⁸⁰⁴ W wytycznych dotyczących sprawozdań z realizacji postanowień artykułu 1 protokołu komitet wzywa państwa do ujęcia w treści raportu wyjaśnienia znaczenia pojęcia „bezpośredniego udziału” obowiązującego zarówno w ustawodawstwie, jak i w praktyce danego państwa. Ponadto zwraca się do państw z prośbą o dostarczenie informacji o przedsięwziętych przez nie środkach zapobiegających sytuacjom, w których członkowie ich sił zbrojnych, którzy nie osiągnęli osiemnastego roku życia, przebywaliby na terenie objętym działaniami zbrojnymi, w tym o przeszkodach w stosowaniu tychże środków.⁸⁰⁵ T. Vandewiele zauważa, iż takie sformułowanie wytycznej przez Komitet Praw Dziecka może oznaczać, iż samo przebywanie na terenie objętym działaniami zbrojnymi nie stanowi bezpośredniego w nich udziału, lecz zwiększa jego ryzyko.⁸⁰⁶ Ostatnia, trzecia wytyczna komitetu, poczyniona w odniesieniu do artykułu 1 protokołu dotyczy wskazania przez państwa informacji o danych na temat członków ich sił zbrojnych poniżej osiemnastego roku życia, wziętych do niewoli, a nieuczestniczących bezpośrednio w działaniach zbrojnych.⁸⁰⁷ Otrzymane wyjaśnienia mogą ułatwić wypracowanie wspólnej definicji pojęcia „bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych” i w ten sposób usunąć rozbieżności interpretacyjne powstałe na gruncie wykładni przepisów PFADKZ.

T. Vandewiele twierdzi, iż wyrażony przepisem artykułu 1 PFADKZ zakaz bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych dotyczy zarówno sytuacji działań zbrojnych rozgrywających się poza granicami, jak i w granicach administracyjnych danego państwa.⁸⁰⁸ Twierdzenie to autorka wysnuwa z treści wniosków opracowanych przez Komitet Praw Dziecka w odpowiedzi na raport z realizacji postanowień PFADKZ przedłożony przez Nową Zelandię. We wnioskach tych komitet, popierając wprowadzenie przez Nową Zelandię przepisów zabraniających aktywnej służby wojskowej osobom poniżej osiemnastego roku życia, wyrażając równocześnie zaniepokojenie faktem pośredniego ograniczenia tego zakazu wyłącznie do sytuacji służby poza granica-

⁸⁰³ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 25.

⁸⁰⁴ *Guidelines regarding initial reports of States Parties to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, UN DOC.CRC/OP/AC/1 2001.

⁸⁰⁵ *Ibidem*.

⁸⁰⁶ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 23.

⁸⁰⁷ *Guidelines regarding initial reports of States Parties to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, UN DOC.CRC/OP/AC/1 2001.

⁸⁰⁸ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 24.

mi Nowej Zelandii, wskazuje na konieczność objęcia tym zakazem sytuacji czynnego uczestnictwa osób, które nie osiągnęły wieku osiemnastu lat w działaniach zbrojnych zarówno poza, jak i w granicach państwa.⁸⁰⁹

2.4. Działania zbrojne

W tekście PFADKZ współwystępują dwa pojęcia dotyczące, mówiąc w skrócie, „aktów wojennych”. Są nimi terminy „konflikt zbrojny” (*armed conflict*) oraz „działania zbrojne” (*hostilities*). Pojęciem „konfliktu zbrojnego” twórcy protokołu posłużyli się: 1) w tytule dokumentu, odnosząc go do ochrony dzieci przed angażowaniem w konflikty zbrojne;⁸¹⁰ 2) kilkakrotnie w preambule protokołu, mówiąc o sytuacjach „oddziaływania konfliktu zbrojnego”,⁸¹¹ „sytuacji konfliktu zbrojnego”,⁸¹² „angażowania w konflikty zbrojne”,⁸¹³ „wykorzystywania w konfliktach zbrojnych”⁸¹⁴ oraz odnosząc to pojęcie do bycia „stroną konfliktu”,⁸¹⁵ „ofiara konfliktu zbrojnego”,⁸¹⁶ „czasu trwania konfliktu zbrojnego”,⁸¹⁷ a także rozróżnienia na „międzynarodowy” i „niemiedzynarodowy konflikt zbrojny”,⁸¹⁸ 3) w artykule 4 ust. 3, posługując się pojęciem „strony konfliktu zbrojnego” oraz w 4) artykule 11 ust. 1, odnosząc je do „zaangażowania” i „czasokresu konfliktu zbrojnego”. Pojęcie „działania zbrojne” zastosowane zostało kilkakrotnie w tekście preambuły oraz przepisach artykułów 1, 4 ust. 1 oraz 4 ust. 3, w celu określenia sytuacji „uczestnictwa w działaniach zbrojnych” (*participation/ taking part in hostilities*)⁸¹⁹ oraz „wykorzystywania w działaniach zbrojnych” (*use in hostilities*).⁸²⁰

Przepis artykułu 1 PFADKZ wyraża zakaz bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych (*direct participation in hostilities*) przez osoby, które nie osiągnęły osiemnastego roku życia. W toku prac nad treścią protokołu kilkakrotnie pojawiały się propozycje zastąpienia określenia „działań zbrojnych” (*hostilities*) terminem „konflikty zbrojne” (*armed conflicts*). Jako pierwszy w 1995 roku propozycję taką zgłosił reprezentant z Chin.⁸²¹ Propozycja zyskała poparcie kilku innych człon-

⁸⁰⁹ UN Committee on the Rights of the Child: *Concluding Observations: New Zealand*, 5 November 2003, UN Doc CRC/C/OPAC/CO/2003/NZL.

⁸¹⁰ PFADKZ.

⁸¹¹ Ustęp 3 preambuły.

⁸¹² Ustęp 4 preambuły.

⁸¹³ Ustęp 6 oraz 16 preambuły.

⁸¹⁴ Ustęp 10 preambuły.

⁸¹⁵ Ustęp 9 oraz 12 preambuły.

⁸¹⁶ Ustęp 17 preambuły.

⁸¹⁷ Ustęp 14 preambuły.

⁸¹⁸ Ustęp 5 preambuły.

⁸¹⁹ Ustęp 5, 8 oraz 9 preambuły oraz artykuł 1

⁸²⁰ Ustęp 11 i 15 preambuły oraz artykuł 4 ustęp 1 i 3.

⁸²¹ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96, rozdział III.B pkt 77 (b).

ków Grupy Roboczej, ostatecznie jednak w treści artykułu 1 pozostawiono pierwotne sformułowanie, zapewniając tym samym zgodność z terminologią występującą w KPD,⁸²² jak również w dokumentach międzynarodowego prawa humanitarnego w postaci konwencji genewskich z 1949 roku oraz protokołów dodatkowych z 1977 roku. Wszystkie wyżej wymienione akty prawa międzynarodowego posługują się pojęciem „uczestnictwa w działaniach zbrojnych” (*participation in hostilities*), nie wspominając przy tym o ewentualnych sytuacjach „uczestnictwa w konfliktach zbrojnych” (*participation in armed conflicts*).⁸²³

W świetle powyższych uwag rodzi się pytanie o definicję terminów „konflikt zbrojny” (*armed conflict*) oraz „działania zbrojne” (*hostilities*), występującą w nauce prawa międzynarodowego. Międzynarodowe prawo humanitarne znajduje zastosowanie w sytuacji konfliktu zbrojnego. Artykuł 2 (wspólny wszystkim czterem konwencjom genewskim z 1949 roku) rozciąga zakres zastosowania konwencji na sytuacje: wojny, jakiegokolwiek innego konfliktu zbrojnego oraz okupacji całości lub części terytorium jednej z umawiających się stron.⁸²⁴ Protokoły dodatkowe z 1977 roku wprowadzają rozróżnienie „konfliktów zbrojnych” na „konflikty międzynarodowe” oraz „konflikty niemające charakteru międzynarodowego” („konflikty niemiędzynarodowe”) (*international and non-international armed conflicts*). Ani jednak żadna z konwencji genewskich z 1949 roku, ani też żaden z protokołów dodatkowych z 1977 roku nie definiują pojęcia „konfliktu zbrojnego”. Legalnej definicji tego terminu nie znajdziemy też w innych wiążących dokumentach prawa międzynarodowego. MKCK uważa, iż pojęcie „konfliktu zbrojnego” należy uznać za sytuację *de facto*⁸²⁵ i odnieść je do „sytuacji, podczas których okresy działań zbrojnych przeplatają się z okresami zawieszenia broni”.⁸²⁶ Definicja powyższa implikuje pojęcie „działań zbrojnych”, pojęcie „konfliktu zbrojnego” należy uznać w takim przypadku za termin szerszy od pojęcia „działań zbrojnych”. Jak zatem wyjaśnić pojęcie „działań zbrojnych” (*hostilities*)? Termin został zdefiniowany podczas Konferencji Dyplomatycznej poprzedzającej uchwalenie dwóch protokołów dodatkowych z 1977 roku⁸²⁷ jako „działania wojenne, które ze względu na swój charakter lub cel uderzają w personel i sprzęt wrogich sił zbrojnych”.⁸²⁸ Część

⁸²² *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its second session*, UN DOC.E/CN.4/1996/102, rozdział II, pkt 30

⁸²³ Artykuł 3 IV KG; artykuły 43 ust. 2, 45, 47 ust. 2, 51 ust. 3, 67 ust. 1, 77 ust. 2 i 3) I PD; artykuły 4 ust. 3 i 13 ust. 3 II PD; artykuł 38 ust. 2 KPD, Za: *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child concerning involvement of children in armed conflicts. Position of the International Committee of the Red Cross...*, pkt 34 i 41.

⁸²⁴ Przykładowo: artykuł 2 IV KG

⁸²⁵ *The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Pictet J. S., s. 20–21. Za: *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child concerning involvement of children in armed conflicts. Position of the International Committee of the Red Cross...*, pkt 35.

⁸²⁶ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *An armed conflict is usually a situation during which there are periods of hostilities interspersed with periods of truce*. [w:] *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child concerning involvement of children in armed conflicts. Position of the International Committee of the Red Cross...*, pkt 42.

⁸²⁷ Konferencja Dyplomatyczna zwołana przez rząd szwajcarski odbyła się w Genewie w latach 1974–1977 i została poświęcona zagadnieniu potwierdzenia i rozwoju międzynarodowego prawa humanitarnego stosowanego w konfliktach zbrojnych.

⁸²⁸ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny za: *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child concerning involvement of children in armed conflicts. Position of the International Committee of the Red Cross...*, pkt 40.

uczestników konferencji uznała, iż termin „działania zbrojne” obejmuje również „sytuacje przygotowań do walki i powrotu z niej”.⁸²⁹ Podkreślono wówczas, iż termin „działania zbrojne” odnosi się nie tylko do „sytuacji, w której obywatel faktycznie korzysta z broni, lecz również do przypadków, gdy jedynie nosi ją przy sobie bądź też, nie posługując się bronią, podejmuje wrogie akty wymierzone w przeciwnika”.⁸³⁰ Zdaniem T. Vandewiele definicja działań zbrojnych wypracowana podczas Konferencji Dyplomatycznej z lat 1974–1977 może służyć jako podstawa interpretacji tego pojęcia dokonywanej na gruncie artykułu 1 PFADKZ.⁸³¹ MKCK podkreślając zasadność posłużenia się przez autorów PFADKZ terminem „uczestnictwo w działaniach zbrojnych”,⁸³² wskazała, iż tak sformułowany zakaz nie może być w żadnym przypadku interpretowany jako zezwalający na uczestnictwo dzieci w konfliktach zbrojnych w ogóle.⁸³³

2.5. Charakter i zakres obowiązków państw–stron protokołu fakultatywnego

Opierając się na oryginalnym, angielskim tekście PFADKZ zauważamy, iż wynikający z przepisu artykułu 1 obowiązek państw–stron dotyczący zapewnienia, by członkowie ich sił zbrojnych w wieku poniżej osiemnastu lat nie brali bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych, jest zobowiązaniem do podjęcia „wszelkich możliwych środków” (*all feasible measures*).⁸³⁴ Podobne sformułowanie charakteru obowiązków państw–stron protokołu zostało odzwierciedlone w tłumaczeniu hiszpańskim (*todas las medidas posibles*)⁸³⁵, rosyjskim (*все возможные меры*)⁸³⁶ oraz niemieckim (*alle durchführbaren Maßnahmen*).⁸³⁷ Analogiczne tłumaczenie przyjął ustawodawca polski („wszelkie możliwe środki”).⁸³⁸ Tymczasem francuski tekst autentyczny brzmienia protokołu posługuje się sformułowaniem, które przetłumaczyć możemy jako „wszelkie praktycznie możliwe środki” (*toutes les mesures possibles dans la pratique*).⁸³⁹ Zestawiając tekst przedmiotowego przepisu z analogicznymi przepisami zawartymi w KPD (artykuł 38 ust. 2) oraz w I PD (artykuł 77 ust. 2 zdanie pierw-

⁸²⁹ *Ibidem*.

⁸³⁰ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny za: *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C..., paragraf 1943.

⁸³¹ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 22.

⁸³² Z uwagi na fakt, iż sytuacja udziału w działaniach zbrojnych realnie zagraża zdrowiu i bezpieczeństwu dziecka.

⁸³³ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny za: *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child concerning involvement of children in armed conflicts. Position of the International Committee of the Red Cross...*, pkt 42.

⁸³⁴ Źródło: <http://www.un.org/children/conflict/keydocuments/english/crcoptionalproto19.html>.

⁸³⁵ Źródło: <http://www.un.org/children/conflict/keydocuments/spanish/crcoptionalproto19.html>.

⁸³⁶ Źródło: http://www.un.org/russian/documen/convents/rightschild_protocol1.html.

⁸³⁷ Źródło: <http://www.un.org/children/conflict/keydocuments/german/crcoptionalproto19.html>.

⁸³⁸ Artykuł 1 PFADKZ.

⁸³⁹ Źródło: <http://www.un.org/children/conflict/keydocuments/french/crcoptionalproto19.html>.

sze), napotykały na podobną niejednorodność tłumaczeń omawianego sformułowania.⁸⁴⁰ W obliczu owych rozbieżności, mając na uwadze, że zarówno język angielski, rosyjski, hiszpański, ale i z drugiej strony język francuski są językami autentycznymi PFADKZ,⁸⁴¹ trudno przesądzić na rzecz jednego z przytoczonych określeń dotyczących charakteru zobowiązań państw–stron protokołu.

Jaki zatem charakter mają te obowiązki? Czy protokół mówi o „wszelkich możliwych środkach” czy też „wszelkich praktycznie możliwych środkach”? Sam protokół nie wyjaśnia tego sformułowania. Nie znajdziemy go również w dokumentach z prac przygotowawczych nad jego projektem.⁸⁴²

W toku prac nad projektem protokołu nie dyskutowano szerzej nad kwestią charakteru obowiązków państw–stron wynikających z przepisu artykułu 1. Uczestnicy kolejnych sesji nie zgłaszali propozycji zastąpienia sformułowania dotyczącego tej kwestii, a zaproponowanego przez Komitet Praw Dziecka we wstępnym projekcie protokołu.⁸⁴³ Od samego początku aż do końca utrzymano to samo sformułowanie. Analizując poszczególne wersje językowe brzmienia artykułu 1 wstępnego projektu PFADKZ, zauważamy, iż interesujące nas sformułowanie odzwierciedla tłumaczenia ostatecznie uchwalonego artykułu 1 PFADKZ. Dotyczy to tłumaczeń językowych angielskiego,⁸⁴⁴ fran-

⁸⁴⁰ Artykuł 38 ust. 2 KPD:

„all feasible measures” (Źródło: <http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm>);

„todas las medidas posibles” (Źródło: http://www.unhcr.ch/spanish/html/menu3/b/k2crc_sp.htm);

„все возможные меры” (Źródło: <http://www.un.org/russian/document/convents/childcon.htm>);

„wszelkie możliwe kroki” (Źródło: Dz. U. z 1991 roku, Nr 120, poz. 526);

„alle durchführbaren Massnahmen” (Źródło: http://www.unhcr.ch/include/fckeditor/custom/File/Protection/ChildrenConvention_d.pdf)

„toutes les mesures possibles dans la pratique” (Źródło: http://www.unhcr.ch/french/html/menu3/b/k2crc_fr.htm)

Artykuł 77 ust. 2 zdanie pierwsze I PD:

„all feasible measures” (Źródło: 1125 UNTS 609)

„toutes les mesures possibles dans la pratique” (Źródło: <http://www.icrc.org/dih.nsf/3355286227e2d29d4125673c0045870d/30802040b80aaceec1256414005df4ac>)

„wszelkie praktycznie możliwe kroki” (Źródło: Dz. U. z 1992 r., nr 41, poz. 175, załącznik).

⁸⁴¹ Wśród języków autentycznych PFADKZ wymienić należy również, niewymienione powyżej, język arabski i chiński.

⁸⁴² *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its second session*, UN DOC.E/CN.4/1996/102, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its third session*, UN DOC.E/CN.4/1997/96, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1998/102, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its fifth session*, UN DOC.E/CN.4/1999/73, *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74.

⁸⁴³ Inaczej było w przypadku prac nad projektem adekwatnego przepisu zawartego ostatecznie w artykule 38 ust. 2 KPD, kiedy to poszczególni przedstawiciele państw proponowali zastąpienie określenia charakteru obowiązków państw–stron konwencji przy pomocy przymiotnika „możliwe” (*feasible*) na „niezbędne” („potrzebne”, „konieczne”) (*necessary*), „wykonalne” (*practicable*) czy też „możliwe” (*possible*). *The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the „Travaux”*..., s. 516.

⁸⁴⁴ „all feasible measures”; Źródło: General Assembly Resolution 54/263, Annex I, 54 U.N. Official Records of the General Assembly Supplement No. 49 at 7, UN DOC.A/54/49, Vol. III (2000).

cuskiego⁸⁴⁵ i hiszpańskiego.⁸⁴⁶ Wyjątkiem jest tłumaczenie rosyjskie. W pierwotnej wersji brzmienia artykułu 1 zaproponowanej przez Komitet Praw Dziecka znajdujemy określenie *все осуществимые меры*,⁸⁴⁷ które możemy przetłumaczyć jako „wszelkie dające się zrealizować (rzeczywiste, realne) środki”, podczas gdy w wersji obowiązującego aktualnie PFADKZ określenie to przybrało postać *все возможные меры*,⁸⁴⁸ tłumaczone jako „wszelkie możliwe środki”.

Zdaniem MKCK, wyrażenie „możliwe” (*feasible*) należy rozumieć, posługując się jego znaczeniem słownikowym, zgodnie z którym oznacza ono „nadające się do realizacji, dokonane lub przeprowadzone, możliwe lub wykonalne” (*capable of being done, accomplished or carried out, possible or practicable*).⁸⁴⁹ M. Happold uważa jednak, iż definicja ta zawiera w sobie niejasność, przejawiającą się chociażby zastosowaniem dwóch różnych pojęć w postaci określeń „możliwe” (*possible*) i „wykonalne” (*practicable*).⁸⁵⁰ Określenie „możliwe” (*possible*) autor tłumaczy jako sytuację, co do której można odnieść pytanie „czy w ogóle może być ona zrealizowana” (*whether it can be done at all*), podczas gdy określenie „wykonalne” (*practicable*) odnosi on do sytuacji, objętej pytaniem „czy w konkretnych okolicznościach danej chwili, wysiłki wymagane do realizacji zamierzeń nie pozostają w dysproporcji do osiągniętych wyników”.⁸⁵¹ Twierdzi ponadto, iż koncepcję „możliwych środków” (*feasible measures*) można odnieść do okoliczności, w których środki te mają być przedsięwzięte, a zatem mogą oznaczać środki „wykonalne lub praktycznie możliwe do realizacji zważywszy na wszelkie okoliczności danej chwili, w tym względy humanitarne i wojskowe”.⁸⁵² Pogląd popiera między innymi M. J. Dennis.⁸⁵³ Wyrażony został on również podczas konferencji dyplomatycznej poświęconej uchwaleniu I PD (zob. artykuł 57).⁸⁵⁴

T. Vandewiele przywołuje stanowisko reprezentowane przez G. Goodwinna–Gilla oraz I. Cohn, twierdzących, iż „wszystko, cokolwiek leży w zakresie jurysdykcji i znajduje się pod kontrolą strony na pierwszy rzut oka, nadaje się do realizacji. Aczkolwiek nie zawsze musi być ono możliwe do urzeczywistnienia na każdym poziomie”.⁸⁵⁵

W świetle wyżej poczynionych uwag trudno jednoznacznie zinterpretować pojęcia „wszelkich możliwych środków”, tudzież „wszelkich praktycznie możliwych środków”. Trudno nadto przesądzić na rzecz jednego z tych określeń, które zamiarem autorów PFADKZ mają charakteryzować obowią-

⁸⁴⁵ „toutes les mesures possibles dans la pratique”; Źródło: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G95/108/89/PDF/G9510889.pdf?OpenElement>.

⁸⁴⁶ „todas las medidas posibles”; Źródło: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G95/108/91/PDF/G9510891.pdf?OpenElement>.

⁸⁴⁷ Źródło: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G95/108/90/PDF/G9510890.pdf?OpenElement>.

⁸⁴⁸ Źródło: http://www.un.org/russian/documen/convents/rightschild_protocol1.html.

⁸⁴⁹ M. Happold, *Child Soldiers in International Law...*, s. 34.

⁸⁵⁰ *Ibidem*.

⁸⁵¹ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: M. Happold, *Child Soldiers in International Law...*, s. 34.

⁸⁵² Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: M. Happold, *Child Soldiers in International Law...*, s. 35.

⁸⁵³ M.J. Dennis, *The ILO Convention on the worst forms of child labor*, *The American Journal of Interantional Law* 93, No 4, 1999, s. 79; za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 27.

⁸⁵⁴ Za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 27.

⁸⁵⁵ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: I. Cohn, G.S. Goodwin-Gill, *Child Soldiers...*, s. 63.

zek państw–stron protokołu niedopuszczenia do bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych osób, które nie osiągnęły osiemnastu lat. Być może z pomocą przyjdzie Komitet Praw Dziecka analizujący otrzymywane od państw–stron protokołu raporty dotyczące realizacji jego przepisów i udzielający w związku z nimi poszczególnym państwom konkretnych wskazówek oraz zaleceń.⁸⁵⁶

M. Happold podkreśla, iż obowiązek wyrażony poprzez artykuł 1 PFADKZ, skierowany do państw–stron protokołu, przedsięwzięcia środków w celu niedopuszczenia do bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych osób poniżej osiemnastego roku życia nie jest obowiązkiem bez ograniczeń. Jest to bowiem „zobowiązanie do podjęcia konkretnych środków, nie zaś do osiągnięcia konkretnych wyników” (*It is an obligation of means, not of results*).⁸⁵⁷ D. Helle mówi o „zobowiązaniu do podjęcia konkretnych zachowań, zobowiązaniu do określonego postępowania” (*obligation of conduct*).⁸⁵⁸ W związku z tym, iż nie jest to obowiązek absolutny trzeba się liczyć z sytuacjami, w których osoby poniżej osiemnastu lat będą bezpośrednio brały udział w działaniach zbrojnych.⁸⁵⁹

Analogicznie jak ma to miejsce w przypadku charakteru środków określających obowiązki państw ujęte w przepis artykułu 1 protokołu, PFADKZ nie wskazuje rodzaju tych środków. Pomocne okazują się być tutaj zarówno Wytyczne Komitetu Praw Dziecka, poczynione na gruncie artykułu 1 protokołu,⁸⁶⁰ jak i zalecenia komitetu skierowane do poszczególnych państw, będące odpowiedzią na przedstawione przez te państwa raporty z realizacji postanowień protokołu. W oparciu o nie można wyciągnąć następujące wnioski: 1) środki przedsięwzięte przez państwa w celu niedopuszczenia do bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych osób w wieku poniżej osiemnastu lat mają mieć charakter środków ustawodawczych, administracyjnych i innych;⁸⁶¹ 2) środki te mają służyć zapobieżeniu sytuacjom, w których członkowie narodowych sił zbrojnych poniżej osiemnastego roku życia przebywaliby na terenie objętym działaniami zbrojnymi;⁸⁶² 3) przedsięwzięte środki mają być efektywne;⁸⁶³ 4) państwa–strony mają obowiązek uchwalenia stosownych środków zapobiegających praktyce wykorzystywania w działaniach zbrojnych osób poniżej osiemnastu lat;⁸⁶⁴ 5) państwa–strony protokołu powinny opracować kompleksową strategię mającą na celu zagwarantowanie, iż żadne dziecko nie jest angażowane w konflikt zbrojny.⁸⁶⁵

⁸⁵⁶ D. Helle, *Optional Protocol on the involvement of children...*

⁸⁵⁷ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: M. Happold, *The Optional Protocol to the Convention...*, s. 236.

⁸⁵⁸ D. Helle, *Optional Protocol on the involvement of children...*

⁸⁵⁹ M. Happold, *The Optional Protocol to the Convention...*, s. 236–237.

⁸⁶⁰ *Guidelines regarding initial reports of States Parties to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, UN DOC.CRC/OP/AC/1 2001.

⁸⁶¹ *Ibidem*.

⁸⁶² *Ibidem*.

⁸⁶³ *UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: Pakistan*, 27 October 2003, UN Doc CRC/C/15/Add.217 (2003), ust. 68. Za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 28.

⁸⁶⁴ *UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: Indonesia*, 30 January 2004, UN Doc CRC/C/15/Add.223 (2004), ust. 71 (d). Za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, D. Helle, s. 28.

⁸⁶⁵ *UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: Papua New Guinea*, 26 February 2004, UN Doc CRC/C/15/Add.229 (2004), ust. 56. Za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, D. Helle, s. 28.

3. Obowiązkowa rekrutacja w szeregi sił zbrojnych państwa – artykuł 2

Artykuł 2

„Państwa–strony niniejszego protokołu zapewnią, by osoby, które nie osiągnęły 18. roku życia, nie były objęte obowiązkowym poborem do ich sił zbrojnych”.⁸⁶⁶

Artykuł 2 PFADKZ w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne zakazuje obowiązkowej rekrutacji osób poniżej osiemnastego roku życia w szeregi narodowych sił zbrojnych. Zobowiązuje on państwa–strony do zapewnienia realizacji tego zakazu.

Aktualnie obowiązujący przepis artykułu 2 różni się w swym brzmieniu od przepisu opracowanego przez Komitet Praw Dziecka i przyjętego przez Grupę Roboczą w 1994 roku za podstawę prac nad tekstem PFADKZ. W pierwotnej wersji artykuł 2 brzmiał:

„Państwa–strony powstrzymają się przed rekrutacją jakiegokolwiek osoby, która nie osiągnęła 18 roku życia w szeregi swoich sił zbrojnych”.⁸⁶⁷

Najważniejsze zmiany uchwalone przez Grupę Roboczą dotyczą zastąpienia sformułowania wyrażającego charakter obowiązków spoczywających na państwach–stronach protokołu z obowiązku „powstrzymywania się” (*refrain from*) na obowiązek „zapewnienia” (*ensure*) realizacji zakazu wyrażonego przepisem artykułu 2 oraz zawężenia odnośnego zakazu wyłącznie do sytuacji rekrutacji obowiązkowej (*compulsory recruitment*).

Przepis artykułu 2 PFADKZ różni się w swym zakresie od adekwatnych przepisów I PD oraz KPD. Różnice te dotyczą kilku kwestii, a mianowicie: 1) zakresu pojęcia „rekrutacji”; 2) kategorii podmiotów objętych ochroną; 3) zakresu zobowiązań państw dotyczących realizacji odnośnych przepisów.

⁸⁶⁶ W tym miejscu, podobnie jak to ma miejsce w przypadku artykułu 1, należy zwrócić uwagę na niespójność polskiego tłumaczenia tekstu PFADKZ z oryginalną, anglojęzyczną wersją tekstu protokołu. W polskim tłumaczeniu po słowach „państwa–strony” znalazło się sformułowanie niewystępujące w tekście autentycznym, a mianowicie „niniejszego Protokołu”. Zob. artykuł 2 PFADKZ.

⁸⁶⁷ Tłumaczenie własne autorki w oparciu o polskie tłumaczenie końcowej wersji PFADKZ (Dz. U. z 2007, Nr 91 poz. 608) oraz tekst oryginalny wstępnego projektu PFADKZ: *Preliminary draft Optional Protocol on involvement of children in armed conflicts*, Commission on Human Rights, Fiftieth Session, 20 December 1993, UN DOC.E/CN.4/1994/91, Annex.

3.1. Zakres pojęcia „rekrutacji”

PFADKZ wprowadza rozróżnienie pojęć „rekrutacji obowiązkowej” (*compulsory recruitment*), której dotyczy artykuł 2, oraz „rekrutacji dobrowolnej” (*voluntary recruitment*), o której mowa w artykule 3. Tymczasem twórcy zarówno przepisu artykułu 77 ust. 2 I PD, jak i przepisu artykułu 38 ust. 3 KPD nie zróżnicowali form „rekrutacji”, rozciągając postanowienia obu przepisów na obie formy rzeczowego pojęcia.⁸⁶⁸ Pojęcie „rekrutacji” (*recruitment*) odnosi się do wszelkich środków (formalnych lub *de facto*), przy zastosowaniu których dana osoba staje się członkiem sił zbrojnych lub ugrupowania zbrojnego, a zatem „rekrutacja” obejmuje zarówno pobór — obowiązkową służbę wojskową (*compulsory/obligatory military service*), przymusową rekrutację (*forced recruitment*) oraz dobrowolne (ochotnicze) wstępowanie do sił/ugrupowań zbrojnych (*voluntary enlistment*).⁸⁶⁹ Termin „rekrutacja obowiązkowa” (*compulsory recruitment*) jest trudny do zdefiniowania. Owszem, samo pojęcie „obowiązkowa/przymusowa” wyjaśnić można, nie napotykać większych problemów, stosując chociażby wyjaśnienia słownikowe, zgodnie z którymi oznacza ono „uczyniona pod wpływem presji wywieranej na kogoś lub okoliczności zmuszających kogoś do czegoś”.⁸⁷⁰ Często jednak trudno w praktyce wyznaczyć wyraźną granicę pomiędzy pojęciem „rekrutacji obowiązkowej” a „rekrutacji dobrowolnej”. Niejednokrotnie bowiem osoba zgłaszająca się „dobrowolnie” do sił zbrojnych jest w rzeczywistości zmuszona do takiej decyzji czynnikami pozostającymi poza zakresem jej woli, wśród których można wymienić czynniki: ekonomiczne, związane z koniecznością zapewnienia sobie bezpieczeństwa, zakorzenione w kulturze i środowisku oraz wynikające z religii lub przekonań.⁸⁷¹

Ponadto, jak zwraca na to uwagę MKCK, pomimo deklaracji dobrowolnego charakteru wstępowania do sił zbrojnych, sam formalny akt rekrutacji i włączenia w szeregi sił zbrojnych, jest już aktem koniecznym,⁸⁷² trudno więc mówić w takim przypadku o pełnej „dobrowolności”.

Artykuł 2 PFADKZ wyraźnie zakazuje tylko „rekrutacji obowiązkowej/przymusowej”, odnosząc ją wyłącznie do rekrutacji w szeregi sił zbrojnych państwa (*their (States's) armed forces*).

3.2. Podmioty objęte ochroną

Artykuł 2 PFADKZ zakazuje stosowania obowiązkowej/przymusowej rekrutacji w szeregi sił zbrojnych państwa w stosunku do „osób, które nie osiągnęły osiemnastego roku życia” (*persons*

⁸⁶⁸ *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child concerning involvement of children in armed conflicts. Position of the International Committee of the Red Cross...*, pkt V. A. 43–44.

⁸⁶⁹ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C....

⁸⁷⁰ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Polskie Wydawnictwo Naukowe 2008.

⁸⁷¹ *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child concerning involvement of children in armed conflicts. Position of the International Committee of the Red Cross...*, pkt V. B. 45.

⁸⁷² *Ibidem*, pkt V. A. 44.

who have not attained the age of 18 years). A zatem protokół podnosi standardy ochrony wprowadzone uprzednio na mocy przepisów protokołów dodatkowych z 1977 roku oraz KPD, ustanawiających granice ochrony na poziomie piętnastu lat,⁸⁷³ odzwierciedlając tym samym podejście zwane *the straight-18 approach*.⁸⁷⁴ T. Vandewiele, powołując się na stanowisko wyrażone przez J. Mermet, zwraca uwagę, iż miarodajnym dla określenia granicy wieku, z przekroczeniem której kończy się ochrona wyrażona przepisem artykułu 2, jest dzień, w którym dana, konkretna osoba kończy osiemnasty rok życia. Nie jest to zatem jedynie rok osiągnięcia tego wieku, lecz dokładna data urodzin konkretnej osoby.⁸⁷⁵ Zdaniem M. Happold, w sytuacji, w której państwo nie jest w stanie określić dokładnie wieku osoby,⁸⁷⁶ którą zamierza objąć obowiązkową rekrutacją w szeregi swoich sił zbrojnych, a zachodzą wątpliwości co do tego, czy osoba taka skończyła osiemnaście lat, państwo to powinno wstrzymać się od rekrutacji pod zarzutem naruszenia przepisu artykułu 2 protokołu.⁸⁷⁷

3.3. Obowiązki państw

Obowiązek spoczywający na państwie–stronie PFADKZ wyrażony przepisem artykułu 2 to „zobowiązanie rezultatu” (*obligation of result*), zobowiązanie o charakterze absolutnym.⁸⁷⁸ Państwo–strona jest zobowiązane „zapewnić” (*ensure*), by osoby poniżej osiemnastu lat nie były objęte obowiązkowym poborem w szeregi jego sił zbrojnych. Nie wystarcza już tylko „powstrzymywanie się” (*refraining from*) od rekrutacji, jaką to formę przybrał analogiczny obowiązek zawarty w przepisach artykułu 38 ust. 3 zdanie pierwsze KPD oraz artykułu 77 ust. 2 zdanie pierwsze część druga I PD.

PFADKZ nie wskazuje, jakie konkretnie środki państwo powinno przedsięwziąć w celu realizacji zobowiązania wyrażonego artykułem 2. Pewne wskazówki na ich temat można wyczytać z „Wytocznych Komitetu Praw Dziecka dotyczących wstępnych sprawozdań państw–stron Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne”, poczynione na gruncie artykułu 2 protokołu.⁸⁷⁹ Stosownie do Wytocznych Komitetu Praw Dziecka państwo powinno: 1) przedsięwziąć środki o charakterze środków ustawodawczych, administracyjnych i innych; 2) szczegółowo opisać proces „obowiązkowej rekrutacji”, wskazując minimalny wiek, z którym wiąże się kolejny krok w kierunku nadania danej osobie statusu członka sił zbrojnych; 3) przedstawić wiarygodne dokumenty potwierdzające wiek danej osoby, zanim zostanie

⁸⁷³ *Guide to the Optional Protocol to the Convention ...*, s. 15.

⁸⁷⁴ A. Sheppard, *Child soldiers: Is the optional...*, s. 41.

⁸⁷⁵ J. Mermet, *Protocole facultatif a la Convention...*, s. 4; za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 30.

⁸⁷⁶ Dotyczy to w szczególności tych państw, które nie mają właściwego systemu rejestracji urodzeń.

⁸⁷⁷ M. Happold, *The Optional Protocol to the Convention...*, s. 237.

⁸⁷⁸ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 30.

⁸⁷⁹ *Guidelines regarding initial reports of States Parties to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, UN DOC.CRC/OP/AC/1 2001.

ona wcielona do armii; 4) wskazać przepisy prawa, jeśli takie obowiązują, dopuszczające w szczególnych okolicznościach obniżenie minimalnego wieku obowiązkowej rekrutacji, określając przy tym dopuszczalny wiek takiej rekrutacji, rodzaj tych szczególnych okoliczności oraz przebieg procesu wcielania w szeregi sił zbrojnych; 5) wskazać minimalny wiek obowiązkowej rekrutacji obowiązujący w poprzednim ustroju prawnym oraz warunki, których spełnienie oznaczać może przywrócenie tego ustroju (wymóg ten dotyczy państw–stron, w ustawodawstwie których zawieszono, nie znosząc całkowicie, obowiązkową służbę wojskową).⁸⁸⁰

4. Ochotnicze wstępowanie w szeregi narodowych sił zbrojnych – artykuł 3 ust. 1–4

Artykuł 3 ust. 1–4

„1. Państwa–strony podniosą granicę minimalnego wieku ochotniczego wstępowania osób do ich narodowych sił zbrojnych z granicy określonej artykułem 38 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka, uwzględniając zasady zawarte w tym artykule oraz uznając, że w świetle konwencji osoby poniżej 18. roku życia są uprawnione do szczególnej ochrony.

2. Każde z państw–stron złoży podczas ratyfikacji niniejszego protokołu lub przystąpienia do niego wiążącą deklarację określającą minimalny dopuszczalny wiek ochotniczego wstępowania do swoich narodowych sił zbrojnych wraz z opisem zabezpieczeń przyjętych w celu zapewnienia, że rekrutacja taka nie będzie prowadzona siłą ani pod przymusem.

3. Państwa–strony dopuszczające ochotnicze wstępowanie do swoich narodowych sił zbrojnych osób poniżej 18. roku życia utrzymają zabezpieczenia mające jako minimum zapewnić, że:

- a) wstąpienie takie jest rzeczywiście dobrowolne;
- b) wstąpienie takie odbywa się za świadomą zgodą rodziców lub opiekunów prawnych osoby wstępującej;
- c) osoby takie są w pełni poinformowane o obowiązkach związanych z taką służbą wojskową;
- d) osoby takie przed ich przyjęciem do narodowych sił zbrojnych przedstawiły wiarygodną metrykę urodzenia.

⁸⁸⁰ *Ibidem*.

4. Każde z państw–stron może w dowolnym czasie złożyć deklarację informującą o dodatkowych środkach w celu pełniejszej ochrony praw dziecka, o której mowa w tym artykule, w drodze powiadomienia skierowanego do Sekretarza Generalnego ONZ, który poinformuje wszystkie państwa–strony o tym fakcie. Powiadomienie takie wchodzi w życie w dniu jego otrzymania przez Sekretarza Generalnego”.

Ustępy od 1 do 4 artykułu 3 PFADKZ dotyczą kwestii ochotniczego poboru w szeregi narodowych sił zbrojnych.

Przepis artykułu 3 swoje aktualne brzmienie otrzymał dopiero w 2000 roku, kiedy to zakończyła się szósta, ostatnia sesja Grupy Roboczej pracującej nad treścią PFADKZ.⁸⁸¹ Wstępny projekt protokołu opracowany przez Komitet Praw Dziecka nie ustosunkowywał się w ogóle do kwestii ochotniczej rekrutacji.⁸⁸² Kwestia ta została podniesiona na forum pierwszej sesji Grupy Roboczej, w rezultacie czego kolejne wersje projektu PFADKZ uwzględniały przedmiotowe zagadnienie, łącząc je z zagadnieniem rekrutacji obowiązkowej uregulowanym w przepisie artykułu 2.⁸⁸³ Ostatecznie jednak kwestia ochotniczego poboru w szeregi narodowych sił zbrojnych doczekała się unormowania w odrębnym przepisie artykułu 3.

Artykuł 3 PFADKZ składa się z pięciu ustępów, cztery pierwsze wiążą się bezpośrednio z zagadnieniem ochotniczej rekrutacji w szeregi sił zbrojnych państwa, piąty — reguluje kwestię poboru do szkół militarnych państwa. W niniejszym podrozdziale zanalizowano ustępy od 1 do 4 artykułu 3, ustępowi 5 poświęcając osobny, kolejny podrozdział.

4.1. Minimalny wiek dopuszczający ochotnicze wstępowanie w szeregi narodowych sił zbrojnych – artykuł 3 ust. 1

Przepis artykułu 3 ust. 1 zobowiązuje państwa–strony PFADKZ do podniesienia granicy minimalnego wieku ochotniczego wstępowania do narodowych sił zbrojnych ponad tę ustanowio-

⁸⁸¹ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74, Annex.

⁸⁸² Zagadnienie to nie zostało również wyodrębnione ani w przepisach artykułu 77 I PD, ani też w przepisach artykułu 38 KPD.

⁸⁸³ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96; *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its second session*, UN DOC.E/CN.4/1996/102; *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its third session*, UN DOC.E/CN.4/1997/96; *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1998/102; *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its fifth session*, UN DOC.E/CN.4/1999/73; *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74.

na przepisem artykułu 38 ust. 3 KPD, a zatem ponad wiek piętnastu lat. O przyjętej granicy wieku państwo jest zobowiązane poinformować, przedkładając wiążącą deklarację określającą ten wiek, a warunkującą stanie się stroną protokołu, stosownie do treści przepisu artykułu 3 ust. 2. Realizując ten obowiązek państwa są zobowiązane uwzględnić zasady zawarte we wskazanym artykule konwencji, respektując wyrażone przepisami konwencji uprawnienie osób poniżej osiemnastego roku życia do korzystania ze szczególnej ochrony.

Artykuł 3 podnosi zatem minimalny wiek rekrutacyjny, w przypadku ochotniczego wstępowania w szeregi narodowych sił zbrojnych, przynajmniej o 1 rok w stosunku do wieku ustanowionego na mocy dotychczas obowiązujących przepisów prawa międzynarodowego.⁸⁸⁴ Tym samym PFADKZ dopuszcza ustanowienie dolnej granicy ochotniczej rekrutacji w szeregi sił zbrojnych państw na poziomie co najmniej szesnastu lat. Rozwiązanie takie, w porównaniu z przepisami protokołów dodatkowych z 1977 roku oraz KPD, stanowi niewątpliwie krok naprzód.⁸⁸⁵ Jednak w zestawieniu z przepisami artykułów 2 i 4 PFADKZ, ustanawiającymi dolną granicę rekrutacji na poziomie osiemnastu lat, osłabia ochronę gwarantowaną zarówno tym przepisem, jak i protokołem w całości.⁸⁸⁶

Kwestia wieku, wraz z osiągnięciem którego dobrowolna rekrutacja w szeregi sił zbrojnych państw jest dozwolona, była najtrudniejszą kwestią dzielącą zdania członków Grupy Roboczej dyskutującej nad zagadnieniem poboru ochotniczego. Część delegatów stanowczo opowiedziała się po stronie zrównania granicy tego wieku z wiekiem zezwalającym na uczestnictwo w działaniach zbrojnych, tj. z wiekiem osiemnastu lat,⁸⁸⁷ część opowiedziała się za limitem wieku siedemnastu lat,⁸⁸⁸ inni sugerowali obniżenie pułapu wiekowego do lat szesnastu bądź też rezygnację z określania tego limitu w przepisach protokołu, nie różnicując tym samym pojęcia rekrutacji na rekrutację obowiązkową i dobrowolną.⁸⁸⁹ W duchu kompromisu ostateczną decyzję o wyborze granicy wieku minimalnego postanowiono pozostawić poszczególnym państwom, zastrzegając równocześnie, iż granica ta nie może być niższa niż szesnaście lat. Na państwach zatem spoczywa obowiązek podwyższenia limitu wieku ochotniczej rekrutacji ponad wiek piętnastu lat. Jest to obowiązek absolutny, zobowiązanie rezultatu.⁸⁹⁰

⁸⁸⁴ Chodzi o przepisy protokołów dodatkowych z 1977 roku oraz o przepisy KPD.

⁸⁸⁵ D. Helle, *Optional Protocol on the involvement of children...*

⁸⁸⁶ Ibidem.

⁸⁸⁷ Od samego początku za rozwiązaniem takim optował Komitet Praw Dziecka, który podtrzymuje swoje stanowisko, czego odzwierciedlenie możemy znaleźć, czytając chociażby uwagi końcowe skierowane przez niego pod adresem Nowej Zelandii w odpowiedzi na opracowany przez nią Raport z implementacji przepisów PFADKZ. Zob.: *UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: New Zealand*, 5 November 2003, UN Doc CRC/C/OPAC/CO/2003/NZL, ust. 7.

⁸⁸⁸ Zwolennicy tego stanowiska twierdzili, iż uzależnienie ochotniczego poboru do wojska od osiągnięcia wieku osiemnastu lat podważy pomocniczą rolę służby wojskowej, jaką jest — ich zdaniem — szkolenie młodych ludzi. Zob.: Detrick S., *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff Publishers 1999, s. 660; za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 31.

⁸⁸⁹ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN Doc.E/CN.4/2000/74, rozdział III lit. C, pkt 72–73 oraz lit. G pkt 61.

⁸⁹⁰ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 32–33.

Oslabienie ochrony gwarantowanej postanowieniami PFADKZ, a związanej z rozwiązaniem przyjętym w przepisie artykułu 3 wiąże się także z praktyczną trudnością w oddzieleniu przypadków rekrutacji ochotniczej od tej o obowiązkowym charakterze.⁸⁹¹ Owszem, „rekrutacja ochotnicza” (*voluntary recruitment*) rozumiana jest jako taka, podczas której dzieci wstępują w szeregi sił zbrojnych bez stosowania wobec nich jakichkolwiek form nacisku, z równoczesnym stworzeniem środków gwarantujących rzeczywiście dobrowolny charakter takiej rekrutacji.⁸⁹² Niemniej jednak praktyka udowadnia, iż „dobrowolność” wstępowania do armii podyktowana jest w wielu przypadkach biedą, potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa itp., które to czynniki dyskwalifikują ją jako „rzeczywiście dobrowolną” (*genuinely voluntary*). Uzasadnione jest zatem twierdzenie, że liczne przypadki „ochotniczego” wstępowania w szeregi sił zbrojnych państwa osób mieszczących się w przedziale wiekowym 16–18 lat w rzeczywistości noszą znamiona rekrutacji przymusowej, co przeczy założeniom traktatowym, zakazującym obowiązkowej rekrutacji osób poniżej osiemnastego roku życia (artykuł 2).

Artykuł 3 reguluje zagadnienie ochotniczego poboru w szeregi narodowych sił zbrojnych (*national armed forces*), nie odnosząc się do kwestii rekrutacji przez pozarządowe ugrupowania zbrojne (kwestia ta została uregulowana w przepisach artykułu 4).

W treści przepisu artykułu 3 ust. 1 znajduje się zastrzeżenie, iż podnosząc granicę minimalnego wieku ochotniczego ponad tę wyrażoną przez artykuł 38 ust. 3 KPD, państwa są zobowiązane uwzględnić zasady zawarte we wskazanym artykule konwencji oraz respektować ujęte w przepisy konwencji uprawnienie osób poniżej osiemnastego roku życia do korzystania ze szczególnej ochrony. Jeżeli chodzi o obowiązek uwzględnienia zasad konwencyjnych, wydaje się, iż może tutaj chodzić o wyrażoną zdaniem drugim przepisu artykułu 38 ust. 3 konwencji zasadę pierwszeństwa rekrutacji osób starszych wiekiem spośród osób, które osiągnęły minimalny wiek rekrutacyjny.⁸⁹³ W przypadku artykułu 3 ust. 1 PFADKZ zasada ta wyrażałaby zatem obowiązek państw ochotniczego poboru do narodowych sił zbrojnych w pierwszej kolejności dzieci starszych spośród tych, które osiągnęły wiek szesnastu lat, lecz nie przekroczyły jeszcze osiemnastego roku życia. Stanowisko powyższe zyskuje potwierdzenie w „Wytycznych Komitetu Praw Dziecka dotyczących wstępnych sprawozdań państw–stron Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne”, poczynionych na gruncie artykułu 3 ust. 1 protokołu, a nakazujących państwom–stronom protokołu opracowanie sprawozdania ze środków przedsięwziętych w celu zagwarantowania przeprowadzania w pierwszej kolejności ochotniczego poboru osób starszych wiekiem.⁸⁹⁴ Ustosunkowując się do obowiązku państw uznania zasady prawa osób poniżej osiemnastego roku życia do korzystania ze szczególnej ochrony, trudno zdefiniować zarówno pojęcie „specjalnej ochrony” (*special protection*), jak i charakter zobowiązań państw jej poszanowania — czy chodzi tu-

⁸⁹¹ D. Helle, *Optional Protocol on the involvement of children...*

⁸⁹² Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *Guide to the Optional Protocol to the Convention...*, s. 15.

⁸⁹³ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 33.

⁸⁹⁴ *Guidelines regarding initial reports of States Parties to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, UN DOC.CRC/OP/AC/1 2001.

taj tylko o zobowiązanie przedsięwzięcia stosownych środków, czy też o zobowiązanie rezultatu?⁸⁹⁵ Jedyną wskazówką, jakiej udziela Komitet Praw Dziecka w przytoczonych wyżej wytycznych⁸⁹⁶, jest ta, iż państwa mają obowiązek uchwalić środki gwarantujące „specjalną ochronę” oraz odnieść je do osób poniżej osiemnastego roku życia.⁸⁹⁷

4.2. Deklaracje państw – artykuł 3 ust. 2 i 4

Stosownie do przepisu artykułu 3 ust. 2, państwo, pragnące stać się stroną PFADKZ, jest zobowiązane przedłożyć wiążącą deklarację, określającą minimalny wiek ochotniczego wstępowania do swoich narodowych sił zbrojnych, ustanowiony, stosownie do przepisu artykułu 3 ust. 1, na poziomie co najmniej szesnastu lat oraz wskazującą stosowne zabezpieczenia, jakie państwo to przyjęło w celu zagwarantowania autentycznie dobrowolnego charakteru rekrutacji. Deklarację tę państwo ma obowiązek przedłożyć w chwili ratyfikacji bądź przystąpienia do protokołu. Jeśli tego nie uczyni, wówczas SG ONZ wstrzyma przyjęcie jego dokumentu ratyfikacji/przystąpienia do czasu złożenia deklaracji, zgodnie z artykułem 3 ust. 2 protokołu.⁸⁹⁸ Złożenie wiążącej deklaracji warunkuje zatem stanie się stroną PFADKZ. Wstępna deklaracja państwa może być w każdej chwili przez nie wzmocniona, zgodnie z zapisem artykułu 3 ust. 4. Państwo może więc zawsze podnieść minimalny wiek dopuszczający ochotniczą rekrutację w szeregi swoich sił zbrojnych, nie może jednak wieku tego obniżyć.⁸⁹⁹ Deklarację gwarantującą pełniejszą ochronę praw dziecka państwo powinno skierować, w drodze powiadomienia, do SG ONZ. Z chwilą dotarcia do SG ONZ powiadomienie wchodzi w życie (artykuł 3 ust. 4 PFADKZ).

Analiza deklaracji przedłożonych przez poszczególne państwa stosownie do przepisu artykułu 3 ust. 2,⁹⁰⁰ prowadzi do wniosku, iż najliczniejszą grupę państw stanowią kraje deklarujące, iż przyjęty w ich ustawodawstwie minimalny wiek rekrutacyjny dopuszczający ochotniczy pobór do ich sił zbrojnych wynosi osiemnaście lat. Do grupy tej należą: Andora, Angola, Argentyna, Armenia, Bahrajn, Białoruś, Belgia, Benin, Bośnia i Hercegowina, Botswana, Bułgaria, Burkina Faso, Burundi, Butan, Czarnogóra, Kambodża, Czaad, Chile (w drodze wyjątku rząd Chile sankcjonuje pobór do wojska osób w wieku 17 lat, na ich żądanie, z zastrzeżeniem, iż nie mogą brać one czynnego udziału w wojnie przed ukończeniem 18 lat), Kolumbia, Chorwacja, Czechy, Demokratyczna Republika Kon-

⁸⁹⁵ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 34.

⁸⁹⁶ *Guidelines regarding initial reports of States Parties to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, UN DOC.CRC/OP/AC/1 2001.

⁸⁹⁷ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 33–34.

⁸⁹⁸ *Guide to the Optional Protocol to the Convention...*, s. 26.

⁸⁹⁹ M. Happold, *The Optional Protocol to the Convention...*, s. 238.

⁹⁰⁰ Treść deklaracji dostępna na stronie: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-b&chapter=4&lang=en.

go, Dania, Erytrea, Finlandia, Gabon, Grecja, Holandia (17 lat — wyłącznie w przypadku *military personnel in probation*), Honduras, Irak, Jamajka, Kenia, Kongo (20 lat — w przypadku poboru do żandarmerii narodowej), Kuwejt, Kirgistan, Lao, Łotwa, Lesotho, Libia, Litwa, Madagaskar, Maledywy, Malawi, Mali, Mauritius, Meksyk, Mongolia, Maroko, Mozambik, Namibia, Nepal, Norwegia, Nikaragua, Omen, Paragwaj, Peru, Filipiny, Portugalia, Katar, Republika Korei, Republika Mołdawii, Republika Południowej Afryki, Rosja, Ruanda, Rumunia, Serbia, Sierra Leone, Słowenia, Hiszpania, Sri Lanka, Sudan, Szwecja, Szwajcaria, Syria, Tadżykistan, Macedonia, Timor Wschodni, Togo, Tunezja, Uganda, Tanzania, Urugwaj, Uzbekistan, Vanatu, Wenezuela, Węgry, Jemen. Kolejną pod względem liczebności grupę stanowią państwa opowiadające się za siedemnastoletnim minimalnym wiekiem ochotniczego poboru do swoich sił zbrojnych. W grupie tej znalazły się następujące kraje: Australia, Austria, Azerbejdżan, Bangladesz (w odniesieniu do podoficerów), Boliwia, Wyspy Zielonego Przylądka, Stany Zjednoczone Ameryki, Kuba, Cypr, Francja, Niemcy, Irlandia (co do zasady), Izrael, Włochy, Luksemburg, Nowa Zelandia, Polska, Wietnam, Turkmenistan. Kilka państw zadeklarowało stosowanie minimalnego wieku ochotniczego poboru do wojska, wyznaczając jego granicę na poziomie szesnastu lat (Belize, Bangladesz [w odniesieniu do chorążych], Brazylia [zastrzegając równocześnie, iż przyjęcie rekruta-ochotnika jest możliwe z dniem 1 stycznia roku, w którym taka osoba kończy lat siedemnaście], Gujana, Kanada, Egipt, Salwador, Indie, Wielka Brytania, Irlandia [wyjątkowo]). Kilka innych, w tym Stolica Apostolska (w odniesieniu do poboru w szeregi Papieskiej Gwardii Szwajcarskiej) — na poziomie dziewiętnastu lat (Albania, Kazachstan, Słowacja, Ukraina, Algieria [w niektórych przypadkach z dopuszczeniem wieku lat 18 i 17]). Deklaracje złożone przez niektóre państwa nie dają się przyporządkować do wyżej wyszczególnionych grup. Afganistan zadeklarował, iż rekrutacja w szeregi Afgańskiej Armii Narodowej odbywa się wyłącznie na zasadzie dobrowolności i jest skierowana do osób w przedziale wiekowym 22–28 lat. Rząd Kostaryki oświadczył, iż w związku z konstytucyjnym uznaniem armii za instytucję stałą, złożenie deklaracji, o której mówi artykuł 3 ust. 2 protokołu, jest zbędne. Rządy Dominiki, Islandii, Lichtensteinu i Panamy oraz Księstwo Monako powołując się na fakt nieposiadania narodowych sił zbrojnych, uznały, iż obowiązek przedłożenia deklaracji nie znajduje w ich przypadku zastosowania. Rządy Ekwadoru, Gwatemali, Tajlandii i Gruzji oświadczyły, iż służba wojskowa na ich terytorium leży w zakresie obowiązków obywateli, którzy ukończyli osiemnasty rok życia. Rząd Japonii wskazał, iż w szeregi Japońskich Sił Samoobrony rekrutowane są osoby, które ukończyły osiemnasty rok życia, wyjątek stanowią uczniowie kształceni przez szkoły podlegające tej instytucji, którzy mogą wstąpić do takich szkół osiągnąwszy wiek piętnastu lat.⁹⁰¹ Rząd Turcji oświadczył, iż wstępowanie do tureckich sił zbrojnych jest obowiązkowe, rekrutacja dobrowolna przewidziana jest wyłącznie w przypadku wstępowania do marynarki oraz żandarmerii, dotyczy także korpusu podoficerów. Rząd Seszeli wskazał, iż żadna osoba w wieku poniżej osiemnastu lat nie może zostać włączona w szeregi narodowych sił zbrojnych bez pisemnej zgody jej rodziców bądź opiekunów prawnych. Nie wskazano jednak wyrażnie minimalnego wieku

⁹⁰¹ To ogólne stwierdzenie nie wskazuje jednakże minimalnego wieku zezwalającego na dobrowolne wstępowanie uczniów takich szkół w szeregi japońskich sił zbrojnych.

ochotniczej rekrutacji. Rząd Malty określił minimalną granicę ochotniczej rekrutacji na poziomie 17 lat i 6 miesięcy, rząd Senegalu — 20 lat, rząd Singapuru — 16 lat i 6 miesięcy.⁹⁰²

4.3. Minimum zabezpieczeń – artykuł 3 ust. 3 i 4

Przepis artykułu 3 ust. 3 protokołu nakłada na państwa dopuszczające ochotnicze wstępowanie do ich sił zbrojnych osób, które nie osiągnęły osiemnastego roku życia, obowiązek zagwarantowania minimum zabezpieczeń mających zapewnić, iż pobór taki nie będzie prowadzony siłą ani pod przymusem. Opis zastosowanych zabezpieczeń wraz ze wskazaniem minimalnego wieku ochotniczej rekrutacji państwa powinny zamieścić w wiążącej deklaracji, przedkładanej podczas ratyfikacji lub przystąpienia do protokołu (stosownie do przepisu artykułu 3 ust. 2). W każdym czasie państwo może złożyć deklarację przewidującą dodatkowe środki gwarantujące szerszą ochronę praw dziecka (artykuł 3 ust. 4 PFADKZ). Niewypełnienie przez państwo minimalnych gwarancji jest równoznaczne z wykluczeniem możliwości przeprowadzenia ochotniczego poboru w szeregi jego narodowych sił zbrojnych.⁹⁰³ Minimum gwarancji, o których mowa w artykule 3 ust. 3, stanowią:

- 1) zapewnienie „rzeczywiście dobrowolnego charakteru rekrutacji” (*genuinely voluntary recruitment*). Protokół nie wyjaśnia jednak tego pojęcia. Pewną pomocą okazują się być tutaj Wytyczne Komitetu Praw Dziecka, poczynione na gruncie artykułu 3 ust. 3 protokołu⁹⁰⁴ oraz Wnioski Komitetu Praw Dziecka poczynione w odpowiedzi na raporty poszczególnych państw, relacjonujących realizację postanowień protokołu.⁹⁰⁵ Wyczytać z nich można należący do państwa obowiązek czuwania nad przebiegiem procesu rekrutacji pod kątem skutecznej kontroli dobrowolnego charakteru wstępowania do narodowych sił zbrojnych, z uwzględnieniem zasady rekrutacji w pierwszej kolejności osób starszych wiekiem spośród tych w przedziale wiekowym 16–18 lat, począwszy od momentu wyrażenia woli wstąpienia w szeregi armii przez osobę liczącą mniej niż osiemnaście lat poprzez proces faktycznego włączenia jej w jej szeregi aż do chwili, w której osoba taka zamierza z nich wystąpić;⁹⁰⁶
- 2) uzyskanie zgody rodziców lub opiekunów prawnych osoby, która zamierza wstąpić w szeregi narodowych sił zbrojnych. Protokół nie wyjaśnia, w jakiej formie zgoda ta po-

⁹⁰² Za: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-b&chapter=4&lang=en.

⁹⁰³ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 35.

⁹⁰⁴ *Guidelines regarding initial reports of States Parties to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, UN DOC.CRC/OP/AC/1 2001.

⁹⁰⁵ *UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: Korea*, 4 June 2004, UN Doc CRC/C/15/Add.239 (2004), ust. 57. Za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 36.

⁹⁰⁶ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 35–36.

winna być wyrażona, czy wystarczy zgoda ustna, czy też wymagana jest zgoda na piśmie. Zgoda ta powinna być „świadoma”. Analiza tekstu autentycznego w języku angielskim prowadzi do wniosku, iż przez „świadomość zgody” (*informed consent*) najprawdopodobniej rozumiane jest pełne poinformowanie rodziców lub opiekunów prawnych osoby wstępującej o charakterze służby wojskowej oraz związanych z nią obowiązkach.⁹⁰⁷ T. Vandewiele przytacza opinię A. Sheppard poddającej ostrej krytyce wymóg uzyskania takiej zgody. Uważa ona, iż zobowiązanie to trudno uznać za gwarancję dobrowolnego charakteru wstąpienia dziecka do służby wojskowej. Zgoda rodziców, tudzież opiekunów prawnych dziecka może być bowiem, w najlepszym przypadku, nieistotna, w najgorszym — podyktowana czynnikami innymi niż wzgląd na najlepsze zabezpieczenia interesów dziecka. Dla przykładu podaje ona sytuację, w której rodzice/opiekuni prawni zachęcają daną osobę do wstąpienia do wojska, w decyzji takiej upatrując odciążenia budżetu rodziny;⁹⁰⁸

- 3) wyczerpujące poinformowanie osób zamierzających wstąpić w szeregi sił zbrojnych państwa przed ukończeniem osiemnastego roku życia o obowiązkach związanych ze służbą wojskową;
- 4) uzyskanie wiarygodnego dowodu potwierdzającego wiek osoby wstępującej (metryki urodzenia, oficjalnego potwierdzenia wieku danej osoby przez uprawniony do tego organ).⁹⁰⁹ D. Helle uważa, iż wyegzekwowanie tego obowiązku może okazać się nader utrudnione, niekiedy wręcz niemożliwe, szczególnie w przypadku tych państw, w których nie funkcjonuje skuteczny system rejestracji narodzin.⁹¹⁰

Wytoczne Komitetu Praw Dziecka⁹¹¹ wskazują, iż oprócz wyszczególnionych w protokole powyższych minimalnych zabezpieczeń, których celem jest zagwarantowanie rzeczywiście dobrowolnego charakteru wstępowania do narodowych sił zbrojnych, rolę taką powinny pełnić także gwarancje odpowiednich przesłanek warunkujących dobrowolne wystąpienie z wojska przez osoby poniżej osiemnastego roku życia, jak i uzasadnione ich wiekiem środki odpowiedzialności wojskowej i dyscyplinarnej.⁹¹² W raportach z realizacji postanowień protokołu powinny znaleźć się nadto informacje o wszelkiego rodzaju „zachętach” (*incentives*), stosowanych przez narodo-

⁹⁰⁷ Tezę tę potwierdzają Wytoczne Komitetu Praw Dziecka, nakazujące przekazanie pełnej informacji o obowiązkach związanych ze służbą wojskową zarówno wstępującemu, jak i jego rodzicom/opiekunom prawnym. Zob.: *Guidelines regarding initial reports of States Parties to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, UN DOC.CRC/OP/AC/1 2001.

⁹⁰⁸ A. Sheppard, *Child soldiers: Is the optional...*, s. 50; za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 36.

⁹⁰⁹ *Guidelines regarding initial reports of States Parties to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, UN DOC.CRC/OP/AC/1 2001.

⁹¹⁰ D. Helle, *Optional Protocol on the involvement of children...*

⁹¹¹ *Guidelines regarding initial reports of States Parties to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, UN DOC.CRC/OP/AC/1 2001.

⁹¹² *Ibidem*.

we siły zbrojne wzywających do wstąpienia w ich szeregi, a zatem wszelkiego rodzaju reklamy, obietnice stypendiów, organizowanie spotkań w szkołach, gry itp.,⁹¹³ które Komitet Praw Dziecka władny jest zbadać, orzekając, czy nie podważyły zasady dobrowolnego charakteru poboru.

■ 5. Szkoły wojskowe – artykuł 3 ust. 5

Artykuł 3

„5. Wymóg podniesienia wieku, o którym mowa w ust. 1 niniejszego artykułu, nie dotyczy szkół prowadzonych przez siły zbrojne lub pod kontrolą sił zbrojnych państw–stron zgodnie z artykułami 28 i 29 Konwencji o prawach dziecka”.

Przepis artykułu 3 ust. 5 PFADKZ wprowadza wyjątek od obowiązku wyrażonego przepisem ust. 1 tego artykułu, a dotyczącego podniesienia granicy minimalnego wieku ochotniczego wstępowania do narodowych sił zbrojnych. Wyjątek ten dotyczy „szkół prowadzonych przez siły zbrojne lub pod kontrolą sił zbrojnych państw–stron” protokołu. W przypadku przyjmowania do tych szkół osób, które nie osiągnęły osiemnastego roku życia, państwa nie mają obowiązku ustanawiać dolnej granicy wieku zezwalającego na wstąpienie do szkoły ponad granicę ustanowioną na mocy przepisu artykułu 38 ust. 3 KPD. Oznacza to, iż do takiej szkoły może być przyjęta osoba, która ukończyła piętnaście lat.

Kwestia uregulowania zagadnienia poboru do szkół wojskowych była rozpatrywana podczas kolejnych sesji Grupy Roboczej. Potrzeba nadania jej kształtu w postaci przepisu artykułu 3 ust. 5 wynikała z przekonania licznych delegacji narodowych o tym, iż funkcja służby wojskowej nie ogranicza się wyłącznie do zadania obrony narodowej, lecz ma także swój ważny wymiar edukacyjny.⁹¹⁴ Szkoły wojskowe, ich zdaniem, umożliwiają bowiem młodym ludziom zdobycie potrzebnej wiedzy i umiejętności, zapewniając im dostęp do edukacji, która w przyszłości może im przynieść wymierne korzyści.⁹¹⁵ Dotyczy to w szczególności młodych ludzi ubogich krajów.⁹¹⁶

⁹¹³ *Ibidem*.

⁹¹⁴ *Guide to the Optional Protocol to the Convention...*, s. 15.

⁹¹⁵ *Ibidem*.

⁹¹⁶ D. Helle, *Optional Protocol on the involvement of children...*

Protokół nie wyjaśnia pojęcia szkół, objętych zasięgiem omawianego przepisu. Mówi jedynie, iż chodzi o „szkoły prowadzone przez/pod kontrolą sił zbrojnych państw–stron” protokołu. Trudno jednoznacznie przesądzić, iż pod pojęciem tych szkół mieszczą się przykładowo wyłącznie szkoły prowadzone przez Ministerstwo Obrony Narodowej, wchodzące równocześnie w skład systemu edukacyjnego danego państwa.⁹¹⁷ Pewną pomocą okazać się tutaj mogą Wytyczne Komitetu Praw Dziecka poczynione na gruncie artykułu 3 ust. 5 protokołu, dotyczące wstępnych sprawozdań państw–stron z realizacji tego przepisu,⁹¹⁸ zobowiązujące państwa do przekazania informacji o szkołach prowadzonych przez narodowe siły zbrojne lub pod kontrolą ich narodowych sił zbrojnych.

Szkoły, o których mowa w artykule 3 ust. 5 PFADKZ, powinny być prowadzone „zgodnie z przepisami artykułów 28 i 29 Konwencji o prawach dziecka”. Obowiązek ten spoczywa również na tych państwach, które będąc stronami PFADKZ nie są stronami KPD. Artykuły 28 i 29 KPD regulują kwestie prawa i dostępu dzieci do edukacji oraz określają podstawowe cele nauczania. Wspólnie z Wytycznymi Komitetu Praw Dziecka⁹¹⁹ nakazują: 1) realizację programów nauczania z poszanowaniem praw człowieka i zasad humanitarnych; 2) stosowanie dyscypliny szkolnej w sposób zgodny z ludzką godnością dziecka; 3) zapewnienie odpowiedniego mechanizmu skarg na naruszenie tych zasad; 4) zachowanie proporcji w programach nauczania pomiędzy nauczaniem akademickim a szkoleniem wojskowym; 5) gwarancję możliwości opuszczenia szkoły wojskowej przez ucznia w dowolnym czasie oraz 6) jasne określenie statusu uczniów szkół wojskowych. Ten ostatni wymóg nabiera szczególnego znaczenia w sytuacji mobilizacji wojskowej sił zbrojnych państwa, wybuchu konfliktu zbrojnego, szczególnej potrzeby przeprowadzenia akcji zbrojnej lub w innych sytuacjach wyjątkowych,⁹²⁰ w przypadku zajścia których szkoły wojskowe postrzegane być mogą jako „rezerwy rekrutów”.⁹²¹ Dlatego też tak ważne jest, by każde państwo wyraźnie określiło status uczniów szkół wojskowych, wskazując czy należy ich traktować jako członków narodowych sił zbrojnych, czy też odmówić im tego charakteru. J. Mermet twierdzi, iż przyznanie uczniom szkół wojskowych statusu członków sił zbrojnych państwa sprawia, iż w sytuacji konfliktu zbrojnego stają się oni uzasadnionymi celami ataku przeciwnika.⁹²²

⁹¹⁷ J. Mermet, *Protocole facultatif a la Convention...*, s. 6; za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 38.

⁹¹⁸ *Guidelines regarding initial reports of States Parties to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, UN DOC.CRC/OP/AC/1 2001.

⁹¹⁹ *Guidelines regarding initial reports of States Parties to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, UN DOC.CRC/OP/AC/1 2001.

⁹²⁰ *Ibidem*.

⁹²¹ J. Mermet, *Protocole facultatif a la Convention...*, s. 5. Za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 37.

⁹²² *Ibidem*, s. 38–39.

6. Pozarządowe ugrupowania zbrojne – artykuł 4

Artykuł 4

„1. Grupy zbrojne inne niż siły zbrojne danego państwa nie powinny w żadnych okolicznościach prowadzić naboru lub wykorzystywać w działaniach zbrojnych osób poniżej 18. roku życia.

2. Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapobiec takiemu naborowi oraz wykorzystywaniu, w tym przyjmą środki prawne konieczne do zakazania i karania takich praktyk.

3. Stosowanie niniejszego artykułu tego protokołu nie będzie mieć wpływu na status prawny żadnej ze stron konfliktu zbrojnego”.

Artykuł 4 PFADKZ zakazuje grupom zbrojnym innym niż narodowe siły zbrojne rekrutowania lub wykorzystywania w działaniach zbrojnych osób, które nie osiągnęły osiemnastego roku życia. Zobowiązuje on równocześnie państwa–strony do podjęcia wszelkich możliwych środków w celu zapobieżenia takim aktom grup zbrojnych.

Kwestia pozarządowych ugrupowań zbrojnych była jedną z najżywiej dyskutowanych w trakcie prac nad treścią PFADKZ. Zagadnienie wykorzystywania dzieci przez pozarządowe ugrupowania zbrojne nie miało swojego odzwierciedlenia w przepisach wstępnego projektu PFADKZ przygotowanego przez Komitet Praw Dziecka.⁹²³ Jednakże już w trakcie pierwszej sesji Grupy Roboczej zgłoszono kilka propozycji brzmienia odnośnego przepisu. Poddany wielu modyfikacjom, ostatecznie przybrał postać cytowaną powyżej.⁹²⁴

Zamieszczenie owego przepisu w tekście PFADKZ zostało podyktowane przede wszystkim świadomością wielu państw, iż w sytuacji przewagi we współczesnym świecie liczby konfliktów zbrojnych o międzynarodowym charakterze nad konfliktami posiadającymi charakter konfliktów międzynarodowych, podmiotami, które na najszerszą skalę wykorzystują dzieci w działaniach

⁹²³ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96, Annex.

⁹²⁴ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1995/96; *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its second session*, UN DOC.E/CN.4/1996/102; *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its third session*, UN DOC.E/CN.4/1997/9696; *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC.E/CN.4/1998/102; *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its fifth session*, UN DOC.E/CN.4/1999/73; *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74.

zbrojnych, są przede wszystkim pozarządowe ugrupowania zbrojne, co sprawia, że konieczne staje się stworzenie prawnego zakazu tych praktyk.⁹²⁵

6.1. Zakaz naboru⁹²⁶ lub wykorzystywania w działaniach zbrojnych osób poniżej osiemnastego roku życia przez grupy zbrojne⁹²⁷ inne niż siły zbrojne danego państwa – artykuł 4 ust. 1

Zakaz wyrażony artykułem 4 ust. 1 jest bezwzględny.⁹²⁸ „Żadne okoliczności” (*any circumstances*) nie usprawiedliwiają naboru ani wykorzystywania w działaniach zbrojnych osób poniżej osiemnastu lat przez grupy zbrojne inne niż narodowe siły zbrojne.

Protokół nie wyjaśnia ani pojęcia „grup zbrojnych”, ani sformułowania „grupy zbrojne inne niż siły zbrojne danego państwa” (*armed groups that are distinct from the armed forces of a State*).

W celu analizy pierwszego pojęcia wydaje się zasadne odwołanie do przepisu artykułu 1 ust. 1 II PD wskazującego kilka kryteriów,⁹²⁹ spełnienie których łącznie warunkuje nadanie danemu ugrupowaniu charakteru „ugrupowania zbrojnego”.⁹³⁰ Kryteria te stanowią: 1) posiadanie odpowiedzialnego dowództwa; 2) sprawowanie kontroli nad częścią terytorium państwa; 3) możliwość przeprowadzania ciągłych i spójnych operacji wojskowych; 4) zdolność stosowania przepisów protokołu.⁹³¹ Poprzez analogię — w sytuacji braku innej — słuszne wydaje się odniesienie powyższej definicji prawa humanitarnego do terminu „grup zbrojnych” („ugrupowań zbrojnych”), którym posłużyli się twórcy omawianego przepisu PFADKZ.

Termin „grupy zbrojne inne niż siły zbrojne danego państwa”, zdaniem M. Happold, mieści w sobie zarówno rebelianckie ugrupowania zbrojne walczące z rządowymi siłami zbrojnymi, jak i ugrupowania zbrojne sprzymierzone z rządowymi siłami zbrojnymi państwa, nie będące jednakże ich częścią ani też nie pozostające pod ich kontrolą.⁹³²

Przepis artykułu 4 ust. 1 nie wprowadza także rozróżnienia „ochotniczej” i „obowiązkowej rekrutacji”, tym samym zakresem wyrażonego nim zakazu należy objąć obie jej formy, a ponadto

⁹²⁵ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its third session*, UN DOC.E/CN.4/1997/96, rozdział II, pkt 35.

⁹²⁶ W polskim tłumaczeniu PFADKZ słowo *recruit* przetłumaczono jako „prowadzenie naboru”. W książce wielokrotnie posługują się zamiennie pojęciem „rekrutacja”.

⁹²⁷ W polskim tłumaczeniu PFADKZ sformułowanie *armed groups* przetłumaczono jako „grupy zbrojne”. W książce wielokrotnie posługują się zamiennie pojęciem „ugrupowania zbrojne”.

⁹²⁸ M. Happold, *The Optional Protocol to the Convention...*, s. 239.

⁹²⁹ *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child concerning involvement of children in armed conflicts. Position of the International Committee of the Red Cross...*, pkt 50.

⁹³⁰ Kryteria te w równej mierze odnoszą się do tzw. „rozłamowych sił zbrojnych” (*dissident armed forces*).

⁹³¹ Artykuł 1 ust. 1 II PD.

⁹³² M. Happold, *The Optional Protocol to the Convention...*, s. 239.

przypadki rekrutacji transgranicznych (*cross border recruitment*).⁹³³ Grupy zbrojne inne niż narodowe siły zbrojne obowiązuje zatem zakaz prowadzenia zarówno rekrutacji przymusowej, jak i ochotniczej w stosunku do każdej osoby, która nie ukończyła osiemnastego roku życia. Nie mogą one (inaczej niż państwa w sytuacji rekrutacji do narodowych sił zbrojnych)⁹³⁴ obniżać minimalnego wieku rekrutacyjnego do granicy szesnastu lat. Nie mogą przeprowadzać rekrutacji osób w wieku poniżej osiemnastu lat także przed ewentualnym wybuchem konfliktu zbrojnego.⁹³⁵

Obok zakazu rekrutacji grupy zbrojne inne niż narodowe siły zbrojne obowiązuje zakaz „wykorzystywania w działaniach zbrojnych” osób, które nie osiągnęły osiemnastego roku życia. Protokół nie wyjaśnia zakresu pojęcia „wykorzystywanie w działaniach zbrojnych” (*use in hostilities*). Zdaniem T. Vandewiele, należy je jednak interpretować szerzej od pojęć jakimi posłużyli się z jednej strony autorzy artykułu 1 PFADKZ, artykułu 38 KPD, artykułu 77 ust. 2 I PD i artykułu 3 II PD, z drugiej twórcy przepisu artykułu 8 Statutu MTK, a jakimi są odpowiednio: określenie „(bezpośredniego) udziału w działaniach zbrojnych” ([*direct*] *participation in hostilities*)⁹³⁶ oraz określenie „faktyczne używanie w działaniach zbrojnych” (*use to participate actively in hostilities*)⁹³⁷ ⁹³⁸

W opinii wielu autorów zobowiązanie zaadresowane do grup zbrojnych innych niż narodowe siły zbrojne należy uznać za zobowiązanie raczej o charakterze moralnym niż prawnym.⁹³⁹ Świadczy o tym zastosowanie przez autorów przepisu artykułu 4 ust. 1 w miejsce sformułowań „nie wolno” (*must not*)/„nie mogą” (*shall not*) wyrażeniem „nie powinny” (*should not*), ograniczającym zakres zobowiązania, a mającym swe źródło w klasycznym poglądzie prawa międzynarodowego praw człowieka, iż jedynie państwa mają zobowiązania na gruncie tego prawa, gdyż jedynie one mogą być stronami traktatów, podczas gdy prawne unormowanie zachowań podmiotów niepaństwowych leży w gestii ustawodawstw wewnętrznych.⁹⁴⁰

6.2. Zakres obowiązków państw–stron protokołu – artykuł 4 ust. 2

Przepis artykułu 4 ust. 2 zobowiązuje państwa–strony protokołu do podjęcia wszelkich możliwych środków w celu zapobieżenia praktykom grup zbrojnych innych niż narodowe siły zbrojne polegającym na rekrutowaniu lub wykorzystywaniu w działaniach zbrojnych osób, które nie osiągnęły osiemnastego roku życia. Użycie określenia „wszelkich możliwych środków” (*all feasible me-*

⁹³³ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 41.

⁹³⁴ Zob. artykuł 3 PFADKZ

⁹³⁵ *Guide to the Optional Protocol to the Convention...*, s. 17.

⁹³⁶ „Bezpośredni udział w działaniach zbrojnych”. Zob.: artykuł 1 PFADKZ; artykuł 38 ust. 2 KPD; artykuł 77 ust. 2 I PD, „Udział w działaniach zbrojnych”. Zob.: artykuł 4 ust. 3 lit. (c) II PD.

⁹³⁷ „Faktyczne używanie w działaniach zbrojnych”. Zob.: artykuł 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) Statutu MTK.

⁹³⁸ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 41–42.

⁹³⁹ D. Helle, *Optional Protocol on the involvement of children...*

⁹⁴⁰ *Ibidem* oraz *Guide to the Optional Protocol to the Convention ...*, s. 17.

asures) osłabia obowiązki państw, czyniąc je „zobowiązaniem do podjęcia konkretnych środków, nie zaś do osiągnięcia konkretnych wyników” (*obligation of means not of results*).⁹⁴¹ T. Vandewiele przytacza uwagę Komitetu Praw Dziecka zamieszczoną we Wnioskach Końcowych z realizacji przepisów artykułu 4 protokołu przez Rwandę, w których komitet wyraźnie zaleca podjęcie przez państwo „wszelkich niezbędnych środków” (*all necessary measures*).⁹⁴² Trudno jednak przypuszczać, by praktyka państw podążała w tym kierunku.

Analizując treść przepisu artykułu 4 ust. 2 protokołu, Wytyczne Komitetu Praw Dziecka poczynione w odniesieniu do jego treści, oraz Wnioski Końcowe komitetu ustosunkowującego się do raportów państw zawierających informacje na temat implementacji przepisu, można wskazać kilka przykładów konkretnych środków, jakie państwa powinny przedsięwziąć w celu realizacji zobowiązania wyrażonego omawianym przepisem. Środkami tymi są: 1) uchwalenie przepisów prawnych zakazujących i karzących praktyki stanowiące naruszenie zakazu z artykułu 4 ust. 1; 2) przyjęcie programów prewencyjnych chroniących dzieci należące do grupy zwiększonego ryzyka stania się ofiarami takich praktyk,⁹⁴³ poprzez m.in. stworzenie alternatyw dla rekrutacji wojskowej w postaci rozszerzenia możliwości kształcenia się, utworzenia nowych miejsc pracy dla dzieci i młodzieży; 3) prowadzenie kampanii uświadamiających wagę problemu oraz wskazujących na obowiązujące międzynarodowe standardy prawne; 4) prowadzenie negocjacji pokojowych z ugrupowaniami pozarządowymi w celu doprowadzenia do demobilizacji z ich szeregów osób poniżej osiemnastego roku życia.⁹⁴⁴

6.3. Status prawny ugrupowań pozarządowych – artykuł 4 ust. 3

Treść przepisu artykułu 4 ust. 3 ma swoje źródło w jednej z zasad międzynarodowego prawa humanitarnego, zgodnie z którą „strony konfliktu należy traktować na równych warunkach”, obciążając je zarówno równymi obowiązkami, jak i przyznając im równe uprawnienia.⁹⁴⁵ Przepis artykułu 4 ust. 3 stanowi, iż stosowanie artykułu 4 „nie będzie mieć wpływu na status prawny żadnej ze stron konfliktu zbrojnego” i to niezależnie od tego czy druga strona będzie przestrzegała przepisy prawa międzynarodowego, czy też będzie postępować sprzecznie z nimi.⁹⁴⁶

⁹⁴¹ M. Happold, *The Optional Protocol to the Convention...*, s. 236.

⁹⁴² *UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: Rwanda*, 1 July 2004, UN Doc CRC/C/15/Add.234 (2004), ust. 63; za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 43–44.

⁹⁴³ Dzieci–uchodźcy, dzieci wysiedlone z miejsca zamieszkania, dzieci ulicy, sieroty.

⁹⁴⁴ *UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: Mozambique*, 3 April 2002, UN Doc CRC/C/15/Add.172 (2002), ust. 63; *UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: Indonesia*, 30 January 2004, UN Doc CRC/C/15/Add.223 (2004), ust. 72; *UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: Cambodia*, 28 June 2000, UN Doc CRC/C/15/Add.128 (2000), ust. 59. Za: T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 44–45.

⁹⁴⁵ *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child concerning involvement of children in armed conflicts. Position of the International Committee of the Red Cross...*, pkt 46.

⁹⁴⁶ *Ibidem*.

7. Wnioski końcowe

Na ocenę treści przepisów PFADKZ składają się, podobnie jak ma to miejsce w przypadku oceny jakiegokolwiek aktu prawnego, zarówno pozytywne, jak i negatywne spostrzeżenia. Trudno jednoznacznie wskazać czy w stosunku do protokołu podnieść można więcej argumentów aprobujących jego tekst, czy więcej argumentów świadczących przeciwko rozwiązaniom prawnym w nim przyjętym.

Niewątpliwie sam fakt uchwalenia PFADKZ, jako samodzielnego dokumentu prawa międzynarodowego w całości poświęconego kwestii ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne, należy uznać za duże osiągnięcie. Dotychczas zagadnieniu temu poświęcono pojedyncze artykuły następujących traktatów: I PD, II PD⁹⁴⁷ oraz KPD.⁹⁴⁸ Tymczasem wszystkie 13 artykułów PFADKZ dotyczy kwestii uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych, cztery pierwsze spośród nich normują zagadnienia merytoryczne, pozostałe — kwestie proceduralne.

Do osiągnięć twórców protokołu należy na pewno zaliczyć odzwierciedlenie w jego przepisach tzw. *the straight 18 position*.⁹⁴⁹ Stanowisko to zostało wyrażone w przepisach artykułów 1, 2 i 4. Przyjęto zasadę, że osoby, które nie osiągnęły osiemnastego roku życia nie mogą brać bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych (artykuł 1), nie mogą być przymusowo rekrutowane w szeregi narodowych sił zbrojnych (artykuł 2), ponadto bezwzględnie nie mogą być rekrutowane ani w jakikolwiek sposób wykorzystywane w działaniach zbrojnych przez pozarządowe ugrupowania zbrojne (artykuł 4).

Artykuł 1 podnosi granicę minimalnego wieku dopuszczającego bezpośredni udział w działaniach zbrojnych z piętnastu lat (którą to granicę wyznaczały dotychczasowe standardy prawa międzynarodowego⁹⁵⁰) na lat osiemnaście. Podobnie jednak, jak przytoczone przepisy I PD oraz KPD,⁹⁵¹ odnosi ją jedynie do przypadków bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych (*direct participation in hostilities*). Tym samym autorzy protokołu dali wyraz „cichemu przyzwoleniu” na pośredni udział w działaniach zbrojnych (*indirect participation*) dzieci, w wieku między piętnastym a osiemnastym rokiem życia. Nie rozstrzygając w tym miejscu definicji „bezpośredniego i pośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych”,⁹⁵² a zatem niezależnie od tego, czy pierwszym z nich

⁹⁴⁷ Artykuł 77 I PD oraz artykuł 4 ust. 3 lit. (c) II PD.

⁹⁴⁸ Artykuł 38 KPD.

⁹⁴⁹ Stanowisko to, inaczej zwane *the straight 18 approach* lub *the straight 18 ban* wyraża przekonanie licznych państw, organizacji międzynarodowych i jednostek indywidualnych o konieczności zakazania wszelkich praktyk jakiegokolwiek uczestnictwa/angażowania w działania zbrojne osób, które nie osiągnęły osiemnastego roku życia, będących tym samym w rozumieniu artykułu 1 KPD „dziećmi”.

⁹⁵⁰ Artykuł 77 ust. 2 I PD oraz artykuł 38 ust. 2 KPD.

⁹⁵¹ Choć inaczej niż artykuł 4 ust. 3 lit. (c) II PD który zakazuje obu form uczestnictwa w działaniach zbrojnych, a zatem zarówno bezpośredniego, jak i pośredniego, przez dzieci w wieku poniżej piętnastego roku życia.

⁹⁵² Szerzej na ten temat — zob. Rozdział I.

obejmiemy tylko sytuacje aktywnego uczestnictwa w walce zbrojnej, czy też rozciągniemy na nie sytuacje szpiegostwa, przekazywania poleceń, transportu broni i amunicji itp., traktowane przez wielu przedstawicieli doktryny prawa międzynarodowego za przykład uczestnictwa pośredniego, trudno nie zgodzić się z tezą, iż wszelkie formy jakiegokolwiek zaangażowania w działania zbrojne narażają na ryzyko utraty życia lub zdrowia. W takim przypadku nie znajduje uzasadnienia rozwiązanie zawężające ochronę osób poniżej osiemnastego roku życia jedynie do sytuacji bezpośredniego ich udziału w działaniach zbrojnych. Ochronę tę należało rozciągnąć na wszystkie osoby poniżej osiemnastu lat, a zatem na wszystkie „dzieci” w rozumieniu artykułu 1 KPD.

Przepis artykułu 2 PFADKZ zakazuje rekrutacji do narodowych sił zbrojnych osób w wieku poniżej osiemnastu lat. Zakaz ten dotyczy jednak tylko rekrutacji obowiązkowej (*compulsory recruitment*). W odniesieniu do rekrutacji ochotniczej (*voluntary recruitment*) przeprowadzanej przez rządy państw protokół nakazuje państwu podniesienie granicy wieku do poziomu minimum szesnastu lat oraz ustanowienie minimum zabezpieczeń gwarantujących autentycznie ochotniczy (dobrowolny) charakter rekrutacji (artykuł 3). Mimo iż protokół podnosi tym samym o jeden rok granicę minimalnego wieku rekrutacji ochotniczej w stosunku do tej wynikającej z przepisów artykułu 77 ust. 2 I PD, artykułu 4 ust. 3 lit. (c) II PD oraz artykułu 38 ust. 3 KPD⁹⁵³ należy uznać, że rezygnacja autorów przepisu artykułu 3 ze zrównania granicy wieku przewidzianej dla rekrutacji ochotniczej z granicą przewidzianą dla rekrutacji obowiązkowej tak naprawdę osłabia ochronę gwarantowaną postanowieniami PFADKZ. Wiąże się to w głównej mierze z praktyczną trudnością w oddzieleniu przypadków rekrutacji ochotniczej od tej o przymusowym charakterze.⁹⁵⁴ „Dobrowolność” wstępowania do armii podyktowana jest bowiem w wielu przypadkach czynnikami, które dyskwalifikują ją jako rzeczywiście dobrowolną (*genuinely voluntary*), takimi jak bieda, kulturowy nakaz rewanżu, potrzeba zapewnienia schronienia, bezpieczeństwa itp. Nie bez podstawy jest zatem twierdzenie, że liczne przypadki „ochotniczego” wstępowania w szeregi sił zbrojnych państwa osób w wieku 16–18 lat w rzeczywistości noszą znamiona rekrutacji przymusowej, co przeczy założeniom traktatowym, zakazującym przymusowej rekrutacji osób poniżej osiemnastego roku życia (artykuł 2). Ponadto w państwach, które nie posiadają sprawnego (albo w ogóle) systemu rejestracji urodzeń i dopuszczają ochotniczą rekrutację wraz z ukończeniem szesnastego roku życia, dla dzieci w wieku nawet poniżej piętnastu lat nie będzie stanowić trudności dobrowolne zaciągnięcie się w szeregi narodowych sił zbrojnych w związku z niemożliwością weryfikacji ich rzeczywistego wieku.^{955, 956} Przeważa różnicowanie w zależności od charakteru rekrutacji granicy minimalnego wieku dopuszcza-

⁹⁵³ Przytoczone przepisy przewidują minimalny wiek piętnastu lat zezwalający na rekrutację dobrowolną w szeregi narodowych sił zbrojnych.

⁹⁵⁴ D. Helle, *Optional Protocol on the involvement of children...*

⁹⁵⁵ *Guide to the Optional Protocol to the Convention...*, s. 15.

⁹⁵⁶ Owszem, w miejscu tym podnieść można by argument, iż skoro niemożliwa jest weryfikacja, czy dana osoba ukończyła 16 rok życia, wydaje się, iż również niemożliwe jest określenie, czy ukończyła ona lat 18. Jakkolwiek jest to prawda, niemniej jednak ustanowienie wyższej granicy wieku dopuszczającej ochotniczy pobór do wojska daje większą gwarancję rekrutacji osób starszych wiekiem niż wówczas, gdy pułap wiekowy jest obniżony.

jącego rekrutację w szeregi sił zbrojnych państwa świadczy również przepis artykułu 4 PFADKZ, którym na pozarządowe ugrupowania zbrojne rozciągnięto zakaz rekrutacji w ich szeregi osób, które nie osiągnęły osiemnastego roku życia, niezależnie od tego czy rekrutacja taka będzie obowiązkowa, czy będzie nosić znamiona dobrowolności.

Podzielając pogląd D. Helle, uwagę krytyczną należy podnieść na gruncie zapisu artykułu 3 ust. 5 wyłączającego zobowiązanie państw podniesienia wieku ponad granicę piętnastu lat w odniesieniu do osób wstępujących „do szkół prowadzonych przez lub pod kontrolą sił zbrojnych państw–stron” protokołu. Autor podnosi, iż o ile zrozumiała jest idea obniżenia wieku w przypadku przyjmowania do szkół wojskowych postrzeganych jako źródła zdobycia wiedzy i umiejętności w szczególności dla młodzieży pochodzącej z ubogich środowisk, o tyle nie widzi on przeszkód, by szkoły takie wyłączyć spod zwierzchnictwa narodowych sił zbrojnych.⁹⁵⁷ Byłoby to tym bardziej pożądane, iż w przypadku ewentualnego konfliktu zbrojnego uczniowie szkół wojskowych „prowadzonych przez lub pod kontrolą sił zbrojnych” państwa, mogą być postrzegani przez przeciwnika jako członkowie narodowych sił zbrojnych i stać się w ten sposób celem zbrojnych ataków.⁹⁵⁸ Obawa taka była podkreślana m.in. przez przedstawicieli Komitetu Praw Dziecka, w trakcie prac nad tekstem PFADKZ. Proponowano wówczas, by szkoły wojskowe poddać nadzorowi Ministerstwa Edukacji, wyłączając z tej funkcji Ministerstwo Obrony. Komitet Praw Dziecka proponował ponadto włączenie do treści adekwatnego przepisu postanowienia chroniącego uczniów szkół wojskowych, którzy nie ukończyli osiemnastego roku życia przed ewentualnym wykorzystaniem ich w charakterze żołnierzy, czemu sprzyjają okoliczności sytuacji kryzysowych.⁹⁵⁹

Za znaczące osiągnięcie twórców PFADKZ należy uznać wyraźne uregulowanie problemu wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych przez pozarządowe ugrupowania zbrojne, które ma tym większe znaczenie współcześnie, w dobie przeważających konfliktów pozbawionych charakteru międzynarodowego, angażujących na szeroką skalę podmioty niepaństwowe. Powyższe zagadnienie znalazło swoje odzwierciedlenie w przepisie artykułu 4 protokołu, na mocy którego pozarządowym ugrupowaniom zbrojnym bezwzględnie zabroniono rekrutacji (tak przymusowej, jak i dobrowolnej) oraz w jakikolwiek inny sposób wykorzystywania w działaniach zbrojnych osób, które nie osiągnęły osiemnastego roku życia. Nie umniejszając znaczenia przytoczonego przepisu, można jednak podnieść zasadne wątpliwości w aspekcie jego skuteczności.

Pierwszą z nich jest zastosowanie w artykule 4 ust. 1 w miejsce sformułowań „nie wolno” (*must not*)/„nie mogą” (*shall not*) wyrażenia „nie powinny” (*should not*), ograniczającego zakres zobowiązania wynikającego z przepisu, przesądzającego raczej o jego moralnym niż prawnym charakterze (jako zobowiązaniu prawa międzynarodowego).⁹⁶⁰ Wydaje się, iż autorzy artykułu 4 mogli skorzystać przynajmniej z dwóch możliwości nadania obowiązkowi spoczywającym na ugrupowa-

⁹⁵⁷ D. Helle, *Optional Protocol on the involvement of children...*

⁹⁵⁸ *Ibidem*.

⁹⁵⁹ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its third session*, UN DOC.E/CN.4/1997/96, rozdział I D, pkt 45.

⁹⁶⁰ D. Helle, *Optional Protocol on the involvement of children...*

niach pozarządowych charakteru zobowiązania prawa międzynarodowego. Jedną z nich mogłoby być zdefiniowanie aktów rekrutacji i wykorzystywania osób poniżej osiemnastego roku życia jako przestępstwa w świetle prawa międzynarodowego; drugą — włączenie do treści omawianego przepisu postanowień międzynarodowego prawa humanitarnego, które skutkowałyby rozciągnięciem prawnej, aczkolwiek ograniczonej do sytuacji konfliktów zbrojnych, odpowiedzialności na podmioty niepaństwowe.⁹⁶¹ Rezygnacja z wyraźnego nadania zobowiązaniom ugrupowań pozarządowych charakteru zobowiązań prawnych wynika z tradycyjnego poglądu prawa międzynarodowego praw człowieka, uznającego za niemożliwe stosowanie przepisów w odniesieniu do podmiotów, które z samej definicji nie mogą formalnie być uważane za strony traktatów międzynarodowych.⁹⁶² Wedle tego poglądu stronami traktatów mogą być jedynie państwa i tylko one mają zobowiązania na gruncie tego prawa, podczas gdy zachowania podmiotów niepaństwowych regulują prawnie normy prawa krajowego.⁹⁶³ D. Helle uważa jednak, że usankcjonowanie czynów, o których mówi artykuł 4 w wewnętrznym ustawodawstwie karnym, nie może odnieść zadawalającego skutku odstrasżającego ugrupowania pozarządowe od dopuszczania się czynów przepis ten łamiących. Autor ten podaje dwie tego przyczyny. Pierwszą upatruje w postrzeganiu sankcji za rekrutowanie małoletnich jako sankcji o marginalnym znaczeniu wobec tych, które grożą ugrupowaniom występującym przeciwko rządowi narodowemu. Drugą łączy z ograniczoną zdolnością państwa do egzekwowania prawa krajowego w sytuacji konfliktu niemiedzynarodowego.⁹⁶⁴

Skuteczność przepisu artykułu 4 podważa dodatkowo fakt ustanowienia w przepisach PFAD-KZ „podwójnego standardu” obowiązków, jednego stosowanego w odniesieniu do narodowych sił zbrojnych, drugiego — do ugrupowań zbrojnych innych niż siły zbrojne państwa. Zasadą prawa jest to, by wszystkie strony danej sytuacji (np. konfliktu zbrojnego) równomiernie obciążać zobowiązaniami.⁹⁶⁵ Tymczasem PFADKZ wyraźnie uprzywilejowuje narodowe siły zbrojne, zezwalając im na obniżenie wieku ochotniczej rekrutacji w ich szeregach do granicy lat szesnastu (artykuł 3 ust. 1), z równoczesnym wykluczeniem takiej możliwości w przypadku pozarządowych ugrupowań zbrojnych (artykuł 4 ust. 1). Zróżnicowanie zakresu obowiązków w stosunku do państw i podmiotów niepaństwowych może podważyć intencje PFADKZ.⁹⁶⁶ Trudno oczekiwać od ugrupowań pozarządowych, by czuły się związane przepisami w większym stopniu obciążającymi je powinnościami w porównaniu z tymi, które spoczywają na narodowych siłach zbrojnych, a tym samym by w pełni je respektowały.⁹⁶⁷

⁹⁶¹ D. Helle, *Optional Protocol on the involvement of children...*

⁹⁶² *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child concerning involvement of children in armed conflicts. Position of the International Committee of the Red Cross...*, pkt 54.

⁹⁶³ *Guide to the Optional Protocol to the Convention ...*, s. 16.

⁹⁶⁴ D. Helle, *Optional Protocol on the involvement of children...*

⁹⁶⁵ *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child concerning involvement of children in armed conflicts. Position of the International Committee of the Red Cross...*, pkt 46.

⁹⁶⁶ G. Machel, S. Salgado, *The impact of war on children: a review of progress since the 1996 United Nations Report on the impact of armed conflict on children*, C. Hurst & Co. Publishers, Londyn 2001, s. 20.

⁹⁶⁷ D. Helle, *Optional Protocol on the involvement of children...*

PFADKZ odgrywa ważną rolę, ułatwiając dialog z ugrupowaniami pozarządowymi. Potwierdza to praktyka negocjacji prowadzonych przez rządy oraz rządowe i pozarządowe organizacje międzynarodowe skutkujących niejednokrotnie przekonaniem ugrupowań pozarządowych o konieczności poszanowania zobowiązań prawno-międzynarodowych dotyczących ochrony osób, nad którymi ugrupowania te sprawują kontrolę. W wyniku takich negocjacji niektóre ugrupowania pozarządowe złożyły oświadczenia (pisemne lub ustne), przyjmując na siebie zobowiązanie do powstrzymywania się przed rekrutacją osób, które nie osiągnęły wieku osiemnastu lat oraz do uwolnienia i demobilizacji dzieci służących w ich szeregach.⁹⁶⁸ Przykłady Sudanu i Salwadoru potwierdzają, iż przynajmniej część z tych deklaracji doczeka się realizacji.⁹⁶⁹

Ostatnia uwaga dotycząca oceny merytorycznej części PFADKZ dotyczy sformułowania, jakim posłużyli się jego autorzy w odniesieniu do charakterystyki obowiązków państw-stron protokołu realizacji postanowień w nim zawartych, a dokładniej w artykule 1 oraz artykule 4 ust. 2. Niezależnie od tego jakim tłumaczeniem posłużymy się, aby określić charakter środków, jakie państwa są zobowiązane przedsięwziąć w celu wypełnienia postanowień przytoczonych przepisów — czy uznamy je za „wszelkie możliwe środki”, czy też „wszelkie praktycznie możliwe środki” — nie zmienia to faktu, iż obowiązków tych nie można uznać za obowiązki absolutne, bez wyjątków. Są to bowiem „zobowiązania do podjęcia konkretnych środków, nie zaś do osiągnięcia konkretnych wyników” (*It is an obligation of means, not of results*).⁹⁷⁰ „Środki możliwe” pozostawiają w rękach zobowiązanych do ich podjęcia szeroki wachlarz „usprawiedliwień” niepodjęcia konkretnych kroków, które w danej sytuacji mogłyby skutecznie zapobiec naruszeniom wyżej przytoczonych przepisów. Nieskorzystanie z określenia „środków koniecznych/niezbędnych” (*necessary measures*) w przypadku przepisu artykułu 4 ust. 2 zobowiązującego państwa do podjęcia wszelkich możliwych środków w celu zapobieżeniu rekrutacji/wykorzystywaniu osób poniżej osiemnastu lat przez pozarządowe ugrupowania zbrojne można wytłumaczyć faktem, iż państwu trudno jest utrzymać kontrolę i wpływ na ugrupowania pozarządowe działające w obrębie jego terytorium, co trudniejsze jest tym bardziej, gdy ugrupowania takie rekrutują osoby z państw trzecich bądź też są przez nie wspierane.⁹⁷¹ Przeszkody takie nie istnieją jednak w odniesieniu do sytuacji wypełnienia obowiązku wyrażonego przepisem artykułu 1, a dotyczącego zapewnienia, by członkowie narodowych sił zbrojnych w wieku poniżej osiemnastego roku życia, nie uczestniczyli bezpośrednio w działaniach zbrojnych.

Zastrzeżenia poczynione na gruncie przepisów PFADKZ pokrywają się częściowo z uwagami podniesionymi w związku z oceną treści przepisu artykułu 38 KPD.⁹⁷² Z PFADKZ wiązano nadzieję, iż zapewni on dzieciom najszerszą możliwą ochronę przed jakimkolwiek uwikłaniem w wojny dorosłych, tymczasem okazało się, iż ochrona ta, w porównaniu z dotychczas istniejącymi jej praw-

⁹⁶⁸ *Guide to the Optional Protocol to the Convention...*, s. 17.

⁹⁶⁹ *Impact of Armed Conflict on Children: report of the expert of the Secretary-General, Ms. Grac'a Machel, submitted pursuant to General Assembly resolution 48/157 (1993)*, pkt 61.

⁹⁷⁰ M. Happold, *The Optional Protocol to the Convention...*, s. 236.

⁹⁷¹ *Ibidem*, s. 239.

⁹⁷² Zob. Rozdział V.

no-międzynarodowymi gwarancjami, została poszerzona, jednak nie do poziomu, który nie budziłby żadnych zastrzeżeń co do jej pełnej skuteczności, przynajmniej w czysto teoretycznym wymiarze. Można powiedzieć, że twórcy PFADKZ zrobili kolejny krok do przodu w kierunku bezwzględnego, niedoznającego wyjątków, zakazu angażowania w działania zbrojne wszystkich dzieci, rozumianych jako osoby w wieku poniżej osiemnastu lat, cofnęli się jednak przed postawieniem tego ostatniego kroku równoznacznego z przekroczeniem mety.

ROZDZIAŁ VIII

Mechanizmy monitorowania i egzekwowania przestrzegania międzynarodowych zobowiązań stwarzających ramy prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych

Rozdział przedstawia podstawowe mechanizmy monitorowania i egzekwowania przestrzegania międzynarodowych zobowiązań stwarzających ramy prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Wskazuje zakres uprawnień przyznanych oraz działania podejmowane przez instytucje, organizacje i organy międzynarodowe, których działalność obejmuje między innymi problematykę ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Do podmiotów tych należą przede wszystkim: Komitet Praw Dziecka, SPdsDiKZ, Zgromadzenie Ogólne i Rada Bezpieczeństwa ONZ, MTK, STSL, UNHCR, MKCK, Afrykański Komitet Ekspertów ds. praw i dobra dziecka, Rada Europy, Unia Europejska oraz międzynarodowe organizacje pozarządowe.

1. Komitet Praw Dziecka

Komitet Praw Dziecka, ustanowiony na mocy przepisu artykułu 43 ust. 1 KPD, jako organ niezależnych ekspertów jest podstawowym mechanizmem monitorującym realizację przepisów KPD (w tym przepisu artykułu 38 regulującego kwestię ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych) oraz PFADKZ. Wykonywane przez niego zadania z zakresu ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych obejmują: 1) badanie sprawozdań państw z implementacji postanowień KPD odnoszących się do kwestii angażowania dzieci w działania zbrojne

oraz PFADKZ;⁹⁷³ 2) możliwość żądania od państw dalszych informacji odnoszących się do implementacji konwencji i protokołu;⁹⁷⁴ 3) opracowywanie sugestii i zaleceń adresowanych do państw w postaci tak zwanych *concluding observations* (uwag końcowych);⁹⁷⁵ 4) współpraca z agencjami wyspecjalizowanymi, Funduszem Narodów Zjednoczonych na rzecz dzieci oraz innymi organami ONZ w celu ułatwienia skutecznego wprowadzenia w życie przepisów konwencji i protokołu;⁹⁷⁶ 5) współpraca z organizacjami międzynarodowymi (w tym pozarządowymi) oraz krajowymi instytucjami ochrony praw dzieci; 6) możliwość wystosowania do Zgromadzenia Ogólnego ONZ zaleceń w przedmiocie zwrócenia się do SG ONZ o zainicjowanie badań problemu uczestnictwa dzieci w konfliktach zbrojnych;⁹⁷⁷ 7) wydawanie komentarzy (*general comments*) w przedmiocie interpretacji przepisów z zakresu ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych; 8) organizowanie dni ogólnej dyskusji (*days of general discussion*) na tematy dotyczące problematyki uwikłania dzieci w konflikty zbrojne.

1.1. Sprawozdania państw z realizacji przepisów Konwencji o prawach dziecka oraz Protokołu fakultatywnego w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne

Państwa–strony KPD oraz państwa–strony PFADKZ są zobowiązane przedkładać Komitetowi Praw Dziecka sprawozdania (raporty) wskazujące informacje na temat środków przez państwa przedsięwziętych, a nakierowanych na realizację przepisów konwencji i protokołu normujących kwestie ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych.⁹⁷⁸ Zobowiązanie wynikające z przepisu konwencji wydaje się być słabszym od adekwatnego wynikającego z przepisów protokołu. W przepisie artykułu 44 ust. 1 konwencji czytamy „państwa–strony zobowiązują się przedłożyć” (*State-Parties undertake to submit*) sprawozdania komitetowi. Przepis artykułu 8 ust. 1 stanowi natomiast: „Każde państwo–strona złoży” (*Each State-Party shall submit*) raport do komitetu. Zobowiązanie zawarte w przepisie artykułu 44 ust. 1 KPD można określić jako posiadające słabszy wymiar „zobowiązanie do działania” (*obligation of conduct*), podczas gdy zobowiązanie ujęte w przepisie artykułu 8 ust. 1 PFADKZ jako „zobowiązanie rezultatu” (*obligation of results*) jest zobowiązaniem

⁹⁷³ Artykuł 44 ust. 1 i 2 KPD oraz artykuł 8 ust. 1 i 2 PFADKZ.

⁹⁷⁴ Artykuł 44 ust. 4 KPD oraz artykuł 8 ust. 3 PFADKZ.

⁹⁷⁵ Artykuł 45 lit. d) KPD.

⁹⁷⁶ Artykuł 45 lit. a) i b) KPD.

⁹⁷⁷ Artykuł 45 lit. c) KPD.

⁹⁷⁸ Niejednolitość terminologii dotyczącej nazwy dokumentacji przedkładanej przez państwa Komitetowi Praw Dziecka występuje w polskim tłumaczeniu KPD i PFADKZ. W przypadku KPD mowa jest o „sprawozdaniach”, w przypadku PFADKZ — posłużono się pojęciem „raportów”. Tymczasem w oryginalnej angielskiej wersji językowej występuje jedno sformułowanie — *reports*.

bezwzględny. To wzmocnienie charakteru obowiązku wynikającego z protokołu ma jedynie wymiar teoretyczny. Protokół, podobnie jak konwencja, nie przewiduje bowiem żadnych sankcji za jego niedopełnienie. Zobowiązanie wynikające z przepisu artykułu 8 ust. 1 PFADKZ, mimo swego absolutnego charakteru, w rzeczywistości jest zatem jedynie środkiem nacisku bez bezpośrednich prawnych konsekwencji jego niedopełnienia.⁹⁷⁹

Państwa–strony KPD są zobowiązane przedłożyć pierwsze sprawozdania w ciągu dwóch lat od wejścia w życie konwencji w przypadku danego państwa.⁹⁸⁰ Następne mają przedkładać sprawozdania w odstępach pięcioletnich.⁹⁸¹ Analogiczne terminy obowiązują państwa–strony PFADKZ, z tą różnicą, że państwa–strony protokołu będące równocześnie stronami konwencji nie składają oddzielnych raportów z implementacji protokołu, lecz dalsze informacje w tym przedmiocie zamieszczają w sprawozdaniach z wdrożenia przepisów konwencji przedkładanych komitetowi co pięć lat.⁹⁸² Państwa–strony protokołu nie będące stronami konwencji zobowiązane są przedkładać oddzielne raporty z realizacji przepisów protokołu w odstępach co pięć lat.⁹⁸³

Sprawozdania przedkładane przez państwa w oparciu o przepis artykułu 44 KPD oraz artykułu 8 PFADKZ powinny zawierać informacje na temat środków podjętych przez państwa mających na celu wdrożenie postanowień konwencji i protokołu. W artykule 44 ust. 2 KPD sprecyzowano treść sprawozdań z realizacji konwencji. Sprawozdania te wskazywać mają: 1) „czynniki” warunkujące zakres realizacji zobowiązań konwencyjnych; 2) „ewentualne trudności wpływające na stopień wypełnienia zobowiązań wynikających z konwencji”; 3) „odpowiednie informacje zapewniające komitetowi pełną wiedzę na temat wprowadzenia w życie postanowień konwencji w danym kraju”.⁹⁸⁴ Stosownie do przepisu artykułu 8 ust. 1 PFADKZ w raportach z realizacji przepisów protokołu państwa powinny zawrzeć „wyczerpujące informacje” na temat środków podjętych w celu wdrożenia postanowień protokołu ze szczególnym uwzględnieniem tych dotyczących rekrutacji i uczestnictwa w działaniach zbrojnych.⁹⁸⁵ Komitet Praw Dziecka uchwalił ponadto specjalne „wskazówki” (*guidelines*) na temat formy i treści sprawozdań przedkładanych przez państwa z implementacji postanowień KPD⁹⁸⁶ oraz PFADKZ.⁹⁸⁷ Podkreślił w nich między innymi

⁹⁷⁹ T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 60.

⁹⁸⁰ Artykuł 44 ust. 1 lit. a) KPD.

⁹⁸¹ Artykuł 44 ust. 1 lit. b) KPD.

⁹⁸² Artykuł 8 ust. 2 zdanie pierwsze PFADKZ, w zw. z artykułem 44 KPD.

⁹⁸³ Artykuł 8 ust. 2 zdanie PFADKZ.

⁹⁸⁴ Artykuł 44 ust. 2 KPD.

⁹⁸⁵ Artykuł 8 ust. PFADKZ.

⁹⁸⁶ Wskazówki te zawarte są w dokumentach: *General guidelines regarding the form and content of initial reports to be submitted by States Parties under article 44, paragraph 1(a), of the Convention*, 30 October 1991, UN DOC.CRC/C/5 (1991), *General guidelines regarding the form and content of periodic reports to be submitted by States Parties under article 44, paragraph 1(b), of the Convention*, 20 November 1996, UN DOC.CRC/C/58 (1996) oraz *General Guidelines Regarding the Form and Content of Periodic Reports to be Submitted by States Parties under Article 44, Paragraph 1(b), of the Convention*, 29 November 2005, CRC/C/58/Rev.1 (2005).

⁹⁸⁷ Wskazówki te zawarte są w dokumencie *Revised guidelines regarding initial reports to be submitted by states parties under article 8, paragraph 1, of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children*

potrzebę wskazania w sprawozdaniach charakterystyki trudności napotykaných przez państwa na drodze realizacji postanowień traktatowych; podjętych środków legislacyjnych, administracyjnych i innych w celu urzeczywistnienia przepisów; określenia priorytetów wdrożeniowych oraz konkretnych celów na przyszłość. W przypadku sprawozdań z realizacji przepisów KPD komitet zaproponował wydzielenie w sprawozdaniu osobnej części poświęconej zagadnieniu realizacji przepisów konwencji w zakresie specjalnej ochrony dzieci w sytuacjach nadzwyczajnych, w tym konfliktach zbrojnych.⁹⁸⁸ Komitet zalecił również państwom dołączanie do sprawozdań adekwatnych, zasadniczych aktów prawnych i innych oraz szczegółowych danych statystycznych mających znaczenie w kontekście realizacji postanowień KPD i PFADKZ.⁹⁸⁹ W kontekście zagadnienia omawianego w książce będą to dokumenty prawne oraz dane statystyczne dotyczące ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne w danym kraju.

1.2. Procedura badania sprawozdań

Komitet Praw Dziecka odbywa swoje sesje, trwające zazwyczaj po trzy tygodnie, trzy razy do roku w siedzibie ONZ w Genewie. Sesje te mają miejsce przeważnie w styczniu, maju i wrześniu. W odstępie trzech lub czterech miesięcy przed rozpoczęciem sesji, podczas której komitet bada raporty państw z implementacji m.in. przepisów KPD i PFADKZ, odbywa się spotkanie Przedsesyjnej Grupy Roboczej komitetu, która przygotowuje przyszłą dyskusję nad sprawozdaniami państw. Grupa Robocza spotyka się z podmiotami, które przedłożyły dodatkowe informacje istotne z punktu widzenia realizacji w danym kraju praw dzieci gwarantujących im ochronę przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych.⁹⁹⁰ Zwieńczeniem tego spotkania jest opracowanie tzw. „Listy spraw” (*List of issues*).⁹⁹¹ Celem tego dokumentu jest zobrazowanie rządów państw, których sprawozdania zostaną poddane dyskusji w ramach Komitetu Praw Dziecka, zagadnień stanowiących podstawę przyszłej dyskusji nad sprawozdaniem. Państwa mają tym samym możliwość pełniejszego ustosunkowania się do wskazanych kwestii, pisemnej odpowiedzi na pytania zawarte w „Liście spraw” oraz dostarczenia komitetowi, na jego prośbę, dodatkowych lub uaktualnionych informacji związanych z wdrażaniem w państwie przepisów konwencji i protokołu.

in armed conflict, UN DOC.CRC/C/ OPAC/2 (2007).

⁹⁸⁸ *General guidelines regarding the form and content of initial reports to be submitted by States Parties under article 44, paragraph 1(a), of the Convention*, 30 October 1991, UN DOC.CRC/C/5 (1991), pkt 23 lit. a) ii).

⁹⁸⁹ *Ibidem*, pkt 7.

⁹⁹⁰ W spotkaniach grupy roboczej biorą udział reprezentanci z ramienia agencji i organów ONZ. Na zaproszenie grupy roboczej mogą wziąć udział reprezentanci z ramienia innych kompetentnych instytucji, w tym rządowych i pozarządowych organizacji międzynarodowych, krajowych instytucji ochrony praw człowieka oraz organizacji młodzieżowych.

⁹⁹¹ *Overview of the reporting procedures*, Committee on the Rights of the Child, 24 October 1994, UN DOC.CRC/C/33 (1994), pkt. 7–13.

Dyskusja nad sprawozdaniami państw przed Komitetem Praw Dziecka ma charakter otwarty.⁹⁹² Oprócz reprezentantów–autorów sprawozdań uczestniczą w niej reprezentanci z ramienia instytucji, organów i organizacji działających na polu ochrony praw dziecka, wśród których szczególnie rola przypada wyspecjalizowanym agencjom i instytucjom ONZ, takim jak UNHCR, UNICEF, UNESCO, ILO czy WHO.⁹⁹³ W sesji mogą wziąć udział przedstawiciele organizacji pozarządowych, instytucji krajowych skoncentrowanych w swej działalności na problematce ochrony praw dziecka. Celem dyskusji jest otwarcie publicznej debaty, zainicjowanie międzynarodowej współpracy, wymiana informacji, poszukiwanie najlepszych rozwiązań, konstruktywny dialog na temat realizacji międzynarodowych zobowiązań z zakresu ochrony praw dziecka, w tym tej gwarantowanej dzieciom na mocy przepisów prawa międzynarodowego w sytuacjach nadzwyczajnych konfliktu zbrojnego.

W trakcie dyskusji nad sprawozdaniami konkretnych państw są poruszane kwestie postępów w realizacji przez dane państwo wiążących je zobowiązań międzynarodowych nakierowanych na ochronę praw dziecka. Dyskutowane są również czynniki i trudności wpływające na implementację przepisów konwencji i protokołu. Osobne miejsce zajmuje omówienie zagadnienia priorytetów wdrożeniowych oraz przyszłych celów związanych z realizacją narodowej polityki ochrony praw dzieci, w tym ochrony przed angażowaniem w działania zbrojne.⁹⁹⁴

Dyskusję rozpoczyna wystąpienie przedstawiciela delegacji państwa, sprawozdanie którego jest przedmiotem obrad w ramach Komitetu Praw Dziecka. Następnie, na prośbę przewodniczącego komitetu, specjalnie w tym celu wyznaczeni spośród członków komitetu dwaj tzw. sprawozdawcy krajowi (*country rapporteurs*) prezentują zwięzły przegląd stanu realizacji praw dziecka w danym kraju. Z kolei następuje czas pytań członków komitetu pod adresem państwa oraz odpowiedzi na nie jego przedstawicieli. Ostatnim etapem dyskusji jest podsumowanie przez krajowych sprawozdawców uwag na temat rozpatrywanego sprawozdania państwa oraz toczącej się wokół niego dyskusji. W tym miejscu sprawozdawcy krajowi mogą poczynić swoje własne uwagi i zalecenia pod adresem sprawozdania. Dyskusję kończy oświadczenie delegata państwa — autora sprawozdania.⁹⁹⁵

1.3. Uwagi końcowe (*concluding observations*) Komitetu Praw Dziecka

Po zakończeniu dyskusji nad sprawozdaniem danego państwa Komitet Praw Dziecka, przy zamkniętych drzwiach, przygotowuje adresowane do autora sprawozdania sugestie oraz ogólne zalecenia w formie tzw. uwag końcowych (*concluding observations*). Uwagi te mogą przybrać po-

⁹⁹² Jedynie wstępne dyskusje w ramach przedsesyjnej grupy roboczej komitetu oraz procedura opracowywania uwag końcowych odbywają się bez udziału publiczności.

⁹⁹³ *Overview of the reporting procedures*, Committee on the Rights of the Child, 24 October 1994, UN DOC.CRC/C/33 (1994), pkt 14.

⁹⁹⁴ *Ibidem*, pkt 15.

⁹⁹⁵ *Ibidem*, pkt. 16–18.

stać „uwag wstępnych” (*preliminary observations*), jeżeli komitet uzna, że informacje przedłożone przez państwo są niewystarczające i wymagają dalszego wyjaśnienia podczas kolejnej sesji komitetu.⁹⁹⁶ „Uwagi końcowe”⁹⁹⁷ wskazują na pozytywne aspekty (w tym osiągnięty przez państwo postęp) w realizacji przepisów konwencji (i/albo protokołu); czynniki oraz trudności napotkane na drodze wprowadzania przepisów w życie; zasadnicze tematy wymagające rozważenia oraz sugestie i zalecenia adresowane do konkretnego państwa — autora sprawozdania.⁹⁹⁸ Korzystając z uprawnień przyznanych mu na mocy przepisów artykułu 44 ust. 4 KPD oraz artykułu 8 ust. 3 PFADKZ, Komitet Praw Dziecka może zażądać od państw–stron konwencji/protokołu dalszych informacji dotyczących wprowadzania w życie przepisów konwencji/protokołu, wskazując termin dostarczenia tych informacji.⁹⁹⁹

„Uwagi końcowe”, jako część sprawozdania komitetu uchwalonego przez niego na zakończenie sesji, są podawane do publicznej wiadomości ostatniego dnia sesji. Po uchwaleniu są udostępniane zainteresowanym państwom–stronom konwencji/protokołu zobowiązanym do urzeczywistnienia zaleceń w nich zawartych. Na państwach–stronach spoczywa obowiązek opublikowania uwag końcowych oraz udostępnienia ich treści szerokiej opinii publicznej swych krajów.¹⁰⁰⁰ „Uwagi końcowe” powinny stanowić podstawę krajowej dyskusji w przedmiocie poprawy sytuacji realizacji przepisów konwencji/protokołu.

1.4. Współpraca międzynarodowa

Komitet Praw Dziecka dużą wagę przywiązuje do współpracy międzynarodowej, upatrując w niej jeden ze sposobów osiągnięcia skutecznych gwarancji ochrony praw dziecka. W ramach uprawnień przyznanych mu na mocy przepisu artykułu 45 lit. a) KPD komitet może zwrócić się z prośbą do agencji wyspecjalizowanych ONZ, Funduszu Narodów Zjednoczonych na rzecz dzieci oraz innych organów ONZ o udzielenie przez nie specjalistycznych porad z zakresu ich kompetencji, dotyczących wprowadzania w życie przepisów konwencji oraz o przedłożenie sprawozdań dotyczących wprowadzenia w życie konwencji w dziedzinach wchodzących w zakres ich działalności. Jak wskazuje praktyka działalności komitetu, niejednokrotnie zachęca on również zarówno pozarządowe organizacje międzynarodowe, jak i instytucje krajowe, których działalność skupiona jest na ochronie praw dziecka,¹⁰⁰¹ do

⁹⁹⁶ *Ibidem*, pkt 18.

⁹⁹⁷ Podobną strukturę mają również uwagi wstępne.

⁹⁹⁸ *Overview of the reporting procedures*, Committee on the Rights of the Child, 24 October 1994, UN DOC.CRC/C/33 (1994), pkt 19.

⁹⁹⁹ *Ibidem*, pkt 20.

¹⁰⁰⁰ Artykuł 44 ust. 6 KPD.

¹⁰⁰¹ W kontekście książki działalność tych organizacji/instytucji obejmuje działanie na rzecz wzmocnienia ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych.

przedkładania mu sprawozdań, raportów, stosownej dokumentacji i wszelkich informacji, które umożliwiają mu jak najpełniejszy wgląd w sytuację dzieci w poszczególnych krajach oraz praktykę realizacji przepisów KPD i PFADKZ.

Komitet Praw Dziecka, na mocy przepisu artykułu 45 lit. b) KPD, pełni funkcję pośrednika pomiędzy państwami–stronami konwencji a instytucjami międzynarodowymi. Jest on władny przekazać „agencjom wyspecjalizowanym, Funduszowi Narodów Zjednoczonych na rzecz dzieci i innym właściwym organom sprawozdania państw–stron, zawierające prośbę lub wskazujące na potrzebę w zakresie doradztwa technicznego bądź pomocy” w celu skutecznego wprowadzania w życie postanowień konwencji.¹⁰⁰²

1.5. Dni ogólnej dyskusji (*days of general discussion*)

Komitet Praw Dziecka co roku organizuje tzw. dzień ogólnej dyskusji (*day of general discussion*) poświęcony omówieniu konkretnego zagadnienia dotyczącego problematyki ochrony praw dziecka. Zagadnieniu uwikłania dzieci w konflikty zbrojne został poświęcony „dzień ogólnej dyskusji” zorganizowany w 1992 roku.

Dni ogólnej dyskusji nakierowane są na przybliżenie znaczenia treści konkretnych przepisów KPD oraz wskazań w przedmiocie ich urzeczywistniania w praktyce. Do wzięcia udziału w dyskusji komitet zaprasza reprezentantów z ramienia rządów państw, organów systemu ONZ monitorujących przestrzeganie praw człowieka, wyspecjalizowanych agencji oraz organów ONZ, pozarządowych organizacji międzynarodowych, krajowych instytucji ochrony praw człowieka, w tym indywidualnych ekspertów w dziedzinie ochrony praw dziecka.

Dzień dyskusji z 1992 roku poświęcony zagadnieniu uczestnictwa dzieci w konfliktach zbrojnych zaowocował zaleceniem wystosowanym przez Komitet Praw Dziecka pod adresem Zgromadzenia Ogólnego ONZ w przedmiocie zwrócenia się do SG ONZ o zainicjowanie badań nakierowanych na wypracowanie sposobów i środków podnoszących standardy ochrony dzieci przed szkodliwymi skutkami konfliktów zbrojnych.¹⁰⁰³ Uprawnienie takie przysługuje komitetowi na podstawie przepisu artykułu 45 lit. c) KPD. Rezolucją 48/157 z 1993 roku zatytułowaną „Ochrona dzieci przed skutkami konfliktów zbrojnych” Zgromadzenie Ogólne ONZ zwróciło się do SG ONZ z prośbą o wyznaczenie eksperta, który przeprowadziłby wnikliwe badania w przedmiocie wpływu konfliktów zbrojnych na dzieci, włączając w nie m.in. kwestie uczestnictwa dzieci w konfliktach zbrojnych, znaczenia istniejących w tej mierze standardów ochrony dzieci, wskazania sposobów i środków ochrony dzieci przed skutkami konfliktów zbrojnych oraz podwyższenia gwarancji ochrony dzieci w sytuacji

¹⁰⁰² Artykuł 45 lit. b) KPD.

¹⁰⁰³ *The report of the Committee on the Rights of the Child on its third session, held at Geneva from 11 to 29 January 1993, UN DOC.CRC/C/16, s. 4.*

konfliktu zbrojnego.¹⁰⁰⁴ SG ONZ w 1994 roku wyznaczył eksperta, Gracę Machel, powierzając jej opracowanie raportu. Graca Machel, przy wsparciu Centrum Praw Człowieka ONZ oraz organizacji UNICEF, opracowała studium zatytułowane „Wpływ konfliktu zbrojnego na dzieci” (*The impact of armed conflict on children*). Raport ten, przyjęty Rezolucją 51/306 Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 1996 roku,¹⁰⁰⁵ jest aktualnie jednym z najbardziej wnikliwych opracowań wskazujących drastycznie niszczący wpływ konfliktów zbrojnych na dzieci.¹⁰⁰⁶

1.6. Projekt Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne

Komitet Praw Dziecka jest tym podmiotem, od którego wyszła inicjatywa opracowania aktualnie obowiązującego PFADKZ. Propozycję opracowania protokołu komitet zamieścił w raporcie przedłożonym Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ w 1992 roku.^{1007, 1008} Podczas trzeciej sesji, zwołanej w styczniu 1993 roku, Komitet Praw Dziecka przystąpił do pracy nad opracowaniem projektu PFADKZ, powierzając zadanie jego przygotowania jednemu z członków komitetu.¹⁰⁰⁹ Działania Komitetu Praw Dziecka przedsięwzięte w celu opracowania projektu protokołu spotkały się z pozytywnym odzewem ze strony Komisji Praw Człowieka ONZ, która powołała do życia Otwartą Grupę Roboczą,¹⁰¹⁰ powierzając jej zadanie opracowania, w oparciu o projekt komitetu, protokołu fakultatywnego dotyczącego angażowania dzieci w konflikty zbrojne, równocześnie uznając to zadanie za „sprawę priorytetową”.¹⁰¹¹

1.7. Decyzje (zalecenia) Komitetu Praw Dziecka

Komitet Praw Dziecka wydał kilka decyzji, które określa mianem „zaleceń” („rekomendacji”) (*recommendations*), wskazujących na stanowisko komitetu w ważnych kwestiach związanych

¹⁰⁰⁴ *Protection of children affected by armed conflicts*, General Assembly Resolution 48/157, December 1993, UN DOC.GA/RES/48/157 (1993).

¹⁰⁰⁵ *Impact of Armed Conflict on Children: report of the expert of the Secretary-General, Ms. Grac'a Machel, submitted pursuant to General Assembly resolution 48/157 (1993)*, UN DOC.A/51/306 oraz A/51/306/Add.1 (1996).

¹⁰⁰⁶ Szerzej na temat raportu Gracy Machel, zob. Rozdział VI.

¹⁰⁰⁷ *The report of the Committee on the Rights of the Child on its second session*, held at Geneva from 28 September-9 October 1992, UN DOC.CRC/C/10, 1992.

¹⁰⁰⁸ Komitet Praw Dziecka jest zobowiązany przedkładać Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ sprawozdania ze swojej działalności co dwa lata na podstawie artykułu 44 ust. 5 KPD.

¹⁰⁰⁹ UN DOC.CRC/C/625, par. 176.

¹⁰¹⁰ Open-ended Working Group.

¹⁰¹¹ *Preliminary draft Optional Protocol on involvement of children in armed conflicts*, Commission on Human Rights, Fiftheth Session, 20 December 1993, UN DOC.E/CN.4/1994/91, pkt 13.

z realizacją praw dziecka. Rekomendacja z 1998 roku została poświęcona kwestii uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych. Nosi ona tytułu „Rekomendacja w sprawie dzieci w konflikcie zbrojnym” (*Recommendation on Children in Armed Conflict*).¹⁰¹² Komitet wyraził w niej swoje zaniepokojenie opóźnieniem w opracowaniu i uchwaleniu PFADKZ, zachęcając państwa do dołożenia wszelkich starań w celu przyspieszenia procedury uchwalenia protokołu.¹⁰¹³ Podkreślił potrzebę podniesienia standardów ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych w stosunku do tych aktualnie obowiązujących.¹⁰¹⁴ Zwrócił też uwagę, iż szczególna rola w tej mierze winna przypaść państwom–stronom KPD, w jego odczuciu szczególnie odpowiedzialnym za poszukiwanie jak najskuteczniejszych środków ochrony dzieci w oparciu o wyrażoną przepisem artykułu 3 KPD zasadę najlepszego zabezpieczenia jego interesów we wszystkich działaniach dotyczących dzieci.¹⁰¹⁵

1.8. Uwagi ogólne Komitetu Praw Dziecka (*General Comments*) w przedmiocie interpretacji przepisów z zakresu ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych

Komitet Praw Dziecka dokonuje interpretacji przepisów z dziedziny praw człowieka dotyczących praw dziecka, publikując je następnie w formie tzw. „Uwag ogólnych” (*General Comments*). Dotychczas ukazało się trzynaście takich publikacji. Żadna z nich nie dotyczy bezpośrednio problemu uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych. W czterech publikacjach odnajdujemy jednakże wyraźne odniesienie do zagadnienia omawianego w książce. Są nimi: Uwaga ogólna nr 6 z 2005 roku zatytułowana *Treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin*;¹⁰¹⁶ Uwaga ogólna nr 9 z 2006 roku zatytułowana *The rights of children with disabilities*;¹⁰¹⁷ Uwaga ogólna nr 11 z 2009 roku zatytułowana *Indigenous children and their rights under the Convention*¹⁰¹⁸ oraz Uwaga ogólna nr 12 z 2009 roku zatytułowana *The right of the child to be heard*.¹⁰¹⁹

W rozdziale V lit. h) Uwagi ogólnej nr 6 z 2005 roku zatytułowanej *Treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin*, komitet wyróżnił zagadnienie „Zapo-

¹⁰¹² *Recommendation on Children in Armed Conflict*, Committee on the Rights of the Child, 19th Session, September 1998, UN Doc.CRC/C/80 (1998).

¹⁰¹³ *Ibidem*, pkt 1 i 8.

¹⁰¹⁴ *Ibidem*, pkt. 2–3.

¹⁰¹⁵ *Ibidem*, pkt 4.

¹⁰¹⁶ *Treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin*, Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 6 (2005), UN Doc CRC/C/GC/2005/6 (2005).

¹⁰¹⁷ *The rights of children with disabilities*, Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 9 (2006), UN Doc CRC/C/GC/2006/9 (2006).

¹⁰¹⁸ *Indigenous children and their rights under the Convention*, Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 11 (2009), UN Doc CRC/C/GC/2009/11 (2009).

¹⁰¹⁹ *The right of the child to be heard*, Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 12 (2009), UN Doc CRC/C/GC/2009/12 (2009).

biegania rekrutacji wojskowej oraz opieki przed skutkami wojny” (*Prevention of military recruitment and protection against effects of war*). Podkreślił, iż zobowiązania państw wynikające z przepisów artykułu 38 KPD oraz artykułów 3 i 4 PFADKZ znajdują zastosowanie również w odniesieniu do dzieci pozbawionych opieki i oddzielonych od rodziców, w tym do byłych dzieci–żołnierzy, które są szczególnie narażone na ponowną rekrutację. Komitet wskazał, iż każde państwo powinno przedsięwziąć nie tylko możliwe, lecz niezbędne/konieczne (*necessary*) środki w celu ochrony takich dzieci przed rekrutacją bądź wykorzystaniem w jakikolwiek inny sposób przez strony konfliktu zbrojnego.¹⁰²⁰ Realizując ten obowiązek powinno się chronić dzieci przed powrotem do granic państwa, gdzie istnieje realne ryzyko rekrutacji lub angażowania dzieci w działania zbrojne w inny sposób.¹⁰²¹

W Ustawie ogólnej nr 9 z 2006 roku zatytułowanej *The rights of children with disabilities* komitet przeznaczył osobne miejsce zagadnieniu „Dzieci w konflikcie zbrojnym” (*Children in armed conflict*).¹⁰²² Uznał konflikty zbrojne za jedną z głównych przyczyn niepełnosprawności. Wezwał rządy państw do ratyfikacji i wprowadzenia w życie przepisów PFADKZ. Zalecił przy tym, by państwa bezwzględnie zakazały rekrutacji w szeregi sił zbrojnych dzieci niepełnosprawnych, podejmując niezbędne środki legislacyjne i inne w celu pełnej realizacji tego zakazu.

Odniesienie do zagadnienia ochrony dzieci przed uczestnictwem w konfliktach zbrojnych znalazło swoje miejsce również w Ustawie ogólnej nr 11 z 2009 roku zatytułowanej *Indigenous children and their rights under the Convention*.¹⁰²³ Komitet uznał, że z uwagi na fakt, iż rdzenne społeczności mieszkają zazwyczaj na obszarach bogatych w zasoby naturalne i tym samym pożądanym, na terenach oddalonych od centrum kraju, stanowiących dogodne miejsce lokalizacji dla pozarządowych ugrupowań zbrojnych lub też w pobliżu granic kwestionowanych przez społeczność międzynarodową dzieci należące do rdzennych społeczności są szczególnie narażone na zaangażowanie w konflikt zbrojny lub sytuacje wewnętrznych niepokoїв. Obowiązkiem państw jest przedsięwzięcie, w porozumieniu z zainteresowanymi środowiskami, środków gwarantujących maksymalną ochronę dzieci należących do tych społeczności. Należy maksymalnie ograniczyć, najlepiej wykluczyć możliwość prowadzenia walk zbrojnych na terenach zamieszkiwanych przez społeczność rdenną. W omawianej Ustawie ogólnej komitet przywołał treść artykułu 30 *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*¹⁰²⁴ z 2007 roku wyrażającego zakaz powoływania do służby wojskowej dzieci w wieku poniżej osiemnastego roku życia.¹⁰²⁵ Na koniec wezwał rządy państw do ratyfikacji i wprowadzenia w życie przepisów PFADKZ.¹⁰²⁶

¹⁰²⁰ *Treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin*, Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 6 (2005), UN Doc CRC/C/GC/2005/6 (2005), pkt 54.

¹⁰²¹ *Ibidem*, pkt 58.

¹⁰²² *The rights of children with disabilities*, Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 9 (2006), UN Doc CRC/C/GC/2006/9 (2006), rozdział IX lit. E, pkt 78.

¹⁰²³ *Indigenous children and their rights under the Convention*, Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 11 (2009), UN Doc CRC/C/GC/2009/11 (2009).

¹⁰²⁴ Deklaracja ONZ Praw Ludności Tubylczej. *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, 13 September 2007, General Assembly Resolution 61/295, UN Doc A/RES/61/295 (2007).

¹⁰²⁵ *Indigenous children and their rights under the Convention*, Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 11 (2009), UN Doc CRC/C/GC/2009/11 (2009), pkt 64.

¹⁰²⁶ *Ibidem*, pkt 66.

W Uwadze ogólnej nr 12 z 2009 roku zatytułowanej *The right of the child to be heard*¹⁰²⁷ komitet podkreślił, że prawo dziecka do bycia wysłuchanym ujęte w przepis artykułu 12 KPD obowiązuje w sytuacjach kryzysowych i tych będących ich następstwem. Podkreślił, iż dzieciom, szczególnie tym uwikłanym w konflikt zbrojny, powinno się umożliwić udział (z prawem głosu) w analizowaniu sytuacji konfliktowych i opracowywaniu perspektyw gwarancji ich skuteczniejszej ochrony na przyszłość.¹⁰²⁸

1.9. Skargi indywidualne (*Individual complaints*)

Komitetowi Praw Dziecka nie przysługuje uprawnienie do przyjmowania i badania skarg indywidualnych dzieci lub ich reprezentantów. Zainteresowanych wniesieniem takich skarg komitet odsyła do innych organów traktatowych władnych skargi takie rozpatrzyć. W aspekcie naruszenia praw gwarantujących ochronę dzieciom przed angażowaniem w działania zbrojne będą to przede wszystkim Komitet Praw Człowieka oraz Komitet przeciwko torturom i innemu okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu. Sytuacja ta zmieni się wraz z wejściem w życie III protokołu fakultatywnego do KPD – Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a Communications Procedure – uchwalonego dnia 19 grudnia 2011 roku. Protokół ten przewiduje możliwość składania indywidualnych skarg w przedmiocie naruszeń praw dziecka wyrażonych przepisami KPD oraz PFADKZ.

2. Rada Bezpieczeństwa i Zgromadzenie Ogólne ONZ

W działalność nakierowaną na wzmocnienie ochrony przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych przyznanej dzieciom na mocy przepisów prawa międzynarodowego zaangażowały się Rada Bezpieczeństwa i Zgromadzenie Ogólne ONZ. Zaangażowanie ich wyraża się przede wszystkim w uchwalaniu licznych rezolucji poświęconych kwestii ochrony praw dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego. Rezolucje te, nie posiadając prawnie wiążącego charakteru, stwarzają ramy standardów prawnych przyczyniających się do ochrony dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego¹⁰²⁹ oraz wprowadzenia dodat-

¹⁰²⁷ *The right of the child to be heard*, Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 12 (2009), UN Doc CRC/C/GC/2009/12 (2009).

¹⁰²⁸ *Ibidem*, pkt. 125–126.

¹⁰²⁹ Harvey R., *Children and armed conflict. A guide to international humanitarian and human rights law*, Children and Armed Conflict Unit and International Bureau for Children's Rights, Essex 2003, s. 16. Za T. Vandewiele, *Optional Protocol...*, s. 12.

kowego mechanizmu monitorowania zobowiązań gwarantujących dzieciom ochronę przed uwikłaniem ich w działania zbrojne. Zaangażowanie się Rady Bezpieczeństwa ONZ w problematykę dzieci w konfliktach zbrojnych przyczyniło się do wzrostu zainteresowania i pełniejszego uwzględnienia tego zagadnienia w trakcie dyskusji poświęconych kwestiom utrzymania lub przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Stworzyło ponadto dodatkowe możliwości podjęcia nowych wysiłków i działań na rzecz stworzenia lepszych gwarancji ochrony dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego.

2.1. Rezolucje Rady Bezpieczeństwa ONZ

Dotychczas Rada Bezpieczeństwa uchwaliła osiem rezolucji poświęconych w całości problematyce ochrony dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego.¹⁰³⁰

- Rezolucja 1261 z 1999 roku przyjęta dnia 25 sierpnia 1999 roku;¹⁰³¹
- Rezolucja 1314 z 2000 roku przyjęta dnia 11 sierpnia 2000 roku;¹⁰³²
- Rezolucja 1379 z 2001 roku przyjęta dnia 20 listopada 2001 roku;¹⁰³³
- Rezolucja 1460 z 2003 roku przyjęta dnia 30 stycznia 2003 roku;¹⁰³⁴
- Rezolucja 1539 z 2004 roku przyjęta dnia 22 kwietnia 2004 roku;¹⁰³⁵
- Rezolucja 1612 z 2005 roku przyjęta dnia 26 lipca 2005 roku;¹⁰³⁶
- Rezolucja 1882 z 2009 roku przyjęta dnia 4 sierpnia 2009 roku;¹⁰³⁷
- Rezolucja 1998 z 2011 roku przyjęta dnia 12 lipca 2011 roku.¹⁰³⁸

A. Rezolucja 1261 z 1999 roku¹⁰³⁹

W Rezolucji 1261 z 1999 roku Rada Bezpieczeństwa wyraźnie potępiła praktyki rekrutacji i wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych stanowiące naruszenie międzynarodowych zobowiązań.¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁰ Resolutions by the Security Council on Children and Armed Conflict.

¹⁰³¹ Security Council Resolution 1261 (1999), 25 August 1999, UN DOC.S/RES/1261 (1999).

¹⁰³² Security Council Resolution 1314 (2000), 11 August 2000, UN DOC.S/RES/1314 (2000).

¹⁰³³ Security Council Resolution 1379 (2001), 20 November 2001, UN DOC.S/RES/1379 (2001).

¹⁰³⁴ Security Council Resolution 1460 (2003), 30 January 2003, UN DOC.S/RES/1460 (2003).

¹⁰³⁵ Security Council Resolution 1539 (2004), 22 April 2004, UN DOC. S/RES/1539 (2004).

¹⁰³⁶ Security Council Resolution 1612 (2005), 26 July 2005, UN DOC.S/RES/1612 (2005).

¹⁰³⁷ Security Council Resolution 1882 (2009), 4 August 2009, UN DOC.S/RES/1882 (2009).

¹⁰³⁸ Security Council Resolution 1998 (2011), 12 July 2011, UN DOC.S/RES/1998 (2011).

¹⁰³⁹ Security Council Resolution 1261 (1999), 25 August 1999, UN DOC.S/RES/1261 (1999).

¹⁰⁴⁰ Pkt 2 rezolucji.

Wezwała wszystkie państwa do przestrzegania wiążących je zobowiązań międzynarodowych, w szczególności tych wynikających z przepisów konwencji genewskich z 1949 roku, protokołów dodatkowych z 1977 roku oraz KPD. Podkreśliła spoczywającą na państwach odpowiedzialność za położenie kresu bezkarności i podjęcie ścigania osób odpowiedzialnych za poważne naruszenia konwencji genewskich z 1949 roku.¹⁰⁴¹ Potwierdziła potrzebę uwzględniania kwestii ochrony dzieci podczas rozpatrywania zagadnień dotyczących międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.¹⁰⁴² Wezwała wszystkie państwa i podmioty systemu ONZ, ze szczególnym wskazaniem na SPdsDiKZ, UNICEF, UNHCR i inne właściwe agencje ONZ, do podejmowania stosownych kroków w celu ułatwienia realizacji programu rozbrojenia, demobilizacji, rehabilitacji i reintegracji społecznej dzieci wykorzystywanych w działaniach zbrojnych w charakterze żołnierzy.¹⁰⁴³

B. Rezolucja 1314 z 2000 roku¹⁰⁴⁴

W Rezolucji 1314 z 2000 roku Rada Bezpieczeństwa ponownie wezwała państwa do pełnego przestrzegania prawa międzynarodowego znajdującego zastosowanie w sytuacji toczącego się konfliktu zbrojnego, a odnoszącego się do ochrony dzieci,¹⁰⁴⁵ wzywając je równocześnie do podpisania i ratyfikacji PFADKZ.¹⁰⁴⁶ Podkreśliła ponadto wagę uwzględniania w toku prowadzonych negocjacji pokojowych i zawieranych porozumień pokojowych kwestii dotyczących rozbrojenia, demobilizacji, rehabilitacji i reintegracji społecznej dzieci–kombatantów.¹⁰⁴⁷

C. Rezolucja 1379 z 2001 roku¹⁰⁴⁸

Poza powtórzeniem oświadczeń poprzednich rezolucji Rezolucja 1379 z 2001 roku wprowadziła innowacyjny środek monitorowania przestrzegania przepisów chroniących dzieci, w tym m.in. przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. SG ONZ został poproszony o sporządzenie, a następnie przedstawienie Radzie Bezpieczeństwa listy państw–stron konfliktu zbrojnego rekrutujących i w inny sposób wykorzystujących dzieci w działaniach zbrojnych w sposób sprzeczny z międzynarodowymi zobowiązaniami.¹⁰⁴⁹ Państwa rekrutujące i wykorzystujące dzieci w działa-

¹⁰⁴¹ Pkt 3 rezolucji.

¹⁰⁴² Pkt 7 rezolucji.

¹⁰⁴³ Pkt 15 rezolucji.

¹⁰⁴⁴ Security Council Resolution 1314 (2000), 11 August 2000, UN DOC.S/RES/1314 (2000).

¹⁰⁴⁵ Pkt 3 rezolucji.

¹⁰⁴⁶ Pkt 4 rezolucji.

¹⁰⁴⁷ Pkt 11 rezolucji.

¹⁰⁴⁸ Security Council Resolution 1379 (2001), 20 November 2001, UN DOC.S/RES/1379 (2001).

¹⁰⁴⁹ Pkt 16 rezolucji.

niach zbrojnych przestały być anonimowe.¹⁰⁵⁰ Po raz pierwszy lista tych państw została przedstawiona w styczniu 2003 roku w postaci załącznika do raportu SG ONZ na temat sytuacji praw dzieci w konfliktach zbrojnych.

D. Rezolucja 1460 z 2003 roku¹⁰⁵¹

W Rezolucji 1460 z 2003 roku Rada Bezpieczeństwa wezwała państwa rekrutujące lub w inny sposób wykorzystujące dzieci w działaniach zbrojnych do natychmiastowego zaprzestania tych praktyk.¹⁰⁵² Wyraziła intencję nawiązania dialogu lub też wsparcia analogicznych przedsięwzięć SG ONZ w stosunku do stron konfliktu zbrojnego naruszających zakaz rekrutacji i wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych w celu opracowania wyraźnych, wiążących planów działania nakierowanych na zakończenie tych praktyk.¹⁰⁵³ Plany działania stanowią ważny mechanizm prowadzący do zaangażowania państw w podjęcie praktycznych kroków do wypełniania wiążących je zobowiązań międzynarodowych gwarantujących ochronę dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Zaniepokojona przedstawioną przez SG ONZ listą państw rekrutujących i w inny sposób wykorzystujących dzieci w działaniach zbrojnych wezwała wskazane państwa do dostarczenia informacji o podjętych przez nie środkach zmierzających do położenia kresu tym praktykom.¹⁰⁵⁴ Równocześnie zwróciła się do SG ONZ z prośbą o uwzględnienie w przygotowywanym raporcie postępów poczynionych przez państwa w zaprzestaniu naruszeń zobowiązań międzynarodowych dotyczących omawianego problemu.¹⁰⁵⁵ W rezolucji Rada Bezpieczeństwa podkreśliła ponadto konieczność objęcia jak najszerzego kręgu dzieci dotkniętych skutkami konfliktów zbrojnych programem rozbrojenia, demobilizacji, rehabilitacji i reintegracji społecznej byłych dzieci–żołnierzy. Wskazała również na szczególną rolę edukacji w ochronie dzieci przed powtórą rekrutacją w szeregi sił zbrojnych.

E. Rezolucja 1539 z 2004 roku¹⁰⁵⁶

Rezolucja 1539 z 2004 roku powtarza zamieszczone w poprzednich rezolucjach wezwania Rady Bezpieczeństwa do natychmiastowego zaprzestania praktyk wykorzystywania dzieci w działa-

¹⁰⁵⁰ *Guide to the Optional Protocol to the Convention...*, s. 8.

¹⁰⁵¹ Security Council Resolution 1460 (2003), 30 January 2003, UN DOC.S/RES/1460 (2003).

¹⁰⁵² Pkt 3 rezolucji.

¹⁰⁵³ Pkt 4 rezolucji.

¹⁰⁵⁴ Pkt 5 rezolucji.

¹⁰⁵⁵ Pkt 16 rezolucji.

¹⁰⁵⁶ Security Council Resolution 1539 (2004), 22 April 2004, UN DOC. S/RES/1539 (2004).

niach zbrojnych, do zwrócenia uwagi na szczególną rolę edukacji w zapobieganiu podobnym praktykom oraz do dalszej realizacji programu rozbrojenia, demobilizacji, rehabilitacji i reintegracji społecznej byłych dzieci–żołnierzy.¹⁰⁵⁷ W rezolucji Rada Bezpieczeństwa kieruje do SG ONZ prośbę o pilne opracowanie planu działania w celu stworzenia systematycznego i kompleksowego mechanizmu monitorowania i sprawozdawczości na temat rekrutowania i innego wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych z naruszeniem przepisów prawa międzynarodowego.¹⁰⁵⁸ Równocześnie wzywa strony konfliktów zbrojnych naruszające zobowiązania międzynarodowe do opracowania w ciągu trzech miesięcy konkretnych wiążących planów działania nakierowanych na zaprzestanie praktyk wikłania dzieci w aktywne uczestnictwo w działaniach zbrojnych.¹⁰⁵⁹ Nakazuje państwom ścisłą współpracę w tym zakresie z misjami pokojowymi ONZ.¹⁰⁶⁰ W stosunku do państw, które nie zastosują się do tego wezwania, Rada Bezpieczeństwa jest skłonna nałożyć konkretne sankcje na mocy rezolucji.¹⁰⁶¹

F. Rezolucja 1612 z 2005 roku¹⁰⁶²

Istotną rolę w kontekście wzmocnienia ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne odegrała Rezolucja 1612 z 2005 roku. Rada Bezpieczeństwa ustanowiła mechanizm monitorowania i sprawozdawczości na temat wszelkich naruszeń praw dzieci w sytuacji toczących się konfliktów zbrojnych, wymieniając wśród nich naruszenie zakazu rekrutacji i włączania dzieci w aktywny udział w działaniach zbrojnych. Podkreśliła konieczność zaangażowania się w funkcjonowanie tegoż mechanizmu rządów krajowych, właściwych instytucji systemu ONZ oraz podmiotów krajowych.¹⁰⁶³ Zbieranie informacji na temat naruszeń praw dzieci służy jako podstawa podjęcia konkretnych działań zmierzających do ukarania sprawców tych naruszeń, stanowiąc równocześnie mechanizm prewencyjny. Na mocy tej rezolucji Rada Bezpieczeństwa powołała do życia specjalną Grupę Roboczą, powierzając jej realizację zadań z zakresu praw dzieci i konfliktów zbrojnych.¹⁰⁶⁴ Grupa Robocza Rady Bezpieczeństwa ds. dzieci i konfliktów zbrojnych, składająca się z 15 członków Rady Bezpieczeństwa, została wyposażona w następujące funkcje: 1) weryfikowanie sprawozdań z funkcjonowania mechanizmu monitorowania i sprawozdawczości na temat naruszeń praw dzieci w sytuacji toczących się konfliktów zbrojnych; 2) ocena postępów w opracowywaniu i wdrażaniu planów działania nakierowanych na zaprzestanie praktyk wikłania dzieci w aktywne uczest-

¹⁰⁵⁷ Pkt 1, 8 i 9 rezolucji.

¹⁰⁵⁸ Pkt 2 rezolucji.

¹⁰⁵⁹ Pkt 5 a) rezolucji.

¹⁰⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁰⁶¹ Pkt 5 c) rezolucji.

¹⁰⁶² Security Council Resolution 1612 (2005), 26 July 2005, UN DOC.S/RES/1612 (2005).

¹⁰⁶³ Pkt 2 i 3 rezolucji.

¹⁰⁶⁴ Pkt 8 rezolucji.

nictwo w działaniach zbrojnych;¹⁰⁶⁵ 3) rozważanie innych spraw przedstawianych Grupie Roboczej, a mieszczących się w zakresie powierzonych jej kompetencji. W ramach przyznanych jej uprawnień Grupa Robocza została upoważniona do: 4) kierowania pod adresem Rady Bezpieczeństwa zaleceń w sprawie podjęcia stosownych środków w celu promocji ochrony dzieci dotkniętych skutkami konfliktu zbrojnego, w tym poprzez odpowiednie zalecenia dotyczące mandatu przyznanego misjom pokojowym oraz zalecenia w odniesieniu do stron konfliktu; 5) zwracania się do innych organów systemu ONZ z prośbą o podjęcie działań wspierających wdrażanie, w ramach przysługujących im kompetencji, Rezolucji 1612 z 2005 roku.¹⁰⁶⁶

G. Rezolucja 1882 z 2009 roku¹⁰⁶⁷

W Rezolucji 1882 z 2009 roku Rada Bezpieczeństwa kolejny raz wyraziła swój zdecydowany sprzeciw, potępiając wszelkie naruszenia prawa międzynarodowego znajdującego zastosowanie w sytuacji konfliktu zbrojnego, w tym tych gwarantujących ochronę dzieci przed ich angażowaniem w działania zbrojne.¹⁰⁶⁸ Ponowiła swój apel pod adresem państw, które tego jeszcze nie uczyniły, by nie odwlekąły potrzeby sporządzenia planów działania zmierzających do zaprzestania praktyk rekrutacji i wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych w inny sposób.¹⁰⁶⁹ Wezwała państwa do podjęcia zdecydowanych i natychmiastowych działań w celu pociągnięcia do odpowiedzialności sprawców naruszeń zobowiązań międzynarodowych gwarantujących ochronę praw dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego, ze szczególnym uwzględnieniem winnych rekrutacji i wykorzystywania dzieci do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych.¹⁰⁷⁰ Na koniec zwróciła się z prośbą do SG ONZ w celu kontynuacji działań zmierzających do pełnego usprawnienia mechanizmu monitorowania i sprawozdawczości, ustanowionego na mocy Rezolucji 1612 z 2005 roku.¹⁰⁷¹

H. Rezolucja 1998 z 2011 roku¹⁰⁷²

W Rezolucji 1998 z 2011 roku Rada Bezpieczeństwa ONZ dużo miejsca poświęciła problemowi ataków i gróźb ataków na szkoły oraz szpitale podczas toczących się konfliktów zbrojnych.

¹⁰⁶⁵ Pkt 5 a) Rezolucji 1539 z 2004 roku oraz pkt 7 Rezolucji 1612 z 2005 roku.

¹⁰⁶⁶ Pkt 8 rezolucji.

¹⁰⁶⁷ Security Council Resolution 1882 (2009), 4 August 2009, UN DOC.S/RES/1882 (2009).

¹⁰⁶⁸ Pkt 1 rezolucji.

¹⁰⁶⁹ Pkt 5 a) rezolucji.

¹⁰⁷⁰ Pkt 16 rezolucji.

¹⁰⁷¹ Pkt 17 rezolucji.

¹⁰⁷² Security Council Resolution 1998 (2011), 12 July 2011, UN DOC.S/RES/1998 (2011).

Kilkakrotnie potępiono ataki i groźby ataków na szkoły oraz szpitale, a także na personel nauczycielski i medyczny.¹⁰⁷³ Wezwano do zaprzestania tych poczynań naruszających wyraźnie normy międzynarodowego prawa humanitarnego. Przypomniano postanowienia artykułu 28 KPD, wyrażającego prawo każdego dziecka do nauki sprzężonego ze zobowiązaniami państw do zadbania o możliwość realizacji tego prawa, które w sytuacji trwającego konfliktu zbrojnego doznaje szczególnego zagrożenia. Odwołano się do postanowień rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ (A/RES/64/290) dotyczącej realizacji prawa dzieci do nauki w sytuacjach nadzwyczajnych (*The right to education in emergency situations*).¹⁰⁷⁴ Rada Bezpieczeństwa wezwała strony konfliktów zbrojnych do powstrzymania się od działań utrudniających dostęp dzieci do edukacji oraz opieki medycznej.¹⁰⁷⁵

2.2. Rezolucje Zgromadzenia Ogólnego ONZ

Dotychczas Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło szesnaście rezolucji odnoszących się do kwestii ochrony praw dziecka, w każdej z nich osobny rozdział poświęcając zagadnieniu ochrony dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego.¹⁰⁷⁶ Są to następujące rezolucje:

- Rezolucja 51/77 z 1997 roku przyjęta dnia 20 lutego 1997 roku;¹⁰⁷⁷
- Rezolucja 53/128 z 1998 roku przyjęta dnia 9 grudnia 1998 roku;¹⁰⁷⁸
- Rezolucja 54/149 z 1999 roku przyjęta dnia 17 grudnia 1999 roku;¹⁰⁷⁹
- Rezolucja 54/263 z 2000 roku przyjęta dnia 25 maja 2000 roku;¹⁰⁸⁰
- Rezolucja 55/79 z 2000 roku przyjęta dnia 4 grudnia 2000 roku;¹⁰⁸¹
- Rezolucja 56/138 z 2001 roku przyjęta dnia 19 grudnia 2001 roku;¹⁰⁸²
- Rezolucja 57/190 z 2003 roku przyjęta dnia 19 lutego 2003 roku;¹⁰⁸³
- Rezolucja 58/157 z 2004 roku przyjęta dnia 9 marca 2004 roku;¹⁰⁸⁴

¹⁰⁷³ Pkt 1,3 i 11 rezolucji.

¹⁰⁷⁴ Preambuła rezolucji.

¹⁰⁷⁵ Pkt 4 rezolucji.

¹⁰⁷⁶ Wyjątek stanowi Rezolucja 54/263 z 2000 roku, którą Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne: General Assembly Resolution 54/263, Annex I, 54 U.N. Official Records of the General Assembly Supplement No. 49 at 7, UN DOC.A/54/49, Vol. III (2000).

¹⁰⁷⁷ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 51/77, 20 February 1997, UN DOC.A/RES/51/77 (1997).

¹⁰⁷⁸ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 53/128, 23 February 1999, UN DOC.A/RES/53/128 (1999).

¹⁰⁷⁹ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 54/149, 25 February 2000, UN DOC.A/RES/54/149 (2000).

¹⁰⁸⁰ Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne z dnia 25 maja 2000 r.

¹⁰⁸¹ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 55/79, 22 February 2001, UN DOC.A/RES/ 55/79 (2001).

¹⁰⁸² *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 56/138, 15 February 2002, UN DOC.A/RES/ 56/138 (2002).

¹⁰⁸³ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 57/190, 19 February 2003, UN DOC.A/RES/ 57/190 (2003).

¹⁰⁸⁴ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 58/157, 9 March 2004, UN DOC.A/RES/ 58/157 (2004).

- Rezolucja 59/261 z 2005 roku przyjęta dnia 24 lutego 2005 roku;¹⁰⁸⁵
- Rezolucja 60/ 231 z 2005 roku przyjęta dnia 9 grudnia 2005 roku;¹⁰⁸⁶
- Rezolucja 61/146 z 2006 roku przyjęta dnia 9 listopada 2006 roku;¹⁰⁸⁷
- Rezolucja 62/141 z 2008 roku przyjęta dnia 22 lutego 2002 roku;¹⁰⁸⁸
- Rezolucja 63/241 z 2009 roku przyjęta dnia 13 marca 2009 roku;¹⁰⁸⁹
- Rezolucja 64/146 z 2010 roku przyjęta dnia 3 marca 2010 roku;¹⁰⁹⁰
- Rezolucja 65/197 z 2011 roku przyjęta dnia 30 marca 2011 roku;¹⁰⁹¹
- Rezolucja 66/141 z 2012 roku przyjęta dnia 4 kwietnia 2012 roku.¹⁰⁹²

W wyżej wymienionych rezolucjach Zgromadzenie Ogólne ONZ wyraźnie wielokrotnie potępiło praktyki rekrutacji i wykorzystywania dzieci w jakiegokolwiek inny sposób w działaniach zbrojnych.¹⁰⁹³ Zgromadzenie Ogólne wzywa wszystkie państwa do przedsięwzięcia stosownych kroków zmierzających do położenia kresu tym praktykom.¹⁰⁹⁴ Apeluje do państw, by przestrzegały wiążących je zobowiązań międzynarodowych odnoszących się do kwestii ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych.¹⁰⁹⁵ Ponagla te kraje, które jeszcze nie podpisały lub nie ratyfikowały adekwatnych zobowiązań międzynarodowych, do podjęcia niezwłocznie takich decyzji.¹⁰⁹⁶ Podkreśla wagę zaangażowania się państw w proces urzeczywistniania programu demobilizacji i społecznej reintegracji dzieci–żołnierzy.¹⁰⁹⁷ Wskazuje na wiodącą rolę edukacji pełniącą funkcję czynnika przyspieszającego proces społecznej reintegracji byłych dzieci–żołnierzy.¹⁰⁹⁸ Wzywa do podniesienia standardów ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych,¹⁰⁹⁹ a gdy standardy takie zostaną uchwalone do związania się nimi i ich pełnego przestrzegania. Z uznaniem przyjmuje fakt ustanowienia MTK, wiążąc z nim nadzieje położenia kresu bezkarności osób odpowiedzialnych za pogwałcenie międzynarodowych norm gwarantujących ochronę dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne.¹¹⁰⁰

¹⁰⁸⁵ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 59/261, 24 February 2005, UN DOC.A/RES/ 59/261 (2005).

¹⁰⁸⁶ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 60/231, 11 January 2006, UN DOC.A/RES/ 60/231 (2006).

¹⁰⁸⁷ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 61/146, 23 January 2007, UN DOC.A/RES/ 61/146 (2007).

¹⁰⁸⁸ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 62/141, 22 February 2008, UN DOC.A/RES/ 62/141 (2008).

¹⁰⁸⁹ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 63/241, 13 March 2009, UN DOC.A/RES/ 63/241 (2009).

¹⁰⁹⁰ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 64/146, 3 March 2010, UN DOC.A/RES/ 64/146 (2010).

¹⁰⁹¹ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 65/197, 30 March 2011, UN DOC.A/RES/ 65/197 (2011).

¹⁰⁹² *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 66/141, 4 April 2012, UN DOC.A/RES/ 66/141 (2012).

¹⁰⁹³ Przykładowo: pkt 39 Rezolucji 62/141 z 2008 roku oraz pkt 51 Rezolucji 63/241 z 2009 roku.

¹⁰⁹⁴ Przykładowo: pkt 25 Rezolucji 51/77 z 1997 roku, pkt 10 Rezolucji 53/128 z 1999 roku, pkt 12 Rezolucji 55/79 z 2000 roku, pkt 45 Rezolucji 58/157 z 2004 roku, pkt 39 Rezolucji 62/141 z 2008 roku oraz pkt 51 Rezolucji 63/241 z 2009 roku.

¹⁰⁹⁵ Przykładowo: pkt 10 Rezolucji 51/77 z 1997 roku.

¹⁰⁹⁶ Przykładowo: pkt 58/157 Rezolucji z 2004 roku.

¹⁰⁹⁷ Przykładowo: pkt 25 Rezolucji 51/77 z 1997 roku, pkt 10 Rezolucji 53/128 z 1999 roku, pkt 12 Rezolucji 55/79 z 2000 roku, pkt 45 Rezolucji 58/157 z 2004 roku.

¹⁰⁹⁸ Przykładowo: pkt 25 i 30 Rezolucji 51/77 z 1997 roku, pkt 36 b) Rezolucji 61/146 z 2007 roku.

¹⁰⁹⁹ Pkt 16 Rezolucji 53/128 z 1999 roku.

¹¹⁰⁰ Pkt 7 Rezolucji 54/149 z 2000 roku.

3. Specjalny Przedstawiciel Sekretarza Generalnego ONZ do spraw dzieci i konfliktów zbrojnych (Special Representative of the Secretary-General on Children in Armed Conflict)

Graca Machel w uwagach końcowych opracowanego przez nią raportu „Wpływ konfliktu zbrojnego na dzieci” w części trzeciej noszącej tytuł „Mechanizmy realizacji” zasygnalizowała potrzebę ustanowienia Specjalnego Przedstawiciela SG ONZ do spraw dzieci i konfliktów zbrojnych, który pełniłby zadania stałego obserwatora, oceniającego stopień realizacji przepisów prawno-międzynarodowych chroniących dzieci znajdujące się w sytuacji konfliktu zbrojnego.¹¹⁰¹ Autorka raportu, wyliczając pożądane funkcje przypisane urzędowi stałego przedstawiciela, położyła szczególny nacisk na zadanie opracowywania przez niego corocznych raportów mających na celu zobrazowanie postępów, tudzież i trudności w urzeczywistnianiu zadań oraz wypełnianiu stosownych przepisów prawa międzynarodowego regulujących kwestie ochrony dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego.¹¹⁰²

Rezolucją 51/77 z dnia 12 grudnia 1996 roku¹¹⁰³ Zgromadzenie Ogólne ONZ ustanowiło instytucję Specjalnego Przedstawiciela SG ONZ do spraw dzieci i konfliktów zbrojnych, rekomendując SG ONZ powołanie specjalnego przedstawiciela. Pierwotnie Zgromadzenie Ogólne przyznało SPdsDiKZ mandat na trzyletnią kadencję. Systematycznie przedłuża go na kolejne lata. Dotychczas uczyniło to czterokrotnie rezolucjami: 54/149 z 17 grudnia 1999 roku;¹¹⁰⁴ 57/190 z 19 lutego 2003 roku;¹¹⁰⁵ 60/231 z 9 grudnia 2005 roku;¹¹⁰⁶ 63/241 z 13 marca 2009 roku.¹¹⁰⁷

Pierwszym SPdsDiKZ został Olara A. Otunnu z Ugandy,¹¹⁰⁸ który funkcję tę pełnił do roku 2005. Od 2006 roku funkcję SPdsDiKZ sprawuje Radhika Coomaraswamy ze Sri Lanki.

Zgromadzenie Ogólne ONZ powierzyło SPdsDiKZ wykonywanie następujących zadań:¹¹⁰⁹

- 1) ocena osiągniętych postępów, podjętych kroków i trudności napotkanych na drodze wzmocnienia ochrony dzieci w sytuacji konfliktów zbrojnych;¹¹¹⁰

¹¹⁰¹ *Impact of Armed Conflict on Children: report of the expert of the Secretary-General, Ms. Graca Machel, submitted pursuant to General Assembly resolution 48/157 (1993), część VI, pkt 266–267, s. 60.*

¹¹⁰² *Ibidem*, część VI, pkt 268, s. 61.

¹¹⁰³ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 51/77, 20 February 1997, UN DOC.A/RES/51/77 (1997), pkt 35.

¹¹⁰⁴ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 54/149, 25 February 2000, UN DOC.A/RES/54/149 (2000).

¹¹⁰⁵ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 57/190, 19 February 2003, UN DOC.A/RES/57/190 (2003).

¹¹⁰⁶ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 60/231, 11 January 2006, UN DOC.A/RES/60/231 (2006).

¹¹⁰⁷ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 63/241, 13 March 2009, UN DOC.A/RES/63/241 (2009).

¹¹⁰⁸ SG ONZ wyznaczył Olara A. Otunnu do pełnienia funkcji SPdsDiKZ dnia 19 sierpnia 1997 roku.

¹¹⁰⁹ *The Rights of the child*, General Assembly Resolution 51/77, 20 February 1997, UN DOC.A/RES/51/77 (1997), pkt 36.

¹¹¹⁰ *Ibidem*, pkt 36 a).

- 2) podnoszenie świadomości oraz promowanie gromadzenia informacji na temat losu dzieci uwikłanych w konflikty zbrojne, w tym zachęcanie do rozwoju sieci internetowych;¹¹¹¹
- 3) ścisła współpraca z Komitetem Praw Dziecka, odpowiednimi organami ONZ, wyspecjalizowanymi agencjami ONZ, innymi relewantnymi organami oraz organizacjami pozarządowymi;¹¹¹²
- 4) wspieranie współpracy międzynarodowej w zakresie skutecznej realizacji poszanowania praw dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego;¹¹¹³
- 5) koordynowanie działań podejmowanych przez rządy państw, odpowiednie organy ONZ, ze szczególnym uwzględnieniem Wysokiego Komisarza ONZ ds. praw człowieka, Centrum Praw Człowieka, UNHCR, UNICEF, agencji wyspecjalizowanych ONZ, Komitetu Praw Dziecka, właściwych specjalnych sprawozdawców, grup roboczych, regionalnych i subregionalnych organizacji, innych właściwych organów i organizacji pozarządowych.¹¹¹⁴

Zgromadzenie Ogólne ONZ zobowiązało SPdsDiKZ do przedkładania Komisji Praw Człowieka (od 2006 roku — Radzie Praw Człowieka) rocznych sprawozdań zawierających informacje na temat sytuacji dzieci uwikłanych w konflikty zbrojne.¹¹¹⁵ Równocześnie zwróciło się z prośbą o podjęcie współpracy ze SPdsDiKZ przez rządy państw, agencje wyspecjalizowane ONZ, odpowiednie organy ONZ, Komitet Praw Dziecka, regionalne, rządowe i pozarządowe organizacje, inne właściwe traktatowe organy i instytucje praw człowieka, wzywając je do dostarczenia informacji na temat środków przyjętych w celu skutecznej realizacji praw dzieci dotkniętych konfliktem zbrojnym.

SPdsDiKZ wykonuje swoje funkcje przy pomocy Biura SPdsDiKZ (*Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict*). Misją Biura SPdsDiKZ jest „promowanie i ochrona praw dzieci uwikłanych w konflikt zbrojny” (*To promote and protect the rights of all children affected by armed conflict*).¹¹¹⁶ Realizując misję Biura, SPdsDiKZ pełni następujące funkcje:

- 1) służy jako moralny głos i niezależny adwokat działający na rzecz ochrony dzieci dotkniętych przez konflikt zbrojny;
- 2) współpracuje z partnerami w celu wypracowania rozwiązań gwarantujących skuteczniejszą ochronę praw dzieci uczestniczących w konflikcie zbrojnym;
- 3) działa na rzecz uświadomienia wagi problemu mającego swe źródło w uwikłaniu dzieci w konflikty zbrojne w celu zachęcenia państw do położenia nacisku na rozwiązanie tego naglącego problemu;

¹¹¹¹ *Ibidem*, pkt 36 b).

¹¹¹² *Ibidem*, pkt 36 c).

¹¹¹³ *Ibidem*, pkt 36 d).

¹¹¹⁴ *Ibidem*, pkt 36 d).

¹¹¹⁵ *Ibidem*, pkt 37.

¹¹¹⁶ Źródło: oficjalna strona Biura SPdsDiKZ: <http://www.un.org/children/conflict/english/theoffice.html>.

- 4) podejmuje humanitarne i dyplomatyczne inicjatywy nakierowane na ułatwienie pracy podmiotów bezpośrednio zaangażowanych w praktyczne urzeczywistnianie praw dziecka w sytuacji konfliktu zbrojnego;
- 5) wizytuje kraje objęte konfliktami zbrojnymi;
- 6) współpracuje z mediami w celu uświadomienia skali problemu łamania praw dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego i w ten sposób zachęcenia do podjęcia międzynarodowej współpracy w celu wzmocnienia ochrony dzieci;
- 7) współpracuje z Departamentem ds. operacji pokojowych, zachęcając go (skutecznie) do włączenia kwestii dzieci w przygotowywane operacje pokojowe oraz programy szkoleniowe dla uczestników tych operacji.¹¹¹⁷

SPdsDiKZ realizuje swoje zadania na rzecz wszystkich dzieci uwikłanych w konflikt zbrojny. Uwzględnia prawa dzieci należących zarówno do ludności cywilnej, jak i tych aktywnie zaangażowanych w działania zbrojne w sposób bezpośredni i pośredni.

W kontekście działań podejmowanych na rzecz dzieci uczestniczących w działaniach zbrojnych, podkreślenia wymaga w pierwszej kolejności silne zaangażowanie SPdsDiKZ w proces pracy nad PFADKZ. Ówczesny SPdsDiKZ Olara A. Otunnu kilkakrotnie przemawiał przed Grupą Roboczą odbywającą sesje, której celem było opracowanie projektu protokołu. Podkreślił między innymi odpowiedzialność spoczywającą na Grupie Roboczej władnej podnieść międzynarodowe standardy ochrony dzieci w działaniach zbrojnych do najwyższego poziomu, „obciążając” ją skutkami niedopełnienia tego zadania w postaci korzyści dla sprawców naruszeń praw dzieci oraz kontynuacji tragicznej już w obecnej sytuacji dzieci zaangażowanych w działania zbrojne.¹¹¹⁸, ¹¹¹⁹ W 2010 roku Biuro SPdsDiKZ, we współpracy ze Specjalnym Przedstawicielem SG ONZ ds. przemocy przeciwko dzieciom (*the Special Representative of the Secretary-General on Violence against Children*), UNICEF oraz Biurem UNHCR, rozpoczęło dwuletnią kampanię pod nazwą *Zero Under 18 Campaign* nawołującą do powszechnej ratyfikacji PFADKZ.¹¹²⁰

Bardzo ważne miejsce w działalności SPdsDiKZ odgrywają podejmowane przez niego, przy współpracy między innymi z Departamentem ds. misji pokojowych, Departamentem Spraw Zagranicznych, UNICEF i Międzynarodową Organizacją Pracy, rozmowy ze stronami konfliktów zbrojnych, włączając w nie również siły opozycyjne. Celem tych rozmów jest przede wszystkim uzyskanie wiążącego zobowiązania ze strony walczącej do zagwarantowania przestrzegania praw chroniących dzieci, w tym zobowiązania się do nierekrutowania i niewykorzystywania w jakikolwiek sposób dzieci w konfliktach zbrojnych. Praktyka takich rozmów zaowocowała sukcesami wiążących

¹¹¹⁷ Na podstawie informacji zamieszczonych na oficjalnej stronie Biura SPdsDiKZ. Źródło: <http://www.un.org/children/conflict/english/index.html>.

¹¹¹⁸ *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC.E/CN.4/2000/74, pkt 28.

¹¹¹⁹ Szerzej na temat wystąpień SPdsDiKZ przed Grupą Roboczą piszę w Rozdziale VI.

¹¹²⁰ Więcej na temat kampanii, zob.: <http://zerounder18.org/>.

zobowiązań podjętych przez strony konfliktu na Wybrzeżu Kości Słoniowej oraz w Republice Środkowoafrykańskiej. Strony przytoczonych konfliktów zobowiązały się ponadto do uwolnienia dzieci aktualnie uczestniczących w działaniach zbrojnych.¹¹²¹

SPdsDiKZ podjął również ważne rozmowy z Komisją ds. budowania pokoju w sprawie demobilizacji, społecznej reintegracji, edukacji i opracowania strategii zatrudnienia dla dzieci biorących uprzednio udział w działaniach zbrojnych.¹¹²²

4. Międzynarodowe trybunały karne

Wraz z wejściem w życie Statutu MTK w dniu 1 lipca 2002 roku praktyki wykorzystywania w działaniach zbrojnych dzieci poniżej piętnastego roku życia zostały uznane za „zbrodnie wojenne” (*war crimes*). Poddano je jurysdykcji MTK obok innych zbrodni wojennych, zbrodni ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni agresji. Przepisy artykułu 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) oraz artykułu 8 ust. 2 lit. (e) (vii) Statutu MTK stanowią:

„2. Dla celów niniejszego statutu „zbrodnie wojenne” oznaczają:

- (b) inne poważne naruszenia praw i zwyczajów prawa międzynarodowego mających zastosowanie do konfliktów zbrojnych o międzynarodowym charakterze, mianowicie:
 - (xxvi) wcielanie lub werbowanie dzieci poniżej piętnastego roku życia do narodowych sił zbrojnych lub faktyczne wykorzystywanie ich w działaniach zbrojnych; [...]
- (e) inne poważne naruszenia praw i zwyczajów w obrębie ustalonych ram prawa międzynarodowego mających zastosowanie do konfliktów zbrojnych, które nie mają charakteru międzynarodowego, mianowicie:
 - (vii) wcielanie lub werbowanie dzieci poniżej piętnastego roku życia do sił zbrojnych lub wykorzystywanie ich w działaniach zbrojnych;”¹¹²³

¹¹²¹ Na podstawie informacji zamieszczonych na oficjalnej stronie Biura SPdsDiKZ. Źródło: <http://www.un.org/children/conflict/english/index.html>.

¹¹²² *Ibidem*.

¹¹²³ Artykuł 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) oraz lit. (e) (vii) Statutu MTK.

Postanowienia zawarte w Statucie MTK znalazły swoje odzwierciedlenie w przepisach Statutu STSL. Przepis artykułu 4 lit. c. przyznaje STSL jurysdykcję karną w stosunku do osób dopuszczających się poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego w postaci praktyk „wcielania lub werbowania dzieci w wieku poniżej piętnastu lat w szeregi sił lub ugrupowań zbrojnych lub wykorzystywania ich do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych”.¹¹²⁴

Zakwalifikowanie praktyk wcielania, werbowania i wykorzystywania w działaniach zbrojnych dzieci poniżej piętnastego roku życia do kategorii „zbrodni wojennych” i wprowadzenie wyrażnych sankcji karnych za ich dopuszczenie się spowodowało, że odpowiedzialność za łamanie zakazu takich praktyk przestała być anonimowa i niepodlegająca restrykcji. Od tej chwili każda indywidualna jednostka dopuszczająca się takich czynów podlega osobistej odpowiedzialności za swoje czyny.¹¹²⁵

4.1. Międzynarodowy Trybunał Karny

Stosownie do przepisów artykułów 13 i 15 Statutu MTK Trybunał wykonuje swoją jurysdykcję na podstawie: a) „przedstawienia” (*referral*) przez państwo–stronę sytuacji wskazującej na popełnienie zbrodni objętych jurysdykcją MTK; b) „przedstawienia” (*referral*) przez Radę Bezpieczeństwa ONZ sytuacji wskazującej na popełnienie zbrodni objętych jurysdykcją MTK; c) „informacji” (*communications*) pochodzącej od podmiotów indywidualnych lub organizacji na temat sytuacji wskazującej na popełnienie zbrodni objętych jurysdykcją MTK.¹¹²⁶ W tym ostatnim przypadku prokurator może zainicjować postępowanie przed MTK z własnej inicjatywy (*proprio motu*).¹¹²⁷ Wszczęcie postępowania przez prokuratora nie następuje automatycznie. Wymagane jest istnienie „uzasadnionej podstawy do prowadzenia postępowania” (*a reasonable basis to proceed*) na podstawie statutu. W przypadku uzyskania informacji od podmiotu indywidualnego lub organizacji prokurator bada wiarygodność informacji. Jeżeli uzna, że „istnieje uzasadniona podstawa do prowadzenia postępowania przygotowawczego”, składa do Izby Przygotowawczej wnioski o upoważnienie do wszczęcia tego postępowania.¹¹²⁸ W przypadku „przedstawienia” otrzymanego od państwa–strony lub Rady Bezpieczeństwa ONZ sytuacja jest odwrotna. Dokonawszy oceny uzyskanych informacji, prokurator wszczyna postępowanie przygotowawcze, chyba że uzna, iż nie istnieje uzasadniona podstawa do prowadzenia postępowania.¹¹²⁹

¹¹²⁴ Artykuł 4 lit. c. Statutu STSL.

¹¹²⁵ Fox M. J., *Child Soldiers and International Law...*, s. 40–41.

¹¹²⁶ Artykuły 13–15 Statutu MTK.

¹¹²⁷ Artykuł 15 Statutu MTK.

¹¹²⁸ Ibidem.

¹¹²⁹ Artykuł 53 ust. 1 Statutu MTK.

Do chwili obecnej do MTK wpłynęły: trzy „przedstawienia” od państw–stron Statutu MTK: Demokratycznej Republiki Konga, Republiki Środkowoafrykańskiej i Ugandy dotyczące sytuacji mających miejsce na terytoriach tych państw; jedno „przedstawienie” od Rady Bezpieczeństwa ONZ dotyczące sytuacji w Darfurze w Sudanie nie będącym stroną traktatu oraz 8733 „informacji” ze 140 krajów.¹¹³⁰ Ponadto prokurator uzyskał upoważnienie do wszczęcia *proprio motu* sprawy dotyczącej sytuacji w Kenii. Dokonawszy wnikliwej analizy otrzymanych informacji, prokurator wszczął postępowania na podstawie skierowanych do MTK „przedstawień” pochodzących od wskazanych państw–stron Statutu MTK, Rady Bezpieczeństwa ONZ oraz z własnej inicjatywy (*proprio motu*).

Wśród zarzutów oskarżenia leżących u podstaw uzasadnienia wszczęcia postępowania przed MTK wielokrotnie powtarza się zarzut popełnienia „zbrodni wojennej” wyczerpującej znamiona czynu z przepisu artykułu 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) polegającego na „wcielaniu lub werbowaniu dzieci poniżej piętnastego roku życia do narodowych sił zbrojnych lub faktycznym wykorzystywaniu ich w działaniach zbrojnych”.¹¹³¹ Zarzut taki usłyszeli:

- 1) Thomas Lubanga Dyilo (Demokratyczna Republika Konga) — domniemany założyciel *Union des Patriotes Congolais* (UPC) oraz *the Forces patriotiques pour la libération du Congo* (FPLC), domniemany były dowódca naczelny FPLC oraz domniemany prezes UPC;
- 2) Germain Katanga (Demokratyczna Republika Kongo) — domniemany dowódca *Force de résistance patriotique* w Ituri (FRPI);
- 3) Mathieu Ngudjolo Chui (Demokratyczna Republika Konga) — domniemany przywódca *Front des nationalistes et intégrationnistes* (FNI);
- 4) Bosco Ntaganda (Demokratyczna Republika Konga) — domniemany zastępca szefa sztabu generalnego *Forces Patriotiques pour la Libération du Congo* (FPLC), domniemany szef sztabu *Congrès national pour la défense du peuple* (CNDP), ugrupowania zbrojnego działającego w Północnym Kivu w Demokratycznej Republice Konga;
- 5) Joseph Kony (Uganda) — domniemany dowódca naczelny *Lord's Resistance Army* (LRA);
- 6) Vincent Otti (Uganda) — domniemany wiceprzewodniczący i drugi dowódca główny *Lord's Resistance Army* (LRA);
- 7) Okot Odhiambo (Uganda) — domniemany zastępca dowódcy *Lord's Resistance Army* (LRA), domniemany dowódca brygady *Trinkle and Stockree Brigades Lord's Resistance Army* (LRA);
- 8) Dominic Ongwen (Uganda) — domniemany dowódca brygady *Sinia Brigade Lord's Resistance Army* (LRA);

¹¹³⁰ Informacje pochodzą z oficjalnej strony Międzynarodowego Trybunału Karnego: <http://www2.icc-cpi.int/Menus/ICC/Situations+and+Cases/Referrals+and+communications/>.

¹¹³¹ Artykuł 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) Statutu MTK.

9) Raska Lukwiya (Uganda) — domniemany zastępca dowódcy *Lord's Resistance Army* (LRA).¹¹³²

Szczególną uwagę opinii publicznej wzbudził proces wszczęty przeciwko Thomasowi Lubanga Dyilo. Zdaniem Param-Preet Singh, przedstawiciela *Human Rights Watch's International Justice Program* „ten pierwszy proces przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym podkreśla, iż wykorzystywanie dzieci w zbrojnej walce jest zbrodnią wojenną, która może i będzie karana na szczeblu międzynarodowym”.¹¹³³ Podobne zdanie wyraża aktualny SPdsDiKZ — Radhika Coomaraswamy. „Proces wymierzony przeciwko Lubandze jest wyraźnym sygnałem dla sprawców naruszeń zakazu wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych, iż czyny ich muszą zostać zaprzestane”, a dokonane — bezwzględnie ukarane. Proces Lubangi, zdaniem Radhiki Coomaraswamy, „ukazuje gotowość społeczności międzynarodowej do położenia kresu bezkarności popełnianych zbrodni”.¹¹³⁴

Znamienne jest niewątpliwie, że pierwszy proces rozpoznawany przed MTK to pierwszy proces na arenie międzynarodowej, którego celem jest ukaranie winnego naruszenia zakazu wcielania lub werbowania dzieci poniżej piętnastego roku życia do sił zbrojnych lub ich wykorzystywania w działaniach zbrojnych.¹¹³⁵ W dniu 14 marca 2012 roku I Izba Orzekająca MTK uznała Thomasa Lubange Dyilo winnym przedstawionych mu zarzutów współsprawstwa w zbrodni wojennej wcielania i werbowania dzieci poniżej piętnastego roku życia do sił zbrojnych i ich wykorzystywania w działaniach zbrojnych w okresie pomiędzy 1 września 2002 roku a 13 sierpnia 2003 roku. Jest to pierwszy werdykt wydany przez Izbę Orzekającą MTK.¹¹³⁶

4.2. Specjalny Trybunał dla Sierra Leone (The Special Court for Sierra Leone)

Specjalny Trybunał dla Sierra Leone został ustanowiony wspólnie przez rząd Sierra Leone i Organizację Narodów Zjednoczonych. Został powołany do sądenia osób winnych najcięższych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego oraz prawa krajowego Sierra Leone popełnionego na terytorium Sierra Leone od dnia 30 listopada 1996 roku.

¹¹³² Na podstawie decyzji II Izby Przygotowawczej z dnia 11 lipca 2007 roku (ICC-02/04-01/05-248) umorzono postępowanie wszczęte przeciwko Raska Lukwiya, powołując się na fakt jego śmierci.

¹¹³³ Cytat pochodzi z oficjalnej strony Human Rights Watch: <http://www.hrw.org/en/news/2009/01/22/drc-icc-s-first-trial-focuses-child-soldiers>.

¹¹³⁴ Cytaty pochodzą z oficjalnej strony Biura SPdsDiKZ. Patrz: *ICC's First Case is milestone for issue of Child Soldiers*. Dostępny na stronie: <http://www.un.org/children/conflict/pr/2006-11-09130.html>.

¹¹³⁵ Szczegółowe informacje na temat postępowań wszczętych przed MTK znajdują się na oficjalnej stronie Międzynarodowego Trybunału Karnego: <http://www2.icc-cpi.int/Menus/ICC/Situations+and+Cases/Cases/>.

¹¹³⁶ Źródło: <http://www.icc-cpi.int/NR/exeres/A70A5D27-18B4-4294-816F-BE68155242E0.htm>.

Poza innymi postawiony zarzut poważnego naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego w postaci praktyk „wcielania lub werbowania dzieci w wieku poniżej piętnastu lat w szeregi sił lub ugrupowań zbrojnych lub wykorzystywania ich do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych”¹¹³⁷ usłyszeli:

- 1) członkowie *Armed Forces Revolutionary Council* (AFRC):
 - Alex Tamba Brima;
 - Brima Bazzy Kamara;
 - Santigie Borbor Kanu;
- 2) domniemani przywódcy byłych *Sił Obrony Cywilnej* (*Civil Defence Forces*):
 - Sam Hinga Norman — minister spraw wewnętrznych i były zastępca ministra obrony;
 - Moinina Fofana;
 - Allieu Kondewa;
- 3) przywódcy *Revolutionary United Front*:
 - Foday Saybana Sankoh;
 - Sam Bockarie;
 - Issa Hassan Sesay;
 - Morris Kallon;
 - Augustine Gbao;
- 4) były prezydent Liberii — Charles Ghankay Taylor.

W 2008 roku zakończyły się dwa procesy rozpatrywane przez STSL. Pierwszy, *The Prosecutor vs. Brima, Kamara and Kanu* (tzw. *AFRC Case*) — wytoczony przeciwko członkom Armed Forces Revolutionary Council. Wszyscy trzej oskarżeni (Alex Tamba Brima, Brima Bazzy Kamara, Santigie Borbor Kanu) zostali uznani za winnych łamania zakazu wcielania, werbowania w szeregi sił lub ugrupowań zbrojnych bądź wykorzystywania w działaniach zbrojnych dzieci w wieku poniżej piętnastu lat i skazani kolejno na 50, 45 i 50 lat pozbawienia wolności.¹¹³⁸ Wyrok ten został utrzymany w mocy przez Izbę Odwoławczą.¹¹³⁹ W wyroku wydanym w drugim procesie, *The Prosecutor vs. Fofana and Kondewa* (tzw. *CDF Case*), skierowanym przeciwko domniemanym przywódcom byłych *Sił Obrony Cywilnej* (*Civil Defence Forces*), winnym czynu wyczerpującego znamiona zbrodni wcielania, werbowania w szeregi sił lub ugrupowań zbrojnych lub wykorzystywania w działaniach zbrojnych dzieci w wieku poniżej piętnastu lat został uznany Allieu Kondewa. Drugi oskarżony Moinina Fofana został uwolniony od tego zarzutu.¹¹⁴⁰ Sam Hinga Norman zmarł przed wydaniem wy-

¹¹³⁷ Artykuł 4 lit. c. Statutu STSL.

¹¹³⁸ Sentencing Judgment z 19.07.2007. Case No SCSL-04-16-T. Źródło: oficjalna strona Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=v3P%2fxMoNm6U%3d&tabid=173>.

¹¹³⁹ Appeal Judgment z 22.02.2008. Case No SCSL-2004-16-A. Źródło: oficjalna strona Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=eqdB1%2fnMMYU%3d&tabid=173>.

¹¹⁴⁰ Sentencing Judgment z 09.10.2007. Case No SCSL-04-14-T. Źródło: oficjalna strona Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=7U8%2fVrPndPg%3d&tabid=175>.

roku. Wyrokiem odwoławczym Allieu Kondewa został uniewinniony z zarzutu popełnienia czynu z przepisu artykułu 4 lit. c) Statutu STSL.¹¹⁴¹

W dniu 8 kwietnia 2009 roku STSL wydał wyrok w sprawie skierowanej przeciwko przywódcom *Revolutionary United Front – The Prosecutor vs. Sesay, Kallon and Gbao* (tzw. *RUF case*).¹¹⁴² Trybunał uznał Issa Hassan Sesay i Morrisa Kallon za winnych naruszeń zakazu „wcielania lub werbowania dzieci w wieku poniżej piętnastu lat w szeregi sił lub ugrupowań zbrojnych bądź wykorzystywania ich do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych”.¹¹⁴³ Augustine Gbao został uwolniony od zarzutu popełnienia tego czynu.¹¹⁴⁴ Izba Odwoławcza, do której odwołali się skazani, podtrzymała wyroki wydane w I instancji.¹¹⁴⁵

Obecnie toczy się proces byłego prezydenta Liberii — Charlesa Ghankay Taylor.¹¹⁴⁶ Z uwagi na obawy w kwestii bezpieczeństwa proces został przeniesiony do Hagi.¹¹⁴⁷

5. Rola innych instytucji i organizacji międzynarodowych

5.1. Instytucje i organizacje uniwersalne

A. Wysoki Komisarz Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. uchodźców (UNHCR)

Urząd Wysokiego Komisarza ONZ ds. uchodźców został ustanowiony w 1951 roku jako organ subsydiarny Zgromadzenia Ogólnego ONZ w celu udzielania pomocy i wsparcia uchodźcom na całym świecie.¹¹⁴⁸ Przypisane mu zadania UNHCR realizuje przy pomocy Biura UNHCR. Obecnie jest to jedna z najważniejszych agend humanitarnych, posiadająca przedstawicielstwa w ponad 110 krajach.¹¹⁴⁹

¹¹⁴¹ Appeal Judgment z 28.05.2008. Case No SCSL-04-14-A. Źródło: oficjalna strona Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone: <http://www.scsli.org/CASES/ProsecutorvsFofanaandKondewaCDFCase/AppealJudgement/tabid/194/Default.aspx>.

¹¹⁴² W związku ze śmiercią dwóch oskarżonych Foday Saybana Sankoh i Sam Bockarie prowadzone przeciwko nim postępowanie zostało umorzone.

¹¹⁴³ Artykuł 4 lit. c. Statutu STSL.

¹¹⁴⁴ Sentencing Judgment z 08.04.2009. Case No SCSL-04-15-T. Źródło: oficjalna strona Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=mRoVnfyCuFY%3d&tabid=215>.

¹¹⁴⁵ Informacja pochodzi z oficjalnej strony Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone: <http://www.sc-sl.org/CASES/ProsecutorvsSesayKallonandGbaoRUFCase/tabid/105/Default.aspx>.

¹¹⁴⁶ The Prosecutor vs. Charles Ghankay Taylor.

¹¹⁴⁷ Informacja pochodzi z oficjalnej strony Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone: <http://www.sc-sl.org/CASES/ProsecutorvsCharlesTaylor/tabid/107/Default.aspx>.

¹¹⁴⁸ *Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees*, General Assembly Resolution 428 (V), 14 December 1950, UN DOC.GA/RES/428(V) (1950).

¹¹⁴⁹ Informacje pochodzą z oficjalnej strony Biura UNHCR: <http://www.unhcr.org/pages/49c3646c80.html>.

Szeroką grupę podmiotów, na rzecz ochrony praw których działa UNHCR, stanowią dzieci–uchodźcy szczególnie narażone na niebezpieczeństwo rekrutacji, często przymusowego wcielania do sił i ugrupowań zbrojnych lub innego wykorzystywania ich w działaniach zbrojnych zarówno przez podmioty rządowe, jak i jednostki opozycyjne. UNHCR podejmuje kroki w celu zapobieżenia takim praktykom. Zgodnie z przyznanym mu mandatem, działania podejmowane przez UNHCR mogą mieć wyłącznie charakter humanitarny, społeczny i apolityczny.¹¹⁵⁰ Tym samym środki podejmowane przez UNHCR często są ograniczone do dyplomatycznej interwencji z rządami państw, na terytorium których są odnotowywane naruszenia zakazu wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych. UNHCR wielokrotnie domagał się usytuowania obozów dla uchodźców z dala od granic państw w celu odsunięcia niebezpieczeństwa ataków zbrojnych, porwań uchodźców (w tym dzieci) oraz utrzymania cywilnego charakteru obozów, by nie dopuścić do przekształcenia ich w centra rekrutacji zarówno dorosłych, młodzieży, jak i dzieci w szeregi sił lub ugrupowań zbrojnych.¹¹⁵¹

Jako organ pomocniczy Zgromadzenia Ogólnego ONZ UNHCR jest uprawniony do uczestniczenia w posiedzeniach Komitetu Praw Dziecka przy omawianiu spraw mieszczących się w zakresie jego kompetencji, w tym do udzielenia, na prośbę komitetu, specjalistycznych porad w dziedzinie działalności UNHCR i biura.¹¹⁵² W ten sposób UNHCR może przedłożyć na szerszym forum problem angażowania dzieci–uchodźców w działania zbrojne.

Zdaniem autorów studium *Child Soldiers. The Role of Children in Armed Conflict*, siła UNHCR jako mechanizmu ochrony praw człowieka wiąże się z szerokim zasięgiem jego oddziaływania, obejmującym rejony objęte konfliktami zbrojnymi, jak i te w których odnotowuje się znaczny ruch uchodźczy.¹¹⁵³ I. Cohn oraz G. S. Goodwin–Gill twierdzą, iż kontakty nawiązane przez UNHCR z podmiotami państwowymi i jednostkami opozycyjnymi mogą wpłynąć na rozwój polityki i praktyki podmiotów rządowych i opozycyjnych w kierunku zwiększenia ochrony dzieci–uchodźców przed rekrutacją i uczestnictwem w działaniach zbrojnych.¹¹⁵⁴

B. Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (MKCK)¹¹⁵⁵

Jako neutralna, bezstronna, niezależna i humanitarna organizacja MKCK dysponuje ograniczonymi środkami egzekwowania naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego. Zasadniczo sprowadzają się one do drogi dyplomatycznych dialogów ze stronami konfliktu zbrojnego naruszającymi przepisy międzynarodowego prawa humanitarnego. W ten sposób poprzez rozpowszechnianie

¹¹⁵⁰ *Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees*, pkt 2 Statutu.

¹¹⁵¹ I. Cohn, G.S. Goodwin–Gill, *Child Soldiers...*, s. 152.

¹¹⁵² Artykuł 45 a) KPD.

¹¹⁵³ I. Cohn, G.S. Goodwin–Gill, *Child Soldiers...*, s. 152.

¹¹⁵⁴ *Ibidem*, s. 152–153.

¹¹⁵⁵ International Committee of the Red Cross (ICRC).

postanowień międzynarodowego prawa humanitarnego i nieustanne nawoływanie do ich przestrzegania MKCK realizuje jedno z dwóch alternatywnych sposobów zapobiegania naruszeniom przepisów międzynarodowego prawa humanitarnego. Drugi sposób — egzekwowanie odpowiedzialności karnej winnych naruszeń przepisów międzynarodowego prawa humanitarnego — pozostaje w gestii, z jednej strony, w tym celu ustanowionych międzynarodowych trybunałów karnych, z drugiej — w gestii państw. Każde państwo, które przyjęło na siebie zobowiązania wynikające z przepisów konwencji genewskich z 1949 roku, zobowiązało się do „wydania niezbędnych przepisów ustawodawczych w celu ustalenia odpowiednich sankcji karnych w stosunku do osób, które popełniły lub wydały rozkaz popełnienia jakiegokolwiek z ciężkich naruszeń [...] konwencji”.¹¹⁵⁶ Równocześnie spoczywa na nim obowiązek poszukiwania osób podejrzanych o popełnienie któregośkolwiek z „ciężkich naruszeń konwencji”,¹¹⁵⁷ następnie osądzenia tych osób przed własnymi sądami bądź też wydania ich do osądzenia innemu zainteresowanemu państwu.¹¹⁵⁸ W odniesieniu do osób podejrzanych o popełnienie czynów naruszających przepisy konwencji innych niż ciężkie jej naruszenia państwo jest zobowiązane podjąć niezbędne środki mające na celu zaprzestanie naruszeń konwencji.¹¹⁵⁹

MKCK współpracuje z siłami zbrojnymi, służąc im pomocą we włączaniu przepisów międzynarodowego prawa humanitarnego w programy szkoleniowe oraz przedsięwzięte przez nie działania. Podkreśla nieustannie spoczywającą na każdej ze stron konfliktu odpowiedzialność za realizację zobowiązania do „zapewnienia przestrzegania i poszanowania” w każdych okolicznościach przepisów międzynarodowego prawa humanitarnego.

5.2. Instytucje i organizacje regionalne

A. Afrykański Komitet Ekspertów ds. praw i dobra dziecka¹¹⁶⁰

Afrykański Komitet Ekspertów ds. praw i dobra dziecka jest regionalnym odpowiednikiem Komitetu Praw Dziecka. Został powołany do życia na mocy postanowień Afrykańskiej Karty Praw i Dobra Dziecka z 1990 roku przy Organizacji Jedności Afrykańskiej (od 2002 roku — Unii Afrykańskiej) w celu promowania i ochrony praw i dobra dziecka.¹¹⁶¹ Zgodnie z zapisami przepisu artykułu 42 AKPDD, komitetowi zostały przypisane następujące funkcje:

¹¹⁵⁶ Artykuł 146 ust. 1 IV KG.

¹¹⁵⁷ Niezależnie od obywatelstwa osoby podejrzanej ani od miejsca popełnienia zarzucanego jej czynu.

¹¹⁵⁸ Artykuł 146 ust. 2 IV KG.

¹¹⁵⁹ Artykuł 146 ust. 3 IV KG.

¹¹⁶⁰ African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child.

¹¹⁶¹ Artykuł 32 AKPDD.

- 1) promowanie i ochrona praw zapisanych w AKPDD, w szczególności poprzez:
 - a) gromadzenie i dokumentowanie informacji, ocenę sytuacji problemów w Afryce w kontekście praw i dobra dziecka, organizowanie spotkań, zachęcanie do współpracy narodowych i lokalnych instytucji działających na płaszczyźnie ochrony praw dziecka, wydawanie opinii i zaleceń pod adresem rządów konkretnych państw;
 - b) formułowanie i opracowywanie zasad ochrony praw dzieci w Afryce;
 - c) współpracę z innymi afrykańskimi, międzynarodowymi i regionalnymi instytucjami i organizacjami skoncentrowanymi na rozpowszechnianiu wiedzy na temat ochrony praw dzieci;
- 2) monitorowanie realizacji oraz stwarzanie gwarancji ochrony praw ujętych w postanowienia karty;
- 3) interpretacja postanowień karty;
- 4) wykonywanie innych zadań powierzonych komitetowi przez kompetentne organy.

Afrykański Komitet Ekspertów ds. praw i dobra dziecka, podobnie jak Komitet Praw Dziecka, bada przedkładane mu, stosownie do postanowień artykułu 43 AKPDD, sprawozdania państw na temat środków przez państwa przedsięwziętych, a nakierowanych na urzeczywistnienie postanowień karty oraz postępów w korzystaniu z praw przysługujących dzieciom.¹¹⁶²

Od momentu jego utworzenia do chwili obecnej komitet odbył cztery posiedzenia, podczas których m.in. prowadził dyskusje na temat kluczowych kwestii i problemów negatywnie wpływających na sytuację przestrzegania praw dzieci, w tym tych przysługujących dzieciom w związku z toczącymi się konfliktami zbrojnymi. Zainicjował współpracę z organizacjami społecznymi oraz innymi instytucjami działającymi na polu ochrony praw dzieci.¹¹⁶³

B. Rada Europy

W 2000 roku Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy przyjęło Rezolucję 1215 — „Kampania przeciwko wcielaniu dzieci–żołnierzy i ich uczestnictwu w konfliktach zbrojnych”.¹¹⁶⁴ Wezwało w niej wszystkie państwa członkowskie Rady Europy m.in. do przedsięwzięcia kroków w celu położenia kresu praktykom wcielania do sił zbrojnych i uczestnictwa dzieci w wieku poniżej osiemnastu lat w działaniach zbrojnych, stosownej zmiany ustawodawstwa w celu realizacji

¹¹⁶² Pierwsze sprawozdania powinny zostać złożone w ciągu 2 lat od wejścia karty w życie w stosunku do konkretnego państwa, każde kolejne zaś — w odstępie trzyletnim. Artykuł 43 ust. 1 lit. a) i b) AKPDD.

¹¹⁶³ Informacje pochodzą z oficjalnej strony Afrykańskiego Komitetu Ekspertów ds. praw i dobra dziecka: <http://www.africa-union.org/child/home.htm#>.

¹¹⁶⁴ *Campaign against the enlistment of child soldiers and their participation in armed conflicts*, Council of Europe Parliamentary Assembly, Resolution 1215 (2000).

tego założenia oraz ratyfikacji traktatów stwarzających ramy prawne ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne.¹¹⁶⁵

C. Unia Europejska

W 1998 roku Parlament Europejski uchwalił „Rezolucję w sprawie dzieci–żołnierzy”,¹¹⁶⁶ w której potępił praktyki wykorzystywania dzieci w charakterze żołnierzy zarówno przez narodowe siły zbrojne, jak i zbrojne ugrupowania opozycyjne.¹¹⁶⁷ Wezwał Unię Europejską do wspierania inicjatyw międzynarodowych nakierowanych na ustanowienie całkowitego zakazu uczestnictwa w działaniach zbrojnych wszystkich dzieci poniżej osiemnastu lat, wskazując na nagłą potrzebę pilnego uchwalenia PFADKZ.¹¹⁶⁸ Zwrócił się ponadto z apelem do Rady Unii Europejskiej, by zwalczanie wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych uczyniła częścią polityki wspólnotowej.¹¹⁶⁹

W 2003 roku Parlament Europejski uchwalił „Rezolucję w sprawie handlu dziećmi i dzieci–żołnierzy”,¹¹⁷⁰ wzywając wszystkie państwa członkowskie do ratyfikacji i implementacji przepisów międzynarodowych gwarantujących ochronę praw dzieci, w tym tę przed ich wykorzystywaniem w działaniach zbrojnych¹¹⁷¹ a Radę Unii Europejskiej — do pilnego rozpoczęcia prac nad wspólną strategią ochrony praw dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego.¹¹⁷²

Kolejną ważną inicjatywę w ramach struktur Unii Europejskiej z zakresu ochrony dzieci przed wykorzystywaniem w działaniach zbrojnych podjęła w 2003 roku Rada Unii Europejskiej, uchwalając „Wytyczne w sprawie dzieci i konfliktów zbrojnych”,¹¹⁷³ w których jednym z celów wspólnotowych zadeklarowała podjęcie skutecznych środków zmierzających do wyeliminowania praktyk wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych przez siły i ugrupowania zbrojne.¹¹⁷⁴ Wytyczne mają za zadanie podkreślić znaczenie wagi problemu, skoncentrować uwagę Unii Europejskiej na efektywnym jego zwalczaniu oraz przekonać państwa członkowskie i podmioty niepaństwowe do wdrożenia postanowień prawa międzynarodowego, gwarantującego ochronę praw dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego.¹¹⁷⁵

¹¹⁶⁵ Pkt 5 i) oraz II) Rezolucji 1215 (2000).

¹¹⁶⁶ *Resolution on Child Soldiers*, European Parliament, 17 December 1998, Resolution B4-1078 (1998).

¹¹⁶⁷ Pkt 1 rezolucji.

¹¹⁶⁸ Pkt 2 rezolucji.

¹¹⁶⁹ Pkt 3 rezolucji.

¹¹⁷⁰ *European Parliament Resolution on trafficking in children and child soldiers*, Resolution B5-0320/2003, OJ C 74 E (2003).

¹¹⁷¹ Pkt 1 rezolucji.

¹¹⁷² Pkt 21 rezolucji.

¹¹⁷³ *EU Guidelines on Children and Armed Conflict*, Council of the European Union, Brussels, 9 December 2003, DG E IV 15634/03 (2003).

¹¹⁷⁴ Pkt 6 wytycznych.

¹¹⁷⁵ *Ibidem*.

W 2004 roku „Rezolucję w sprawie praw dzieci, a w szczególności dzieci–żołnierzy”¹¹⁷⁶ przyjął Wspólne Zgromadzenie Parlamentarne.¹¹⁷⁷ Podkreśliło w niej, iż promocja praw dzieci oraz zwalczanie naruszeń praw dzieci, w tym zakazu wykorzystywania dzieci w charakterze żołnierzy, powinny stać się priorytetem polityki unijnej.¹¹⁷⁸ Zwróciło się do Rady Unii Europejskiej oraz państw członkowskich z prośbą o rozważenie podjęcia konkretnych działań skierowanych przeciwko stronom kontynuującym praktyki rekrutacji i wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych.¹¹⁷⁹ Działania takie powinny obejmować m.in. nałożenie na przywódców tych państw ograniczeń podróży, zakaz eksportu i dostaw broni, zamrożenie przepływu środków finansowych,¹¹⁸⁰ odcięcie lub ograniczenie źródeł wsparcia przyznanym stronom łamiącym prawa dzieci.¹¹⁸¹ Osoby odpowiedzialne za przestępstwa wymierzone przeciwko dzieciom powinny zostać ukarane. Postanowienia o amnestii dyskutowane w trakcie negocjacji pokojowych nie powinny być stosowane względem sprawców tych naruszeń.¹¹⁸²

6. Międzynarodowe organizacje pozarządowe

Międzynarodowe organizacje pozarządowe (NGO) pełnią znaczącą rolę przede wszystkim jako źródło informacji na temat sytuacji dzieci w krajach objętych konfliktami zbrojnymi międzynarodowymi i niemiędzynarodowymi.¹¹⁸³ Przygotowują szereg informacji i sprawozdań odzwierciedlających stan przestrzegania praw dziecka w konkretnych państwach i regionach. Wskazują na naruszenia międzynarodowych zobowiązań, w tym również i tych stwarzających prawne ramy gwarancji ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Sprawozdania takie przedkładają Komitetowi Praw Dziecka, zainteresowanym grupom, społeczeństwu oraz innym instytucjom i organizacjom zajmującym się problematyką ochrony praw dzieci, a działającym zarówno na szczeblu międzynarodowym, jak i krajowym. Wśród tych innych organizacji i instytucji można wymienić przede wszystkim urzędników rządowych, inne organizacje międzynarodowe pozarządowe, UNICEF, MKCK, Biuro Wysokiego Komisarza ONZ ds. praw człowieka, Biuro UNHCR, Biuro SPdsDiKZ.

¹¹⁷⁶ ACP-EU Joint Parliamentary Assembly Resolution on children's rights and child soldiers in particular, 29 January 2004, ACP-EU 3587/03/fin., OJ C 26 (2004).

¹¹⁷⁷ Wspólne Zgromadzenie Parlamentarne uchwaliło rezolucje poświęcone problematyce dzieci–żołnierzy również w 1999 i 2000 roku.

¹¹⁷⁸ Pkt 8 rezolucji.

¹¹⁷⁹ Pkt 27 rezolucji.

¹¹⁸⁰ Pkt 27 a) rezolucji.

¹¹⁸¹ Pkt 27 b) rezolucji.

¹¹⁸² Pkt 27 c) rezolucji.

¹¹⁸³ I. Cohn, G.S. Goodwin-Gill, *Child Soldiers...*, s. 152.

Znaczenie tych sprawozdań wzrasta w szczególności w sytuacji rozpatrywania przez Komitet Praw Dziecka sprawozdania przedłożonego przez konkretne państwo z implementacji przepisów KPD i PFADKZ. Otrzymanie przez komitet dodatkowych informacji na temat przestrzegania, a częściej naruszeń, praw dziecka w danym państwie umożliwia komitetowi pełniejszy wgląd w sytuację dzieci w tym konkretnym kraju. Pomaga także zauważyć dodatkowe problemy związane z implementacją przepisów konwencji i protokołu, które nie zostały dostatecznie zasygnalizowane w sprawozdaniu państwa przedłożonym komitetowi.¹¹⁸⁴

Sprawozdania i informacje opracowywane przez organizacje pozarządowe przyczyniają się również do zwrócenia większej uwagi mediów na kwestie naruszeń praw dzieci w sytuacji konfliktu zbrojnego, do wzrostu świadomości społeczeństwa w kwestii wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych, do zaangażowania społeczeństw w publiczną debatę na temat poruszonych problemów.

Organizacje pozarządowe mogą pomóc konkretnemu państwu rozpowszechnić zalecenia i wnioski komitetu wydane w oparciu o badane sprawozdanie państwa, dostarczając je rzecznikom i instytucjom praw dziecka zaangażowanym w działalność na rzecz dzieci w konfliktach zbrojnych. Mogą także służyć swoimi spostrzeżeniami i uwagami na temat podjęcia przyszłych działań, na szczeblu krajowym i międzynarodowym, wzmacniających ochronę dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych.¹¹⁸⁵

Do międzynarodowych pozarządowych organizacji (i ich stowarzyszeń) najbardziej zaangażowanych w działalność na rzecz poprawy sytuacji dzieci włączanych w działania zbrojne oraz na rzecz położenia kresu praktykom wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych należą:

- Coalition to Stop the Use of Child Soldiers
- Watchlist on Children and Armed Conflict
- Save the Children
- Human Rights Watch
- Amnesty International
- Quaker Office at the United Nations
- SOS Children's Villages
- Defence for Children International (DCI)
- The NGO Group for the Convention on the Rights of the Child (NGO Group)
- The American Non-Governmental Organisations Coalition for The International Criminal Court (AMICC).

Przedstawiona w zarysie w niniejszym rozdziale charakterystyka instytucji, organizacji i organów międzynarodowych, których działalność obejmuje problematykę ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne prowadzi do wniosku, iż rola tych instytucji, organizacji i organów

¹¹⁸⁴ *Guide to the Optional Protocol to the Convention...*, s. 36.

¹¹⁸⁵ *Ibidem*, s. 37.

srowadza się zasadniczo do monitorowania przestrzegania międzynarodowych zobowiązań oraz rozpowszechniania informacji na temat naruszeń gwarancji traktatowych. Poza procedurami przewidzianymi w Statucie MTK oraz Statucie STSL, nie zostały wypracowane inne skuteczne mechanizmy egzekwowania naruszeń zobowiązań stwarzających ramy międzynarodowej prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych.

■ Zakończenie

I. Praca przedstawia wnikliwą analizę i wykładnię norm prawa międzynarodowego wyznaczających międzynarodowe prawne standardy ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Analiza została przeprowadzona na płaszczyźnie historyczno–prawnej (z naciskiem na aspekt prawny analizy). Książka zawiera opis procesu kształtowania się norm prawa międzynarodowego poświęconych kwestii ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych oraz analizę treści tych norm. Zwięźle ukazuje instrumenty normy te uzupełniające. Przedstawia charakterystykę mechanizmów monitorujących i egzekwujących przestrzeganie międzynarodowych zobowiązań prawnych chroniących dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne.

Normy prawa międzynarodowego regulujące zagadnienie ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych to przede wszystkim normy traktatowe. Z tego względu omówieniu treści, zakresu i znaczenia tych norm poświęciłam zasadniczą część książki. Jednakże, na co zwróciłam uwagę w rozdziale VIII, zagadnienie prawnej ochrony dzieci przed angażowaniem w konflikty zbrojne znajduje swoje odzwierciedlenie również w międzynarodowym prawie zwyczajowym. Kwestia ta zostanie przeze mnie przywołana w toku dalszych rozważań podsumowujących badania przeprowadzone w temacie książki.

Współcześnie obowiązujące wiążące akty prawa międzynarodowego zawierające przepisy normujące problematykę ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych można podzielić, przyjmując za kryterium zasięg ich oddziaływania, na akty prawne o zasięgu uniwersalnym (powszechnym) oraz regionalnym. Uniwersalny charakter posiadają dokumenty:

- 1) międzynarodowego prawa humanitarnego:
 - a) Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z dnia 12 sierpnia 1949 roku;
 - b) Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z dnia 8 czerwca 1977 roku;
 - c) Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 roku dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych z dnia 8 czerwca 1977 roku;

- 2) prawa międzynarodowego praw człowieka:
 - a) Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 roku;
 - b) Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne z dnia 25 maja 2000 roku;
- 3) międzynarodowego prawa karnego — Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 17 lipca 1998 roku oraz
- 4) międzynarodowego prawa pracy — Konwencja nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z dnia 17 czerwca 1999 roku.

Jedynym wiążącym traktatem o zasięgu regionalnym odnoszącym się do problematyki ochrony dzieci angażowanych w działania zbrojne jest Afrykańska Karta Praw i Dobra Dziecka z dnia 11 lipca 1990 roku.

Problematyka ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych po raz pierwszy wyraźnie została unormowana w przepisach międzynarodowego prawa humanitarnego. Zagadnieniu temu poświęcono przepisy artykułu 77 ust. 2 Protokołu dodatkowego do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 roku dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z 1977 roku oraz artykułu 4 ust. 3 lit. (c) Protokołu dodatkowego do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 roku dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych z 1977 roku. Normy dotyczące kwestii angażowania dzieci w działania zbrojne można odnaleźć również w przepisach Konwencji genewskiej o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 1949 roku, a dokładniej w przepisach artykułu 50 ust. 2 zd. drugie oraz artykułu 51 ust. 1 i 2.

Analiza treści przepisów artykułu 50 ust. 2, zd. drugie¹¹⁸⁶ oraz artykułu 51 ust. 1¹¹⁸⁷ i ust. 2¹¹⁸⁸ IV KG prowadzi do wniosku, iż w kontekście ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych konwencja zakazuje: 1) wciągania dzieci¹¹⁸⁹ do „podległych mocarstwu okupacyjnemu formacji/organizacji” nastawionych w głównej mierze na realizację celów politycznych mocarstwa (artykuł 50 ust. 2 zd. drugie); 2) zmuszania dzieci¹¹⁹⁰ do służby w siłach zbrojnych lub pomocniczych mocarstwa okupacyjnego (artykuł 51 ust. 1); 3) przymusowego i dobrowolnego uczestnictwa dzieci¹¹⁹¹ w działaniach zbrojnych prowadzonych przez mocarstwo okupacyjne, a skierowanych przeciwko państwu obywatelstwa dzieci i innym podmiotom (artykuł 51 ust. 1 w zw. z artykułem 51 ust. 2); 4) stosowania jakichkolwiek form nacisku i propagandy nakierowanych na ochotnicze wstępowanie dzieci¹¹⁹² w szeregi sił zbrojnych mocarstwa okupacyjnego (artykuł 51 ust. 1); 5) zmu-

¹¹⁸⁶ Artykuł 50 ust. 2 zd. drugie IV KG.

¹¹⁸⁷ Artykuł 51 ust. 1 IV KG.

¹¹⁸⁸ Artykuł 50 ust. 2 zd. drugie IV KG.

¹¹⁸⁹ Bez bliższego wytłumaczenia definicji terminu „dziecko”.

¹¹⁹⁰ Rozumianych jako osoby poniżej 18. roku życia.

¹¹⁹¹ Rozumianych jako osoby poniżej 18. roku życia.

¹¹⁹² Rozumianych jako osoby poniżej 18. roku życia.

szania dzieci¹¹⁹³ przez mocarstwo okupacyjne do pracy, z wyraźnym podkreśleniem zakazu pracy mogącej skutkować ich przymusowym udziałem w działaniach zbrojnych.

Artykuł 77 ust. 2 I PD,¹¹⁹⁴ który ma zastosowanie w przypadku międzynarodowego konfliktu zbrojnego, wyraża zakaz bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych dzieci poniżej piętnastego roku życia oraz zobowiązuje strony konfliktu do podjęcia wszelkich praktycznie możliwych kroków w celu zapewnienia realizacji tego zakazu.¹¹⁹⁵ Przywołany przepis ustanawia dodatkowo regułę pierwszeństwa powoływania do sił zbrojnych państwa osób starszych wiekiem spośród tych, które ukończywszy lat piętnaście, nie osiągnęły jeszcze osiemnastego roku życia.

Artykuł 4 ust. 3 lit. c) II PD,¹¹⁹⁶ znajdujący zastosowanie w przypadku niemiędzynarodowego konfliktu zbrojnego, wprowadza dwa zakazy: wcielania dzieci poniżej piętnastego roku życia w szeregi sił lub ugrupowań zbrojnych oraz ich uczestnictwa w działaniach zbrojnych.

Zagadnienie ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych znalazło odzwierciedlenie w treści artykułu 38 Konwencji o prawach dziecka z 1989 roku, a dokładnie w 2 i 3 jego ustępie. Przepis artykułu 38 ust. 2 konwencji¹¹⁹⁷ zobowiązuje sygnatariuszy konwencji do podjęcia wszelkich możliwych kroków mających na celu zapewnienie, aby osoby, które nie osiągnęły wieku piętnastu lat, nie brały bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych. Przepis artykułu 38 ust. 3 KPD nakłada na państwa–strony konwencji obowiązek powstrzymywania się przed rekrutowaniem do narodowych sił zbrojnych jakiegokolwiek osoby poniżej piętnastego roku życia z jednocześnie zastrzeżeniem, iż w przypadku rekrutacji dokonywanej spośród osób w wieku od piętnastu do osiemnastu lat, państwa–strony są zobowiązane starać się brać pod uwagę w pierwszej kolejności osoby starsze.

Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne z 2000 roku jest jedynym wiążącym dokumentem prawa międzynarodowego w całości poświęconym zagadnieniu ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Spośród 13 artykułów protokołu cztery pierwsze zakreślają ramy tej ochrony. Artykuł 1 zakazuje bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych osób poniżej osiemnastego roku życia. Zobowiązuje on państwa–strony do podjęcia wszelkich możliwych środków w celu zapewnienia, aby członkowie ich sił zbrojnych, którzy nie osiągnęli wieku 18 lat, nie brali bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych. Artykuł 2 wprowadza zakaz obowiązkowej rekrutacji osób poniżej osiemnastego roku życia w szeregi narodowych sił zbrojnych, zobowiązując państwa–strony protokołu do zapewnienia realizacji tego zakazu. Artykuł 3 reguluje kwestię ochotniczej rekrutacji w szeregi narodowych sił zbrojnych. Protokół pozostawia państwom możliwość indywidualnego określenia minimalnego wieku zezwalającego na rekrutację ochotniczą, zastrzegając równocześnie, iż wiek ten nie może

¹¹⁹³ Rozumianych jako osoby poniżej 18. roku życia.

¹¹⁹⁴ Artykuł 77 ust. 2 I PD.

¹¹⁹⁵ Ze szczególnym obowiązkiem powstrzymywania się od powoływania do narodowych sił zbrojnych dzieci, które nie osiągnęły wieku piętnastu lat.

¹¹⁹⁶ Artykuł 4 ust. 3 lit. c) II PD.

¹¹⁹⁷ Artykuł 38 ust. 2 KPD.

być niższy niż szesnaście lat. Z przepisu artykułu 3 ust. 2–3 wynika obowiązek państw przyjęcia stosownych zabezpieczeń gwarantujących autentycznie dobrowolny charakter rekrutacji. Artykuł 4 zakazuje grupom zbrojnym innym niż narodowe siły zbrojne rekrutowania lub wykorzystywania w działaniach zbrojnych osób, które nie osiągnęły osiemnastego roku życia. Zobowiązuje on równocześnie państwa–strony do podjęcia wszelkich możliwych środków w celu zapobieżenia takim praktykom grup zbrojnych.

Problem udziału dzieci w konfliktach zbrojnych został uregulowany także w przepisach międzynarodowego prawa pracy. Na szczególną uwagę zasługuje Konwencja nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z 1999 roku. Przepisem artykułu 1 konwencji zobowiązano wszystkie państwa–strony konwencji do podjęcia niezwłocznych i skutecznych środków mających na celu pilną realizację zakazu oraz wyeliminowania najgorszych form pracy dzieci, za jedną z tych form uznając „przymusowe lub obowiązkowe rekrutowanie dzieci”¹¹⁹⁸ do udziału w konflikcie zbrojnym” (artykuł 3 lit. a)).

Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z 1998 roku wśród „zbrodni wojennych” wymienia praktyki „wcielania lub werbowania dzieci poniżej piętnastego roku życia do narodowych sił zbrojnych lub faktycznego wykorzystywania ich w działaniach zbrojnych” popełnione w związku z toczącym się konfliktem zbrojnym o międzynarodowym charakterze (artykuł 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi)) oraz praktyki „wcielania lub werbowania dzieci poniżej piętnastego roku życia do sił lub ugrupowań zbrojnych lub faktycznego wykorzystywania ich w działaniach zbrojnych” popełnione w związku z toczącym się konfliktem zbrojnym o niemiędzynarodowym charakterze (artykuł 8 ust. 2 lit. (e) (vii)).

Jedynym wiążącym traktatem o zasięgu regionalnym odnoszącym się do problematyki ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych jest Afrykańska Karta Praw i Dobra Dziecka z 1990 roku. Przedmiotowemu zagadnieniu został poświęcony przede wszystkim ustęp 2 artykułu 22 AKPDD. Nakłada on na państwa–strony karty „obowiązek podjęcia wszelkich niezbędnych środków w celu zapewnienia, że żadne dziecko¹¹⁹⁹ nie weźmie bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych oraz obowiązek powstrzymywania się w szczególności przed rekrutacją jakiegokolwiek dziecka”.

Żadna z wyżej przytoczonych norm nie gwarantuje maksymalnej możliwej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Hipotetycznie przepis stwarzający podstawy prawne takiej ochrony mógłby brzmieć: „Zakazuje się uczestnictwa w konfliktach zbrojnych dzieci, które nie ukończyły 18. roku życia”. Zaproponowane sformułowanie normy prawnej pozwoliłoby na objęcie zakresem jej zastosowania po pierwsze — każdego dziecka rozumianego jako istota ludzka w wieku poniżej lat 18, bez różnicowania zakresu ochrony w zależności od wieku dziecka, po drugie — każdej formy uczestnictwa dzieci w konfliktach zbrojnych bez różnicowania na udział bezpośredni i pośredni, po trzecie — każdego rodzaju konfliktu zbrojnego bez różnicowania na konflikt

¹¹⁹⁸ Rozumianych jako wszystkie osoby, które nie ukończyły osiemnastu lat.

¹¹⁹⁹ Rozumiane jako każda osoba poniżej osiemnastego roku życia, zob.: artykuł 2 AKPDD.

zbrojny międzynarodowy i niemiędzynarodowy. Obowiązek respektowania zakazu wyrażonego sugerowanym przepisem spoczywałby na wszystkich podmiotach zaangażowanych w konflikt zbrojny bez różnicowania ich statusu prawnego. Zakaz ten byłby zakazem bezwzględny, niedoznającym wyjątków, zobowiązaniem rezultatu.

Tymczasem w odniesieniu do treści każdej z norm wyrażonej wyżej przytoczonymi przepisami prawa międzynarodowego można podnieść co najmniej jeden z następujących zarzutów:¹²⁰⁰

- 1) różnicowanie zakresu ochrony w zależności od wieku dziecka (artykuł 77 ust. 2 I PD; artykuł 4 ust. 3 lit. (c) II PD; artykuł 38 ust. 2 i 3 KPD; artykuły 1, 2 i 3 PFADKZ; artykuł 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi) i artykuł 8 ust. 2 lit. (e) (vii) Statutu MTK);
- 2) różnicowanie zakresu ochrony w zależności od formy uczestnictwa w działaniach zbrojnych (artykuł 77 ust. 2 I PD; artykuł 38 ust. 2 KPD; artykuł 1 PFADKZ; artykuł 22 ust. 2 AKPDD);
- 3) ograniczenie charakteru obowiązków spoczywających na państwach, a związanych z realizacją zakazu angażowania dzieci w działania zbrojne wyłącznie do obowiązków możliwych do realizacji, tym samym dopuszczenie możliwości wyjątków od obowiązku realizacji zobowiązań traktatowych (artykuł 77 ust. 2 I PD; artykuł 38 ust. 2 KPD; artykuł 1 PFADKZ);
- 4) brak wyraźnego rozciągnięcia nakazu respektowania przepisów gwarantujących dzieciom ochronę przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych na podmioty niepaństwowe (artykuł 38 ust. 2 i 3 KPD; artykuł 22 ust. 2 AKPDD).

Mimo zarzutów podniesionych na gruncie analizy norm wyznaczających granice międzynarodowej prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych, nie można nie podkreślić znaczenia istnienia tych norm. Zasadniczo do 1977 roku¹²⁰¹ prawo międzynarodowe milczało w kwestii prawnej ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne. W niespełna czterdzieści lat od tej daty wzbogaciło się o kilkanaście przepisów przynależnych do różnych gałęzi prawa międzynarodowego (międzynarodowe prawo humanitarne, prawo międzynarodowe praw człowieka, międzynarodowe prawo pracy, międzynarodowe prawo karne), w tym o samodzielny dokument w całości poświęcony zagadnieniu ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych (PFADKZ).

Ponieważ w procesie tworzenia norm prawa międzynarodowego uczestniczą przedstawiciele państw reprezentujących różne systemy polityczne, poglądy filozoficzne czy doświadczenia praktyczne, czynniki te przesądają o ostatecznym kształcie danej normy prawnej, która jest najczęściej rezultatem kompromisu godzącego niejednokrotnie przeciwstawne interesy poszczególnych państw. Przedstawione w książce przepisy prawne wyznaczające międzynarodowe standardy ochrony dzieci

¹²⁰⁰ Omówionych szczegółowo w książce.

¹²⁰¹ Jak wskazano w książce, zagadnienie ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych zasygnalizowała już IV KG.

przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych są rezultatem takich kompromisów. Omawiając szczegółowo przebieg procesu powstawania tych norm na przykładzie artykułu 38 KPD oraz przepisów PFADKZ, starałam się zobrazować trudności, które skutkują ostatecznym przyjęciem „słabszych” wersji przepisów gwarantujących ochronę dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Akceptacja przepisów takiej treści bardzo często wydawała się być jedyną możliwością ich uchwalenia, a następnie zobowiązania się państw na forum międzynarodowym do ich przestrzegania i realizacji. Analiza *travaux préparatoires* artykułu 38 KPD oraz przepisów PFADKZ wskazuje na możliwość uchwalenia przepisów bardziej restrykcyjnych niż te, które ostatecznie przyjęto. Równocześnie jednak potwierdza, iż liczba państw, które przyjęłyby na siebie zobowiązania z tych przepisów wynikające byłaby mniejsza¹²⁰² od aktualnie istniejącej.¹²⁰³ Przedkładając aspekt rozciągnięcia obowiązku realizacji przepisów na możliwie najszerszy krąg państw nad aspekt stworzenia gwarancji maksymalnego wymiaru takiej ochrony, twórcy przepisów zdecydowali się zawęzić ochronę nimi wyrażoną, stosując jedno lub kilka ograniczeń, które wskazałam wcześniej jako zarzuty pod adresem treści tych norm.

Analiza przepisów prawa międzynarodowego odnoszących się do kwestii ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych wskazuje na występowanie tendencji w kierunku stopniowego rozszerzania zakresu przedmiotowej ochrony. Przykład taki stanowi przede wszystkim PFADKZ uważany za krok milowy w kierunku wzmocnienia ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Jeśli tendencja taka utrzyma się nie można w przyszłości wykluczyć sytuacji, w której zdecydowana większość państw opowie się za niedoznającym wyjątków zakazem uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych.

Jak wskazałam na początku podsumowania, zagadnienie ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych znalazło swoje odzwierciedlenie nie tylko, choć zasadniczo, w traktatowym prawie międzynarodowym, lecz również w międzynarodowym prawie zwyczajowym. Adekwatna norma zwyczajowa brzmi: „Żadne dziecko w wieku poniżej lat 15 nie będzie rekrutowane w szeregi sił zbrojnych”.¹²⁰⁴ Norma ta wyraża zakaz rekrutacji i aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych dzieci poniżej 15 roku życia. Obowiązuje ona zarówno narodowe siły zbrojne, jak i zbrojne ugrupowania pozarządowe. Trudno jednoznacznie wskazać datę wykształcenia się tej normy. Niektórzy przedstawiciele doktryny, m.in. M. Happold, wskazują na przełom lat siedemdziesiątych/osiemdziesiątych XX wieku.¹²⁰⁵ Podobne stanowisko wyraził w 1987 roku przedstawiciel Departamentu Stanu USA, który podkreślił, że mimo niechęci Stanów Zjednoczonych do ratyfikacji I PD rząd USA wiele z postanowień protokołu rozpoznaje jako normy prawa zwyczajowego, wymieniając wśród nich zakaz bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych dzieci w wieku poniżej 15 lat.¹²⁰⁶

¹²⁰² Choć trudno określić, w jakiej skali.

¹²⁰³ Według danych z 2012 roku stronami KPD są 193 państwa, PFADKZ — 144 państwa.

¹²⁰⁴ Tłumaczenie własne autorki. Tekst oryginalny: *No child under 15 shall be recruited into the armed forces.* [W:] I. Cohn, G.S. Goodwin-Gill, *Child Soldiers...*, s. 180.

¹²⁰⁵ Happold M., *Child Soldiers in International Law*.

¹²⁰⁶ *Ibidem*.

Niewątpliwie norma zwyczajowa zakazująca uczestnictwa w działaniach zbrojnych dzieci w wieku poniżej lat 15 obowiązywała przed datą 30 listopada 1996 roku, która jest datą jurysdykcji czasowej Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone. Stanowisko takie odzwierciedla m.in. list przewodniczącego Rady Bezpieczeństwa ONZ skierowany do SG ONZ w 2000 roku dotyczący projektu Statutu STSL, w którym autor statuuje, że wcielanie lub werbowanie dzieci poniżej 15. roku życia w szeregi sił i ugrupowań zbrojnych stanowi zbrodnię wojenną na gruncie międzynarodowego prawa zwyczajowego przynajmniej od roku 1996.¹²⁰⁷ Podobną konkluzję przedstawił w 2004 roku STSL w decyzji Izby Odwoławczej w sprawie *The Prosecutor vs. Sam Hinga Norman* (sprawa nr SCSL-2003-14-AR 72 (E)). Podkreślił, iż zakaz rekrutacji dzieci poniżej 15. roku życia wykrystalizował się jako norma prawa zwyczajowego, na co wyraźnie wskazuje m.in. szerokie uznanie i przyjęcie normy zakazującej dziecięcej rekrutacji odzwierciedlone w protokołach dodatkowych z 1977 roku, w KPD oraz powtórzone w AKPDD.¹²⁰⁸ Nie wskazano daty wykształcenia się tej normy, oświadczając jedynie, iż miało to miejsce przed datą 30 listopada 1996 roku.¹²⁰⁹

Obserwując wzrastające poparcie społeczności międzynarodowej dla rozszerzenia podmiotowego zakresu zakazu rekrutacji na wszystkie dzieci poniżej 18. roku życia, przejawiające się w licznych ratyfikacjach PFADKZ, systematycznie uchwalanych rezolucjach i innych oświadczeniach organizacji i instytucji międzynarodowych nawołujących do całkowitego zakończenia praktyk wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych, zasadne wydaje się oczekiwanie na przekształcenie się w niedługim czasie zakazu uczestnictwa w działaniach zbrojnych dzieci poniżej 18. roku życia w zwyczajową normę prawa międzynarodowego, która zastąpiłaby normę wyżej przytoczoną. Podobną sugestię przedstawili w roku 1994 I. Cohn oraz G. Goodwin-Gill w studium zatytułowanym *Child Soldiers. The role of children in armed conflict*, oświadczając, że mimo iż zasada wyrażająca zakaz rekrutacji i wykorzystywania w działaniach zbrojnych dzieci i młodzieży, które nie ukończyły lat 18, ma słabsze korzenie od tej obejmującej zasięgiem swej ochrony dzieci poniżej 15. roku życia, jednak zyskuje ona silne wsparcie w ogólnych zasadach międzynarodowego prawa humanitarnego oraz zasadach rządzących sferą ochrony praw dziecka.¹²¹⁰

Uznanie zakazu rekrutacji i wszelkich innych form uczestnictwa dzieci w działaniach zbrojnych za normę zwyczajowego prawa międzynarodowego rozszerza krąg podmiotów zobowiązanych do jej przestrzegania na wszystkie państwa, niezależnie od tego czy przyjęły na siebie, czy też nie, obowiązek realizacji zobowiązań traktatowych zakazów wyrażających.

¹²⁰⁷ *Ibidem*.

¹²⁰⁸ *Summary of Decision on Preliminary Motion Based on Lack of Jurisdiction (Child Recruitment), Prosecutor v Sam Hinga Norman (Moinina Fofana intervening)* Case Number SCSL-2003-14-AR72(E), pkt 3 decyzji. Źródło: <http://www.sc-sl.org/CASES/ProsecutorvsFofanaandKondewaCDFCase/Summary/tabid/164/Default.aspx>.

¹²⁰⁹ Specjalny Trybunał dla Sierra Leone został powołany do sądzenia osób winnych poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego oraz prawa Sierra Leone popełnionych na terytorium Sierra Leone począwszy od dnia 30 listopada 1996 roku. Patrz: artykuł 1 ust. 1 Statutu STSL.

¹²¹⁰ I. Cohn, G.S. Goodwin-Gill, *Child Soldiers...*, s. 180.

II. We *Wstępie* postawiłam pytanie o skuteczność międzynarodowego systemu prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Nie rozstrzygając w tym miejscu kwestii zasadności mówienia o międzynarodowym systemie prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych, podejmę próbę oceny skuteczności norm wyznaczających zakres tej ochrony. Badania przeprowadzone na temat mechanizmów monitorowania i egzekwowania przestrzegania międzynarodowych zobowiązań prawnych stwarzających ramy prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych wskazują na niewielką praktyczną skuteczność egzekwowalności tych zobowiązań.¹²¹¹ Bardzo często nie przestrzegają ich nie tylko posiadający status podmiotów niepaństwowych uczestnicy konfliktów zbrojnych, lecz naruszają je również i państwa, które z własnej woli przyjęły na siebie obowiązek realizacji tych norm. Przyczynia się do tego brak adekwatnych sankcji za naruszenie zakazu angażowania dzieci w działania zbrojne, które stanowiłyby skuteczny czynnik „odstraszający” przed złamaniem zobowiązania. Brak odpowiednich sankcji skutkuje tym, iż w odczuciu wielu państw korzyści płynące z wykorzystania dzieci w działaniach zbrojnych przeważają nad kosztami naruszeń międzynarodowych prawnych standardów ochrony.¹²¹²

Większość mechanizmów tworzonych w celu zwiększenia skuteczności przestrzegania zobowiązań międzynarodowych chroniących dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych pełni rolę mechanizmów upowszechniających świadomość istnienia i wiedzę w przedmiocie treści tych norm, monitorujących przestrzeganie praw w nich zawartych oraz rozpowszechniających informacje na temat naruszeń zobowiązań traktatowych. Na realizacji tego aspektu gwarancji skuteczności norm koncentruje się działalność m.in. Komitetu Praw Dziecka, SPdsDiKZ, Zgromadzenia Ogólnego ONZ, Rady Bezpieczeństwa ONZ, SG ONZ, UNHCR, MKCK, Afrykańskiego Komitetu Ekspertów ds. praw i dobra dziecka. Jedynymi instytucjami egzekwującymi przestrzeganie międzynarodowych prawnych zobowiązań wyznaczających zakres ochrony dzieci przed angażowaniem w działania zbrojne są w chwili obecnej MTK oraz STSL, powołane do sądenia osób, którym postawiono zarzut naruszenia zakazu wcielania lub werbowania do sił zbrojnych lub jakiegokolwiek innego wykorzystywania w działaniach zbrojnych dzieci poniżej piętnastego roku życia. Dotychczasowa praktyka trybunałów w tym zakresie jest niewielka.¹²¹³ Jednak cytując SPdsDiKZ, Radhikę Coomaraswamy, stanowi ona „wyraźny sygnał dla sprawców naruszeń zakazu wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych, iż czyny ich muszą zostać zaprzestane”,¹²¹⁴ a dokonane — bezwzględnie ukarane. Równocześnie, „ukazuje gotowość społeczności międzynarodowej do położenia kresu bezkarności popełnianych zbrodni”.¹²¹⁵

¹²¹¹ Patrz: rozdział VIII.

¹²¹² Howard M., *Temperamenta Belli: Can War be controlled?* [W:] *Just War Theory*, Elstain J. B. (red.), Oxford: Basil Blackwell, 1992 oraz [w:] *Restraints on War: Studies in the Limitation of Armed Conflict*, Howard M. (red.), Oxford University Press 1979, s. 22–35. Za: Millard A. S., *Children in Armed Conflicts: Transcending Legal Responses*, SAGE Publications, tom 32 (2), Security Dialogue 2001, s. 190.

¹²¹³ Przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym wszczęto 9 spraw przeciwko osobom podejrzanym o zbrodnie wcielania lub werbowania do sił zbrojnych lub jakiegokolwiek innego wykorzystywania w działaniach zbrojnych dzieci poniżej piętnastego roku życia, przed Specjalnym Trybunałem dla Sierra Leone — 4 sprawy. Patrz: Rozdział VIII.

¹²¹⁴ Cytaty pochodzą z oficjalnej strony Biura SPdsDiKZ. Patrz: *ICC's First Case is milestone for issue of Child Soldiers*: <http://www.un.org/children/conflict/pr/2006-11-09130.html>.

¹²¹⁵ Ibidem.

III. We *Wstępie* postawiłam także pytanie o to, czy można mówić o istnieniu międzynarodowego systemu prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Z uwagi na wieloaspektowość zagadnienia teorii systemów, w tym systemu prawa, wskażę wyłącznie cechy uznane za immanentne w przypadku systemu prawa, które to cechy ukierunkowały zaprezentowaną w książce odpowiedź na przywołane pytanie.¹²¹⁶

Przez „system” rozumie się pewien wyraźnie określony, wewnętrznie uporządkowany i spójny układ elementów.¹²¹⁷ „Systemem prawa” jest, najogólniej mówiąc, uporządkowany zbiór norm prawnych.¹²¹⁸ Wobec systemu prawa wysuwa się postulaty jego niesprzeczności, zupełności oraz hierarchicznego uporządkowania. Niesprzeczność oznacza, że normy wchodzące w skład systemu nie powinny się wzajemnie wykluczać. Zupełność oznacza, iż w systemie nie może być luk, czyli braku odpowiednich norm prawnych. Hierarchiczność zakłada, że normy wyższego rzędu uzasadniają obowiązywanie norm niższego rzędu i jednocześnie wyznaczają ich treść. W przypadku systemu prawa danego państwa wykazanie przytoczonych cech nie przysparza większych trudności. Natomiast w przypadku systemu prawa międzynarodowego, ze względu na jego specyfikę, wskazanie tych cech nie jest proste i wymaga uwzględnienia tej specyfiki.

Normy prawa międzynarodowego nie są uporządkowane hierarchicznie w rozumieniu „hierarchicznych powiązań” właściwych dla norm prawa krajowego.¹²¹⁹ W prawie międzynarodowym obowiązują też swoiste reguły rozstrzygania kolizji między normami.¹²²⁰ Trudno też założyć zupełność systemu prawa międzynarodowego w rozumieniu zupełności systemu prawa wewnętrznego państwa, osiąganą przez stosowanie zasad usuwania luk prawnych. Specyfika systemu prawa międzynarodowego nie stanowi jednak przeszkody, aby normy składające się na niego tworzyły pewną wyraźnie określoną, spójną i uporządkowaną całość. Postulat ten zdają się realizować normy prawa międzynarodowego wyznaczające zakres ochrony praw człowieka, w odniesieniu do zbioru których część przedstawicieli nauki prawa międzynarodowego¹²²¹ posługuje się określeniem „międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka”.¹²²² Na system ten składają się liczne umowy przyjęte przez ONZ, organizacje wyspecjalizowane ONZ, szczególnie MOP oraz UNESCO oraz organizacje regionalne: Radę Europy, Unię Afrykańską czy Organizację Państw Amerykańskich.¹²²³ Wśród

¹²¹⁶ Pominęto natomiast w tych rozważaniach zagadnienie teorii monizmu i dualizmu wyznaczających wzajemne relacje pomiędzy prawem międzynarodowym a prawem wewnętrznym w aspekcie pojęcia systemu prawa oraz zagadnienie systematyki prawa międzynarodowego. Na ten temat przykładowo: Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne...*, s. 26–27, 20–21.

¹²¹⁷ Mynarski S., *Elementy teorii systemów i cybernetyki*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1974.

¹²¹⁸ Morawski L., *Wstęp do prawoznawstwa*, Wydawnictwo „Dom Organizatora”, Toruń 2008, s. 92; Wronkowska S., *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi”, Poznań 2005, s. 98.

¹²¹⁹ Wronkowska S., *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, op.cit., s. 101.

¹²²⁰ Stosowane w celu usunięcia norm wzajemnie wykluczających się, tak by zapewnić niesprzeczność systemu.

¹²²¹ Przykładowo: Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne...*, s. 271.

¹²²² Inni przedstawiciele nauki prawa międzynarodowego postulują posługiwanie się w tym przypadku sformułowaniem „międzynarodowe prawo praw człowieka”. Przykładowo: Łopatka A., *Międzynarodowe prawo praw człowieka*, Wyższa Szkoła Handlu i Prawa, 2006, Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*.

¹²²³ Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne...*, s. 271.

umów tych znajdują się umowy ogólne, umowy dotyczące specyficznych zagadnień oraz umowy dotyczące ochrony poszczególnych grup osób.¹²²⁴ Do trzeciej kategorii wymienionych umów zalicza się między innymi te poświęcone ochronie praw dzieci. Mimo stale wzrastającej ich liczby powszechnie nie mówi się o systemie międzynarodowej ochrony praw dziecka. Zakładając jego istnienie, to w jego ramach należałoby poszukiwać, jako jego podsystemu — międzynarodowego systemu prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Jeżeli jednak aktualnie nie funkcjonuje określenie systemu międzynarodowej ochrony praw dziecka, tym trudniej wykazać istnienie międzynarodowego systemu prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Dodatkowo dochodzi do tego fakt, iż międzynarodowych norm wyznaczających granice prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych (mimo iż są wśród nich zarówno normy uniwersalne, jak i regionalne, w tym normy zawarte w dokumentach przynależnych do różnych gałęzi prawa międzynarodowego)¹²²⁵ jest tak naprawdę stosunkowo niewiele, aby można było zakwalifikować je do zbioru składającego się na międzynarodowy system prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Trudno tym samym wskazać spójność owych norm, ich wzajemne uzupełnianie się. Nie jest możliwe przesądzenie istnienia hierarchicznych powiązań między nimi.

Poczynione uwagi skłaniają do sformułowania wniosku wykluczającego istnienie międzynarodowego systemu prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Zasadne wydaje się mówienie raczej o standardach międzynarodowej prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych lub też o międzynarodowym prawie ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych.

IV. Dane statystyczne obrazujące skalę zaangażowania dzieci w działania zbrojne na całym świecie skłaniają do wniosku, iż zakończenia praktyk wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych możemy się spodziewać¹²²⁶ raczej w dalszej niż bliższej perspektywie. Tym samym konieczny jest dalszy rozwój międzynarodowej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Jak rysują się perspektywy tego rozwoju?

Sprawą zasadniczą staje się dziś rozszerzenie, o kolejne państwa, kręgu podmiotów podejmujących zobowiązanie realizacji postanowień przede wszystkim PFADKZ oraz Statutu MTK,¹²²⁷ lecz również i innych, omówionych w książce, dokumentów zawierających normy wyznaczające granice międzynarodowej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych.

Sprawą drugą jest uświadomienie treści adekwatnych norm prawa międzynarodowego jak najszerszemu forum międzynarodowemu i wewnętrznemu. Szczególna rola przypada w tym zakresie organizacjom międzynarodowym, zarówno rządowym jak i pozarządowym, działającym na polu

¹²²⁴ *Ibidem*.

¹²²⁵ Są wśród nich normy prawa międzynarodowego praw człowieka, normy międzynarodowego prawa humanitarnego, międzynarodowego prawa pracy oraz międzynarodowego prawa karnego.

¹²²⁶ Jeśli w ogóle możliwe jest całkowite położenie kresu tym praktykom.

¹²²⁷ Według danych z 2012 roku stronami PFADKZ są 144 państwa, stronami Statutu MTK — 120 państw.

ochrony praw dziecka. Jak podkreślają I. Cohn oraz G. Goodwin-Gill „poznanie praw, standardów oraz procedur jest często pierwszym krokiem w kierunku ich ochrony”.¹²²⁸

Bardzo ważne jest udzielenie, przez instytucje i organizacje międzynarodowe, wsparcia lokalnym inicjatywom osób zaangażowanych w społeczne akcje nawołujące do zmiany polityki władz krajowych w kierunku wzmocnienia ochrony dzieci przed rekrutacją w szeregi sił i ugrupowań zbrojnych.

Priorytetowym zadaniem jest stworzenie odpowiednich mechanizmów gwarantujących skuteczność realizacji przez państwa międzynarodowych prawnych zobowiązań ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych. Ważną rolę może odegrać wprowadzenie odpowiednich sankcji, ze szczególnym uwzględnieniem sankcji gospodarczych lub finansowych¹²²⁹ obciążających państwa, którym udowodniono praktyki rekrutacji i w inny sposób wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych, sprzecznie z postanowieniami międzynarodowych zobowiązań. Naruszenie przytoczonych norm prawnych mogłoby zostać uznane za przeszkodę wykluczającą możliwość udzielenia państwu międzynarodowego wsparcia finansowego lub zamykającą drogę do współpracy gospodarczej z innymi państwami.¹²³⁰

Obok stworzenia mechanizmów gwarantujących większą skuteczność realizacji zobowiązań międzynarodowych wyznaczających zakres ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych, równie istotne jest wzmocnienie mechanizmów egzekwowania naruszeń tych zobowiązań, przewidzianych aktualnie w procedurach MTK oraz STSL. Szczególny nacisk powinien być położony na współpracę i pomoc państw w postawieniu przed wymiarem sprawiedliwości osób oskarżonych o dopuszczanie się czynów „wcielania lub werbowania dzieci poniżej piętnastego roku życia do sił lub ugrupowań zbrojnych lub faktycznego wykorzystywania ich w działaniach zbrojnych” (artykuł 8 ust. 2 lit. (b) (xxvi)), artykuł 8 ust. 2 lit. (e) (vii) Statutu MTK oraz artykuł 4 lit. c Statutu STSL). Na państwa uchylające się od wypełnienia obowiązku współpracy w tym zakresie powinny zostać nałożone sankcje analogiczne do wyżej wskazanych.

W dalszej perspektywie rozwoju norm prawa międzynarodowego dotyczących ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych należy założyć dążenie do rozszerzenia zakresu tej ochrony (bez różnicowania stopnia ochrony) na wszystkie dzieci poniżej 18. roku życia, na sytuacje wszelkich form uczestnictwa (bezpośredniego i pośredniego) w działaniach zbrojnych oraz na sytuacje rekrutacji obowiązkowej, przymusowej i dobrowolnej w szeregi sił lub ugrupowań zbrojnych posiadających lub pozbawionych statusu podmiotu państwowego. Dodatkowo powinno się dążyć do wzmocnienia charakteru obowiązków państw w kwestii realizacji zobowiązań gwarantujących przedmiotową ochronę — z środków „możliwych do podjęcia” na środki „niezbędne/konieczne”.

¹²²⁸ I. Cohn, G.S. Goodwin-Gill, *Child Soldiers...*, s. 180.

¹²²⁹ Np. w postaci wpłaty wysokiego zadośćuczynienia pieniężnego na realizację programu rozbrojenia, demobilizacji i re-integracji.

¹²³⁰ W tym przypadku zaznacza się jednak silny konflikt interesów. Odmowa wsparcia finansowego oznacza bowiem wycofanie się z planowanej pomocy skierowanej dla konkretnego kraju w celu zmniejszenia panującej w nim biedy będącej jednym z czynników powodujących wstępowanie dzieci do sił lub ugrupowań zbrojnych, w szeregach których upatrują one jedyną szansę przeżycia.

Ostatnią kwestią, którą należy podnieść na gruncie analizy perspektyw rozwoju międzynarodowej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych, jest zagadnienie eliminowania czynników leżących u źródeł angażowania dzieci w działania zbrojne. Wśród nich na pierwszym miejscu należy wymienić toczące się konflikty zbrojne, biedę oraz brak dostępu do edukacji. Wyeliminowanie czynników skutkujących wstępowaniem¹²³¹ dzieci w szeregi sił i ugrupowań zbrojnych poprzez stworzenie praktycznych możliwości rozwoju dzieci w drodze zapewnienia odpowiednich warunków i miejsc nauki oraz rozwoju zawodowego, z perspektywą otrzymania pracy, zmniejsza ryzyko uwikłania dzieci w konflikty zbrojne. Pokój w kraju jest z kolei najlepszym gwarantem przestrzegania praw dzieci,¹²³² w tym jedynym wykluczającym potrzebę dyskusji na temat ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych.

Problem angażowania dzieci w działania zbrojne nie jest wyłącznie problemem natury prawnej. Przepisy prawa nie są tym samym jedynym skutecznym środkiem jego rozwiązania. Wskazują one natomiast kierunek stworzenia gwarancji takiej ochrony. Niewątpliwie — co w książce starałam się wykazać — są bardzo potrzebne. Nie są jednak środkiem wystarczającym. W celu wyeliminowania praktyk angażowania dzieci w działania zbrojne najważniejsza jest świadomość każdego człowieka stojącego przed decyzją popełnienia takich czynów, iż praktyki te godzą w prawa dziecka i jednocześnie jego wola rezygnacji z dopuszczenia się ich. Jak dokumentują to raporty obrazujące sytuację i skalę wykorzystywania dzieci w działaniach zbrojnych, proces przemiany świadomości i woli osób w głównej mierze odpowiedzialnych za przedmiotowe czyny okazuje się być niewspółmiernie trudniejszym od przedstawionego w książce procesu tworzenia standardów międzynarodowej prawnej ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych.

¹²³¹ Często „dobrowolnym”.

¹²³² Balcerek M., *Międzynarodowa ochrona dziecka*, s. 513.

Bibliografia

Literatura

- Abbott A. B., *Child Soldiers — the Use of Children as Instruments of War*, Suffolk Transnational Law Review, Tom 23, Nr 2, 1999–2000
- “A world turned upside down”. Social Ecological Approaches to children in war zones, Boothby N., Strang A., Wessells M. (red.), Kumarian Press Incorporated 2006
- Andrzejewski M., *Konwencja o Prawach Dziecka. Geneza i znaczenie*, Problemy Opiekuńczo–Wychowawcze Nr 5, 2000
- Archard D., *Children: Rights and Childhood*, Wydanie drugie, Londyn, Routledge 2004
- Arzoumanian N., Pizzutelli F., *Victims and perpetrators: Issues of responsibility relating to the problem of child soldiers in Africa (Victimes et bourreaux: questions de responsabilité liées à la problématique des enfants-soldats en Afrique)*, International Review of the Red Cross Nr 852, 2003
- Bailliet C. M., *Assessing jus ad bellum and jus in bello within the refugee status determination process: contemplations on conscientious objectors seeking asylum*, Georgetown Immigration Law Journal 20, 2006
- Balcerek M., *Międzynarodowa ochrona dziecka*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1988
- Balcerek M., *Międzynarodowa Ochrona Praw Dziecka*, Nowa Szkoła Nr 12, 1984
- Balcerek M., *Prawa dziecka*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986
- Beah I., *Long way gone: memoirs of a boy soldier*, Sarah Crichton Books / Farrar, Straus and Giroux 2007
- Bennett T.W., *Using Children in Armed Conflict: A Legitimate African Tradition? Criminalising the Recruitment of Child Soldiers*, Institute for Security Studies Monograph Series Nr 32, 1998
- Berry J. de, *Child Soldiers and the Convention on the Rights of the Child*, The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, Tom 575, Nr 1, 2001

- Bierzanek R., *Prawa człowieka w konfliktach zbrojnych*, MON, Warszawa 1972
- Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1999
- Bińczycka J., *Prawa dziecka — deklaracje i rzeczywistość. Materiały z konferencji: Rembertów 19–21. 06. 1992*, Impuls, Warszawa, Kraków 1993
- Boyden J., Levison D., *Children as Economic and Social Actors in the Development Issues*, Working Paper, Expert Group on Development Issues, Ministry for Foreign Affairs, Stockholm, Sweden 2000
- Bothe M., Partsch K. J., Solf W. A., Eaton M., New rules for victims of armed conflicts: commentary on the two 1977 protocols additional to the Geneva Conventions of 1949, Martinus Nijhoff Publishers, Haga, Boston 1982
- Boucaud P., *Droit des enfants en droit international — traites raux et droit humanitaire*, Revue Trimestrielle des droits de l'Homme 1992. Za: Vandewiele T., *Optional Protocol: The Involvement of Children in Armed Conflicts*, [w:] *A Commentary on the United Nations Conventions on the Rights of the Child*, Alen A., Vande Lanotte J., Verhellen E., Ang F., Berghmans E., Verheyde M. (red.), Martinus Nijhoff Publishers, Leiden 2006
- Breen C., *When is a Child Not a Child? Child Soldiers in International Law*, Human Rights Review, tom 8, Nr 2, Springer Netherlands 2007
- Brett R., *Child soldiers*, [w:] *In The Firing Line: War and Children's Rights*, Amnesty International United Kingdom, London 1999
- Brett R., McCallin M., *Children: The invisible soldiers*, Rädda Barnen, Save the Children Sweden, Stockholm 1996
- Brett R., Specht I., *Young soldiers: why they choose to fight*, Lynne Rienner Publishers Incorporated, US 2004
- Brocklehurst H., *Who's Afraid of Children?: Children, Conflict and International Relations*, Ashgate Publishing Limited 2006
- Bueren G. van., *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child. Article 40. Child Criminal Justice*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden 2006
- Bueren G. van., *The International Law on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff Publishers 1995
- Bueren G. van., *The International Legal Protection of Children in Armed Conflicts*, International and Comparative Law Quarterly, Tom 43, 1994
- Cairns E., *Children and Political Violence (Understanding Children's Worlds)*, Wiley–Blackwell 1996
- Cape Town Principles and Best Practices*, adopted at the Symposium on the prevention of recruitment of children into the armed forces and on demobilization and social reintegration of child soldiers in Africa, 27–30 April 1997, Cape Town, South Africa, UNICEF, New York 1999
- Children and Adolescents — protection within the European Social Charter*, Human Rights: Social Charter Monographs Nr 3, Council of Europe Publishing, Strasbourg 1996

- Children and youth on the front line: ethnography, armed conflict and displacement*, Boyden J., Berry J. de (red.), Berghahn Books 2004
- Children and war: proceedings of symposium at Siuntio Baths, Finland, 24.3.–27.3.1983*, Kahnert M., Pitt D., Taipale I. (red.), Geneva, Switzerland: GIPRI 1983
- Children's Rights and Traditional Values (Programme on International Rights of the Child)*, pod redakcją: Douglas G., Sebba L., Dartmouth Publishing Company Limited 1998
- Child soldiers global report: a global report*, the Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, 2008
- Civil Wars, Child Soldiers and Post Conflict Peace Building in West Africa*, Sesay A. (red.), College Press Publishers (Nigeria) 2003
- Cohn I., *The protection of child soldiers during the Liberian peace process*, The International Journal of Children's Rights 6, 1998
- Cohn I., Goodwin–Gill G. S., *Child Soldiers: The Role of Children in Armed Conflict*, A Study for the Henry Dunant Institute Geneva, Clarendon Press, Oxford 1994
- Collmer S., *Child Soldiers–An Integral Element in New, Irregular Wars?*, The Quarterly Journal, Tom III, Nr 3, 2004
- Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Observers' Notes, Article by Article*, Triffterer O. (red.), Baden–Baden: Nomos 1999
- Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Pilloud C., Sandoz Y., Swinarski C., Zimmermann B. (red.), autorzy: Pilloud C., de Preux J., Sandoz Y., Zimmermann B., Eberlin P., Gasser H.P., Wenger V., Junod S.–S. International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers 1987
- Conference on the Rights of Children in Armed Conflict: Final report of a conference held in Amsterdam, the Netherlands, on 20–21 June 1994*, Aldrich G. H., Baarda Th. A. van (red.), International Dialogues Foundation, Netherlands Committee for UNICEF, Defence for Children International, St. R.I.O.P./International Dialogues Foundation, Haga 1994
- Custer M., *Punishing Child Soldiers: The Special Court for Sierra Leone and the Lessons to be learned from The United States' Juvenile Justice System*, Temple International and Comparative Law Journal, Tom 19, Nr 2, 2005
- Dąbrowa S., *Ludność cywilna w konfliktach zbrojnych*, MON, Warszawa 1974
- Dennis M.J., *The ILO Convention on the worst forms of child labor*, The American Journal of International Law, Tom 93, Nr 4, 1999
- Denov M. S., *Wartime Sexual Violence: Assessing a Human Security Response to War Affected Girls in Sierra Leone*, Security Dialogue, Tom 37, Nr 3, 2006
- Detrick S., *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff Publishers 1999
- Dutli M. T., *Captured child combatants*, International Review of the Red Cross Nr 278, 1990
- Escobar V., *Reclaiming The "Little Bees" and the "Little Bells": Colombia's Failure to adhere to and enforce international and domestic laws in preventing recruitment of child soldiers*, Fordham International Law Journal Tom 26, 2002–2003

- Fleischman J., Whitman L., *Easy pray: child soldiers in Liberia*, Human Rights Watch 1994
- Fonseka B., *The Protection of Child Soldiers in International Law*, Asia Pacific Journal on Human Rights and the Law, Tom 2, Nr 2, 2001
- Fox M. J., *Child Soldiers and International Law: Patchwork Gains and Conceptual Debates*, Human Rights Review, Tom 7, Nr 1, Springer Netherlands 2005
- Fox M. J., *Girl Soldiers: Human Security and Gendered Insecurity*, Security Dialogue Tom 35, Nr 4, 2004
- Freeman M., *Children's Rights: A comparative Perspective*, Dartmouth Publishing Company Limited 1996
- Gallagher M. S., *Soldier Boy Bad: Child Soldiers, Culture and Bars to Asylum*, International Journal of Refugee Law, Tom 13, Nr 3, 2001
- Garbarino J., Kostelny K., Dubrow N., *No place to be a child: growing up in a war zone*, Lexington 1991
- Gronowska B., Jasudowicz T., Mik. C., *O prawach dziecka*, Wydawnictwo COMER, Toruń 1994
- Guide to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on Involvement of Children in Armed Conflicts*, The United Nations Children's Fund (UNICEF), Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, New York 2003
- Hammarberg T., *Justice for Children through the UN Convention*, [w:] *Justice for Children*, Centre for the Study of the Child and Society, University of Glasgow in collaboration with UNICEF (UK) and Save the Children Fund (UK), Asquith S., Hill M. (red.), Martinus Nijhoff Publishers 1994
- Happold M., *Child Soldiers in International Law*, Juris Publishing Inc. 2005
- Happold M., *Child Soldiers in International Law: the legal regulation of children's participation in hostilities*, Netherlands International Law Review, Tom XLVII (1) 2000
- Happold M., *Excluding Children from Refugee Status: Child Soldiers and Article 1F of the Refugee Convention*, American University International Law Review, Tom 17, Nr 6, 2001–2002
- Happold M., *The Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, Yearbook of International Humanitarian Law 2000, T.M.C. Asser Press, Haga 2002
- Harvey R., *Children and armed conflict. A guide to international humanitarian and human rights law*, Children and Armed Conflict Unit and International Bureau for Children's Rights, Essex 2003
- Helle D., *Optional Protocol on the involvement of children in armed conflict to the Convention on the Rights of the Child*, International Review of the Red Cross Nr 839, 2000
- Hick S., *The Political Economy of War-Affected Children*, The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, Tom 575, Nr 1, 2001
- Ho J., *The International Labour Organization's role in nationalizing the international movement to abolish child labor*, Chicago Journal of International Law 7, 2006
- Hodgkin R., Newell P., *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, UNICEF, New York 1998

- Honwana A., *Child soldiers in Africa*, University of Pennsylvania Press 2006
- Honwana A., *Innocent & Guilty. Child-Soldiers as Interstitial & Tactical Agents*, [w:] *Makers and breakers: Children and Youth in Postcolonial Africa*, Honwana A., Boeck F. de (red.), James Currey Limited, Oxford 2005
- Hoiskar A. H., *Underage and Under Fire: An Enquiry into the Use of Child Soldiers*, Childhood, Tom 8, Nr 3, 2001
- Howard M., *Temperamenta Belli: Can War be controlled?*, [w:] *Just War Theory*, Elshtain J. B. (red.), Oxford: Basil Blackwell, 1992 oraz [w:] *Restraints on War: Studies in the Limitation of Armed Conflict*, Howard M. (red.), Oxford University Press 1979
- Hundeide K., *Becoming a Committed Insider*, Culture & Psychology, Tom 9, Nr 2, 2003
- Impact of Armed Conflict on Children: report of the expert of the Secretary-General, Ms. Gracia Machel, submitted pursuant to General Assembly resolution 48/157 (1993)*, UN Doc. A/51/306 oraz A/51/306/Add.1 (1996)
- International Criminal Accountability and the Rights of Children*, Arts K., Popovski V. (red.), From Peace to Justice Series, Hague Academic Press 2006
- International Law and Armed Conflict*, McCoubrey H., White N. (red.), Aldershot: Dartmouth Published Company Limited, USA 1992
- In The Firing Line: War and Children's Rights*, Amnesty International United Kingdom, London 1999
- Jacewicz A., Rokoszewski W., *Ochrona dziecka w prawie międzynarodowym*, Sprawy międzynarodowe Nr 6, 1981
- Jareg E., McCallin M., *Rehabilitation of former child soldiers: report on a training workshop for caregivers of demobilised child soldiers, Freetown, Sierra Leone, September 1st to 3rd 1993*, International Catholic Child Bureau, Geneva 1993
- Jasica R., *Prawa człowieka w konfliktach zbrojnych*, Roczniki Nauk Społecznych, Tom XXII–XXIII, Zeszyt 1, 1994/1995
- Jeannot S., Mermet J., *The involvement of children in armed conflict. Position of the International Committee of the Red Cross on the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child*, International Review of the Red Cross Nr 322, 1998
- Jemera R., *Children in Sudan: slaves, street children and child soldiers*, Human Rights Watch 1995
- Justice for Children*, Centre for the Study of the Child and Society, University of Glasgow in collaboration with UNICEF (UK) and Save the Children Fund (UK), Asquith S., Hill M. (red.), Martinus Nijhoff Publishers 1994
- Kamchedzera G., *The African Child Charter: Finally in Force amidst Enhanced Justification*, [w:] *Understanding children's rights: collected papers presented at the Fifth International Interdisciplinary Course on Children's Rights, held at the University of Ghent, December 2000*, Verhellen E. (red.), Children's Rights Centre 2001
- Kantowicz E., *Ochrona praw dziecka w kontekście działalności UNICEF*, Wydawnictwo ŻAK, Warszawa 1996

- Kaplan Y. S., *The Interpretation of the Concept "The Best Interest of the Child" in Israel*, [w:] *Children's Rights and Traditional Values (Programme on International Rights of the Child)*, Douglas G., Sebba L. (red.), Dartmouth Publishing Company Limited 1998
- Kargbo F. B., *Interanational Peacekeeping and Child Soldiers: Problems of Security and Rebuilding*, Cornell International Law Journal Tom 37, 2004
- Keitetsi C., *Child soldier*, 2004
- Kimmel C. E., Roby J. L., *Institutionalized child abuse: The use of child soldiers*, International Social Work Tom 50, Nr 6, 2007
- Kirk R., *Genaration under fire: children and violence in Columbia*, Human Rights Watch 1994
- Kittichaisaree K., *International Criminal Law*, Oxford University Press 2001
- Konwencja o Prawach Dziecka – Analiza i Wykładnia, Smoczyński T. (red.), Instytut Nauk Prawnych PAN, Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi”, Poznań 1999
- Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie, Łopatka A. (red.), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1991
- Krieken P.J. van, *Refugee Law in Context: The Exclusion Clause*, T.M.C.Asser Press, Haga 1999
- Krill F., *The protection of children in armed conflicts*, [w:] *The ideologies of children's rights*, Freeman M., Veerman P. (red.), Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers 1992
- Kuper J., *Military Training And Children In Armed Conflict: Law, Policy And Practice*, Martinus Nijhoff Publishers 2005
- LeBlanc L. J., *The Convention on the Rights of the Child: United Nations Lawmaking on Human Rights*, Human Rights in International Perspective Tom 3, University of Nebraska Press Lincoln and London 1995
- Lugtig S., *A Review of David Archard's Children: Rights and Childhood*, MCGILL Law Journal Tom 41, New York: Routledge, 1993
- Łopatka A., *Dziecko — jego prawa człowieka*, Warszawa 2000
- Łopatka A., *Konwencja praw dziecka*, Prawo i Życie Nr 3, 1980
- Łopatka A., *Międzynarodowe prawo praw człowieka*, Wyższa Szkoła Handlu i Prawa, 2006
- Machel G., Salgado S., *Impact of War on Children*, UBC Press 2001
- Machel G., Salgado S., *The impact of war on children: a review of progress since the 1996 United Nations Report on the impact of armed conflict on children*, C. Hurst & Co. Publishers, Londyn 2001
- Majekodunmi B., *Protection in Practice: the proctrction of children's rights in situations of armed conflict: UNICEF experiences in Burundi*, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, Italy 1999
- Mały słownik języka polskiego, Skorupka S., Auderska H. i Łempicka Z. (red.), Warszawa 1969
- Matysek-Jędrych A., *System finansowy — definicja i funkcje*, Bank i kredyt, październik 2007
- McKay S., *Girlhoods stolen. The plight of girl soldiers during and after armed conflict*, [w:] *"A world turned upside down". Social Ecological Approaches to children in war zones*, pod redakcją: Boothby N., Strang A., Wessells M., Kumarian Press Incorporated 2006

- Medeiros E., *Integrating Mental Health into Post-conflict Rehabilitation: The Case of Sierra Leonean and Liberian "Child Soldiers"*, Journal of Health Psychology Tom 12, Nr 3, 2007
- Meng–Try E., Sorya S., *Victims and perpetrators?: testimony of young Khmer Rouge comrades*, Documentation Center of Cambodia 2001
- Mermet J., *Protocole facultatif a la Convention relative aux droits de l'enfant concernant l'implication d'enfants dans les conflits armes: quel progres pour la protection des droits de l'enfant?*, Actualite et Droit International 2002. Dostępny na stronie: <http://www.ridi.org/adi/articles/2002/200206mer.htm>. Za: Vandewiele T., *Optional Protocol: The Involvement of Children in Armed Conflicts*, [w:] *A Commentary on the United Nations Conventions on the Rights of the Child*, Alen A., Vande Lanotte J., Verhellen E., Ang F., Berghmans E., Verheyde M. (red.) Martinus Nijhoff Publishers, Leiden 2006
- Millard A. S., *Children in Armed Conflicts: Transcending Legal Responses*, SAGE Publications, tom 32 (2), Security Dialogue 2001
- Morawski L., *Wstęp do prawoznawstwa*, Wydawnictwo „Dom Organizatora”, Toruń 2008
- Musila G. M., *Challenges in establishing the accountability of child soldiers for human rights violations: Restorative justice as an option*, African Human Rights Law Journal Tom 5, Nr 2, 2005
- My gun was as tall as me: child soldiers in Burma*, Human Rights Watch 2002
- Mynarski S., *Elementy teorii systemów i cybernetyki*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1974
- No childhood at all: a report about child soldiers in Burma*, Images Asia, Chiangmai: 1996
- Novogrodsky N. B., *Litigating child recruitment before the Special Court for Sierra Leone*, San Diego International Law Journal, Tom 7, 2006
- Olowu D., *Protecting children's rights in Africa: A critique of the African Charter on the Rights and Welfare of the Child*, The International Journal of Children's Rights, tom 10, Nr 2, Martinus Nijhoff Publishers 2002
- Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child concerning involvement of children in armed conflicts. Position of the International Committee of the Red Cross Geneva, 27 October 1997*, International Review of the Red Cross Nr 322, 1998
- Orlovsky K., *International criminal law: towards new solutions in the fight against illegal arms brokers*, Hastings International and Comparative Law Review 29, 2006
- Pham J. P., *Child soldiers, adult interests: the global dimensions of the Sierra Leonean tragedy*, Nova Science Publishers Incorporated, New York 2005
- Piechowiak M., *Preambula*, [w:] *Konwencja o Prawach Dziecka — Analiza i Wykładnia*, Smyczyński T. (red.), Instytut Nauk Prawnych PAN, Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi”, Poznań 1999
- Prawa człowieka w konfliktach zbrojnych. Rekonstrukcja międzynarodowego prawa humanitarne-go, wstęp i oprac. T. Jasudowicz*, Wydawnictwo „Dom Organizatora” TNOiK, Toruń 1997
- Psychological effects of war and violence on children*, Leavitt L. A., Fox N. A. (red.), Lawrence Erlbaum 1993

- Rafman S., *Where the Political and the Psychological Meet: Moral Disruption and Children's Understanding of War*, International Relations, Tom 18, Nr 4, 2004
- Refugee Children — Guidelines on Protection and Care*, UNHCR, Geneva 1994
- Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court*, United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court, Rome, Italy 15 June–17 July 1998, UN Doc. A/CONF.183/2/Add.1 (1998)
- Resich Z., *Międzynarodowa Ochrona Praw Człowieka*, Polskie Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981
- Rosen D. M., *Armies of the young: child soldiers in war and terrorism*, The Rutgers series in childhood studies, Rutgers University Press 2005
- Rutkow L., Lozman J. T., *Suffer the children?: A call for United States ratification of the United Nations Convention on the rights of the child*, Harvard Human Rights Journal 19, 2006
- Sandorski J., *Ochrona dziecka w konflikcie zbrojnym*, [w:] *Konwencja o Prawach Dziecka — Analiza i Wykładnia*, Smoczyński T. (red.), Instytut Nauk Prawnych PAN, Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi”, Poznań 1999
- Scars of death. Children abducted by the Lord's Resistance Army in Uganda*, Human Rights Watch 1997
- Schulz A.N., *Zastrzeżenia, deklaracje, sprzeciwy do Konwencji o prawach dziecka*, [w:] *Konwencja o Prawach Dziecka — Analiza i Wykładnia*, Smoczyński T. (red.), Instytut Nauk Prawnych PAN, Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi”, Poznań 1999
- Seidler G. L., Groszek H., Pieniążek A., *Wprowadzenie do nauki o państwie i prawie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008
- Sheppard A., *Child soldiers: Is the optional protocol evidence of an emerging 'straight-18' consensus?*, The International Journal of Children's Rights, Tom 8, Nr 1, Martinus Nijhoff Publishers 2000
- Singer P. W., *Children at War*, University of California Press 2006
- Singer P. W., *Talk is Cheap: Getting Serious about Preventing Child Soldiers*, Cornell International Law Journal Tom 37, 2004
- Situation in the Democratic Republic of the Congo in the Case of the Prosecutor v Thomas Lubanga Dyilo*. Written Submissions of the United Nations Special Representative of the Secretary-General on Children and Armed Conflict submitted in application of Rule 103 of the Rules of Procedure and Evidence. ICC-01/04-01/06-1229-Annex A
- Smoczyński T., *Pojęcie dziecka i jego podmiotowość*, [w:] *Konwencja o Prawach Dziecka — Analiza i Wykładnia*, Smoczyński T. (red.), Instytut Nauk Prawnych PAN, Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi”, Poznań 1999
- Smoczyński T., *Zakończenie*, [w:] *Konwencja o Prawach Dziecka — Analiza i Wykładnia*, Smoczyński T. (red.), Instytut Nauk Prawnych PAN, Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi”, Poznań 1999
- Stojanowska W., *Dobro dziecka jako instrument wykładni norm konwencji o prawach dziecka oraz prawa polskiego i jako dyrektywa jego stosowania*, [w:] *Konwencja o Prawach Dziecka —*

- Analiza i Wykładnia*, Smoczyński T. (red.), Instytut Nauk Prawnych PAN, Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi”, Poznań 1999
- Szczepska-Pustkowska M., *Kategorie dzieciństwa — od Ellen Key do współczesności*, Edukacja i Dialog Nr 90/1997
- The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Pictet J. S. (red.), autorzy: Uhler O. M., Coursier H., Siordet F., Pilloud C., Boppe R., Wilhelm R.-J., Schoenholzer J.-P., International Committee of the Red Cross, Geneva 1958
- The handbook of humanitarian law in armed conflicts*, Fleck D., Bothe M., Fischer H., Gasser H. P., Greenwood C. J., Heinegg W. H. von, Ipsen K. (red.), Oxford University Press, USA 2000
- The ideologies of children's rights*, Freeman M., Veerman P. (red.), Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers 1992
- Theiss W., *Zniewolone dzieciństwo*, Wydawnictwo ŻAK, Warszawa 1996
- The Machel Review 1996–2000, A Critical Analysis of Progress made and Obstacles encountered in Increasing Protection for War-Affected Children*, United Nations General Assembly Resolution, UN Doc. A/55/749, 2001
- The Rights of the Child — an European Perspective*, Council of Europe Publishing, 1996
- The United Nations Convention on the Rights of the Child. A Guide to the “Travaux Préparatoires”*, Detrick S. (red.), Martinus Nijhoff Publishers 1992
- Tolley H., *Children and war: political socialization to international conflict*, Teachers College Press, New York 1973
- Troublemakers or peacemakers?: youth and postaccord peace building*, McEvoy-Levy S. (red.), University of Notre Dame Press 2006
- Udombana N. J., *War is not child's play! International law and the prohibition of children's involvement in armed conflicts*, Temple International and Comparative Law Journal 20, 2006
- Understanding children's rights: collected papers presented at the Fifth International Interdisciplinary Course on Children's Rights, held at the University of Ghent, December 2000*, Verhelten E. (red.), Children's Rights Centre 2001
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, Polskie Wydawnictwo Naukowe 2008
- Vandewiele T., *Optional Protocol: The Involvement of Children in Armed Conflicts*, [w:] *A Commentary on the United Nations Conventions on the Rights of the Child*, Alen A., Vande Lanotte J., Verhellen E., Ang F., Berghmans E., Verheyde M. (red.), Martinus Nijhoff Publishers, Leiden 2006
- Veerman P. E., *The Rights of the Child and the Changing Image of Childhood*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers 1992
- Veerman P., Levine E., *Protecting Palestinian Intifada children: Peaceful demonstrators, child soldiers or child martyrs?*, The International Journal of Children's Rights 9, 2001
- Veerman P., Bacon-Shnoor N. Greenbaum C. W., *Protection of children during armed political conflict: a multidisciplinary perspective*, Intersentia Publishers 2006

- Victims, perpetrators or heroes? Child Soldiers before the International Criminal Court*, REDRESS, September 2006
- Vigh H., *Navigating terrains of war: youth and soldiering in Guinea-Bissau*, Berghahn Books 2006
- Wells S. L., *Crimes Against Child Soldiers in Armed Conflict Situations: Application and Limits of International Humanitarian Law*, Tulane Journal of International and Comparative Law Tom 12, 2004
- Wessells M. G., *Child Soldier: From violence to protection*, Harvard University Press 2006
- Wessells M., *Psychosocial Issues in Reintegrating Child Soldiers*, Cornell International Law Journal, Tom 37, 2004
- Wiśniewski L., *Geneza Konwencji o Prawach Dziecka i stosunek jej norm do innych aktów prawa międzynarodowego*, [w:] *Konwencja o Prawach Dziecka — Analiza i Wykładnia*, Smyczyński T. (red.), Instytut Nauk Prawnych PAN, Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi”, Poznań 1999
- Wiśniewski L., *Konwencja na tle innych aktów międzynarodowych*, [w:] *Konwencja o Prawach Dziecka. Wybór zagadnień prawnych i socjalnych*, Smyczyński T. (red.), Warszawa 1994
- Wronkowska S., *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi”, Poznań 2005
- Współczesne kierunki w opiece nad dzieckiem*, Stelmaszuk Z.W. (red.), Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 1999
- Wstęp do prawoznawstwa*, Jamróz A. (red.), Temida 2, Białystok 2007
- “You’ll learn not to cry”: *child combatants in Colombia*, Human Rights Watch 2003

■ Artykuły prasowe

- Bambini soldato in Colombia*, Agenzia Fides, Agenzia Della Congregazione per l’Evangelizzazione Dei Popoli, 5 sierpień 2005
- Children in Combat*, The Washington Post, April 12 2005
- Frankel M., *Boy Soldiers — Special Report*, Newsweek Nr 5, August 7 1995
- Jagielski W., *Dziecko łatwiej zabija*, Duży Format, Gazeta Wyborcza Nr 21/ 682, 29 Maj 2006
- Kęciek K., *Dzieciak z kałasznikowem*, Przegląd Nr 3, 25 luty 2002
- Michalska A., *Pójdź dziecko, ja ci strzelać każę*, Tygodnik Solidarność Nr 25 (666), 2001
- Onishi N., *Children of War in Sierra Leone try to start over*, The New York Times, May 9 2002
- Youngest and oldest brides*, The Guardian, 28 luty 1996

■ Materiały źródłowe

■ Akty prawa międzynarodowego

■ Umowy międzynarodowe

Konwencja Haska dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej z dnia 18 października 1907 roku, Dz. U. z 1927 roku, Nr 21, poz. 161. *Hague Convention IV — Laws and Customs of War on Land*: 18 October 1907, 36 Stat. 2277, 1 Bevans 631, 205 Consol. T.S. 277, 3 Martens Nouveau Recueil (ser. 3) 461

Konwencja Genewska o traktowaniu jeńców wojennych z dnia 12 sierpnia 1949 roku (III Konwencja Genewska), Dz. U. z 1956 roku, Nr 38, poz. 171, załącznik. *III Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of war*; tekst oryginalny: 75 UNTS 135

Konwencja Genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z dnia 12 sierpnia 1949 roku (IV Konwencja Genewska), Dz. U. z 1956 roku, Nr 38, poz. 171, załącznik. *IV Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war*; tekst oryginalny: 75 UNTS¹²³³ 973

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950, Dz. U. z 1993 roku, Nr 61, poz. 284. *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, 213 UNTS 222

Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly Resolution 428 (V), 14 December 1950, UN Doc. GA/RES/428(V) (1950)

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 roku, Dz. U. z 1977 roku, Nr 38, poz. 167, załącznik. *International Covenant on Civil and Political Rights*, General Assembly Resolution 2200A (XXI), 21 U.N. Official Records of the General Assembly, Supplement No. 16 at 52, U.N. Doc. A/6316 (1966), 999 UNTS 171

Międzynarodowy Pakt Praw Społecznych, Gospodarczych i Kulturalnych z dnia 16 grudnia 1966, Dz. U. z 1977 roku, Nr 38, poz. 167, załącznik. *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, General Assembly Resolution 2200A (XXI), 21 U.N. Official Records of the General Assembly, Supplement No. 16 at 49, U.N. Doc. A/6316 (1966), 993 UNTS 3

Konwencja wiedeńska o prawie traktatów z dnia 23 maja 1969 roku, Dz. U. z 1990 roku, Nr 74, poz. 439. *Vienna Convention on the Law of Treaties*, 1155 UNTS 331, 8 I.L.M. 679

¹²³³ United Nations Treaty Series

- Amerykańska Konwencja Praw Człowieka z dnia 22 listopada 1969 roku. American Convention on Human Rights*, O.A.S.Treaty Series No. 36, 1144 UNTS 123, *reprinted in Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System*, OEA/Ser.L.V/II.82 doc.6 rev.1 at 25 (1992)
- Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) z dnia 8 czerwca 1977 roku*, Dz. U. z 1992 roku, Nr 41, poz. 175, załącznik. *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*, tekst oryginalny: 1125 UNTS 609
- Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 roku dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II) z dnia 8 czerwca 1977 roku*, Dz. U. z 1992 roku, Nr 41, poz. 175, załącznik. *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)*, tekst oryginalny: 1125 UNTS 17513
- Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 roku*, Dz. U. z 1991 roku, Nr 120, poz. 526. *Convention on the Rights of the Child*, General Assembly Resolution 44/25 of 20 November 1989, Official Records of the General Assembly, Supplement No. 49, UN Doc. A/44/49 (1989), 1577 UNTS 3 (no. 27531)
- Afrykańska Karta Praw i Dobra Dziecka z dnia 11 lipca 1990 roku, African Charter on the Rights and Welfare of the Child*, OAU¹²³⁴ Doc. CAB/LEG/24.9/49 (1990)
- Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 17 lipca 1998 roku*, Dz. U. z 2003 roku, Nr 78, poz. 708. *The Rome Statute of the International Criminal Court*. UN Doc. A/CONF.183/9 (1998)
- Konwencja nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z dnia 17 czerwca 1999 roku*, Dz. U. z 2004 roku, Nr 139, poz. 1474. *Convention 182 Concerning the Prohibition and Immediate Action for the Elimination of the Worst Forms of Child Labour*. ILO No. 182, 38 I.L.M. 1207 (1999), 2133 UNTS 161
- Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne z dnia 25 maja 2000 roku*, Dz. U. z 2007 roku, Nr 91, poz. 608. *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflicts*, 25 May 2000, General Assembly Resolution 54/263, Annex I, 54 U.N. Official Records of the General Assembly Supplement No. 49 at 7, U.N. Doc. A/54/49, Vol. III (2000)
- Statut Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone z dnia 16 stycznia 2002 roku. Statute of the Special Court for Sierra Leone*, 16 January 2002 Źródło: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=uCIndlMJEW%3d&tabid=70>

¹²³⁴ *Organization of African Unity*, od 2002 roku – *African Union*.

Akty o charakterze deklaracyjnym

- Deklaracja Praw Dziecka z dnia 26 września 1924 roku*, Źródło: *Opieka nad dzieckiem*, Nr 6, 1924, s. 259; [w:] Balcerek M., *Międzynarodowa ochrona dziecka*, Warszawa 1988, s. 252. *Geneva Declaration of the Rights of the Child of 1924, adopted Sept. 26, 1924*, League of Nations O.J. Spec. Supp. 21, at 43 (1924)
- Deklaracja Praw Dziecka z dnia 20 listopada 1959 roku*, Źródło: Zbiór dokumentów, Nr 3, 1960, s. 385–390; [w:] Balcerek M., *Międzynarodowa ochrona dziecka*, Warszawa 1988, s. 252–255
- Declaration of the Rights of the Child*, General Assembly Resolution 1386 (XIV), 14 U.N. Official Records of the General Assembly Supplement No. 16 at 19, U.N. Doc. A/4354 (1959)
- Deklaracja o ochronie kobiet i dzieci w sytuacjach nadzwyczajnych i w czasie konfliktów zbrojnych z dnia 14 grudnia 1974 roku*, *Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict*, General Assembly Resolution 3318 (XXIX), 29 Official Records of the General Assembly, Supplement No. 31 at 146, U.N. Doc. A/9631 (1974)
- International Year of Peace 1986, 25th International Conference of the Red Cross, Geneva, 23 to 31 October 1986, Resolution 27*, International Review of the Red Cross Nr 256, 1986
- Setting international standards in the field of human rights*, 4 December 1986, G.A. Res. 41/120, 41 U.N. GAOR Supp. (No 53) at 178, U.N. Doc A/41/53 (1986)
- Vienna Declaration and Programme of Action*, World Conference on Human Rights, Vienna, 14–25 June 1993, UN Doc. A/CONF.157/23
- Protection of children affected by armed conflicts*, General Assembly Resolution 48/157, December 1993, UN Doc. GA/RES/48/157 (1993)
- The Rights of the child*, General Assembly Resolution 51/77, 20 February 1997, UN Doc. A/RES/51/77 (1997)
- Recommendation on Children in Armed Conflict*, Committee on the Rights of the Child, 19th Session, September 1998, UN Doc. CRC/C/80 (1998)
- Rights of the child*, Commission on Human Rights Resolution 1998/76, C.H.R. Res. 1998/76, ESCOR Supp. (No. 3) at 240, U.N. Doc. E/CN.4/1998/76 (1998)
- Resolution on Child Soldiers*, European Parliament, 17 December 1998, Resolution B4-1078 (1998)
- The Rights of the child*, General Assembly Resolution 53/128, 23 February 1999, UN Doc. A/RES/53/128 (1999)
- Rekomendacja nr 190 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z dnia 17 czerwca 1999 roku. Recommendation 190 Concerning the Prohibition and Immediate Action for the Elimination of the Worst Forms of Child Labour*, Źródło: Oficjalna Strona Internetowa Międzynarodowej Organizacji Pracy: <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/com-chir.htm>

- Security Council Resolution 1261 (1999)*, 25 August 1999, UN Doc. S/RES/1261 (1999)
- The Rights of the child*, General Assembly Resolution 54/149, 25 February 2000, UN Doc. A/RES/54/149 (2000)
- Security Council Resolution 1314 (2000)*, 11 August 2000, UN Doc. S/RES/1314 (2000)
- Campaign against the enlistment of child soldiers and their participation in armed conflicts*, Council of Europe Parliamentary Assembly, Resolution 1215 (2000)
- The Rights of the child*, General Assembly Resolution 55/79, 22 February 2001, UN Doc. A/RES/55/79 (2001)
- Guidelines regarding initial reports of States Parties to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*, UN Doc. CRC/OP/AC/1 2001
- Security Council Resolution 1379 (2001)*, 20 November 2001, UN Doc. S/RES/1379 (2001)
- The Rights of the child*, General Assembly Resolution 56/138, 15 February 2002, UN Doc. A/RES/56/138 (2002)
- Security Council Resolution 1460 (2003)*, 30 January 2003, UN Doc. S/RES/1460 (2003)
- The Rights of the child*, General Assembly Resolution 57/190, 19 February 2003, UN Doc. A/RES/57/190 (2003)
- EU Guidelines on Children and Armed Conflict*, Council of the European Union, Brussels, 9 December 2003, DG E IV 15634/03 (2003)
- European Parliament Resolution on trafficking in children and child soldiers*, Resolution B5-0320/2003, OJ C 74 E (2003)
- ACP-EU Joint Parliamentary Assembly Resolution on children's rights and child soldiers in particular*, 29 January 2004, ACP-EU 3587/03/fin., OJ C 26 (2004)
- The Rights of the child*, General Assembly Resolution 58/157, 9 March 2004, UN Doc. A/RES/58/157 (2004)
- Security Council Resolution 1539 (2004)*, 22 April 2004, UN Doc. S/RES/1539 (2004)
- The Rights of the child*, General Assembly Resolution 59/261, 24 February 2005, UN Doc. A/RES/59/261 (2005)
- Security Council Resolution 1612 (2005)*, 26 July 2005, UN Doc. S/RES/1612 (2005)
- United Nations Operational Guide to the Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards*, United Nations 2005. Dostępny na stronie: http://www.unddr.org/iddrs/iddrs_guide.php
- The Rights of the child*, General Assembly Resolution 60/231, 11 January 2006, UN Doc. A/RES/60/231 (2006)
- The Rights of the child*, General Assembly Resolution 61/146, 23 January 2007, UN Doc. A/RES/61/146 (2007)
- Deklaracja ONZ Praw Ludności Tubylczej z dnia 13 września 2007 roku. United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, 13 September 2007, General Assembly Resolution 61/295, UN Doc. A/RES/61/295 (2007)

The Rights of the child, General Assembly Resolution 62/141, 22 February 2008, UN Doc. A/RES/62/141 (2008)

The Rights of the child, General Assembly Resolution 63/241, 13 March 2009, UN Doc. A/RES/63/241 (2009)

Security Council Resolution 1882 (2009), 4 August 2009, UN Doc. S/RES/1882 (2009)

■ Wybrane orzecznictwo

Sierra Leone Special Court – Sentencing Judgment z 19.07.2007 – *Prosecutor v. Brima, Kamara, Kanu (AFRC Accused)*, Case No SCSL-04-16-T. Źródło: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=v3P%2fxMoNm6U%3d&tabid=173>

Sierra Leone Special Court – Appeal Judgment z 22.02.2008 – *The Prosecutor of The Special Court v. Alex Tamba Brima, Brima Bazzy Kamara, Santigie Borbor Kanu*, Case No SCSL-2004-16-A. Źródło: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=eqdB1%2fnMMYU%3d&tabid=173>

Sierra Leone Special Court – Sentencing Judgment z 09.10.2007 – *Prosecutor v. Moinina Fofana, Allieu Kondewa*, Case No SCSL-04-14-T. Źródło: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=7U8%2fVrPndPg%3d&tabid=175>

Sierra Leone Special Court - Appeal Judgment z 28.05.2008 - *The Prosecutor vs. Fofana and Kondewa*, Case No SCSL-04-14-A. Źródło: <http://www.sc-sl.org/CASES/ProsecutorvsFofanaandKondewaCDFCase/AppealJudgement/tabid/194/Default.aspx>

Sierra Leone Special Court – Sentencing Judgment z 08.04.2009 – *The Prosecutor vs. Sesay, Kallon and Gbao*, Case No SCSL-04-15-T. Źródło: <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=mRoVnfyCuFY%3d&tabid=215>

Summary of Decision on Preliminary Motion Based on Lack of Jurisdiction (Child Recruitment), Prosecutor v Sam Hinga Norman (Moinina Fofana intervening) Case Number SCSL-2003-14-AR72(E). Źródło: <http://www.sc-sl.org/CASES/ProsecutorvsFofanaandKondewaCDFCase/Summary/tabid/164/Default.aspx>

Sprawozdania Otwartej Grupy Roboczej do spraw kwestii Konwencji o prawach dziecka (Reports of the Open-ended Working Group on the Question of a Convention on the Rights of the Child)

UN Doc. E/CN.4/L.1468 (1979)
 UN Doc. E/CN.4/L.1542 (1980)
 UN Doc. E/CN.4/L.1575 (1981)
 UN Doc. E/1982/12/Add.1 (1982)
 UN Doc. E/CN.4/1983/62 (1983)
 UN Doc. E/CN.4/1984/71 (1984)
 UN Doc. E/CN.4/1985/64 (1985)
 UN Doc. E/CN.4/1986/39 (1986)
 UN Doc. E/CN.4/1987/25 (1987)
 UN Doc. E/CN.4/1988/28 (1988)
 UN Doc. E/CN.4/1989/48 (1989)
 UN Doc. E/CN.4/1988/WG.1/WP.1/Rev.2
 UN Doc. E/CN.4/1989/29/Rev.1

Dokumenty Grupy Roboczej do spraw opracowania projektu Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne (Documents of Working Group on the elaboration of a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts)

Preliminary draft Optional Protocol on involvement of children in armed conflicts, Commission on Human Rights, Fiftieth Session, 20 December 1993, UN Doc. E/CN.4/1994/91
Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts, UN DOC. E/CN.4/1995/96
Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its second session, UN DOC. E/CN.4/1996/102
Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its third session, UN DOC. E/CN.4/1997/96

- Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC. E/CN.4/1998/102
- Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts. Addendum*, UN DOC. E/CN.4/1998/102/Add.1
- Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its fifth session*, UN DOC. E/CN.4/1999/73
- Provisional agenda of the work on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC. E/CN.4/1999/WG.13/1
- Report of the Secretary-General on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC. E/CN.4/1999/WG.13/2
- Report of the Secretary-General on the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC. E/CN.4/1999/WG.13/2/Add.1
- Report of the Chairman of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC. E/CN.4/1999/WG.13/3
- Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC. E/CN.4/2000/74
- Provisional agenda of the Working Group on a draft Optional Protocol on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC. E/CN.4/2000/WG.13/1
- Comments on the report of the Working Group on a draft Optional Protocol on children in armed conflicts*, UN DOC. E/CN.4/2000/WG.13/2

Sprawozdania Komitetu Praw Dziecka (Reports of the Committee on the Rights of the Child)

- The report of the Committee on the Rights of the Child on its second session*, held at Geneva from 28 September–9 October 1992, UN Doc. CRC/C/10, 1992
- The report of the Committee on the Rights of the Child on its third session*, held at Geneva from 11 to 29 January 1993, UN Doc. CRC/C/16

Uwagi końcowe Komitetu Praw Dziecka (Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child)

- UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*, 9 October 2002, UN Doc. CRC/C/15/Add.188
- UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: New Zealand*, 5 November 2003, UN Doc CRC/C/OPAC/CO/2003/NZL
- UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: Pakistan*, 27 October 2003, UN Doc CRC/C/15/Add.217 (2003)
- UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: Indonesia*, 30 January 2004, UN Doc CRC/C/15/Add.223 (2004)
- UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: Papua New Guinea*, 26 February 2004, UN Doc CRC/C/15/Add.229 (2004)
- UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: Korea*, 4 June 2004, UN Doc CRC/C/15/Add.239 (2004)
- UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: Rwanda*, 1 July 2004, UN Doc CRC/C/15/Add.234 (2004)
- UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: Mozambique*, 3 April 2002, UN Doc CRC/C/15/Add.172 (2002)
- UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: Cambodia*, 28 June 2000, UN Doc CRC/C/15/Add.128 (2000)

Ogólne Wytocznne Komitetu Praw Dziecka (General Guidelines of the Committee on the Rights of the Child)

- General guidelines regarding the form and content of initial reports to be submitted by States Parties under article 44, paragraph 1(a), of the Convention*, 30 October 1991, UN Doc. CRC/C/5 (1991)
- General guidelines regarding the form and content of periodic reports to be submitted by States Parties under article 44, paragraph 1(b), of the Convention*, 20 November 1996. UN Doc. CRC/C/58 (1996)
- General Guidelines Regarding the Form and Content of Periodic Reports to be Submitted by States Parties under Article 44, Paragraph 1(b), of the Convention*, 29 November 2005, CRC/C/58/Rev.1 (2005)

Revised guidelines regarding initial reports to be submitted by states parties under article 8, paragraph 1, of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflict, UN Doc. CRC/C/ OPAC/2 (2007)

Overview of the reporting procedures, Committee on the Rights of the Child, 24 October 1994, UN Doc. CRC/C/33 (1994)

Uwagi ogólne Komitetu Praw Dziecka

(General Comments of the Committee on the Rights of the Child)

Treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin, Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 6 (2005), UN Doc CRC/C/GC/2005/6 (2005)

The rights of children with disabilities, Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 9 (2006), UN Doc CRC/C/GC/2006/9 (2006)

Indigenous children and their rights under the Convention, Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 11 (2009), UN Doc CRC/C/GC/2009/11 (2009)

Indigenous children and their rights under the Convention, Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 12 (2009), UN Doc CRC/C/GC/2009/12 (2009)

■ Strony internetowe

United Nations Treaty Collection

<http://treaties.un.org/Pages/Home.aspx?lang=en>

Annual report of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed conflict, Radhika Coomaraswamy, 3 September 2010, UN DOC A/HRC/15/58 (2010).

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/158/60/PDF/G1015860.pdf?OpenElement>.

Child Soldiers Global Report 2008, Coalition to Stop the Use of Child Soldiers

<http://www.childsoldiersglobalreport.org/content/facts-and-figures-child-soldiers>

Commentary on the additional protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949, Military legal resources

http://books.google.pl/books?id=NQicL8Eu1MUC&dq=commentary+on+the+additional+protocols+to+geneva+conventions&printsec=frontcover&source=bl&ots=v_tyYVS3-f&sig=XLbu7_sRjvndJ31AdSleuwW3Rao&hl=pl&ei=GXcBSt-lHcPH-AaBkKCKAw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=5#PRA1-PA516,M1

Geneva Conventions of 12 August 1949 State Parties

<http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=375&ps=P>

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977 State Parties

<http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=470&ps=P>

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II), 8 June 1977 State Parties

<http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=475&ps=P>

ILO Convention No. C182

<http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/ratific.pl?C182>

The Rome Statute States Parties

<http://www2.icc-cpi.int/Menus/ASP/states+parties/>

Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict State Parties

http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-b&chapter=4&lang=en

Convention on the Rights of the Child State Parties

http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en

UNICEF in emergencies, Children and armed conflict

http://www.unicef.org/emerg/index_childsoldiers.html

The Coalition to Stop the Use of Child Soldiers

<http://www.child-soldiers.org/home>

Human Rights Watch

<http://www.hrw.org/>

Amnesty International, Children and Human Rights

<http://www.amnesty.org/en/children>

“SOS Children”

<http://www.child-soldier.org/>

Childsoldiers.net

<http://www.childsoldiers.net>

Protocole additionnel aux Conventions de Genève du 12 août 1949 relatif à la protection des victimes des conflits armés internationaux (Protocole I), 8 juin 1977, Article 77

<http://www.icrc.org/dih.nsf/WebART/470-750099?OpenDocument>

Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооруженных конфликтов (Протокол I). Женева, 8 июня 1977 года
<http://www.icrc.org/Web/rus/siterus0.nsf/iwpList133/4A1B0FBA8B5AE3CEC3257107002A11CC>

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977

<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/470?OpenDocument>

Protocolo adicional a los Convenios de Ginebra del 12 de agosto de 1949 relativo a la protección de las víctimas de los conflictos armados internacionales (Protocolo I), 8 de junio de 1977

<http://www.icrc.org/Web/spa/sitespa0.nsf/html/protocolo-I>

Children in armed conflicts - Resolution of the Council of Delegates¹²³⁵ — 1995 adopted at its session of 1–2 December 1995, Geneva, Switzerland

<http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/57JMR2>

Plan of action concerning children in armed conflict endorsed by the Council of Delegates,¹²³⁶ Geneva, 1995

<http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/57JPFG>

Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict - Declarations and Reservations

http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11-b&chapter=4&lang=en

Convention on the Rights of the Child State Parties - Declarations and Reservations

http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en

Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict

<http://www.un.org/children/conflict/english/internationallaw91.html>

¹²³⁵ The assembly of the representatives of the ICRC, the International Federation and the National Societies of the Red Cross and Red Crescent

¹²³⁶ The assembly of the representatives of the ICRC, the International Federation and the National Societies of the Red Cross and Red Crescent

- Факультативный Протокол к Конвенции о правах ребенка, касающийся участия детей в вооруженных конфликтах
http://www.un.org/russian/documen/convents/rightschild_protocol1.html
- Fakultativprotokoll zu dem Übereinkommen über die Rechte des Kindes, betreffend die Beteiligung von Kindern an bewaffneten Konflikten
<http://www.un.org/children/conflict/keydocuments/german/crcoptionalproto19.html>
- Projet de Protocole facultatif à la Convention relative aux droits de l'enfant, concernant l'implication d'enfants dans les conflits armés
<http://www.un.org/children/conflict/keydocuments/french/crcoptionalproto19.html>
- Конвенция о правах ребенка
<http://www.un.org/russian/documen/convents/childcon.htm>
- Protocole additionnel aux Conventions de Genève du 12 août 1949 relatif à la protection des victimes des conflits armés internationaux (Protocole I), 8 juin 1977
<http://www.icrc.org/dih.nsf/3355286227e2d29d4125673c0045870d/30802040b80aaceec1256414005df4ac>
- Official Documents System of the United Nations
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G95/108/88/PDF/G9510888.pdf?OpenElement>
- The International Criminal Court
<http://www2.icc-cpi.int/Menus/ICC/Home>
- The International Criminal Court, Situations and Cases
<http://www2.icc-cpi.int/Menus/ICC/Situations+and+Cases/Cases/>
- Human Rights Watch, DRC: ICC's First Trial Focuses on Child Soldiers
<http://www.hrw.org/en/news/2009/01/22/drc-icc-s-first-trial-focuses-child-soldiers>
- ICC's First Case is milestone for issue of Child Soldiers:
<http://www.un.org/children/conflict/pr/2006-11-09130.html>
- Sierra Leone Special Court
<http://www.sc-sl.org/HOME/tabid/53/Default.aspx>
- UNHCR – The UN refugee agency
<http://www.unhcr.org/pages/49c3646c80.html>
- African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child
<http://www.africa-union.org/child/home.htm#>
- International Committee of the Red Cross
<http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/iwpList2/Home?OpenDocument>
- University of Minnesota, Human Rights Library
<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/auok.htm>
- Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court
<http://www.un.org/icc/prepcom.htm>
- Committee on the Rights of the Child
<http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/index.htm>

Konwencja o prawach dziecka ONZ. Uwagi o realizacji konwencji przez Rzeczpospolitą Polską
<http://biurose.sejm.gov.pl/teksty/i-684.htm>

Defence for Children International
<http://www.defenceforchildren.org/>

Children and Armed Conflict Resource Center
<http://www.cdi.org/issues/childsoldiers/index.html>

Lesson Plan on Child Soldiers
http://www.un.org/works/goingon/soldiers/lessonplan_soldiers.html

The American Non-governmental Organizations Coalition for the International Criminal Court
<http://www.amicc.org/>

Załączniki

(teksty kolejnych wersji projektu protokołu fakultatywnego w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne)

Załącznik nr 1

Wstępny projekt Protokołu fakultatywnego w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne z 1994 roku¹²³⁷

Państwa–strony niniejszego protokołu,
zachęczone faktem bezprecedensowej liczby państw, które do tej pory stały się stronami konwencji, tym samym wskazującym na istnienie powszechnego zaangażowania w promowanie i ochronę praw dziecka,

przyznając, że prawa dziecka wymagają szczególnej ochrony, a także wzywając do ciągłej poprawy sytuacji dzieci na całym świecie, jak również do ich rozwoju i edukacji w warunkach pokoju i bezpieczeństwa,

uważając, że do dalszej realizacji praw uznanych w Konwencji o prawach dziecka, potrzebne jest wzmocnienie ochrony dzieci angażowanych w konflikty zbrojne,

wierząc, że zaangażowanie w działania zbrojne osób, które nie osiągnęły wieku 18 lat szkodzi ich zdrowiu fizycznemu i psychicznemu oraz zagraża pełnej realizacji praw dziecka, łącznie z prawem do życia,

mając na uwadze, iż artykuł 1 konwencji uznaje za dziecko każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność,

¹²³⁷ Tłumaczenie własne autorki w oparciu o polskie tłumaczenie końcowej wersji PFADKZ (Dz. U. z 2007, Nr 91 poz. 608). Tekst oryginalny wstępnego projektu PFADKZ: *Preliminary draft Optional Protocol on involvement of children in armed conflicts*, Commission on Human Rights, Fiftieth Session, 20 December 1993, UN Doc. E/CN.4/1994/91, annex.

uznając, że artykuł 38 konwencji dopuszcza rekrutację osób do sił zbrojnych i ich bezpośredni udział w działaniach zbrojnych po osiągnięciu wieku 15 lat,

zważywszy na to, że wiele państw–stron konwencji wyraziło swoje zdecydowanie, w tym poprzez jednostronne deklaracje złożone przy podpisaniu lub ratyfikacji, w kwestii nieprzeprowadzania rekrutacji w szeregi narodowych sił zbrojnych osób w wieku poniżej 18 lat,

żywiąc przekonanie, że Protokół fakultatywny do konwencji podnoszący granicę wieku możliwej rekrutacji osób do sił zbrojnych [oraz ich bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych] do lat 18, efektywnie przyczyni się do wdrożenia zasady, że we wszelkich działaniach dotyczących dzieci sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka, zapewniając przy tym państwom–stronom, które czują się w stanie tak postąpić, możliwość przystąpienia do takiego protokołu,

uzgodniły, co następuje:

Artykuł 1

Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapewnić, że osoby, które nie osiągnęły 18. roku życia, nie będą brały udziału w działaniach zbrojnych.

Artykuł 2

Państwa–strony powstrzymają się przed rekrutacją jakiegokolwiek osoby, która nie osiągnęła 18. roku życia w szeregi swoich sił zbrojnych.

Artykuł 3

Żaden element niniejszego protokołu nie będzie interpretowany jako wykluczający postanowienia prawa państwa–strony lub instrumenty międzynarodowe i międzynarodowego prawa humanitarnego, mające na celu pełniejszą realizację praw dziecka.

Artykuł 4

Nie dopuszcza się zgłaszania zastrzeżeń do niniejszego protokołu.

Artykuł 5

Państwa–strony niniejszego protokołu w raportach składanych Komitetowi Praw Dziecka zgodnie z artykułem 44 konwencji będą umieszczać informacje na temat środków, jakie państwa te podjęły w celu wdrożenia postanowień niniejszego protokołu.

Artykuł 6

Postanowienia niniejszego protokołu znajdują zastosowanie w stosunku do państw–stron w miejsce postanowień paragrafów 2 i 3 artykułu 38 konwencji.

Artykuł 7

1. Niniejszy protokół jest otwarty do podpisu dla wszystkich państw będących stronami konwencji lub państw, które ją podpisały.

2. Niniejszy protokół podlega ratyfikacji lub jest otwarty do przystąpienia dla wszystkich państw, które ratyfikowały lub przystąpiły do konwencji. Dokumenty ratyfikacji lub przystąpienia zostaną złożone u Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

3. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych, działając jako depozytariusz konwencji oraz protokołu, poinformuje wszystkie państwa–strony konwencji oraz państwa, które podpisały konwencję, o złożeniu każdego dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia do protokołu.

Artykuł 8

1. Niniejszy protokół wejdzie w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia dziesiątego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia.

2. Dla każdego państwa ratyfikującego niniejszy protokół lub przystępującego do niego po jego wejściu w życie niniejszy protokół wejdzie w życie po upływie miesiąca od daty złożenia dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia przez to państwo.

Artykuł 9

Każde z państw–stron może wypowiedzieć niniejszy protokół w dowolnej chwili w drodze pisemnej notyfikacji złożonej na ręce Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, który poinformuje o tym fakcie pozostałe państwa–strony konwencji, jak również wszystkie państwa, które podpisały konwencję. Wypowiedzenie wejdzie w życie po upływie jednego roku od daty przyjęcia notyfikacji przez Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 10

1. Niniejszy protokół, którego teksty sporządzone w językach arabskim, chińskim, angielskim, francuskim, rosyjskim i hiszpańskim są jednakowo autentyczne, zostanie złożony w archiwum Organizacji Narodów Zjednoczonych razem z Konwencją o prawach dziecka.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przekaze uwierzytelnione kopie niniejszego protokołu wszystkim państwom–stronom konwencji oraz państwom, które podpisały konwencję.

Załącznik nr 2

Projekt Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, uchwalony na zakończenie pierwszej sesji Grupy Roboczej w 1995 roku¹²³⁸

Państwa–strony niniejszego protokołu,
zachęczone ogromnym poparciem dla Konwencji o prawach dziecka, wskazującym na istnienie powszechnego zaangażowania w promowanie i ochronę praw dziecka,
przyznając, że prawa dziecka wymagają szczególnej ochrony, a także wzywając do ciągłej poprawy sytuacji dzieci bez żadnego zróżnicowania między nimi, jak również do ich rozwoju i edukacji w warunkach pokoju i bezpieczeństwa,

uważając, że do dalszej realizacji [wzmocnienia] praw uznanych w Konwencji o prawach dziecka potrzebne jest wzmocnienie [zwiększenie] ochrony dzieci przed angażowaniem w konflikty zbrojne,

[mając na uwadze, iż artykuł 1 konwencji uznaje za dziecko każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność,]

[żywiąc przekonanie, że Protokół fakultatywny do konwencji podnoszący granicę wieku możliwej rekrutacji osób do sił zbrojnych [oraz ich bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych] do lat 18 efektywnie przyczyni się do wdrożenia zasady, że we wszelkich działaniach dotyczących dzieci sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka, zapewniając przy tym państwom–stronom, które czują się w stanie tak postąpić, możliwość przystąpienia do takiego protokołu,]

żywiąc przekonanie, że zbrojne napaści, obce okupacje, użycie lub groźba użycia siły, kolonializm, odmowa prawa do rozwoju i praw narodów do samostanowienia stanowią największe przeszkody dla realizacji praw dziecka, w szczególności dla ochrony dzieci w konfliktach zbrojnych,

uznając z poważnym zaniepokojeniem rosnącą tendencję do rekrutacji, szkolenia i wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych przez ugrupowania zbrojne,
uzgodniły, co następuje:

¹²³⁸ Tłumaczenie własne autorki w oparciu o polskie tłumaczenie końcowej wersji PFADKZ (Dz. U. z 2007, Nr 91 poz. 608). Tekst oryginalny projektu PFADKZ: *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC. E/CN.4/1995/96, annex.

Artykuł 1

Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapewnić, że osoby, które nie osiągnęły [18.] [17.] roku życia, nie będą brały [bezpośredniego] udziału w działaniach zbrojnych [w konfliktach zbrojnych].

lub

[W konfliktach zbrojnych i bez uszczerbku dla międzynarodowego prawa humanitarnego państwa–strony podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapewnić, że osoby, które nie osiągnęły 18. roku życia, nie będą brały udziału w działaniach zbrojnych, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność.]

lub

[Państwa–strony podejmują wszelkie możliwe środki, aby zapewnić, że osoby, które nie osiągnęły 18. roku życia, nie będą brały bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych, chyba że na mocy odnośnego prawa ustanowiono wcześniejszy wiek w zgodzie z artykułem 38 konwencji.]

Artykuł 2

1. Państwa–strony zapewnią, by osoby, które nie osiągnęły 18. roku życia, nie były poddawane obowiązkowemu poborowi do ich sił zbrojnych. Ponadto państwa–strony powstrzymają się przed rekrutacją, nawet jeżeli jest ona oparta na zasadzie dobrowolności, jakiejkolwiek osoby, która nie osiągnęła 16. roku życia do ich sił zbrojnych.

2. Państwa–strony zapewnią, że każde dziecko, które z własnej woli zdecyduje się wstąpić do ich sił zbrojnych przed osiągnięciem wieku lat 18, czyni to z pełną i świadomą zgodą swoich rodziców, opiekunów prawnych lub, w razie potrzeby, innych osób lub instytucji ponoszących za nie prawną odpowiedzialność.

[3. Państwa–strony mogą [rekrutują] rekrutować osoby, które nie osiągnęły 18. roku życia do ich sił zbrojnych tylko w celach edukacyjnych i szkolenia wojskowego.]

lub

[Państwa–strony zapewnią, by osoby, które są w wieku powyżej lat 15, ale nie osiągnęły jeszcze wieku 18 lat mogły być rekrutowane do ich sił zbrojnych wyłącznie w celach edukacyjnych i szkolenia wojskowego, zgodnie z życzeniami swoich rodziców, lub w razie ich braku, osób odpowiedzialnych za sprawowanie nad nimi opieki.]

lub

[Państwa–strony powinny jedynie móc rekrutować osoby poniżej 18. roku życia w celach edukacyjnych i szkoleniowych oraz do służby wojskowej w siłach zbrojnych.]

lub

[1. Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapewnić, że osoby, które nie osiągnęły 18. roku życia, nie były rekrutowane do ich sił zbrojnych.

2. Państwa–strony powinny jedynie móc rekrutować osoby poniżej 18. roku życia w celach edukacyjnych, szkoleniowych oraz regularnych programów dotyczących zapisów do sił zbrojnych.]

Nowy artykuł

[1. W przypadku grup zbrojnych dzieci, które nie osiągnęły wieku 18 lat, nie mogą być ani poddawane rekrutacji, ani nie można zezwalać im na wzięcie udziału w działaniach zbrojnych.

2. Żadne postanowienie niniejszego protokołu nie może być powoływane w celu naruszenia suwerenności państwa lub odpowiedzialności rządu za utrzymanie lub przywrócenie wszelkimi legalnymi środkami porządku publicznego w państwie i za obronę jedności narodowej oraz integralności terytorialnej państwa.

3. Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapobiec wykorzystaniu ich terytoriów w celu zachęcania, podżegania, organizowania lub angażowania w popełnienie takich czynów.

4. Państwa–strony zastosują sankcje prawne wobec osób, które popełniają lub nakazują popełnienie czynów stanowiących naruszenie ustępu 1 niniejszego artykułu.]

lub

[Wszystkie strony w konfliktach zbrojnych powinny przestrzegać przepisów zawartych w artykułach 1 i 2 niniejszego protokołu dotyczących udziału w nich dzieci, zgodnie z obowiązującym międzynarodowym prawem humanitarnym.]

lub

[1. [Dzieci] [Osoby], które nie osiągnęły wieku 18 lat nie będą [nie powinno się] ani wykorzystywane w działaniach zbrojnych, ani rekrutowane przez którąkolwiek ze stron jakiegokolwiek konfliktu zbrojnego [inną niż państwo].

2. Państwa–strony podejmują wszelkie możliwe środki w celu zapewnienia stosowania niniejszego artykułu.]

lub

[Państwa–strony zapewnią, w miarę możliwości, w tym przy pomocy środków prawnych, aby przepisy artykułów 1 i 2 niniejszego protokołu były przestrzegane przez inne pozarządowe ugrupowania zbrojne działające na ich terytoriach. Pozarządowe ugrupowania zbrojne, strony konfliktów zbrojnych lub działań zbrojnych ponoszą odpowiedzialność za pełne przestrzeganie zakazu wskazanego/zawartego w artykule 1; przepisy niniejszego artykułu nie będą mieć wpływu na status prawny pozarządowych stron konfliktu lub działań zbrojnych.]

Artykuł 3

Żaden element niniejszego protokołu nie będzie interpretowany jako wykluczający postanowienia prawa państwa–strony lub instrumenty międzynarodowe i międzynarodowego prawa humanitarnego, mające na celu pełniejszą realizację praw dziecka.

Nowy artykuł

[1. Państwa–strony podejmują wszelkie niezbędne środki w celu zapewnienia fizycznej i psychicznej rehabilitacji oraz reintegracji społecznej każdego dziecka, które jest ofiarą konfliktu zbrojnego, ze szczególnym uwzględnieniem środków zmierzających do zagwarantowania między innymi opieki medycznej i odpowiedniego żywienia.

2. Dla celów wymienionych w niniejszym artykule powinno się wzmocnić współpracę międzynarodową.]

Nowy artykuł

[Warunki pokoju i bezpieczeństwa oparte na bezwarunkowym poszanowaniu celów i zasad zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych stanowią niezbędną przesłankę dla ochrony dziecka.]

Artykuł 4

[Nie dopuszcza się zgłaszania zastrzeżeń do niniejszego protokołu.]

lub

[Nie dopuszcza się zgłaszania zastrzeżeń do artykułów... oraz... niniejszego protokołu].

lub

[Nie będzie dopuszczalne zastrzeżenie pozostające w sprzeczności z przedmiotem i celem niniejszego protokołu.]

Artykuł 5

Państwa–strony niniejszego protokołu w raportach składanych Komitetowi Praw Dziecka zgodnie z artykułem 44 konwencji będą umieszczać informacje na temat środków, jakie państwa te podjęły w celu wdrożenia postanowień niniejszego protokołu.

Nowy artykuł

[1. Jeżeli Komitet otrzyma wiarygodną informację zawierającą uzasadnione wskazania, że rekrutacja lub wykorzystywanie dzieci w działaniach zbrojnych, pozostające w sprzeczności z postanowieniami niniejszego protokołu, są praktykowane na terytorium państwa–strony, Komitet ma prawo zażądać od państwa–strony uwag dotyczących otrzymanych informacji.

2. Biorąc pod uwagę wszelkie uwagi, które mogły zostać przedstawione przez państwo–stronę, jak również wszelkie inne istotne informacje Komitet może:

- (a) poszukiwać dalszych wyjaśnień, informacji lub uwag z dowolnego źródła, w tym w stosownych przypadkach ze źródła (źródeł) oryginalnej informacji;
- (b) przeprowadzać przesłuchania w celu wyjaśnienia sytuacji.

3. Komitet może wszczynać poufne dochodzenie, mogące obejmować wizytę jego członków (w liczbie 2–3) na terytorium państwa strony:

- (a) wizyta taka może się odbyć wyłącznie za zgodą/po konsultacji z zainteresowanym państwem–stroną;
- (b) jeżeli dochodzenie jest prowadzone zgodnie z niniejszym ustępem Komitet podejmie współpracę z zainteresowanym państwem–stroną.

4. Po zbadaniu wyników dochodzenia, przeprowadzonego zgodnie z postanowieniami ustępu 2 i 3 niniejszego artykułu, Komitet prześle te wyniki zainteresowanemu państwu–stronie wraz ze wszelkimi uwagami lub zaleceniami, które wydadzą się właściwe w związku z zaistniałą sytuacją.

5. Każde postępowanie Komitetu, o którym mowa w ustępach 1 do 4 niniejszego artykułu, będzie poufne. Po zakończeniu tychże postępowań w odniesieniu do dochodzenia przeprowadzonego zgodnie z ustępem 3 Komitet może zdecydować o włączeniu podsumowującego sprawozdania wyników takich postępowań do sprawozdania rocznego.]

Artykuł 6

Postanowienia niniejszego protokołu znajdują zastosowanie w stosunku do państw–stron w miejsce postanowień paragrafów 2 i 3 artykułu 38 konwencji.

Artykuł 7

1. Niniejszy protokół jest otwarty do podpisu dla wszystkich państw będących stronami konwencji lub państw, które ją podpisały.

2. Niniejszy protokół podlega ratyfikacji lub jest otwarty do przystąpienia dla wszystkich państw, które ratyfikowały lub przystąpiły do konwencji. Dokumenty ratyfikacji lub przystąpienia zostaną złożone u Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

3. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych, działając jako depozytariusz konwencji oraz protokołu, poinformuje wszystkie państwa–strony konwencji oraz państwa, które podpisały konwencję, o złożeniu każdego dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia do protokołu.

Artykuł 8

1. Niniejszy protokół wejdzie w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia [dziesiątego] [dwudziestego piątego] dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia.

2. Dla każdego państwa ratyfikującego niniejszy protokół lub przystępującego do niego po jego wejściu w życie niniejszy protokół wejdzie w życie po upływie miesiąca od daty złożenia dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia przez to państwo.

Artykuł 9

1. Każde z państw–stron może wypowiedzieć niniejszy protokół w dowolnej chwili w drodze pisemnej notyfikacji złożonej na ręce Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, który poinformuje o tym fakcie pozostałe państwa–strony konwencji, jak również wszystkie państwa, które podpisały konwencję. Wypowiedzenie wejdzie w życie po upływie jednego roku od daty przyjęcia notyfikacji przez Sekretarza Generalnego. Jeżeli jednak w momencie upływu tego rocznego okresu wypowiadające państwo–strona będzie zaangażowane w konflikt zbrojny, to wypowiedzenie nie wejdzie w życie przed zakończeniem tego konfliktu.

2. Wypowiedzenie takie nie zwalnia państwa–strony z wynikających z niniejszego protokołu obowiązków w zakresie wszelkich przestępstw, które miały miejsce przed terminem wejścia w życie wypowiedzenia. Wypowiedzenie takie w żaden sposób nie będzie mieć wpływu na dalsze rozpatrywanie jakichkolwiek spraw znajdujących się w trakcie rozpatrywania przez Komitet przed terminem wejścia w życie wypowiedzenia.

Artykuł 10

1. Niniejszy protokół, którego teksty sporządzone w językach arabskim, chińskim, angielskim, francuskim, rosyjskim i hiszpańskim są jednakowo autentyczne, zostanie złożony w archiwum Organizacji Narodów Zjednoczonych razem z Konwencją o prawach dziecka.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przekaze uwierzytelnione kopie niniejszego protokołu wszystkim państwom–Stronom konwencji oraz państwom, które podpisały konwencję.

 Załącznik nr 3 **Projekt Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, uchwalony na zakończenie drugiej sesji Grupy Roboczej w 1996 roku¹²³⁹**

Państwa–strony niniejszego protokołu,
zachęcone ogromnym poparciem dla Konwencji o prawach dziecka, wskazującym na istnienie powszechnego zaangażowania w promowanie i ochronę praw dziecka,
przyznając, że prawa dziecka wymagają szczególnej ochrony, a także wzywając do ciągłej poprawy sytuacji dzieci bez żadnego zróżnicowania między nimi, jak również do ich rozwoju i edukacji w warunkach pokoju i bezpieczeństwa,
uważając, że do dalszego wzmocnienia realizacji praw uznanych w Konwencji o prawach dziecka, potrzebne jest zwiększenie ochrony dzieci przed angażowaniem w konflikty zbrojne,
[mając na uwadze, iż artykuł 1 konwencji uznaje za dziecko każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność,]
żywiąc przekonanie, że Protokół fakultatywny do konwencji podnoszący granicę wieku możliwej rekrutacji osób do sił zbrojnych oraz ich uczestnictwa w działaniach zbrojnych, efektywnie przyczyni się do wdrożenia zasady, że we wszelkich działaniach dotyczących dzieci sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka,

¹²³⁹ Tłumaczenie własne autorki w oparciu o polskie tłumaczenie końcowej wersji PFADKZ (Dz. U. z 2007, Nr 91 poz. 608). Tekst oryginalny projektu PFADKZ: *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its second session*, UN DOC. E/CN.4/1996/102, annex.

mając na uwadze, że dwudziesta szósta Międzynarodowa Konferencja Czerwonego Krzyża oraz Czerwonego Półksiężyca w grudniu 1995 roku zaleciła, aby strony konfliktu podejmowały wszelkie możliwe środki w celu zapewnienia, by dzieci poniżej 18. roku życia nie brały udziału w działaniach zbrojnych,

pamiętając, że do pełnej ochrony dzieci nieodzowne są warunki pokoju i bezpieczeństwa opartego o pełne poszanowanie celów i zasad zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych oraz o przestrzeganie stosownych instrumentów w zakresie praw człowieka, w szczególności podczas konfliktów zbrojnych i okupacji przez obce państwo,

przekonani o konieczności wzmocnienia współpracy międzynarodowej w zakresie rehabilitacji fizycznej i psychospołecznej oraz społecznej reintegracji dzieci — ofiar konfliktów zbrojnych, uznając z poważnym zaniepokojeniem rosnącą tendencję do rekrutacji, szkolenia i wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych przez ugrupowania zbrojne, uzgodniły, co następuje:

Artykuł 1

Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapewnić, że osoby, które nie osiągnęły [18.] [17.] roku życia, nie będą brały [bezpośredniego] udziału w działaniach zbrojnych.

lub

[W konfliktach zbrojnych i bez uszczerbku dla międzynarodowego prawa humanitarnego, państwa–strony podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapewnić, że osoby, które nie osiągnęły 18. roku życia, nie będą brały udziału w działaniach zbrojnych, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność.]

Artykuł 2

1. Państwa–strony zapewnią, by osoby, które nie osiągnęły 18. roku życia, nie były objęte obowiązkowym poborem do ich sił zbrojnych.

2. [Bez uszczerbku dla postanowień artykułu 1] państwa–strony zapewnią, że osoby, które nie osiągnęły wieku [16] [17] [18] lat nie będą dobrowolnie rekrutowane do ich sił zbrojnych.

3. Państwa–strony zapewnią, aby każda osoba, która zdecyduje się wstąpić do ich sił zbrojnych przed osiągnięciem wieku lat 18, czyniła to z własnej woli oraz, o ile nie osiągnęła jeszcze pełnoletności, z pełną i świadomą zgodą osób prawnie za nią odpowiedzialnych.

4. [Ustęp 2 nie wyklucza rekrutacji przez siły zbrojne państw–stron tych, którzy osiągnęli wiek 15 lat uprawniający do wstępowania do instytucji edukacyjnych prowadzonych przez lub pod kontrolą narodowych sił zbrojnych, pod warunkiem że nie zostaną oni poddani szkoleniu wojskowemu przed ukończeniem wieku [16] [17] [18] lat.]

lub

4. [Artykuł niniejszy nie dotyczy naboru uczniów w edukacyjnych lub szkoleniowych instytucjach prowadzonych przez lub pod kontrolą narodowych sił zbrojnych zgodnie z artykułami 28 i 29 Konwencji o prawach dziecka.]

Nowy artykuł A

Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe środki, w tym wszelkie niezbędne środki prawne, mające na celu niedopuszczenie do rekrutacji osób w wieku poniżej 18 lat [nieletnich] podlegających ich jurysdykcji przez pozarządowe ugrupowania zbrojne [które są stronami] [zaangażowane w] konflikt zbrojny.

Artykuł 3

Żaden element niniejszego protokołu nie będzie interpretowany jako wykluczający postanowienia prawa państwa–strony lub instrumenty międzynarodowe i międzynarodowego prawa humanitarnego, mające na celu pełniejszą realizację praw dziecka.

Artykuł 4

[Nie dopuszcza się zgłaszania zastrzeżeń do niniejszego Protokołu.]

lub

[Nie dopuszcza się zgłaszania zastrzeżeń do artykułów... oraz ... niniejszego protokołu].

lub

[Nie będzie dopuszczalne zastrzeżenie pozostające w sprzeczności z przedmiotem i celem niniejszego protokołu.]

Artykuł 5

Państwa–strony niniejszego protokołu w raportach składanych Komitetowi Praw Dziecka zgodnie z artykułem 44 konwencji będą umieszczać informacje na temat środków, jakie państwa te podjęły w celu wdrożenia postanowień niniejszego protokołu.

Nowy artykuł D

[1. Jeżeli Komitet otrzyma wiarygodną informację zawierającą uzasadnione wskazania, że rekrutacja lub wykorzystywanie dzieci w działaniach zbrojnych, pozostające w sprzeczności z postanowieniami niniejszego protokołu, są praktykowane na terytorium państwa–strony, Komitet ma prawo zażądać od państwa–strony uwag dotyczących otrzymanych informacji.

2. Biorąc pod uwagę wszelkie uwagi, które mogły zostać przedstawione przez państwo–stronę, jak również wszelkie inne istotne informacje, Komitet może:

- (a) poszukiwać dalszych wyjaśnień, informacji lub uwag z dowolnego źródła, w tym w stosownych przypadkach ze źródła (źródeł) oryginalnej informacji;
- (b) przeprowadzać przesłuchania w celu wyjaśnienia sytuacji.

3. Komitet może wszczynać poufne dochodzenie, mogące obejmować wizytę jego członków (w liczbie 2–3) na terytorium państwa strony:

- (a) wizyta taka może się odbyć wyłącznie za zgodą/po konsultacji z zainteresowanym państwem–stroną;
- (b) jeżeli dochodzenie jest prowadzone zgodnie z niniejszym ustępem Komitet podejmie współpracę z zainteresowanym państwem–stroną.

4. Po zbadaniu wyników dochodzenia przeprowadzonego zgodnie z postanowieniami ustępu 2 i 3 niniejszego artykułu Komitet przekaże te wyniki zainteresowanemu państwu–stronie wraz ze wszelkimi uwagami lub zaleceniami, które wydadzą się właściwe w związku z zaistniałą sytuacją.

5. Wszystkie postępowania Komitetu, o których mowa w ustępach 1 do 4 niniejszego artykułu, będą poufne. Po zakończeniu tychże postępowań w odniesieniu do dochodzenia przeprowadzonego zgodnie z ustępem 3 Komitet może zdecydować o włączeniu podsumowującego sprawozdania wyników takich postępowań do sprawozdania rocznego.]

Artykuł 6

Postanowienia niniejszego protokołu znajdują zastosowanie w stosunku do państw–stron w miejsce postanowień paragrafów 2 i 3 artykułu 38 konwencji.

Artykuł 7

1. Niniejszy protokół jest otwarty do podpisu dla wszystkich państw będących stronami konwencji lub państw, które ją podpisały.

2. Niniejszy protokół podlega ratyfikacji lub jest otwarty do przystąpienia dla wszystkich państw, które ratyfikowały lub przystąpiły do konwencji. Dokumenty ratyfikacji lub przystąpienia zostaną złożone u Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

3. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych, działając jako depozytariusz konwencji oraz protokołu, poinformuje wszystkie państwa–strony konwencji oraz państwa, które podpisały konwencję, o złożeniu każdego dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia do protokołu.

Artykuł 8

1. Niniejszy protokół wejdzie w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia [dziesiątego] [dwudziestego piątego] dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia.

2. Dla każdego państwa ratyfikującego niniejszy protokół lub przystępującego do niego po jego wejściu w życie niniejszy protokół wejdzie w życie po upływie miesiąca od daty złożenia dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia przez to państwo.

Artykuł 9

1. Każde z państw–stron może wypowiedzieć niniejszy protokół w dowolnej chwili w drodze pisemnej notyfikacji złożonej na ręce Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, który poinformuje o tym fakcie pozostałe państwa–strony konwencji, jak również wszystkie państwa, które podpisały konwencję. Wypowiedzenie wejdzie w życie po upływie jednego roku od daty przyjęcia notyfikacji przez Sekretarza Generalnego. Jeżeli jednak w momencie upływu tego rocznego okresu wypowiadające państwo–strona zaangażowane będzie w konflikt zbrojny, to wypowiedzenie nie wejdzie w życie przed zakończeniem tego konfliktu.

2. Wypowiedzenie takie nie zwalnia państwa–strony z wynikających z niniejszego protokołu obowiązków w zakresie wszelkich przestępstw, które miały miejsce przed terminem wejścia

w życie wypowiedzenia. Wypowiedzenie takie w żaden sposób nie będzie mieć wpływu na dalsze rozpatrywanie jakichkolwiek spraw znajdujących się w trakcie rozpatrywania przez Komitet przed terminem wejścia w życie wypowiedzenia.

Artykuł 10

1. Niniejszy protokół, którego teksty sporządzone w językach arabskim, chińskim, angielskim, francuskim, rosyjskim i hiszpańskim są jednakowo autentyczne, zostanie złożony w archiwum Organizacji Narodów Zjednoczonych razem z Konwencją o prawach dziecka.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przekaze uwierzytelnione kopie niniejszego protokołu wszystkim państwom–stronom konwencji oraz państwom, które podpisały konwencję.

Załącznik nr 4

Projekt Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, uchwalony na zakończenie trzeciej sesji Grupy Roboczej w 1997 roku¹²⁴⁰

Państwa–strony niniejszego protokołu,
zachęcane ogromnym poparciem dla Konwencji o prawach dziecka, wskazującym na istnienie powszechnego zaangażowania w promowanie i ochronę praw dziecka,
przyznając, że prawa dziecka wymagają szczególnej ochrony, a także wzywając do ciągłej poprawy sytuacji dzieci bez żadnego zróżnicowania między nimi, jak również do ich rozwoju i edukacji w warunkach pokoju i bezpieczeństwa,
uważając, że do dalszego wzmocnienia realizacji praw uznanych w Konwencji o prawach dziecka potrzebne jest zwiększenie ochrony dzieci przed angażowaniem w konflikty zbrojne,
mając na uwadze, iż artykuł 1 Konwencji o prawach dziecka określa, że dla celów konwencji termin „dziecko” oznacza każdego człowieka w wieku poniżej 18 lat, chyba że na mocy prawa stosującego się do danego dziecka osiąga ono dorosłość wcześniej,

¹²⁴⁰ Tłumaczenie własne autorki w oparciu o polskie tłumaczenie końcowej wersji PFADKZ (Dz. U. z 2007, Nr 91 poz. 608). Tekst oryginalny projektu PFADKZ: *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its third session*, UN DOC. E/CN.4/1997/96, annex.

żywiąc przekonanie, że Protokół fakultatywny do konwencji podnoszący granicę wieku możliwej rekrutacji osób do sił zbrojnych oraz ich uczestnictwa w działaniach zbrojnych efektywnie przyczyni się do wdrożenia zasady, że we wszelkich działaniach dotyczących dzieci sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka,

mając na uwadze, że dwudziesta szósta Międzynarodowa Konferencja Czerwonego Krzyża oraz Czerwonego Półksiężycy w grudniu 1995 roku zaleciła, aby strony konfliktu podejmowały wszelkie możliwe środki w celu zapewnienia, by dzieci poniżej 18. roku życia nie brały udziału w działaniach zbrojnych,

pamiętając, że do pełnej ochrony dzieci nieodzowne są warunki pokoju i bezpieczeństwa opartego o pełne poszanowanie celów i zasad zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych oraz o przestrzeganie stosownych instrumentów w zakresie praw człowieka, w szczególności podczas konfliktów zbrojnych i okupacji przez obce państwo,

przekonani o konieczności wzmocnienia współpracy międzynarodowej w zakresie rehabilitacji fizycznej i psychospołecznej oraz społecznej reintegracji dzieci — ofiar konfliktów zbrojnych,

uznając z poważnym zaniepokojeniem rosnącą tendencję do rekrutacji, szkolenia i wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych przez ugrupowania zbrojne,

zgodniły, co następuje:

Artykuł 1

Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapewnić, że osoby, które nie osiągnęły [18.] [17.] roku życia, nie będą brały [bezpośredniego] udziału w działaniach zbrojnych.

Artykuł 2

1. Państwa–strony zapewnią, by osoby, które nie osiągnęły 18. roku życia, nie były objęte obowiązkowym poborem do ich sił zbrojnych.

2. Państwa–strony zapewnią, że osoby, które nie osiągnęły wieku [16] [17] [18] lat nie będą dobrowolnie rekrutowane do ich sił zbrojnych.

3. Państwa–strony zapewnią, aby każda osoba, która zdecyduje się wstąpić do ich sił zbrojnych przed osiągnięciem wieku lat 18, czyniła to z własnej woli oraz, o ile nie osiągnęła jeszcze pełnoletności, z pełną i świadomą zgodą osób prawnie za nią odpowiedzialnych.

4. [Ustęp 2 nie dotyczy edukacji i kształcenia zawodowego w instytucjach prowadzonych przez lub pod kontrolą sił zbrojnych państw–stron zgodnie z artykułami 28 i 29 Konwencji o prawach dziecka.]

Nowy artykuł A

Państwa–strony podejmą wszelkie właściwe środki w celu niedopuszczenia do rekrutacji osób w wieku poniżej 18 lat przez pozarządowe ugrupowania zbrojne zaangażowane w działania zbrojne.

Artykuł 3

Żaden element niniejszego protokołu nie będzie interpretowany jako wykluczający postanowienia prawa państwa–strony lub instrumenty międzynarodowe i międzynarodowego prawa humanitarnego, mające na celu pełniejszą realizację praw dziecka.

Artykuł 4

[Nie dopuszcza się zgłaszania zastrzeżeń do niniejszego protokołu.]

lub

[Nie dopuszcza się zgłaszania zastrzeżeń do artykułów... oraz... niniejszego protokołu].

lub

[Nie będzie dopuszczalne zastrzeżenie pozostające w sprzeczności z przedmiotem i celem niniejszego protokołu.]

Artykuł 5

Państwa–strony niniejszego protokołu w raportach składanych Komitetowi Praw Dziecka zgodnie z artykułem 44 konwencji będą umieszczać informacje na temat środków, jakie państwa te podjęły w celu wdrożenia postanowień niniejszego protokołu.

Nowy artykuł D

[1. Jeżeli Komitet otrzyma wiarygodną informację zawierającą uzasadnione wskazania, że rekrutacja lub wykorzystywanie dzieci w działaniach zbrojnych, pozostające w sprzeczności z postanowieniami niniejszego protokołu, są praktykowane na terytorium państwa–strony, Komitet ma prawo zażądać od państwa–strony uwag dotyczących otrzymanych informacji.]

2. Biorąc pod uwagę wszelkie uwagi, które mogły zostać przedstawione przez państwo–stronę, jak również wszelkie inne istotne informacje, Komitet może:

- (a) poszukiwać dalszych wyjaśnień, informacji lub uwag z dowolnego źródła, w tym w stosownych przypadkach ze źródła (źródeł) oryginalnej informacji;
- (b) przeprowadzać przesłuchania w celu wyjaśnienia sytuacji.

3. Komitet może wszczynać poufne dochodzenie, mogące obejmować wizytę jego członków (w liczbie 2–3) na terytorium państwa strony:

- (a) wizyta taka może się odbyć wyłącznie za zgodą/po konsultacji z zainteresowanym państwem–stroną;
- (b) jeżeli dochodzenie jest prowadzone zgodnie z niniejszym ustępem Komitet podejmie współpracę z zainteresowanym państwem–stroną.

4. Po zbadaniu wyników dochodzenia, przeprowadzonego zgodnie z postanowieniami ustępu 2 i 3 niniejszego artykułu Komitet przekaże te wyniki zainteresowanemu państwu–stronie wraz ze wszelkimi uwagami lub zaleceniami, które wydadzą się właściwe w związku z zaistniałą sytuacją.

5. Każde postępowanie Komitetu, o którym mowa w ustępach 1 do 4 niniejszego artykułu, będą poufne. Po zakończeniu tychże postępowań w odniesieniu do dochodzenia przeprowadzonego

zgodnie z ustępem 3 Komitet może zdecydować o włączeniu podsumowującego sprawozdania wyników takich postępowań do sprawozdania rocznego.]

Artykuł 6

Postanowienia niniejszego protokołu znajdują zastosowanie w stosunku do państw–stron w uzupełnieniu do postanowień Konwencji o Prawach Dziecka.

Artykuł 7

1. Niniejszy protokół jest otwarty do podpisu dla wszystkich państw będących stronami konwencji lub państw, które ją podpisały.

2. Niniejszy protokół podlega ratyfikacji lub jest otwarty do przystąpienia dla wszystkich państw, które ratyfikowały lub przystąpiły do konwencji. Dokumenty ratyfikacji lub przystąpienia zostaną złożone u Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

3. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych, działając jako depozytariusz konwencji oraz protokołu, poinformuje wszystkie państwa–strony konwencji oraz państwa, które podpisały konwencję, o złożeniu każdego dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia do protokołu.

Artykuł 8

1. Niniejszy protokół wejdzie w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia dziesiątego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia.

2. Dla każdego państwa ratyfikującego niniejszy protokół lub przystępującego do niego po jego wejściu w życie niniejszy protokół wejdzie w życie po upływie miesiąca od daty złożenia dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia przez to państwo.

Artykuł 9

1. Każde z państw–stron może wypowiedzieć niniejszy protokół w dowolnej chwili w drodze pisemnej notyfikacji złożonej na ręce Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, który poinformuje o tym fakcie pozostałe państwa–strony konwencji, jak również wszystkie państwa, które podpisały konwencję. Wypowiedzenie wejdzie w życie po upływie jednego roku od daty przyjęcia notyfikacji przez Sekretarza Generalnego. Jeżeli jednak w momencie upływu tego rocznego okresu wypowiadające państwo–strona będzie zaangażowane w konflikt zbrojny, to wypowiedzenie nie wejdzie w życie przed zakończeniem tego konfliktu.

2. Wypowiedzenie takie nie zwalnia państwa–strony z wynikających z niniejszego protokołu obowiązków w zakresie wszelkich przestępstw, które miały miejsce przed terminem wejścia w życie wypowiedzenia. Wypowiedzenie takie w żaden sposób nie będzie mieć wpływu na dalsze rozpatrywanie jakichkolwiek spraw znajdujących się w trakcie rozpatrywania przez Komitet przed terminem wejścia w życie wypowiedzenia.

Artykuł 10

1. Niniejszy protokół, którego teksty sporządzone w językach arabskim, chińskim, angielskim, francuskim, rosyjskim i hiszpańskim są jednakowo autentyczne, zostanie złożony w archiwum Organizacji Narodów Zjednoczonych razem z Konwencją o prawach dziecka.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przekaze uwierzytelnione kopie niniejszego protokołu wszystkim państwom–stronom konwencji oraz państwom, które podpisały konwencję.

Załącznik nr 5

Projekt Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, uchwalony na zakończenie czwartej sesji Grupy Roboczej w 1998 roku¹²⁴¹

Państwa–strony niniejszego protokołu,
zachęcone ogromnym poparciem dla Konwencji o prawach dziecka, wskazującym na istnienie powszechnego zaangażowania w promowanie i ochronę praw dziecka,
przyznając, że prawa dziecka wymagają szczególnej ochrony, a także wzywając do ciągłej poprawy sytuacji dzieci bez żadnego zróżnicowania między nimi, jak również do ich rozwoju i edukacji w warunkach pokoju i bezpieczeństwa,
uważając, że do dalszego wzmocnienia realizacji praw uznanych w Konwencji o prawach dziecka potrzebne jest zwiększenie ochrony dzieci przed angażowaniem w konflikty zbrojne, mając na uwadze, iż artykuł 1 Konwencji o prawach dziecka określa, że dla celów konwencji termin „dziecko” oznacza każdego człowieka w wieku poniżej 18 lat, chyba że na mocy prawa stosującego się do danego dziecka osiąga ono dorosłość wcześniej,
żywiąc przekonanie, że Protokół fakultatywny do konwencji podnoszący granicę wieku możliwej rekrutacji osób do sił zbrojnych oraz ich uczestnictwa w działaniach zbrojnych efektywnie przyczyni się do wdrożenia zasady, że we wszelkich działaniach dotyczących dzieci sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka,

¹²⁴¹ Tłumaczenie własne autorki w oparciu o polskie tłumaczenie końcowej wersji PFADKZ (Dz. U. z 2007, Nr 91 poz. 608). Tekst oryginalny projektu PFADKZ: *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC. E/CN.4/1998/102, annex I.

mając na uwadze, że dwudziesta szósta Międzynarodowa Konferencja Czerwonego Krzyża oraz Czerwonego Półksiężyca w grudniu 1995 roku zaleciła, aby strony konfliktu podejmowały wszelkie możliwe środki w celu zapewnienia, by dzieci poniżej 18. roku życia nie brały udziału w działaniach zbrojnych,

pamiętając, że do pełnej ochrony dzieci nieodzowne są warunki pokoju i bezpieczeństwa opartego o pełne poszanowanie celów i zasad zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych oraz o przestrzeganie stosownych instrumentów w zakresie praw człowieka, w szczególności podczas konfliktów zbrojnych i okupacji przez obce państwo,

przekonani o konieczności wzmocnienia współpracy międzynarodowej w zakresie rehabilitacji fizycznej i psychospołecznej oraz społecznej reintegracji dzieci — ofiar konfliktów zbrojnych,

uznając z poważnym zaniepokojeniem rosnącą tendencję do rekrutacji, szkolenia i wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych przez ugrupowania zbrojne,

uzgodniły, co następuje:

Artykuł 1

Państwa—strony podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapewnić, aby osoby, które nie osiągnęły [18.] [17.] roku życia, nie brały [bezpośredniego] udziału w działaniach zbrojnych.

Artykuł 2

1. Państwa—strony zapewnią, by osoby, które nie osiągnęły 18. roku życia, nie były objęte obowiązkowym poborem do ich sił zbrojnych.

2. Państwa—strony zapewnią, że osoby, które nie osiągnęły wieku [16] [17] [18] lat nie będą dobrowolnie rekrutowane do ich sił zbrojnych.

3. Państwa—strony zapewnią, aby każda osoba, która zdecyduje się wstąpić do ich sił zbrojnych przed osiągnięciem wieku lat 18, czyniła to z własnej woli oraz, o ile nie osiągnęła jeszcze pełnoletności, z pełną i świadomą zgodą osób prawnie za nią odpowiedzialnych.

4. [Ustęp 2 nie dotyczy edukacji i kształcenia zawodowego w instytucjach prowadzonych przez lub pod kontrolą sił zbrojnych państw—stron zgodnie z artykułami 28 i 29 Konwencji o prawach dziecka.]

Nowy artykuł A

Państwa—strony podejmą wszelkie właściwe środki w celu niedopuszczenia do rekrutacji osób w wieku poniżej 18 lat przez pozarządowe ugrupowania zbrojne zaangażowane w działania zbrojne.

Artykuł 3

Żaden element niniejszego protokołu nie będzie interpretowany jako wykluczający postanowienia prawa państwa—strony lub instrumenty międzynarodowe i międzynarodowego prawa humanitarnego, mające na celu pełniejszą realizację praw dziecka.

Artykuł 4

[Nie dopuszcza się zgłaszania zastrzeżeń do niniejszego protokołu.]

lub

[Nie dopuszcza się zgłaszania zastrzeżeń do artykułów... oraz... niniejszego protokołu].

lub

[Nie będzie dopuszczalne zastrzeżenie pozostające w sprzeczności z przedmiotem i celem niniejszego protokołu.]

Artykuł 5

Państwa–strony niniejszego protokołu w raportach składanych Komitetowi Praw Dziecka zgodnie z artykułem 44 konwencji będą umieszczać informacje na temat środków, jakie te państwa podjęły w celu wdrożenia postanowień niniejszego protokołu.

Nowy artykuł D

[1. Jeżeli komitet otrzyma wiarygodną informację zawierającą uzasadnione wskazania, że rekrutacja lub wykorzystywanie dzieci w działaniach zbrojnych, pozostające w sprzeczności z postanowieniami niniejszego protokołu, są praktykowane na terytorium państwa–strony komitet ma prawo zażądać od państwa–strony uwag dotyczących otrzymanych przezeń informacji.

2. Biorąc pod uwagę wszelkie uwagi, które mogły zostać przedstawione przez państwo–stronę, jak również wszelkie inne istotne informacje, komitet może:

(a) poszukiwać dalszych wyjaśnień, informacji lub uwag z dowolnego źródła, w tym w stosownych przypadkach ze źródła (źródeł) oryginalnej informacji;

(b) przeprowadzać przesłuchania w celu wyjaśnienia sytuacji.

3. Komitet może wszczynać poufne dochodzenie, mogące obejmować wizytę jego członków (w liczbie 2–3) na terytorium państwa strony:

(a) wizyta taka może się odbyć wyłącznie za zgodą/po konsultacji z zainteresowanym państwem–stroną;

(b) jeżeli dochodzenie jest prowadzone zgodnie z niniejszym ustępem komitet podejmie współpracę z zainteresowanym państwem–stroną.

4. Po zbadaniu wyników dochodzenia, przeprowadzonego zgodnie z postanowieniami ustępu 2 i 3 niniejszego artykułu komitet przekaże te wyniki zainteresowanemu państwu–stronie wraz ze wszelkimi uwagami lub zaleceniami, które wydadzą się właściwe w związku z zaistniałą sytuacją.

5. Każde postępowanie komitetu, o którym mowa w ustępach 1 do 4 niniejszego artykułu, będzie poufne. Po zakończeniu tychże postępowań w odniesieniu do dochodzenia przeprowadzonego zgodnie z ustępem 3 komitet może zdecydować o włączeniu podsumowującego sprawozdania wyników takich postępowań do sprawozdania rocznego.]

Artykuł 7

1. Niniejszy protokół jest otwarty do podpisu dla wszystkich państw będących stronami konwencji lub państw, które ją podpisały.

2. Niniejszy protokół podlega ratyfikacji lub jest otwarty do przystąpienia dla wszystkich państw, które ratyfikowały lub przystąpiły do konwencji. Dokumenty ratyfikacji lub przystąpienia zostaną złożone u Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

3. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych, działając jako depozytariusz konwencji oraz protokołu, poinformuje wszystkie państwa–strony konwencji oraz państwa, które podpisały konwencję, o złożeniu każdego dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia do protokołu.

Artykuł 8

1. Niniejszy protokół wejdzie w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia dziesiątego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia.

2. Dla każdego państwa ratyfikującego niniejszy protokół lub przystępującego do niego po jego wejściu w życie niniejszy protokół wejdzie w życie po upływie miesiąca od daty złożenia dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia przez to państwo.

Artykuł 9

1. Każde z państw–stron może wypowiedzieć niniejszy protokół w dowolnej chwili w drodze pisemnej notyfikacji złożonej na ręce Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, który poinformuje o tym fakcie pozostałe państwa–strony konwencji, jak również wszystkie państwa, które podpisały konwencję. Wypowiedzenie wejdzie w życie po upływie jednego roku od daty przyjęcia notyfikacji przez Sekretarza Generalnego. Jeżeli jednak w momencie upływu tego rocznego okresu wypowiadające państwo–strona będzie zaangażowane w konflikt zbrojny, to wypowiedzenie nie wejdzie w życie przed zakończeniem tego konfliktu.

2. Wypowiedzenie takie nie zwalnia państwa–strony z wynikających z niniejszego protokołu obowiązków w zakresie wszelkich przestępstw, które miały miejsce przed terminem wejścia w życie wypowiedzenia. Wypowiedzenie takie w żaden sposób nie będzie mieć wpływu na dalsze rozpatrywanie jakichkolwiek spraw znajdujących się w trakcie rozpatrywania przez komitet przed terminem wejścia w życie wypowiedzenia.

Artykuł 10

1. Niniejszy protokół, którego teksty sporządzone w językach arabskim, chińskim, angielskim, francuskim, rosyjskim i hiszpańskim są jednakowo autentyczne, zostanie złożony w archiwum Organizacji Narodów Zjednoczonych razem z Konwencją o prawach dziecka.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przekaze uwierzytelnione kopie niniejszego protokołu wszystkim państwom–stronom konwencji oraz państwom, które podpisały konwencję.

Załącznik nr 6

Projekt Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, uchwalony na zakończenie czwartej sesji Grupy Roboczej w 1998 roku w wersji przedstawionej przez przewodniczącego sesji, tzw. *Chairman's Perception*¹²⁴²

Państwa–strony niniejszego protokołu,
zachęcane ogromnym poparciem dla Konwencji o prawach dziecka, wskazującym na istnienie powszechnego zaangażowania w promowanie i ochronę praw dziecka,
przyznając, że prawa dziecka wymagają szczególnej ochrony, a także wzywając do ciągłej poprawy sytuacji dzieci bez żadnego zróżnicowania między nimi, jak również do ich rozwoju i edukacji w warunkach pokoju i bezpieczeństwa,
uważając, że do dalszego wzmocnienia realizacji praw uznanych w Konwencji o prawach dziecka potrzebne jest zwiększenie ochrony dzieci przed angażowaniem w konflikty zbrojne,
mając na uwadze, iż artykuł 1 Konwencji o prawach dziecka określa, że dla celów konwencji termin „dziecko” oznacza każdego człowieka w wieku poniżej 18 lat, chyba że na mocy prawa stosującego się do danego dziecka osiąga ono dorosłość wcześniej,
żywiąc przekonanie, że Protokół fakultatywny do konwencji podnoszący granicę wieku możliwej rekrutacji osób do sił zbrojnych oraz ich uczestnictwa w działaniach zbrojnych, efektywnie przyczyni się do wdrożenia zasady, że we wszelkich działaniach dotyczących dzieci sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka,
mając na uwadze, że dwudziesta szósta Międzynarodowa Konferencja Czerwonego Krzyża oraz Czerwonego Półksiężyca w grudniu 1995 roku zaleciła, aby strony konfliktu podejmowały wszelkie możliwe środki w celu zapewnienia, by dzieci poniżej 18. roku życia nie brały udziału w działaniach zbrojnych,
przypominając, że każda ze stron konfliktu zbrojnego ma obowiązek przestrzegania postanowień międzynarodowego prawa humanitarnego,
przypominając cele i zasady zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych,
pamiętając, że do pełnej ochrony dzieci nieodzowne są warunki pokoju i bezpieczeństwa opartego o pełne poszanowanie celów i zasad zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych oraz

¹²⁴² Tłumaczenie własne autorki w oparciu o polskie tłumaczenie końcowej wersji PFADKZ (Dz. U. z 2007, Nr 91 poz. 608). Tekst oryginalny projektu PFADKZ: *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts*, UN DOC. E/CN.4/1998/102, annex II.

o przestrzeganie stosownych instrumentów w zakresie praw człowieka, w szczególności podczas konfliktów zbrojnych i okupacji przez obce państwo,

przekonani o konieczności wzmocnienia współpracy międzynarodowej w zakresie rehabilitacji fizycznej i psychospołecznej oraz społecznej reintegracji dzieci — ofiar konfliktów zbrojnych,

uznając z poważnym zaniepokojeniem rosnącą tendencję do rekrutacji, szkolenia i wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych przez ugrupowania zbrojne, uzgodniły, co następuje:

Artykuł 1

Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapewnić, że osoby, które nie osiągnęły 18. roku życia, nie będą brały bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych.

Artykuł 2

1. Państwa–strony zapewnią, by osoby, które nie osiągnęły 18. roku życia, nie były objęte obowiązkowym poborem do ich sił zbrojnych.

2. Państwa–strony nie będą rekrutować do swoich sił zbrojnych jakiejkolwiek osoby, która nie osiągnęła wieku 17 lat.

3. Ustęp 2 nie dotyczy edukacji i kształcenia zawodowego w szkołach, łącznie z tymi prowadzonymi przez lub pod kontrolą sił zbrojnych państw–stron zgodnie z artykułami 28 i 29 Konwencji o prawach dziecka.

Artykuł 3

1. Osoby w wieku poniżej 18. roku życia nie powinny być rekrutowane w szeregi ugrupowań zbrojnych innych niż siły zbrojne państw, które są stronami konfliktu zbrojnego. Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapobiec takiej rekrutacji.

2. Stosowanie niniejszego przepisu na mocy protokołu nie ma wpływu na status prawny jakiegokolwiek strony konfliktu zbrojnego.

Artykuł 4

Żaden element niniejszego protokołu nie będzie interpretowany jako wykluczający postanowienia prawa państwa–strony lub instrumenty międzynarodowe i międzynarodowego prawa humanitarnego, mające na celu pełniejszą realizację praw dziecka.

Artykuł 5

Nie będzie dopuszczalne zastrzeżenie pozostające w sprzeczności z przedmiotem i celem niniejszego protokołu.

Artykuł 6

Państwa–strony zobowiązują się rozpowszechniać przy pomocy właściwych i realnych środków, wśród dorosłych i dzieci, zasady i postanowienia niniejszego protokołu.

Artykuł 7

Państwa–strony niniejszego protokołu w raportach składanych Komitetowi Praw Dziecka zgodnie z artykułem 44 konwencji będą umieszczać informacje na temat środków, jakie te państwa podjęły w celu wdrożenia postanowień niniejszego protokołu.

Artykuł 8

1. Niniejszy protokół jest otwarty do podpisu dla wszystkich państw będących stronami konwencji lub państw, które ją podpisały.

2. Niniejszy protokół podlega ratyfikacji lub jest otwarty do przystąpienia dla wszystkich państw, które ratyfikowały lub przystąpiły do konwencji. Dokumenty ratyfikacji lub przystąpienia zostaną złożone u Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

3. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych, działając jako depozytariusz konwencji oraz protokołu, poinformuje wszystkie państwa–strony konwencji oraz państwa, które podpisały konwencję, o złożeniu każdego dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia do protokołu.

Artykuł 9

1. Niniejszy protokół wejdzie w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia dziesiątego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia.

2. Dla każdego państwa ratyfikującego niniejszy protokół lub przystępującego do niego po jego wejściu w życie niniejszy protokół wejdzie w życie po upływie miesiąca od daty złożenia dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia przez to państwo.

Artykuł 10

1. Każde z państw–stron może wypowiedzieć niniejszy protokół w dowolnej chwili w drodze pisemnej notyfikacji złożonej na ręce Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, który poinformuje o tym fakcie pozostałe państwa–strony konwencji, jak również wszystkie państwa, które podpisały konwencję. Wypowiedzenie wejdzie w życie po upływie jednego roku od daty przyjęcia notyfikacji przez Sekretarza Generalnego. Jeżeli jednak w momencie upływu tego rocznego okresu wypowiadające państwo–strona będzie zaangażowane w konflikt zbrojny, to wypowiedzenie nie wejdzie w życie przed zakończeniem tego konfliktu.

2. Wypowiedzenie takie nie zwalnia państwa–strony z wynikających z niniejszego protokołu obowiązków w zakresie wszelkich przestępstw, które miały miejsce przed terminem wejścia w życie wypowiedzenia. Wypowiedzenie takie w żaden sposób nie będzie mieć wpływu na dalsze rozważanie jakichkolwiek spraw znajdujących się w trakcie rozpatrywania przez komitet przed terminem wejścia w życie wypowiedzenia.

Artykuł 11

1. Niniejszy protokół, którego teksty sporządzone w językach arabskim, chińskim, angielskim, francuskim, rosyjskim i hiszpańskim są jednakowo autentyczne, zostanie złożony w archiwum Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przekaze uwierzytelnione kopie niniejszego protokołu wszystkim państwom–stronom konwencji oraz państwom, które podpisały konwencję.

Załącznik nr 7

Projekt Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, uchwalony na zakończenie szóstej sesji Grupy Roboczej w 2000 roku¹²⁴³

Państwa–strony niniejszego protokołu,
zachęcone ogromnym poparciem dla Konwencji o prawach dziecka, wskazującym na istnienie powszechnego zaangażowania w promowanie i ochronę praw dziecka;

przyznając, że prawa dziecka wymagają szczególnej ochrony, a także wzywając do ciągłej poprawy sytuacji dzieci bez żadnego zróżnicowania między nimi, jak również do ich rozwoju i edukacji w warunkach pokoju i bezpieczeństwa;

zaniepokojone szkodliwym, szerokim oddziaływaniem konfliktów zbrojnych na dzieci, a także długoterminowymi konsekwencjami tego oddziaływania dla trwałego pokoju, bezpieczeństwa i rozwoju;

potępiając celowanie do dzieci w sytuacjach konfliktów zbrojnych, jak również bezpośrednich ataków na obiekty chronione prawem międzynarodowym, w tym miejsca, gdzie z reguły znajduje się znaczna liczba dzieci, takie jak szkoły i szpitale;

mając na uwadze przyjęcie Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, a w szczególności uwzględnienie w statucie poboru lub werbowania dzieci poniżej 15. roku życia bądź wykorzystywania ich do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych jako zbrodni wojennej zarówno w międzynarodowych, jak i niemiędzynarodowych konfliktach zbrojnych;

¹²⁴³ Tłumaczenie własne autorki w oparciu o polskie tłumaczenie końcowej wersji PFADKZ (Dz. U. z 2007, Nr 91 poz. 608).
Tekst oryginalny projektu PFADKZ: UN Doc. *Report of the Working Group on a draft Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflicts on its sixth session*, UN DOC. E/CN.4/2000/74, annex.

uważając w związku z powyższym, że w celu dalszej poprawy realizacji praw uznanych w Konwencji o prawach dziecka należy w większym stopniu chronić dzieci przed angażowaniem w konflikty zbrojne;

mając na uwadze, iż artykuł 1 Konwencji o prawach dziecka określa, że dla celów konwencji termin „dziecko” oznacza każdego człowieka w wieku poniżej 18 lat, chyba że na mocy prawa stosującego się do danego dziecka osiąga ono dorosłość wcześniej;

żywiąc przekonanie, że Protokół fakultatywny do konwencji podnoszący granicę wieku możliwej rekrutacji osób do sił zbrojnych oraz ich uczestnictwa w działaniach zbrojnych efektywnie przyczyni się do wdrożenia zasady, że we wszelkich działaniach dotyczących dzieci podstawowym celem musi być najlepiej pojęty interes dziecka;

mając na uwadze, że dwudziesta szósta międzynarodowa konferencja Czerwonego Krzyża oraz Czerwonego Półksiężyca w grudniu 1995 roku zaleciła między innymi, aby strony konfliktu podejmowały wszelkie możliwe środki w celu zapewnienia, by dzieci poniżej 18. roku życia nie brały udziału w działaniach zbrojnych;

z zadowoleniem przyjmując jednogłośnie przyjęcie przez Międzynarodową Organizację Pracy w czerwcu 1999 roku Konwencji nr 182 dotyczącej zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci zakazującej między innymi prowadzenia przymusowej lub obowiązkowej rekrutacji dzieci w celu udziału w konfliktach zbrojnych;

potępiając z największym niepokojem rekrutację, szkolenie i wykorzystywanie dzieci do działań zbrojnych w ramach granic państw jak i w skali międzypaństwowej przez grupy zbrojne inne niż państwowe siły zbrojne, a także uznając odpowiedzialność prowadzących taką rekrutację i szkolenie oraz wykorzystujących dzieci w tym zakresie;

przypominając, że każda ze stron konfliktu zbrojnego ma obowiązek przestrzegania postanowień międzynarodowego prawa humanitarnego;

podkreślając, że niniejszy protokół nie narusza celów ani postanowień zawartych w Karcie Organizacji Narodów Zjednoczonych, w tym jej artykułu 51, ani też stosownych norm prawa humanitarnego;

pamiętając, że do pełnej ochrony dzieci nieodzowne są warunki pokoju i bezpieczeństwa opartego o pełne poszanowanie celów i zasad zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych oraz o przestrzeganie stosownych instrumentów w zakresie praw człowieka, w szczególności podczas konfliktów zbrojnych i okupacji przez obce państwo;

uznając szczególne potrzeby dzieci szczególnie narażonych na rekrutację oraz wykorzystywanie w działaniach zbrojnych w sprzeczności z niniejszym protokołem z powodu ich statusu ekonomicznego, społecznego lub płci;

pamiętając również o konieczności brania pod uwagę podstawowych przyczyn ekonomicznych, społecznych i politycznych angażowania dzieci w konflikty zbrojne;

przekonani o konieczności wzmocnienia współpracy międzynarodowej w zakresie realizacji niniejszego protokołu, jak również rehabilitacji fizycznej i psychospołecznej oraz społecznej reintegracji dzieci — ofiar konfliktów zbrojnych;

zachęcając do uczestnictwa społeczeństwa, a w szczególności dzieci i dzieci–ofiary w rozpowszechnianiu informacji oraz programach szkoleniowych dotyczących realizacji niniejszego protokołu,

uzgodniły, co następuje:

Artykuł 1

Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapewnić, że członkowie ich sił zbrojnych, którzy nie osiągnęli 18. roku życia, nie będą brali bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych.

Artykuł 2

Państwa–strony zapewnią, by osoby, które nie osiągnęły 18. roku życia, nie były objęte obowiązkowym poborem do ich sił zbrojnych.

Artykuł 3

1. Państwa–strony podniosą granicę minimalnego wieku ochotniczego wstępowania osób do ich narodowych sił zbrojnych z granicy określonej artykułem 38 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka, uwzględniając zasady zawarte w tymże artykule oraz uznając, że w świetle konwencji osoby poniżej 18. roku życia są uprawnione do szczególnej ochrony.

2. Każde z państw–stron złoży podczas ratyfikacji niniejszego protokołu lub przystąpienia do niego wiążącą deklarację określającą minimalny dopuszczalny wiek ochotniczego wstępowania do swoich narodowych sił zbrojnych wraz z opisem zabezpieczeń przyjętych w celu zapewnienia, że rekrutacja taka nie będzie prowadzona siłą ani pod przymusem.

3. Państwa–strony dopuszczające ochotnicze wstępowanie do swoich narodowych sił zbrojnych osób poniżej 18. roku życia utrzymają zabezpieczenia mające jako minimum zapewnić, że:

- a) wstąpienie takie jest rzeczywiście dobrowolne;
- b) wstąpienie takie odbywa się za świadomą zgodą rodziców lub opiekunów prawnych osoby wstępującej;
- c) osoby takie są w pełni poinformowane o obowiązkach związanych z taką służbą wojskową;
- d) osoby takie przed ich przyjęciem do narodowych sił zbrojnych przedstawiły wiarygodną metrykę urodzenia.

4. Każde z państw–stron może w dowolnym czasie złożyć deklarację informującą o dodatkowych środkach w celu pełniejszej ochrony praw dziecka, o której mowa w tym artykule, w drodze powiadomienia skierowanego do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, który poinformuje wszystkie państwa–strony o tym fakcie. Powiadomienie takie wchodzi w życie w dniu jego otrzymania przez Sekretarza Generalnego.

5. Wymóg podniesienia wieku, o którym mowa w ust. 1, nie dotyczy szkół prowadzonych przez lub pod kontrolą sił zbrojnych państw–stron, zgodnie z artykułami 28 i 29 Konwencji o prawach dziecka.

Artykuł 4

1. Grupy zbrojne inne niż siły zbrojne danego państwa nie powinny w żadnych okolicznościach prowadzić naboru lub wykorzystywać w działaniach zbrojnych osób poniżej 18. roku życia.
2. Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapobiec takiemu naborowi oraz wykorzystywaniu, w tym przyjmą środki prawne konieczne do zakazania i karania takich praktyk.
3. Stosowanie niniejszego artykułu tego protokołu nie będzie mieć wpływu na status prawny żadnej ze stron konfliktu zbrojnego.

Artykuł 5

Żaden element niniejszego protokołu nie będzie interpretowany jako wykluczający postanowienia prawa państwa–strony lub instrumenty międzynarodowe i międzynarodowego prawa humanitarnego, mające na celu pełniejszą realizację praw dziecka.

Artykuł 6

1. Każde z państw–stron podejmie wszelkie konieczne środki prawne, administracyjne i inne mające na celu efektywną realizację i egzekwowanie postanowień niniejszego protokołu na obszarze objętym swoją jurysdykcją.
2. Państwa–strony zobowiązują się szeroko upowszechniać i promować zasady i postanowienia niniejszego protokołu za pomocą odpowiednich środków, zarówno wśród dorosłych, jak i wśród dzieci.
3. Państwa–strony podejmą wszelkie możliwe środki w celu zapewnienia demobilizacji lub innego zwolnienia ze służby osób podlegających ich jurysdykcji wcielonych lub wykorzystywanych w działaniach zbrojnych niezgodnie z niniejszym protokołem. Państwa–strony tam, gdzie to konieczne, udzielą takim osobom wszelkiej właściwej pomocy w odzyskaniu zdrowia fizycznego oraz psychicznego, a także społecznej reintegracji.

Artykuł 7

1. Państwa–strony będą współpracować ze sobą we wdrażaniu niniejszego protokołu, w tym w zapobieganiu wszelkim działaniom niezgodnym z niniejszym protokołem oraz w rehabilitacji i społecznej reintegracji osób–ofiar czynów sprzecznych z niniejszym protokołem, między innymi poprzez współpracę techniczną i pomoc finansową. Taka pomoc i współpraca będą podejmowane w porozumieniu z odpowiednimi państwami–stronami oraz właściwymi organizacjami międzynarodowymi.
2. Państwa–strony, mające takie możliwości, udzielą takiej pomocy poprzez istniejące programy wielostronne, dwustronne i inne lub między innymi poprzez dobrowolny fundusz utworzony zgodnie z zasadami Zgromadzenia Ogólnego ONZ.

Artykuł 8

1. Każde państwo–strona złoży w ciągu dwóch lat od wejścia w życie w tym państwie niniejszego protokołu raport do Komitetu Praw Dziecka przedstawiający wyczerpujące informacje na temat

środków, jakie to państwo podjęło w celu wdrożenia postanowień niniejszego protokołu, w tym na temat środków podjętych w celu urzeczywistnienia postanowień w zakresie uczestnictwa i rekrutacji.

2. Po przedstawieniu takiego wyczerpującego raportu każde z państw–stron w raportach składanych Komitetowi Praw Dziecka zgodnie z artykułem 44 konwencji będzie umieszczać wszelkie dalsze informacje dotyczące wdrażania niniejszego protokołu. Inne państwa–strony niniejszego protokołu będą składać raport co pięć lat.

3. Komitet Praw Dziecka może zażądać od państw–stron dalszych informacji odnoszących się do implementacji niniejszego protokołu.

Artykuł 9

1. Niniejszy protokół jest otwarty do podpisu dla wszystkich państw będących Stronami Konwencji lub państw, które ją podpisały.

2. Niniejszy protokół podlega ratyfikacji lub jest otwarty do przystąpienia dla wszystkich państw. Dokumenty ratyfikacji lub przystąpienia zostaną złożone u Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

3. Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych, działając jako depozytariusz konwencji oraz protokołu, poinformuje wszystkie państwa–strony konwencji oraz państwa, które podpisały konwencję, o każdej deklaracji, zgodnie z artykułem 3, ratyfikacji lub przystąpienia do protokołu.

Artykuł 10

1. Niniejszy protokół wejdzie w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia dziesiątego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia.

2. Dla każdego państwa ratyfikującego niniejszy protokół lub przystępującego do niego po jego wejściu w życie niniejszy protokół wejdzie w życie po upływie miesiąca od daty złożenia dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia przez to państwo.

Artykuł 11

1. Każde z państw–stron może wypowiedzieć niniejszy protokół w dowolnej chwili w drodze pisemnej notyfikacji złożonej na ręce Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, który poinformuje o tym fakcie pozostałe państwa–strony konwencji, jak również wszystkie państwa, które podpisały konwencję. Wypowiedzenie wejdzie w życie po upływie jednego roku od daty przyjęcia notyfikacji przez Sekretarza Generalnego. Jeżeli jednak w momencie upływu tego rocznego okresu wypowiadające państwo–strona będzie zaangażowane w konflikt zbrojny, to wypowiedzenie nie wejdzie w życie przed zakończeniem tego konfliktu.

2. Wypowiedzenie takie nie zwalnia państwa–strony z wynikających z niniejszego protokołu obowiązków w zakresie wszelkich przestępstw, które miały miejsce przed terminem wejścia w życie wypowiedzenia. Wypowiedzenie takie w żaden sposób nie będzie mieć wpływu na dalsze rozważanie jakichkolwiek spraw znajdujących się w trakcie rozpatrywania przez komitet przed terminem wejścia w życie wypowiedzenia.

Artykuł 12

1. Każde z państw–stron może zaproponować poprawkę i wnieść ją do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych. Sekretarz Generalny zakomunikuje następnie o proponowanej poprawce państwom–stronom, łącznie z wnioskiem o wskazanie, czy są one za zwołaniem konferencji państw–stron mającej na celu rozważenie i przeprowadzenie głosowania nad tą propozycją. W przypadku gdy w ciągu czterech miesięcy od daty takiego powiadomienia co najmniej jedna trzecia państw–stron wypowie się za zwołaniem takiej konferencji, dokona tego Sekretarz Generalny pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych. Każda poprawka przyjęta większością głosów państw–stron obecnych i biorących udział w głosowaniu będzie podlegać zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Ogólne.

2. Poprawka przyjęta w sposób zgodny z ust. 1 niniejszego artykułu wejdzie w życie po jej zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych i przyjęciu większością dwóch trzecich państw–stron.

3. Po wejściu w życie poprawka będzie miała moc wiążącą dla tych państw–stron, które ją przyjęły; pozostałe państwa–strony pozostają związane postanowieniami protokołu oraz wszelkimi wcześniejszymi poprawkami, jeśli zostały one przez te państwa przyjęte.

Artykuł 13

1. Niniejszy protokół, którego teksty sporządzone w językach arabskim, chińskim, angielskim, francuskim, rosyjskim i hiszpańskim są jednakowo autentyczne, zostanie złożony w archiwum Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przekaze uwierzytelnione kopie niniejszego protokołu wszystkim państwom–stronom konwencji oraz państwom, które podpisały konwencję.

Marta Prucnal w swojej rozprawie prześledziła międzynarodowe zapisy chroniące dziecko, tworząc swoisty przewodnik po tym zagadnieniu. Autorka opracowała rys historyczny oraz dokonała przeglądu międzynarodowych aktów prawnych, które chronią dziecko w sytuacji konfliktu zbrojnego. Osobny rozdział poświęciła analizie Artykułu 38 Konwencji o Prawach Dziecka, traktującego o respektowaniu norm międzynarodowego prawa humanitarnego, mających zastosowanie w przypadku konfliktów zbrojnych i odnoszących się do dzieci.

Niniejsza publikacja skierowana jest do wszystkich, którym droga jest idea ochrony praw dziecka. Jej adresatami są przede wszystkim obrońcy dzieci i ich praw, jednak będzie przydatna także praktykom polskiego wymiaru sprawiedliwości. Skorzystają z niej również przedstawiciele tych wszystkich służb i zawodów, w których pracę wpisane jest zainteresowanie prawami dziecka: nauczyciele, wychowawcy, urzędnicy administracji, pracownicy pomocy społecznej, policjanci, ale także politycy czy działacze organizacji pozarządowych.

Jestem przekonany, że „Ochrona dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych” będzie cennym źródłem wiedzy dla wszystkich osób, które specjalizują się w ochronie praw dziecka, a także tych, którym los dziecka wciągniętego w walkę zbrojną nie jest obojętny.

*Marek Michalak
Rzecznik Praw Dziecka*

**ROK
JANUSZA
KORCZAKA**

2012

**Nie ma
dzieci
- są ludzie**

ISBN 978-83-89658-11-1

